

Liisa Kettunen

Kyllä vai ei

Peruskoulun sukupuolikasvatuksen
oppimateriaalin kehittämistyö ja arviointi

Liisa Kettunen

Kyllä vai ei

Peruskoulun sukupuolikasvatuksen
oppimateriaalin kehittämistyö ja arviointi

Esitetään Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston Villa Ranan Blomstedtin salissa
tammikuun 16. päivänä 2010 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2010

Kyllä vai ei

Peruskoulun sukupuolikasvatuksen
oppimateriaalin kehittämistyö ja arviointi

Liisa Kettunen

Kyllä vai ei

Peruskoulun sukupuolikasvatuksen
oppimateriaalin kehittämistyö ja arviointi

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2010

Editors

Timo Saloviita

Department of Teacher Education, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo, Marja-Leena Tynkkynen

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

URN:ISBN:978-951-39-3800-0
ISBN 978-951-39-3800-0 (PDF)

ISBN 978-951-39-3745-4 (nid.)
ISSN 0075-4625

Copyright © 2010, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2010

ABSTRACT

Kettunen, Liisa

Yes or no?

The Development and Evaluation of Teaching Material for Sex Education in the Finnish Comprehensive School

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2010, 266 p.

(Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research

ISSN 0075-4625; 380)

ISBN - +, !-) %' - !' , \$\$!\$fd8: 12978-951-39-3745-4 fb]X'L

Summary

Diss.

The objective of this study is 1) to explore the message with which the national curriculum for sex education justifies sex education in Finnish comprehensive schools; and 2) based on this message, to develop appropriate material through qualitative constructive design research.

The goal of sex education as a part of education in general is to help pupils to grow in their thinking and decisions into independent, mature adult human beings, who are able to enjoy their own sexuality without causing mental or physical harm to others. The function of educational material is to help this development.

The theoretical part approaches the field of sex education starting from the concept of family and its history up to the postmodern period. The discussion on sex education started in the 1960's simultaneously with the so-called sexual revolution. It was at this time that the topic became prominent in the national curriculum for the Finnish comprehensive school. The starting points for sex education are the views and definitions of the concepts of humanity, knowledge and learning. There is a vast research base on the biological and sexual development of human beings, but somewhat less on their mental and emotional development.

The material resulting from this long development project consisted of two textbooks, plus a manual for teachers. The material includes text, illustrations, discussion topics, problems, list of sources for further information and lists of fiction and non-fiction books. All the core material plus all the experience of the author as a university researcher and teacher educator were used in the development process. There were several evaluation points during the process. The first evaluation was made by teachers and pupils after the material was published. The results were positive and stressed the need for material of this kind. The final evaluations of the material were made through reflective process by the researcher herself seven and nine years after its publication. The material had stood the test of time: it has proved its usefulness and remains in use even today.

Keywords: sexuality, emotion, sex education, teaching material, design research, evaluation

Author's address

Liisa Kettunen
Minna Canthin katu 3
40100 Jyväskylä

Supervisors

Professor Pauli Kaikkonen
University of Jyväskylä
Department of Teacher Education

Professor Pentti Moilanen
University of Jyväskylä
Department of Teacher Education

Reviewers

Professor emerita Rauni Räsänen
University of Oulu

Professor emeritus Seppo Hämäläinen
University of Jyväskylä

Opponet

Professor emerita Rauni Räsänen
University of Oulu

ESIPUHE

Saatuani päätökseen monivuotisen tutkimukseni haluan kiittää minua työssäni tukeneita. Tutkimukseni tuottamia tehtäviä testasivat ensimmäisenä joukko keskisuomalaisia aineenopettajia, luokanopettajia ja rippikoulun opettaja. He ovat antaneet palautetta työstäni ja auttaneet sen edistymistä, kiitos siitä heille.

Työtäni ovat ohjanneet professorit Pauli Kaikkonen ja Pentti Moilanen. Ilman heidän antamiaan ohjeita ja kannustusta kehittämistyöni ei olisi edennyt tähän vaiheeseen. Heidän johtamiensa jatkokoulutusseminaarien keskustelut ovat olleet tutkimustyötäni tekevälle antoisia ja rohkaisevia. Työn äidinkielen tarkastuksen on tehnyt lehtori Marja-Leena Koppinen. Englanninkielisen osan on tarkastanut lehtori Glynn Hughes. Molemmille kiitokseni. Perhettäni kiitän työrauhan suomisesta, heistä vanhinta poikaani Petriä myös tutkimusapulaisen toimesta.

Lopuksi kiitokset työni esitarkastajille professori Rauni Räsäselle ja professori Seppo Hämäläiselle.

Omistan tämän julkaisun lasteni lapsille Akulle, Atelle, Eetulle, Samulle ja Onnille.

Jyväskylässä marraskuussa 2009

Liisa Kettunen

KUVIOT

KUVIO 1	Sukupuolikasvatuksen oppimateriaalin kehittämistutkimuksen kokonaisprosessi	11
KUVIO 2	Seksuaalikasvatuksen dimensiot Bruess ja Greenbergin (1994, 5) mukaan	26
KUVIO 3	Seksuaalikasvatuksen sisältöjä ala-asteella	26
KUVIO 4	Elävän opetussuunnitelman oppimisjärjestys (Hunter & Sheirer 1992, 83)	39
KUVIO 5	Missä järjestyksessä asiat kiinnostavat (Cacciatore 2000, 263)	41
KUVIO 6	Nuoruusiän seksuaalikasvatuksen toteutusmuodot	51
KUVIO 7	Kehittämismalli vaihe vaiheelta (Dick, Carey & Carey 2005 pohjalta)	64
KUVIO 8	Kehittämisverkosto	80
KUVIO 9	Lähdesmäen (1991, 63-64; 1994, 106) muotoilemat seksuaalikasvatuksen sisältöalueet sovitettuna Bruess ja Greenbergin (1994, 5) nelikenttään	82
KUVIO 10	Kehittämistyön osatekijät	91
KUVIO 11	Malli tekstin suunnitteluun	92

TAULUKOT

TAULUKKO 1	Ihmisen seksuaalisen kehittymisen alkuvaiheen vaihtoehdot (Buttenschøn 1992, 39)	50
TAULUKKO 2	Kehittämistutkimuksen eteneminen Gall, Gall ja Borg (2007, 590)	62
TAULUKKO 3	Opettajien arviot käsikirjoituksen luvuista	84
TAULUKKO 4	Ulkopuolisten asiantuntijoiden lausuntojen koonta	86
TAULUKKO 5	Oppikirjojen kehittämistyön aikana tapahtuneen arvioinnin lähteet	100

SISÄLLYS

ABSTRACT
ESIPUHE
SISÄLLYS
KUVIOT JA TAULUKOT

1	SEKSUAALIKASVATUKSEN OPPIMATERIAALI HAASTEIDEN EDESSÄ	9
1.1	Reflektiivinen tutkimus	13
1.2	Kehittäminen reflektion avulla	15
2	SEKSUAALIKASVATUS TUTKIMUS- JA OPETUSKOHTENA	17
2.1	Seksuaalisuus kulttuurissamme	17
2.2	Nuorten seksuaalisuus	18
2.3	Seksuaalikasvatus opetussuunnitelmissa	20
2.4	Seksuaalikasvatuksen lähtökohtia	22
2.5	Seksuaalikasvatuksen oppimateriaalit	24
3	PERHE JA PERHEKASVATUS	28
3.1	Perheen määrittelyä	28
3.2	Mitä on perhekasvatus?	30
3.3	Ihminen, tieto ja oppiminen koulun perhekasvatuksen perustana	33
3.3.1	Ihmiskäsitys	33
3.3.2	Ihmisen tarpeet	36
3.3.3	Tieto ja oppiminen sovellettuna koulun perhekasvatuksen oppimateriaalin kehittämiseen	36
4	LAPSEN SUKUPUOLINEN KYPSYMINEN	45
5	SUKUPUOLIKASVATUS JA SEN OPETUKSEN PROBLEMATIIKKA - DIDAKTINEN HAASTE	51
6	OPPIMATERIAALITUTKIMUKSEN METODOLOGISIA NÄKÖKULMIA	58
6.1	Oppimateriaalitutkimus sukupuolikasvatuksen valossa	58
6.2	Kehittämistutkimus	59
6.2.1	Kehittämistutkimuksen luonne	59
6.2.2	Arviointi kehittämistutkimuksessa	61
6.3	Oppimateriaalin kehittämistyön eteneminen	64

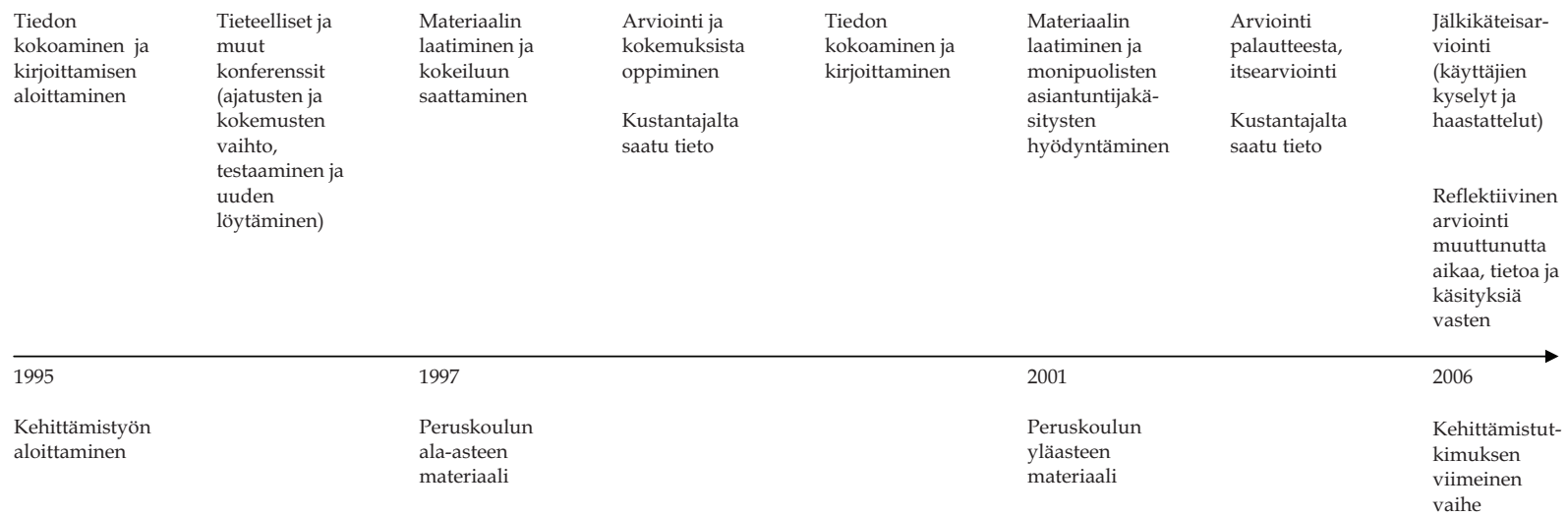
7	OPPIMATERIAALI PERHE- JA SUKUPUOLIKASVATUKSEN VÄLINEENÄ	67
7.1	Oppikirja	67
7.2	Oppikirjalle asetettuja vaatimuksia	69
7.3	Sukupuolikasvatuksen oppimateriaalin sisällölle asetettuja vaatimuksia	71
8	PERUSKOULUN OPPIKIRJOJEN KEHITTÄMISTYÖ	73
8.1	Ala-asteen oppikirja	73
8.1.1	Esityö	73
8.1.2	Suunnittelu	73
8.1.3	Julkaisija	75
8.1.4	Työn tulos	77
8.1.5	Jälkityö	78
8.1.6	Palaute yhdeksän vuotta myöhemmin	80
8.2	Yläasteen oppikirja	81
8.2.1	Esityö	81
8.2.2	Suunnittelu	83
8.2.3	Asiantuntijalausuntojen vaikutukset	86
8.2.4	Kooste arvioista ja kirjan valmistuminen	90
8.2.5	Yläasteen oppimateriaalin kehittämisvaiheet	91
8.2.6	Jälkityö	92
8.2.7	Palaute viisi vuotta myöhemmin	93
9	POHDINTA LAADITUISTA OPPIMATERIAALEISTA JA KEHITTÄMISTUTKIMUKSESTA	97
9.1	Tulosten pohdinta: mitä peruskoulun sukupuolikasvatuksen oppimateriaalilta edellytetään	97
9.2	Kehittämistutkimuksen luotettavuudesta ja mitä refleksiivinen analyysi paljastaa tuotetuista oppimateriaaleista ja niiden kehittämistarpeista	101
10	KOHTI JÄLKIMODERNIN KOULUN SUKUPUOLIKASVATUKSEN OPPIMATERIAALIA	104
	SUMMARY	110
	LÄHTEET	113
	KIRJALLISUUSLUETTELO	127
	LIITTEET	130

1 SEKSUAALIKASVATUKSEN OPPIMATERIAALI HAASTEIDEN EDESSÄ

Perhesuunnittelu 2000 -projekti aloitti toimintansa vuonna 1995 tavoitteenaan parantaa lasten ja nuorten seksuaaliterveyttä opetuksen, valistuksen ja neuvonnan keinoin. Projektin alkuunpanijana oli Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus (Stakes) ja mukaan tulivat Jyväskylän ammattikorkeakoulun sosiaali- ja terveysala, Keski-Suomen sairaanhoitopiiri, Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuslaitos ja terveystieteen laitos, Ilmavoimien viestikoulu, Jyväskylän kaupunkiseurakunta, Keski-Suomen lääninhallitus sekä alueen terveyskeskuksia ja terveysalan järjestöjä (liite 1).

Projektin sai aikaan huolestuminen lasten ja nuorten seksuaaliterveydestä vuonna 1994. Stakesin tutkimukset osoittivat seksuaalikasvatuksen puutteet ja vähäisyyden, kasvavat nuorten raskauden keskeytykset, sukupuolitautien tartuntojen lisääntymisen ja lasten hankkimisen siirtämisen kolmannenkymmenen ikävuoden läheisyyteen. Vuonna 1995 oli hyväksytty Kansainvälisen perhesuunnittelujärjestön liiton seksuaali- ja lisääntymisoikeuksien peruskirja ja vuonna 1997 Suomen Vanhempainliitto ry hyväksyi seksuaaliopetuksen kouluissa. Vuonna 1995 aloitettiin Perhesuunnittelu 2000 -projektiin liittyen selvitys peruskouluun soveltuvan seksuaalikasvatuksen oppimateriaalin vaatimuksista. Minua pyydettiin oppimateriaalin tekijäksi ja aloitinkin heti sen kokoamisen. Tuloksena siitä on tämän tutkimuksen sisältämät kolme oppimateriaalia.

Maailma laajenee, ihminen joutuu kohtaamaan uusia haasteita, arvot muuttuvat ja tämän kaiken keskellä varsinkin nuori on helposti hämmennyksissä. Tarvitaan lisää tietoa ja näkökulmia monien psyykkisten ja sosiaalisten ilmiöiden jäsentämiseksi. Tätä tarkoitusta täyttämään tulivat oppikirjat Tutkin ja pohdin peruskoulun ala-asteelle (liite 2), opettajankirja Tutkin ja pohdin peruskoulun yläasteelle (liite 3) ja Kyllä vai ei – murrosikäisestä aikuiseksi peruskoulun yläasteelle (liite 4), kaikkien tekijänä tutkija. Oppimateriaalin tekemisen yhteydessä Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuslaitoksessa alkoivat ensimmäiset luokanopettajiksi valmistuville tarkoitetut vapaavalintaiset perhekasvatuksen kurssit, joiden sisältö koostui sukupuoliasioista peruskoulun opetussuunnitelman mukaisesti. Nämä kurssit toteutettiin vuosina 1999-2000. Oppi-

KUVIO 1 Sukupuolikasvatuksen oppimateriaalin kehittämistutkimuksen kokonaisprosessi

materiaalien edelleen kehittämiseksi kursseilla arvioitiin kirjoissa olleita tehtäviä ja niiden sopivuutta kullekin luokka-asteelle. Näin kehittyi kolme artefaktia (ihmistyön aikaansaannosta), esinettä, oppikirjojen maailmaan. Volanen (2007, 227-243) määrittelee artefaktin tekoasiaksi, joka ilmaisee suhteemme maailmaan kysyen mikä on, minkä piti olla, mikä tuli maailmaan. Artefaktin tuottaminen muuttaa myös tekijänsä suhdetta maailmaan.

Oppimateriaalin kehittämisen pohjaksi ei ollut yhtenäistä teoriaa. Se piti-kin koota ja kehittää. Oppimateriaalin mallina olivat ruotsalaiset, nuorisotyössä kehitellyt esikuvaksi sopivat oppilaan- ja opettajankirjat (Roth & Svensson 1994; 1995). Nämä teokset eivät olisi sopineet Suomen oloihin suoraan suomennettui-
na, mutta malleina ne olivat hyviä. Myöhemmin löytyi uusiseelantilainen, Espanjan Valenciassa Human Rights -kongressissa vuonna 1997 palkittu materiaali tehtävineen (Dohig 1994; MacKay & Cleland 1994). Se myös oli hyvä esikuva ja auttoi jäsentämään kokonaisuutta perhekasvatuksen suuntaan. Kehittämisp-
roessissa on tukeuduttu näiden oppikirjojen rakentamisen malleihin. Tausta-
teorioista keskeisimpiä sisällön valinnan suhteen on ollut Bruessin ja Greenber-
gin (1994) esittämä seksuaalikasvatuksen neljän dimension malli (ks. luku 2.5.).

Kehittäminen tapahtui hitaasti oman toimen ohessa vuosien 1995-2001 ai-
kana. Koko ajan piti pitää mielessä myös oppiaine, johon materiaalia kehiteltiin.
Opetussuunnitelmassa ei enää ollut perhekasvatusta yläasteella, kansalaistaito
oli oppiaineena integroitu muuhun opetukseen. Oppiaineeksi löytyi terveystie-
to itsenäisenä ja integroituna vuodesta 2004 alkaen.

Tutkimuksen historia siis alkaa vuonna 1995 peruskoulun oppikirjojen
kehittämällä vuoteen 2001 ja jatkuu sitten tutkimuksen tekemisellä useita vuo-
sia eteenpäin. Kirjojen kehittämisen aikana kerääntyi niin paljon tietoa ja mate-
riaalia, että syntyi ajatus kehittää asiaa edelleen tutkimukseksi kirjan tekemisen
prosessista (kuva 1). Kehittämistutkimus kestää kauan ja on osittain ongelmal-
linen prosessi. Monet asiat voivat epäonnistua. Tutkija tulee vuosien myötä
niin sitoutuneeksi työhönsä, että hänestä tulee yksi meistä ja hän tekee myös
huomioita itsestään (Richey & Klein 2007, 81). Jaatisen (2003, tiivistelmä) mu-
kaan tällainen työskentely on autobiografista ja siihen kuuluu koetun, eletyn ja
opitun pohdintaa ja arviointia, joka on aina omaa itseä ja itsen maailmansuhdet-
ta muuttavaa ja siis refleksiivistä.

Edellisten pohdintojen tuloksena syntyivät kysymykset kehittämistyölle:

1. Mitä peruskoulun sukupuolikasvatuksen oppimateriaalilta edellytetään?
2. Mitä refleksiivinen analyysi paljastaa tuotetuista oppimateriaaleista ja niiden kehittämistarpeista?
3. Miten oppimateriaalia tulisi kehittää postmodernin ajan näkökulmasta?

Sukupuoliopetuksen tarvetta ja oppimateriaalin laatua käsitteleviä kysymyksiä jouduttiin pohtimaan materiaalia kehitettäessä ja niitä käsitellään myös tässä raportissa, joka toimii teoreettisena perusteluna tehdyille ratkaisuille sekä myös niiden kyseenalaistajana. Toinen kysymys käsittelee kehittämisprosessin luonnetta jälkeensä arvioivasti. Lukujen järjestystä ohjaavat käsitteet seksuaalikasvatus, perhekasvatus ja sukupuolikasvatus. Ensin selvitetään seksuaalikasvatusta (luku 2), sitten perhekasvatusta ja siihen liittyen käsitystä ihmisestä ja ihmisenä olemisesta (luku 3) ja niiden jälkeen siirrytään sukupuolikasvatukseen ja ihmisen sukupuoliseen kehitykseen (luvut 4, 5 ja 6). Teoreettista pohdintaa voidaan pitää reflektiivisenä suodattimena, jonka avulla kouluopetuksen oppikirjoja kehitetään laadullisesti.

Oppimateriaalin tekemisen teoreettista taustaa oli selvitetty ja tutkittu jo ennen materiaalin kehittämisen alkamista. Oppimateriaalien valmistuttua viiden vuoden aikana aineistoa oli kertynyt niin paljon, että syntyi ajatus tutkimuksen jatkamisesta väitöskirjaksi. Kehittämisen tuloksena syntynyt oppimateriaali oli tässä keskeistä ja siksi oppimateriaali on kokonaisuudessaan liitteenä. Siihen kohdistuen tutkimus on kahdenlaista, ensin analysoidaan oppimateriaalin kehittämisprosessia, sitten arvioidaan sitä jälkikäteen teoreettista tietoa ja ymmärrystä vasten ja tehdään tämän pohjalta johtopäätöksiä oppimateriaalia ja sen laatua koskien (kuviot 1). Siksi esimerkiksi luvussa 3.3.3. oppimateriaalin ratkaisuja tarkastellaan tietokäsityksiä vasten. Toisaalta tutkimuksesta tulee kehittämistutkimusta sillä, että oppimateriaalin ratkaisuja problematisoidaan ja sen pohjalta selvitetään, mitä tekijöitä on otettava huomioon kehitettäessä uutta sukupuolikasvatuksen ja nyttemmin seksuaalikasvatuksen materiaalia yleissivistävän koulun tarpeisiin. Luvut 7 ja 8 arvioivat kehitettyjä peruskoulun alaja yläasteen oppimateriaaleja. Oppimateriaalia ei siis analysoida ainoastaan aineiston pääluvussa 8, vaan on menty siihen, että tehtäviä analysoidaan myös tietokäsitystä (luku 3.3.3.) ja lapsen sukupuolista kypsymistä vasten (luku 4). Luku 4 Lapsen sukupuolinen kypsytminen on otettu mukaan tarkastellen asiaa monelta taholta eri tutkimusten perusteella siksi, että tutkimuksen teoriaperusta ja sitä kautta myös sen luotettavuus vahvistuisivat (ks. luku 9.2.). Tutkimuksen luvut 9 ja 10 kohdistuvat tutkimuksessa koetun mukaan tulevaisuuden seksuaalikasvatuksen haasteisiin.

Tutkimuksen ja kehitystyön alussa olin tietoinen aiemmista Suomessa ilmestyneistä sukupuolikasvatuksen oppikirjoista. Lapsille ja nuorille juuri kouluopetusta varten niitä oli tehty erittäin harvoin, noin kerran viidessäkymmenessä vuodessa, tosin 1970-luvulla oli ilmestynyt sukupuoliopetuksen kirjanen alkuopetuksen tarpeisiin (Österlund 1974) ja 1990-luvulla yläasteen terveystiedon oppaaseen osio sukupuoliasioista (Korhonen, Eloranta & Santala 1996). Molemmat edustivat lähinnä biologista dimensiota ja olivat sellaisina suppeita. Valistusmateriaalia oli ollut jaossa useammin. Se oli kuitenkin kohdistunut tietuille aloille ja oli sisällöltään etupäässä tiedottavaa, pelottelevaa tai varoittavaa. Esimerkiksi 1980-luvulla jaettiin kaikille viisitoista vuotta täyttäneille sukupuoliasioista kondomilla varustettu tiedotelehti. Julkaisujen sisällöt kaiken kaikkiaan kohdistuivat seksuaalisuuden biologiseen puoleen ilman kulttuuris-

ta, psykologista tai eettistä dimensiota. Jos näitä näkökulmia joissakin painotuotteissa vilahtikin, olivat viittaukset hyvin vähäisiä. Viime aikoina on esiin tuotu ehdotus asento-oppaasta nuorille aikuisille. Tällainen kirja on jo olemassa englanninkielisenä ja kuvin varustettuna. Yksi sen tekijöistä mainitsi tavatesamme, että joskus me tekijät mietimme, olemmeko menneet liian pitkälle tässä suhteessa. Tuntuu siltä, että asento-oppaan kaltaisen reseptikirjan myötä seksuaalisuudesta katoaa jotakin. Eikö pitäisi sentään jättää jäljelle yhdessä löytämisen ilo? Reflektio tässäkin auttaa näkemään asiat oikeissa suhteissa. Tietouden rakentamisesta teen selkoa myöhemmin tässä tutkimuksessa (ks. luku 3.3.). Itse asiassa tietous on rakentunut yli kahden vuosikymmenen ajan ollessani opettajankouluttajana. Ymmärrys on lisääntynyt vuosien myötä kriittisen reflektion kautta opiskelijoiden antaman palautteen tukemana.

Luotettavuuden vuoksi ja myös tutkimuksellisista syistä johtuen aineistoni on ollut avointa kehittämisen aikana. Se on ollut usean opettajan opetuskäytössä ja asiantuntijoiden nähtävänä lausuntoja varten. Kohderyhmän omat äänet on myös mahdollisimman hyvin otettu huomioon. Teorian yhteys käytännön koulutyöhön on näin yritetty pitää avoimena.

Tutkimuksen kestäessä koulu on muuttunut: peruskoulun ala- ja yläaste ovat muuttuneet ala- ja yläkouluksi. En ole kuitenkaan muuttanut niitä tekstissä uuteen muotoonsa, koska koulumuodot varsinaisen tutkimuksen ajan olivat ala-aste ja yläaste ja niitä ajatellen kirjat kehitettiin. Jokaisen kehittämäni kirjan lopussa on luettelo niistä julkaisuista, jotka kirjan kehittämisen aikana ovat olleet lähteinä. Kirjan *Kyllä vai ei* (liite 4) luetteloon kustannustoimittaja poimi vain suomenkieliset lähteet. Tutkimuksen lähteiden jälkeen ovat kirjojen kehittämiseen käytetyt lähteet nähtävissä täydellisinä luetteloina.

1.1 Reflektiivinen tutkimus

Pyrin tutkimuksessani analysoimaan oppimateriaalin kehittämistä ja kehittämisen prosessia. Tämän vuoksi näkökulmani on reflektiivinen ja refleksiivinen. Pyrin refleksiivisesti refleктоimaan kuten Kujalakin (2008, 24) kuvaa omaa työtään. Reflektio- ja refleksi-sanojen merkitys viittaa heijasteisuuteen (lat. *reflectere* merkitsee sananmukaisesti ”kääntyä takaisin, heijastua”). Refleksi on tahattomasti syntyvä reaktio (Kujala 2008, 24), mutta voi olla myös hyvinkin tarkoituksellinen. Poikelan (2001, 107) mukaan ehdollisesta reaktiosta on esimerkkinä mainostaja, joka tuntee refleksiivisen mallin ja vie näin sanomansa perille yksinkertaisella tiedonsiirrolla vastaanottajalle. Kujala (2008, 24) pohtii refleksiivisyyttä ja toteaa, että se on refleктоimaan pyrkivä sisäinen näkökulma tavoitella ihmisyyteen kuuluvaa todellisuutta, luonteenomainen ja lapsenmielinen tapa kysyä ja ihmetellä yhä uudestaan itsestään selvyiksi itsestänselvyyksissä. Se on tekijään, toimijaan, subjektiin itseensä kohdistuvaa (Suomen kielen perussanakirja 2004, 629-630). Reflektiivisyys ja refleksiivisyys ovat eri näkökulmia reflektiivisyyden monissa eri varianteissa (Alvesson & Sköldbberg 1994, 11). Reflektiivisyys voi kohdistua tuotteeseen ja/tai prosessiin (Brockbank & McGill

2007, 205). Reflektiivisessä prosessissa liikutaan sanattoman ja sanallisen tiedon välimaastossa siten, että toiminnasta opitaan uutta (Heikkinen 2007, 35). Prosessin reflektointi tuottaa uusia tutkimustapoja ja uutta ymmärrystä, lisäksi kehittyvät menetelmät, ajattelutavat ja teoriat. Joskus voi syntyä myös uusi tutkimuskysymys (Heikkinen & Syrjälä 2007, 154). Tutkijakin voi alkaa nähdä itsensä ja ajattelunsa uudesta näkökulmasta (Heikkinen 2007, 34).

Sukupuolikasvatuksen oppimateriaalin kehittäminen lapsille ja nuorille ottaen huomioon kirjoittajan iän on tehnyt työstä refleksiivisen ja reflektiivisen. Asioiden kirjoittamista paperille on edeltänyt moninainen mietiskely ja kysely itsestään selvyysinä pidetyistä asioista aikaan ja paikkaan liittyen: miten viesti menisi perille nykypäivän nuorelle, joka elää moninaisten virikkeiden keskellä tässä ja nyt? Kysymyksiin nuoret opiskelijat ovat vastanneet välittömästi ja kohderyhmä on vastannut opettajien kautta kirjallisesti. Asiantuntijat ovat olleet keski-ikään ehtineitä ja kokemuksen avartamia. Näin asiantuntijapalautteen ansiosta tutkijallakin ovat pysyneet jalat maassa silloinkin kun yksinäisessä tutkijankammiossa mietiskellessä ajatukset ovat olleet lähdössä leijumaan (ks. Alvesson & Sköldberg 1994, 315). Sanotaan, että reflektio on itsensä peilaamista suhteessa toiseen (Kujala 2008, 24). Moilasen (1999b, 102) mukaan reflektio tarkoittaa oman tietoisuuden tarkastelua, tietoiseksi tulemistä omasta tietoisuudesta. Kaikki tietoisuus ei ole kohdistettua, joten reflektio voi tuoda tietoiseksi sellaista tietoisuutta, joka aiemmin ei ole ollut kohdistetusti läsnä. Tutkimuksesta muodostui tätä taustaa vasten tarkasteltuna monitieteellinen, kasvatussosiologinen ja didaktinen tutkimus.

Reflektointi työtapanana antaa aineksia kokemuksen saamiseksi näkyvään tai kuultavaan kielelliseen muotoon ja asettaa sen perusteet monipuolisesti pohdittaviksi ja keskusteltaviksi. Reflektointi valottaa erilaisten ihmisten taustaoletuksia, näkökulmia ja kokemuksia. Kokemus peilautuu toista kokemusta vasten heijastuakseen takaisin reflektioijan ajatteluun (Kaikkonen 2005, 254).

Miten tutkija ajattelee refleksiivisistä analyysistä tässä tutkimuksessa? Oppimateriaalin tekijä tarkastelee kriittisesti materiaalin kehittämisprosessia ja aikaansaamiaan artefakteja aika- ja toimintajanalla:

- taustoitus,
- suunnittelu,
- aloittaminen,
- työstäminen,
- valmiiksi saattaminen,
- eri tahojen kokemukset materiaalista,
- edelleen kehittäminen myöhemmän arvioinnin perusteella.

Analyysissaan tekijä hyödyntää paitsi omaa asiantuntijaymmärrystään ja kehittämisen aikana muuttuneita esioletuksiaan ja käsityksiään myös oppimateriaalista saamiensa käyttäjien ja kokeilijoiden mielipiteitä ja kokemuksia, asiantuntijoilta ja alan tutkijoilta saamaansa tietoa sekä muuta mahdollista ulkoista arviointia.

1.2 Kehittäminen reflektion avulla

Reflektiivinen praktikko ajattelee ja miettii käytänteitä sekä toiminnan aikana että sen ulkopuolella. Opetus- ja kasvatustyön (ja oman tulkintani mukaan myös oppimateriaalin) kehittämiseen reflektoinnin avulla kuuluu Proctorin (1993, 93-94) mukaan

- menneen kriittinen tarkastelu,
- tietouden rakentaminen,
- hankitun käyttäminen kriittisesti uusissa tilanteissa,
- reflektiiviseen prosessiin vaikuttavien kriteerien monipuolistaminen ja
- opettajan henkilökohtaisen kriteeristön kehittäminen refleksiivisen, kriittisen prosessin tuloksena.

Ruotsalaisten tutkijoiden mukaan tähän luetteloon kuuluisivat lisäksi kaikkein vähäpätöisimmätkin asiat kuten mittaukset, havainnot, haastateltujen lausumat, tilastot tai arkistotiedot (Alvesson & Sköldbberg 1994, 11). Kriittisellä reflektiolla tarkoitetaan Mezirowin (1995, 17) mukaan niiden oletusten arvostelua, joille omat uskomuksemme rakentuvat. Se on siis ennakko-oletuksiin kohdistuvaa. Se voi olla oleellinen osa parhaan toimintatavan valintaa tai sisältää jälkikäteen tehtyjä uudelleen arviointeja. Reflektio pysäyttää arvioimaan tilannetta uudelleen, se voi lyhimmillään kestää vain sekunnin murto-osan (Mezirow 1995, 22-23). Reflektion keskeinen merkitys on tiedetyn pätevyyden osoittaminen (Mezirow 1995, 35). Reflektiivinen lähestymistapa auttaa tekijää ymmärtämään syvemmin toimintaansa. Reflektiivinen opettaja (ja kirjoittaja) on tietorikas, mutta hänen tietoutensa on persoonallista, itse rakennettua ja alati laajenevaa, hän on halukas ja vastuullinen tutkija, joka pyrkii saamaan selville mitä opiskelijat kokevat, tietävät ja tuntevat (Ojanen 1977, 10).

Postmodernille ajalle ja siinä elävälle ihmiselle autenttinen oleminen on elämisen edellytys: kohdataan ennakkoluulottomasti useita haasteita ja vaihtoehtoja siitä mitä maailma tarjoaa (Alvesson & Sköldbberg 1994, 102-103). Tämä mielessäni aloitin oppimateriaalin kehittämisen tehtävien laatimisella. Niiden piti olla monipuolisia, tarjota jokaiselle jotakin. Niiden tuli antaa tutkimuksiin perustuvaa ajattelun aihetta oppilaille sukupuoliasioista, joita he kehitysvaiheessaan joka tapauksessa ajattelivat. Tukea antoi kognitivismista kehitetty konstruktiiivinen oppimiskäsitys, joka antaa enemmän tilaa oppijoiden reflektiivisyydelle, jolloin ongelmien käsittely voi yltää transaktion tasolle vuorovaikutteisessa tiedossa (Poikela 2001, 108). Tavoite on jo koululaisena edes jossakin asiassa yltää tälle tasolle, opettaa pohtimaan asioiden hyviä ja huonoja puolia ja antaa avaimia yksilölle oikeisiin ratkaisuihin. Esimerkiksi: *Klamydiatapaukset ovat lisääntyneet vuodesta 1995 vuoteen 1997 kuudellakymmenellä prosentilla, mieltä miksi ja mihin se vaikuttaa jne.* Vuorovaikutteinen työskentely ei sovi kaikille jokaisen aiheen kohdalla (Meri 1992, 74), joten mukaan tuli myös yksilöllisiä tehtäviä. Tekstiä sinänsä tuli sitä vähemmän mitä nuoremmista oppilaista oli kyse,

he voivat piirtää tai ilmaista ajatuksensa muuten, näytellen, pantomiimina. Tullee myös kysymys oppimisympäristöstä: oppiminen ei ole pelkästään yksilöllinen prosessi, vaan siihen vaikuttavat myös yhteisöihin ja kulttuureihin liittyvät seikat (Miten opimme 2004, 11).

Yläasteen kirjaan *Kyllä vai ei* on otettu tehtävä (Kettunen 2001, 50), jonka tarkoitus on herättää eri koululuokat keskustelemaan sukupuoliasioista ikäistensä kanssa, samoin yhdistää ja herättää vanhemmat keskustelemaan ajankohtaisista asioista lastensa kanssa (ks. Laine 1999, 106-107; Rauhala 2005b, 67). Oppilaille on annettu tehtäväksi kirjoittaa näytelmä, suunnitella lavasteet, puvustus, valaistus ja ohjelmalehtinen aiheena ”Sukupuolinen kehittyminen eli mikä minua askarruttaa juuri nyt”. Näytelmän jälkeen seuraisi keskustelu näytelmän nähneen yleisön kanssa. Tehtävä olisi monen oppiaineen ja opettajan yhteistyö ja lopuksi myös vanhemmat osallistuisivat keskusteluun. Yhdysopettajat kuitenkin valittivat aiheen suuritöisyyttä, mutta onko se kuitenkaan sitä. Ei esityksen tarvitse olla ammattiteatterin tasoa, pääasia on nuorten oman äänen kuuluminen. Tämän kaltaiselle tehtävälle on myös tieteellistä tukea. Miten opimme (2004, 275) teoksen mukaan luokkaympäristöihin voidaan vaikuttaa myönteisesti järjestämällä kouluun liittyvien oppimistavoitteiden tiimoilta tilaisuuksia, joissa on mahdollista keskustella oppijoihin vaikuttavien ihmisten kanssa. Näitä ihmisiä ovat ennen kaikkea oppijoiden perheenjäsenet ja lähiympäristöön kuuluvat.

Tutkimuksen nimenä oli aluksi ”Maan korvessa kulkevi lapsosen tie” sen vuoksi, että sukupuoliasioista asiallisen tiedon saaminen on kasvuiässä olevalle ollut vaikeaa. Pohdittavana olivat myös Sinun valintasi tai Sinun päätöksesi. Lopulta kuitenkin nimeksi valikoitui yläasteen kirjan kustannustoimittajan ehdottama *Kyllä vai ei*, joka oikeastaan tarkoittaa: valinta on sinun! Tutkimuksen nimeksi se sopii myös tutkimustavan johdosta, sillä työ kauttaaltaan oli valintoja ja päätöksiä sekä jatkuvaa reflektointia.

2 SEKSUAALIKASVATUS TUTKIMUS- JA OPETUSKOHTEENA

2.1 Seksuaalisuus kulttuurissamme

Seksuaalisuus suomalaisessa kulttuurissa on ollut kauan vaiettu aihe, mutta se on kuitenkin antanut sisältöjä taiteeseen, kaunokirjallisuuteen, elokuvaan ja musiikkiin. Se on ollut onnen ja energian lähde, mutta myös onnettomien kohtaloiden ja ongelmien aiheuttaja, elämää sellaisena kuin se on. Se on ollut kuin salaisuus verhojen takana, peitossa ainakin lasten silmiltä. Seksuaalisuuteen suhtauduttiin moraaliseen näkökulmasta käsin, joka ilmeisesti sai aikaan salamyhkäisyyden tunnun, kunnes terveydenhuolto alkoi katsoa seksuaalisuutta terveyden kannalta (Cacciatore 2005, 175). Alkoi avoimemman suhtautumisen aika ja seksuaalisuuden tutkimus heräsi, aluksi hitaasti ja vasta 1990-luvulla vilkkaampana.

Seksuaalisuutta on suomalaisessa kulttuurissa kuvailtu muutamissa tutkimuksissa. Ensimmäinen kartoitus suomalaisesta seksuaalisuudesta ilmestyi vuonna 1974, jolloin Sievers ym. kokosivat kirjan, joka ilmestyi nimellä *Suomalaisten sukupuolielämä*. Kaksikymmentä vuotta sen jälkeen ilmestyi Elina Haavio-Mannilan ja Osmo Kontulan tutkimusryhmineen tekemät teokset *Matkalla intohimoon* (1995) ja *Intohimon hetkiä* (1997). Suomalaiset saivat kirjoittaa omakohtaisia kertomuksia aiheesta mitä seksuaalisuus on. Näistä koottiin laaja julkaisu, joka jaettiin kahdeksi teokseksi. Suomalaisten mukaan seksuaalisuuteen kuuluu erotiikan ja jännitteiden jatkuvaa ilmenemistä omassa elämässä kaikkina elinvaiheina, seksuaalisuus on elämän perustarve, se merkitsee yhteenkuuluvuutta, lämpöä ja läheisyyttä, sitoutumista ja rakkautta kuin myös myrskyisiä intohimoa. Seksuaalisuus on voimavara, mutta se voi myös olla ongelmallista ja pettymyksiä aiheuttavaa, vain unelma tai toissijainen asia (Kontula & Haavio-Mannila 1997, 55). Seksuaalista elämäntyyliä on alettu hahmotella myös elämysten kautta, elämyksistä on tullut tärkeitä kun elämänlaatu on parantunut (Kontula & Haavio-Mannila 1997, 34). Samaa asiaa lähestyy Roseneil (2005, 251)

kirjoittamalla, että perheyhteisöä on hyvä lähestyä tutkimuksessa läheisyyden, huoltoverkoston ja elämyksellisyyden kautta.

Mitä sitten seksuaalisuus on? Sen määrittelee Lehtinen (1986, 8) kyvyksi ja haluksi iloita oman ruumiin elämyksistä. Nämä elämykset ovat erilaisia eri ikäkausina, elämänkaaren eri vaiheissa.

2.2 Nuorten seksuaalisuus

Yksilön seksuaalinen sosiaalistuminen alkaa jo syntymän jälkeen siitä, kuinka vanhemmat käsittelevät lastaan häntä hoitaessaan ja kuinka he vastaavat hänen kysymyksiinsä kasvuaikana. Nuoren mielenkiinto sukupuoliasioihin herää murrosiän myötä ja on siis ennustettavissa jokaisen yksilön kohdalla. Siihen pitäisi pystyä valmistautumaan. Nuoren kiinnostusta näissä asioissa on turha jarrutella. Aikuistuvan ihmisen tulisi saada oikeaa tietoa seksuaalisuudesta. Se auttaa häntä hoitamaan itseään ja ottamaan selkoa asioista, se poistaa turhia pelkoja ja auttaa jäsentämään asioita. Asiallinen ja ajoissa saatu tieto auttaa myös sanomaan ”ei” liian varhaisille kokeiluille. Seksuaalikasvatuksen tavoitteena on seksuaalinen terveys. Seksuaalinen terveys tarkoittaa sitä, että yksilö on seksuaalisesti terve silloin kun hän kykenee nauttimaan omasta seksuaalisuudestaan ilman, että siitä on henkistä tai fyysistä haittaa tai kärsimystä hänelle itselleen tai muille (WHO 2006, 5).

Nuori on hämillään omasta kasvavasta ruumiistaan tullessaan murrosikäen. Kontulan ja Meriläisen (2007, 144) mukaan murrosikä on kuitenkin kulttuurisesti määritelty, vaikka sitä kouluopetuksessa käsitellään opetussuunnitelmaa seuraten yksipuolisesti biologian kannalta. Puberteetin eli murrosiän keskeinen sisältö on kypsyminen lisääntymiskykyiseksi aikuiseksi. Monipuolinen seksuaalisuuden käsittely olisi kuitenkin tarpeen, sillä lisääntymiskyvyllä murrosikäiselle on sillä hetkellä vähäinen merkitys (Diorio & Munro 2003, 119-131). Nuori etsii itseään, hän etsii rajojaan ja koettelee kasvattajan rajoja. Nuori on vielä kypsyvätön, toisaalta kypsyvätömyys on rikkautta, mutta kypsyvätömydessään nuori tekee erehdyksiä (Aalberg & Siimes 1999, 65). Nuoruuteen kuuluu myös näennäinen sekoilu ja päämäärätön vaeltelu. Nuoren on kuitenkin aika ottaa vastuu itsestä ja on opittava tekemään ratkaisunsa itse (Koivunen 1997, 98; Hirsjärvi 1982, 70, 78). Siksi hänen pitäisi saada seksuaalisuudesta tutkimuksiin perustuvaa tietoa luottamuksellisessa ympäristössä, sillä oikea tieto vähentää ennakkoluuloja ja mysteereitä (Weaver, Smith & Kippax 2005, 184). Nuoret haluavat täsmällistä, ikäkaudelleen sopivaa tietoa.

Opettajille ja kouluterveydenhuollon henkilöstölle järjestetyillä koulutuspäivillä Jyväskylässä 7.10.1998 ryhmä suomalaisen peruskoulun yläasteen oppilaita esitti toivomuksia sukupuoliopetuksen sisällöstä ikäisilleen. Ryhmän toiveet olivat seuraavanlaisia:

1. Positiivista painotusta lisää
2. Yksityiskohtaista tietoa
3. Laadultaan monipuolista
4. Ajankohtaista ja päivitettyä
5. Ikätasoon sopeutettua
6. Terveysasiana nähtyä
7. Sukupuolifokusoitua
8. Tietoa ilman asennetta
9. Vastuu ja henkinen puoli paremmin esille.

Luettelo on suora viesti peruskoulun yläasteen oppilailta. He kaipaavat aikuisen tarjoamaa tietoa asioista, jotka kuuluvat kehittymiseen lapsesta aikuiseksi. He haluavat tiedon tarjoajan ja käsitysten peilaajan, joka ottaa heidät kysymykseen todesta. Seksuaalisuudesta on puhuttu nuorille aikuisen näkökulmasta, on jopa esitetty, että keski-ikäinen opettaja puhuu omasta senhetkisestä seksuaalisuudestaan käsin. Ohjeet ovat aikuisten tekemiä (Allen 2005, 390).

Suomalaisten opettajien mielestä seksuaalikasvatuksen tavoitteiden päämäärät olivat vuosina 1996 ja 2006 (Kontula & Meriläinen 2007, 59):

1. Vastuuseen kasvattaminen
2. Oikeiden asiatietojen välittäminen
3. Luontevan suhtautumisen oppiminen seksuaalisuuteen
4. Kokonaispersoonan kasvattaminen
5. Tunteiden merkityksen korostaminen
6. Kyky solmia tasapainoisia suhteita
7. Kyky tehdä muista riippumattomia ratkaisuja
8. Suvaitsevaisuuden opettaminen
9. Hyvän kommunikaation oppiminen
10. Teiniraskauksien ehkäisy
11. Oppiminen ymmärtämään toisen sukupuolen odotuksia
12. Seksin kokeminen kivaksi ja piristäväksi asiaksi
13. Satunnaissuhteiden epätyytyväisyyden oppiminen
14. Pidättyvyyden oppiminen.

Tämä tavoitejärjestys oli muuttunut hyvin vähän kymmenessä vuodessa. Tavoiteluettelo on kattava, mutta ihmetystä herättää se, kuinka koulun terveystieteiden opetuksessa ehdittäisiin käydä tämä kaikki läpi siinä tuntimäärässä, joka sille on osoitettu.

Skotlantilainen tutkimus, joka tehtiin 157:lle 13-18 -vuotiaalle nuorelle, kertoo mitä tietoja nuorille on koulussa annettu seksuaalikasvatuksessa:

1. murrosikä,
2. turvallinen seksi,
3. ihmisen lisääntyminen,

4. sukupuoliteitse tarttuvat taudit ja
5. raskauden välttäminen.

Tieto oli jäänyt kovin vähäiseksi seuraavien aiheiden osalta:

1. hyvät ihmissuhteet,
2. sitoutuminen, vastuu ja suhteen kunnioittaminen,
3. arvostus ja vastuu seksuaalisessa käyttäytymisessä,
4. yksilön oikeus turvalliseen ja nautinnolliseen, huolettomaan ja ennakkoluulottomaan suhteeseen ja
5. hyvä vanhemmuus
(Black ym. 2005, 236).

Näiden luetteloiden valossa nuorten seksuaalisuus näyttää kaipaavan suunnitteen samanlaista tukea niin Suomessa kuin Skotlannissakin. Suomalaisten opettajien toiveet siitä, mitä he haluaisivat opettaa koulussa oppilailleen, on laaja, kaiken kattava eikä liiaksi biologiaan painottuva ja kaiken kaikkiaan hyvää tarkoittava luettelo. Toivottavasti siitä edes osa saadaan toteutetuksi. Kontulan ja Meriläisen (2007, 43) tutkimuksessa 25 % oppilaista kertoo, etteivät he ole saaneet koulussa seksuaaliopetusta ollenkaan, skotlantilaisessa tutkimuksessa vastaava luku on 15%. Suomalaisessa seksuaaliopetuksessa painottuvat negatiivisuus ja kiellot (Kontula & Meriläinen 2007, 20). Ehkä suomalaisessa opetuksessa on kuitenkin katsottu, että vastuu seksuaalisuuden opetuksesta on vanhemmilla, sillä yleisestikin korostetaan vanhempien kasvatusvastuuta lapsistaan.

2.3 Seksuaalikasvatus opetussuunnitelmissa

Nykyinen perusopetuksen opetussuunnitelma käsittää seuraavat tasot:

valtakunnallinen opetussuunnitelma,
kunnallinen/kouluittainen/paikallinen opetussuunnitelma,
opettajien opettama opetussuunnitelma,
oppilaiden kokema eli opittu opetussuunnitelma.

Lisäksi eri tasojen välille voi nousta piilo-opetussuunnitelmia, jotka ohjaavat ajattelua, toimintaa, kasvatusta, opetusta, omaksumista ja oppimista. Piilo-opetussuunnitelman käsite on peräisin amerikkalaisesta opetussuunnitelma-keskustelusta. Sen oppimistavoitteita ei ole kirjoitettu opetussuunnitelmaksi. Sen sisällöksi siis muotoutuu *jotain muuta* (Talib ym. 2004, 92-94). Piilo-opetussuunnitelma voi nousta esille kun opetussuunnitelman eri tasot eivät kohtaa toisiaan. Sitä ei kukaan ole tarkoittanut tai suunnitellut. Siihen vaikuttavat esimerkiksi arvot, asenteet, aikaisemmat kokemukset, asiantuntijat ja opetussuunnitelmaprosessin johtaminen (Marsh 2004, 4). Myös asioista vaikeneminen koulussa on piilo-opetusta. Sukupuolikasvatuksen suhteen piilo-

opetussuunnitelma on olennainen ja pidettävä mielessä, sillä paljon sen alueen tietoa - asenteellistakin - välittyy kouluopetuksen ohessa.

Opetussuunnitelmissa käytetään käsitteitä *perhekasvatus*, *sukupuolikasvatus* ja *seksuaalikasvatus* suunnilleen samaa asiaa tarkoittavina. *Sukupuolikasvatus* on alun perin suomen kielen mukainen sana, *seksuaalikasvatus* on käännöslaina englannista (Sex education) tai saksasta (Sexualerziehung). Ne tarkoittavat suunnilleen samaa asiaa; *seksuaalikasvatus* on kuitenkin käsitteenä laajempi. *Perhekasvatus* vakiintui viimeistään perhekasvatus-oppiaineen myötä 1980-luvulla, tosin sitä oli käytetty aikaisemminkin kansalaistaidon yhteydessä (Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II 1973, 170-185; Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985, 110-112). Sillä tarkoitettiin monipuolisesti kodin ja perheen asioita, se oli siis laajempi kuin *sukupuolikasvatus*. Käytännössä se kuitenkin muodostui yläasteen perhekasvatusta opetettaessa sukupuolikasvatukseksi, koska murrosikäiset halusivat kuulla heitä koskevista asioista enemmän ja ehdottomasti enemmän kuin esimerkiksi kodin raha-asioden hoidosta! Joskus *perhekasvatus* oli peitesana *sukupuolikasvatukselle* (Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985, 110-112). Tässä tutkimuksessa käytetyt käsitteet *sukupuolikasvatus*, *seksuaalikasvatus* tai *perhekasvatus* tulevat siitä opetussuunnitelmasta, joka on kulloinkin käsiteltävän sisällön takana.

Seksuaalikasvatusta on ollut peruskoulun ala-asteella opetussuunnitelman mukaan siitä alkaen kun kansalaistaito tuli oppiaineeksi vuonna 1968. Sitä ennen ja sen jälkeen on myös biologiassa ollut näitä sisältöjä aihealueessa ihmisen lisääntyminen. Kansalaistaidon osuus määritellään Vuoden 1963 opetussuunnitelmakomitean osamietintö II:ssa, kansalaistaidon opetussuunnitelma (1966, 7-21). Se sisältää biologian lisäksi annettavan *seksuaalikasvatuksen*:

Koska harmooninen avioliitto edellyttää terveitä käsityksiä sukupuolielämästä, ei myöskään sukupuolikysymysten käsittelyä voida sivuuttaa. Asian biologista puolta käsitellään siinä määrin, kuin se on tarpeellista ja tarkoituksenmukaista. (1966, 7-21.)

Samassa yhteydessä kirjoitetaan:

Opetuksessa on erityisesti koetettava herättää vastuuntunnetta sekä toista sukupuolta että lasta kohtaan samalla kun itsehillinnän merkitystä erityisesti korostetaan myös ihmisen eettisen kokonaisukehityksen edistäjänä (1966, 7-21).

Tätä opetussuunnitelmaa toteutettiin ja se oli mukana monipuolisesti kansalaistaidon ensimmäisissä oppikirjoissa. Opetussuunnitelmia kehitettäessä ja muutettaessa perhekasvatuksen osuus supistui ja vuoden 1994 Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet (1994, 34, 81) mainitsee sanan *seksuaalisuus* vain kahdessa kohdassa: biologian ja aihealueen Perhekasvatus tavoitteissa ja sisällöissä. Tämän jälkeen seksuaalikasvatus alkoi vähentyä. Kunnat ja koulut saivat itse tehdä opetussuunnitelmansa ja painottaa valtakunnallisessa opetussuunnitelmassa mainittuja tavoitteita ja sisältöjä niin kuin halusivat, seksuaalikasvatus jäi ainoastaan biologiaan. Siinä se on esillä melko suppeasti ja vain biologian kannalta nähtynä. Poissa ovat psykologinen, eettinen ja kulttuurinen dimensio. Opetussuunnitelmassa olevat aihealueet voidaan toteuttaa, jos niin halutaan,

mutta kun aihealueissa on myös tietotekniikan käyttötaito, se vie helposti voiton muista aihealueista.

Uutena oppiaineena vuoden 2004 valtakunnallisessa opetussuunnitelmassa on terveystieto, joka on monitieteinen tietoperustaltaan. Sitä opetetaan luokilla 1-4 osana ympäristö- ja luonnontieto- oppiaineryhmää, luokilla 5-6 osana biologia/maantietoa ja fysiikka/kemiaa ja itsenäisenä oppiaineena luokilla 7-9. Sen tavoitteet on määritelty niin laajasti, että niitten voi tulkita sisältävän elämän koko kirjon. Sisällöissä on perhekasvatukseen kuuluvia asioita kuten ihmisen elämänkulku, syntymä, kehittyvä seksuaalisuus ja seksuaaliterveys (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 200-201).

Tarkemmin kuvailtuna seksuaalikasvatuksessa käydään läpi alaluokilla ihmisen keho sekä kasvun ja kehityksen vaiheet pääpiirteittäin, perhe ja ystävyys, tunteet ja vuorovaikutuksen merkitys hyvinvoinnille ja mielenterveydelle. Luokilla 5-6 terveystiedon asioista käsitellään ihmisen kehon rakenne ja keskeiset elintoiminnot, lisääntyminen sekä murrosiän fyysiset, psyykkiset ja sosiaaliset muutokset. Oman kehon arvostus ja suojele, terve kasvu sekä seksuaalisen kehityksen yksilöllinen vaihtelu, ihmissuhteet, tunteiden säätely, suvaitsevaisuus ja ikäkauteen liittyvät oikeudet sekä vastuu sisältyvät myös näillä luokilla käsiteltäviin asioihin.

Terveystiedon opetus vuosiluokille 7-9 haluaa kehittää oppilaiden tiedollisia, sosiaalisia, tunteiden säätelyä ohjaavia, toiminnallisia ja eettisiä valmiuksia. Opetuksen tarkoitus on, että oppilas käsittää terveyden fyysiseksi, psyykkiseksi ja sosiaalisesti toimintakyvyksi. Vuoden 2004 opetussuunnitelmassa terveystieto on yläasteikäisille hahmoteltu oppilaslähtöiseksi ja toiminnallisuutta ja osallistuvuutta tukevaksi. Oppilaalle toivotaan kehittyvän vastuullisuutta, terveyttä edistäviä tottumuksia ja kriittistä arvopohdintaa. Eri aineiden opettajien tulee suunnitella opetusta yhteistyössä sekä koulun terveydenhuoltohenkilöstön kanssa. Oppilaslähtöisyyttä korostetaan eri sanoin, samoin ajankohtaisuutta ja kouluittaisuutta (2004, 128). Sisältöalueet on jaoteltu kolmeen alueeseen: kasvuun ja kehitykseen, terveyteen arkielämän valintatilanteissa sekä voimavaroihin ja selviytymisen taitoihin. Seksuaaliterveys on kirjattu näistä keskimmäiseen.

2.4 Seksuaalikasvatuksen lähtökohtia

Seksuaalisuudesta tulee puhua kehittyvän nuoren kanssa asiallisesti, muuta kuin asiallisuutta nuori kohtaa liiankin kanssa. Seksuaalisuus kohtaa nuoret koulun ulkopuolella, kuten meidät kaikki muutkin, lukuisia kertoja päivässä erilaisissa mainoksissa, televisio-ohjelmissa, musiikkivideoissa, internetissä ja jopa lasten lehdissä. Näemme seksuaalisuutta ympäristössämme ja useimmiten pornon muodossa, jolla yritetään saada kaupaksi jotakin tuotetta. Lapsi, oppija, tekee havaintoja ja alkaa muodostaa omaa käsitystään seksuaalisuudesta näkemänsä perusteella eli juuri kevyen pornon välittämien mielikuvien mukaan, kun muuta ei ole tarjolla. Pahimmassa tapauksessa mainoksista välittyy lapselle

myönteinen mielikuva lapsipornosta ja lapsiprostituutiosta sekä seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Omaa seksuaalisuuttaan rakentavalle tulisi antaa monipuolista, tutkimuksiin perustuvaa asiantietoa seksuaalisuuden perusasioista hänen kehitystasonsa mukaisesti. Jos koulun antama seksuaalivalistus perustuu varoitte- luun ja pelotteluun, mitä se Nummelinin (1995, 131) tutkimuksen mukaan on, tulee seksuaalisuudesta helposti kielteinen kuva.

Seksuaalisuudesta annettu oikea, tutkimuksiin perustuva, holistinen tieto oikeaan aikaan annettuna auttaa lasta ja nuorta jäsentämään maailmaansa ja pe- lastaa hänet seksuaalisuuteen liittyviltä joukkoharhoilta, esimerkiksi luulolta, että kaikilla muilla on jo seksuaalisia kokemuksia, mutta ei minulla. Lapsi tulisi ohja- ta oikeille tiedon lähteille ja keskustelemaan asioista ikätovereittensa kanssa.

Seksuaalisuus koetaan intiiminä, yksityisenä asiana, mikä aiheuttaa opet- tajallekin vaikeuksia aiheen käsittelyssä. Siitä johtuu myös, että asian käsittely annetaan, mikäli mahdollista, jollekin muulle. Koulun terveydenhoitaja, sijai- nen tai asiantuntija saavat mieluummin käsitellä asian vaikka oma, tuttu opetta- ja olisi se paras tässäkin asiassa. Sijainen voi olla luokalle täysin vieras eikä osaa ehkä asettaa sanojaan oppilaiden kehitystason mukaisiksi. Vaikeuksia tuottaa opettajalle sekin, että ko. aihetta ei ole käsitelty luokanopettajien koulutuksessa, ei asiasisältöinä eikä didaktisesti pohdittuna. Ongelma on ollut myös sopivan oppimateriaalin puute. Tosin kahden viime vuoden aikana on ilmestynyt kaksi kouluille sopivaa oppimateriaalia (ks. luku 2.5.), mutta kun kouluilla on määrä- rahoja niukasti kirjahankintoihin, nekin tahtovat jäädä hankkimatta. Näin ollen ei ole päässyt kehittymään yhteistä kieltä, jonka avulla oppilas selvittää ongel- mansa koululääkärin tai terveydenhoitajan vastaanotolla.

Nuoren painiskelu oman heräävän seksuaalisuutensa kanssa edellyttää myös aikaa pohtia asioita. Koivunen (1997, 98) kirjoittaa, että ”merkittävä uusi- en innovaatioiden lähde on usein näennäinen sekoilu ja päämäärätön vaeltelu. Ihmisen pitää saada olla rauhassa itsensä ja ajatustensa kanssa”.

Tasa-arvoistuva sukupolvi moniarvoistuu, kokeilee erilaisia elämäntyyly- jä, joissa sukupuolten roolit samanlaistuvat. Naisista on tullut seksuaalisesti it- semäärääviä ja nautinto on korostunut seksuaalisessa kanssakäymisessä. Toi- saalta myös perinteitä on korostettu: vietetään kihlajaisia ja komeat häät, suosi- taan avioukollisuutta (Kontula & Haavio-Mannila 1997, 33). Opettaja-lehti (2007) kirjoittaa nuorten seksuaalisuudesta, että nuorilla tietoa ei vielääkään ole riittävästi. Poikien tieto on peräisin pornosta, tyttöjen joko pornosta tai harle- kiininovelleista (Arvonen 2007, 36). Kun tieto tulee pornosta, on silloin jotain vialla. Aikuisten, opettajien ja vanhempien, olisi silloin syytä tarkistaa tilanne.

Nuorilla on siis oikeus saada tietoa asiallisesti kerrottuna omasta kehityk- sestään kohti aikuisuutta. Jos vähän sekoilee välillä, se kuuluu kehitysvaihee- seen. Vanhemmat voivat olla tiedon välittäjinä, samoin opettajat ja koulun ter- veydenhuoltohenkilöstö. Nuorella on myös lupa saada tietoa. Sen on vahvista- nut Suomen Vanhempainliitto ry 4.2.1997 päivätyssä julkilausumassa:

Peruskoulun terveyskasvatuksen tavoitteena on, että nuori oppii tekemään tietoisia valintoja. Terveyskasvatuksella tuetaan nuoren kasvua ja kehitystä sekä terveyttä edistävää käyttäytymistä. Suomen Vanhempainliitto katsoo, että terveyskasvatus ja siihen sisältyvä seksuaalikasvatus ovat tärkeä osa koulukohtaista opetussuunnitel-

maa. Opetussuunnitelmaa laadittaessa on hyvä käyttää myös vanhempien asiantuntemusta ja ottaa huomioon heidän näkemyksiään.

On välttämätöntä kertoa vanhemmille, millaista terveystieteistä eri luokka-asteilla annetaan, jotta koti ja koulu voisivat toimia samansuuntaisesti. Hyvin hoidettu koti ja koulun yhteistyö on koulun laatutekijä. Lasten ja nuorten tulee saada vastauksia heitä askarruttaviin kysymyksiin. Koulun seksuaalikasvatuksella voidaan varmistaa, että jokainen nuori saa perustiedot ihmisen seksuaalisuuteen liittyvissä asioissa.

Kansainvälisen perhesuunnittelujärjestön IPPF:n vuonna 1995 antaman julkilausuman mukaan nuorille pitäisi kertoa heidän seksuaalisista oikeuksistaan. Vaatimuksia perustellaan sillä, että seksuaalisuus on nuorelle uusi ja jännittävä asia. Heille pitäisi kertoa seuraavista asioista (suora lainaus asiakirjasta):

Oikeus yksityisyyteen. Nuorella on oltava varmuus siitä, että hänen asioitaan käsitellään luottamuksellisesti. Hänellä on oikeus itse päättää esimerkiksi raskauden ehkäisystä.

Oikeus tietoon ja koulutukseen. Nuorella on oikeus saada riittävästi asiallista tietoa pystyäkseen tekemään itseään koskevia päätöksiä.

Oikeus terveydenhoitoon ja terveyden suojeluun. Nuorten palvelut pitäisi suunnitella nuorille sopiviksi ja helposti saavutettaviksi.

Oikeus tieteellisen kehityksen tuomiin etuihin. Terveydenhoitoalan henkilökunnan on pidettävä itsensä ajan tasalla pystyäkseen jakamaan tietoa uusimmista hoito- ja ehkäisy menetelmistä.

2.5 Seksuaalikasvatuksen oppimateriaalit

Seksuaalikasvatuksen oppimateriaalia ei maassamme varsinaisesti ole tehty siten 1950-luvun ennen kuin 1990-luvun loppupuolella. Ainoastaan ihmisen lisääntyminen oli biologian oppikirjoissa, niin kuin se oli opetussuunnitelmaan kirjoitettukin. Peruskoulun tultua 1970-luvun kansalaistaidon oppikirjoissa oli sukupuoliasioista kirjoitettu jonkin verran biologian kirjoja laajemmin, mutta nekin osuudet karsiutuivat pois uusien opetussuunnitelmien tultua (Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II 1973; Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985; Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994). Vuonna 1978 Yleisradion kouluohjelmat yrittivät toteuttaa sukupuolioletusta opetussuunnitelman rajoissa alkuopetuksen ympäristöoppiin sijoitettuna ohjelmalla *Saamme lapsen*. Oppilasta varten oli tehtäväsivu, joka julkaistiin Kouluohjelmat-lehdessä (1978). Tarkoituksena oli käsitellä sukupuolielinten viralliset ja puhuttelunimitykset, hedelmöittyminen, sikiön kehitys ja synnytys. Ennen esityspäivää syntyi kuitenkin ennakkoinformaatioon perustuen julkinen kohu ohjelmasta, sillä muutamat miesopettajat vastustivat ohjelman esittämistä jyrkästi mm. lehtikirjoitteluin. Lopulta Kouluhallituksen silloinen pääjohtaja Erkki Aho kielsi ohjelman esittämisen ala-asteen oppilaille (ja kaikille muillekin oppilaille). Siis opetussuunnitelman toteutus ei onnistunut käytännössä niin

kuin oli tarkoitettu, tv-kriitikonkin mielestä ohjelmasta puuttui tunne! Ehkä kuitenkin näiden aiheiden aika ei vielä ollut alkuopetuksessa.

Kun 1980-luvun puolivälissä kehiteltiin perhekasvatuksen omaa oppikirjaa, siihen ajateltiin omaa lukua sukupuoliasioista. Kouluhallituksen oppikirjatarkastamo oli silloin vielä toiminnassa ja sieltä tuli perhekasvatuksen oppikirjaa työstävän työryhmän hämmästykseksi ilmoitus, että kirjaa ei julkaista, jos siihen tulee luku sukupuoliasioista. Niinpä asia sivuutettiin ja kirjassa siirryttiin talousasioiden hoidosta suoraan lastenhoitoon. Ei se oppimateriaalin tuottaminen ole ollut helppoa ennenkään:

1948 Opetusministeriö asetti sukupuoli- ja siveellisyyskasvatuksen keskustoimikunnan laatimaan perhekasvatuksen järjestelyn yleiset suuntaviivat ja opetusohjelman. Toimikunta sai aikaan kirjaset 'Perhekasvatusta kouluihin', 'Perhekasvatusta tehostamaan' sekä 'Lapsuus- ja nuoruusiän sukupuolinen kehitys ja kasvatus'. Myöhemmin ei toimikunta ole saanut mitään aikaan eikä sen jatkamista ole suunniteltu, ko. kirjat kelpaavat nykyään lähinnä vain aineistoksi Ylioppilasteatterin kabareeohjelmiin (Miettinen 1966, 41). Koulujen suhtautumisesta sukupuoliopetukseen antaa hyvän kuvan edelleen se, että Sellox-terveysiteen yksinvalmistajan ja Sellox-terveysideautomaatin maahantuojaan kouluille ilmaiseksi jakamaa vihkosta 'Nuoren tytön maailma' on jopa poltettu muutamissa kouluissa (Miettinen 1966, 44).

Ensimmäinen perusopetukseen kehitetty sukupuolikasvatuksen oppikirja ilmestyi vuonna 1997. Ala-astetta varten ilmestyi Tutkin ja pohdin -kirja (liite 2) ja samalla nimellä opettajan kirja (liite 3). Tämä kirja oli sen työn tulos, jonka olin tehnyt Stakesin projektin yhteydessä. Yläasteen oppikirja Kyllä vai ei (liite 4) ilmestyi vuonna 2001 tammikuussa ja sen jälkeen on muiden tekijöiden tuottamia kirjoja ilmestynyt kaksi: Katriina Bildjuschkin ja Ari Malmberg: *Kerro meille seksistä - Nuoren seksuaalikasvatus* (Helsinki: Tammi 2000) sekä Pia Brandt ym.: *Hei beibi, mä oon tulta - Nuoren oma seksikirja* (Helsinki: WSOY 2004). Oheislukemistoksi tarkoitettuja sukupuolikasvatuksen kirjoja ja nuoremmille kuvakirjoja on ilmestynyt lukuisia. Kirjoittamiini kirjoihin olen koontanut niistä kirjallisuusluettelon (ks. tutkimuksen liitekirjat).

Tähän saakka sukupuolikasvatus kouluissa oli keskittynyt biologiseen puoleen. Sen pitäisi kuitenkin olla paljon monipuolisempaa. Tutkin ja pohdin ja Kyllä vai ei -kirjat on laadittu Bruess ja Greenbergin (1994, 5) mukaan niin, että sisällöt ovat neljältä eri osa-alueelta kuitenkin niin, että biologinen osa ei ole vallitseva, sillä se on jo biologian oppikirjoissa:

EETTINEN osa-alue <ul style="list-style-type: none"> • ihanteet • uskonnolliset näkemykset • moraalikäsitteet • arvot 	KULTTUURINEN osa-alue <ul style="list-style-type: none"> • perhe • naapurit • ystävät, ikätoverit • koulu • seurustelu • avioliittolait • tavat • tiedotusvälineet • mainonta, viihde • kirkko ja yhteiskunta
BIOLOGINEN osa-alue <ul style="list-style-type: none"> • lisääntyminen • raskauden ehkäisy • seksuaaliset reaktiot • kasvu ja kehitys • fysiologiset syklit ja muutokset • fyysinen ulkonäkö 	PSYKKINEN osa-alue <ul style="list-style-type: none"> • tunteet • elämukset • motivaatio • ilmaisukyky • opitut asenteet • opittu käyttäytyminen • itsetuntemus

KUVIO 2 Seksuaalikasvatuksen dimensiot Bruess ja Greenbergin (1994, 5) mukaan

Näiden osa-alueiden pohjalta laadittiin nelikenttä, joka kertoo, mitä seksuaalikasvatus ala-asteella pitää sisällään:

EETTINEN <ul style="list-style-type: none"> • seksuaalisuuden luonnollisuus • mikä on sopivaa seksuaalisuutta, mikä on väärin (hyväksikäyttö) • seksuaaliset vähemmistöt tasa-arvoisia • erilaisuuden hyväksyminen • mikä on oikein, mikä väärin 	KULTTUURINEN <ul style="list-style-type: none"> • läheiset suhteet perheessä • ystävyys, millainen on hyvä ystävä • ihmissuhteet koulussa, kaverit • kohteliaisuus, toisen huomioon ottaminen • suuteleminen, seurustelu
BIOLOGINEN <ul style="list-style-type: none"> • millainen minä olen (ihmisen biologia) • mistä vauvat tulevat • lisääntyminen • raskauden ehkäisy • miten minä kehityn ja muutun • terve ulkonäkö • murrosiän myllerrykset • mikä on normaalia • kuukautiset 	PSYKKINEN <ul style="list-style-type: none"> • hävettää, nolottaa - tunteiden käsittely • ihastuminen, rakastuminen • vastuun kantaminen • mitä tunnen itsestäni • miltä tuntuu tehdä mitään • uskallusta itseilmaisuuksiin (voimaa puhua seksiasioista)

KUVIO 3 Seksuaalikasvatuksen sisältöjä ala-asteella

Nämä neljä dimensiota osoittavat, kuinka laajasta asiasta on kysymys. Oppimateriaalin suunnitteluun tässä on yksi ongelma lisää. Rajauksia tulee tehdä, sillä muuten materiaali paisuu liian suureksi. Koulun eri oppiaineet toki antavat opetusta näiltä alueilta, kuten yhteiskunnasta ja kirkosta. Eri osa-alueilta tulisi ottaa esille sellaista tietoa, joka kiinnostaa oppilasta tässä ja nyt, kun hän jäsentelee omaa elämäänsä (Berger & Luckmann 1995, 32-33).

Opettajien kanssa keskustellessa tuli esille käsite *elämän hallinta*. Se miellettiin tunne-elämän kohtuulliseksi tasapainoksi. Muiden kansalaistaitojen ohella

siihen kuuluu tiedon hankinnan ja käsittelyn ja teknisen viestinnän taitoja (Turunen 2000, 30). Käsite *elämän hallinta* on laaja ja aikuinen voi siihen sisällyttää paljon asioita ja merkityksiä. Lehtovaaran (1992, 355) käyttämä sanonta ”vastuullinen itseohjauksellinen ote omaan elämään” kuvaa asiaa oikeastaan ”elämän hallinta” käsitettä syvällisemmin. Laitimani oppimateriaalin tarkoitus on osaltaan edistää elämän hallintaa erilaisten viestintävälineiden tuoman tietomäärän kasvaessa. Oikeastaan jokainen tehtävä laatimassani oppimateriaalissa on elämänhallintatehtävä, ehkä painotetummin tehtävät Tutkin ja pohdin kirjassa sivulla 30, Minä tunnen ja kirjassa Kyllä vai ei sivulla 46 tehtävä luvussa Opi tuntemaan itsesi. Tehtävien tarkoitus on auttaa nuorta pohtimaan omia tavoitteitaan, selkiyttämään ajatuksiaan ja ajattelemaan tulevaisuuttaan. Tehtävät löytyvät liitteistä 1 ja 3.

Seksuaalikasvatukseen soveltuvaa oppimateriaalia on tuotettu, mutta vaikuttaa siltä, että se ei ole yltänyt opettajien tietoisuuteen. Opettaja-lehdessä (2007) Päivi Arvosen haastattelussa opettaja Kari Piipari mainitsee ruotsalaisen videon raiskauksesta, joka on hänen mielestään ajatuksia herättävä, mutta valitsee samalla sitä, että sopivasta materiaalista on puute. Toisaalta hän mainitsee, että seksuaalikasvatukseen on hyvin vähän materiaalia. Myös Osmo Kontulan ja Hanna Meriläisen (2007, 5) kirjoittaman kirjan Koulun seksuaalikasvatus 2000-luvun Suomessa esipuheessa Väestöliiton Väestöntutkimuslaitoksen johtaja kirjoittaa, että Suomesta puuttuu kattava, yhdenmukainen ja alan peruskoululaisille sopiva oppimateriaali. Kuitenkin oppimateriaalia on tehty niin kirjallisenä kuin videoina. Näistä videomateriaali vain tuntuu vanhenevan nopeasti, ja jos se on muualla kuin Suomessa tuotettua, se ei aina kaikilta osin sovellu suomalaiseen kouluun. On olemassa myös erittäin hyviä tietokoneohjelmia sukupuolikasvatukseen, mutta ne on tuotettu toisen kulttuurin oloihin eivätkä sellaisenaan sovellu suomalaiselle oppilaalle. Mutta kirjallista oppimateriaalia on tuotettu, kun sen saisi vain alan ihmisten tietoisuuteen. Kirkkohallituksen edustaja rippikouluasioissa kaipaa osaltaan seksuaalikasvatukseen yhteistyötä eri koulumuotojen opettajien kesken ja yhteistä koulutusta (Kokkonen 2008, 656-659). Ongelmia on siis muuallakin kuin peruskoulussa sukupuoliasioiden opetuksen alueella.

3 PERHE JA PERHEKASVATUS

3.1 Perheen määrittelyä

Mikä oikeastaan on perhe? Miten se eroaa muista ryhmistä niin, että sitä voidaan kutsua perheeksi (Chibucos ym. 2005, 8)? Toisen maailmansodan jälkeen ydinperhe kuvailtiin satamaksi työelämässä: mies kävi ansiotyössä, nainen hoiti perheen psyykkisen ja fyysisen hyvinvoinnin, lapset kasvatettiin tässä hengessä. Perhe oli heteroseksuaalinen suhde laillistettuna avioliitossa. Nykyisin on toisin: äiditkin ovat ansiotyössä, mikä on naiselle yhä vaativampaa, kun samalla pitää olla hoivaaja ja ansaitsija. Mutta perhe on edelleen perusr ryhmä, koska se rakentaa yksilön identiteettiä ja yhteiskuntaa. Nykyään hyväksytään erilaisia perhemuotoja (McKie ym. 2005, 10). Kansalaistaidon opetuksen alkuaikoina eli noin vuonna 1970 etsittiin perheen määritelmää täällä Suomessa. Se löysikin täsmennyksensä vuonna 1975. Silloin perhe oli lyhyesti ja selkeästi ilmaistuna isä, äiti ja kaksi lasta. Tämä oli käytössä tilastoissa ja sitä hyödynnettiin myös mainonnassa tyyliin: ”Tiilitalossa asuu tyytyväinen perhe.”

Sen jälkeen perheen määritelmää on pohdittu edelleen, samoin siitä seuraavaa perhekasvatuksen määritelmää. Perheneuvosto on antanut 7.5.1996 perheen määritelmäksi:

Perhe on yhdessä asuvien ihmisten ryhmä, jonka tavallisesti muodostavat kaksi keskenään avio- tai avioliitossa olevaa henkilöä ja heidän lapsensa tai yksinhuoltaja lapsineen tai lapseton pariskunta.

Tämä määritelmä sopii tässä tutkimuksessa perheen määritelmäksi, sen sanoma heijastuu tutkijalle opetussuunnitelmia luettaessa. Koska tarkoituksena on kehitellä perhe- ja sukupuolikasvatuksen oppimateriaalia, on hyvä, että määritelmä on laaja-alainen.

Perhe on myös määritelty dynaamiseksi systeemiksi, joka tarkoittaa sitä, että perheeseen kuuluvien yksilöiden lukumäärä voi muuttua ja että kukin yksilö muuttuu vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa muuttaen samalla muita perheenjäseniä. Tässä tulevat tarkastelun kohteeksi prosessit eivätkä yksinkertaiset

syy-seuraussuhteet (Hurme 1997, 141). Tätä perustellaan sillä, että perhe, jonka kanssa yksilö elää elämänsä eri vaiheissa, poikkeaa kaavasta isä, äiti ja lapset. Olennaista on asuminen saman katon alla ja asujien välinen tunneside.

Edellistä määritelmää laajempia ulottuvuuksia on tutkimuksessaan löytänyt Reuna (1997, 21). Sen sisältö vastaa ehkä paremmin nykyajan todellisuutta. Kotona asuvat lapset ja vanhemmat muodostavat hänen tutkimuksensa pohjalta syntyneen ydinperhekuvan. Tätä hän kutsuu ydinperhekokonaisuudeksi. Seuraavaan ryhmään kuuluvat hänen mukaansa kotoa pois muuttaneet lapset, sisarukset ja isovanhemmat sekä – hieman yllättäen – lemmikkieläimet. Tämä ryhmä on ydinperheen jatke. Vasta tämän kokonaisuuden jälkeen tulevat kaukaisemmat sukulaiset. Tämän kolmannen ryhmän yhteisenä nimittäjänä on epäsuora tai kaukainen sukulaisuus, sillä näiden vaihtoehtojen ihmiset ovat vastaajaan sukulaissuhteessa tavalla tai toisella avioliiton kautta. Kaikista vaihtoehtoista viimeisimpänä ovat kaukaiset sukulaiset, kuten tädit, sedät ja enot. Samaan tapaan perhettä ovat hahmotelleet muutkin (Allan & Crow 2001, 2). Joskus se, mikä on perhe, selviää asiayhteydestä. Joskus perhe on puoliso ja lapset tai myös lasten lapset, joskus mukaan luetaan myös synnyinperhe: sisarukset, tädit ja sedätkin. Joskus perhe on vastanaineet, perheen perustajat. Perhekäsityksen erot ovat myös kulttuurisidonnaisia.

Perheen Rauhala (2005b, 82) määrittelee omaleimaiseksi, ihmisen sukupuolisuuteen ja vahvoin tunnesiteisiin perustuvaksi instituutioksi, avioliitoksi (nykyisin myös avoliitoksi) ja sen johdosta monin eri tavoin rakentuviksi perhemuodoiksi. Hän pitää erittäin tärkeänä perheen osuutta kulttuurin välittämisessä uusille sukupolville, esimerkiksi äidinkielen oppimista kodissa ja tapojen ja moraalien sisäistämistä perheessä tarjoutuvien esikuvien avulla. Tätä perheen tehtävää kutsutaan myös primaarisosialisaatioksi – Primary Socialization (Berger & Luckmann 1995, 147-156).

Perheneuvoston määritelmä sopii tässä tutkimuksessa perheen määritelmäksi. Reunan (1997, 21) määritelmä on moderni perheen määritelmä – yhtä lailla kuin klassinenkin, lukuun ottamatta lemmikkieläimiä – ja kattaa erilaiset perhemuodot. Reunan määritelmä tukee vuonna 1996 laadittua perheen määritelmää mielestäni sopivalla tavalla ja on niin muodoin käyttökelpoinen sen rinnalla. Hurmeen (1997, 21) ja Rauhalan (2005b, 82) määritelmät täydentävät edellisiä tuoden mukanaan saman katon alla asumisen ja perheen kasvattavan merkityksen. Tässä tutkimuksessa oletetaan yksilöiden asuvan saman katon alla vanhempiensa perheessä tai uusperheen jäsenenä ja oletetaan olevan tunnesuhteissa muihin ihmisiin. Siksi kaksi viimeksi mainittua määritelmää eivät sulje pois muita määritelmiä ja ne voidaan ottaa huomioon muiden määritelmien lisäksi tässä tutkimuksessa. Nykyaikaisen perhekasvatusmateriaalin luomisessa tulee ottaa huomioon perhe laajassa merkityksessä ja voi vain kuvitella millainen perhekäsitys on tulevaisuudessa.

Tarkasteltaessa perhettä perhetilastojen valossa vuonna 2000 on todettu, että eniten on aviopareja, jotka elävät ensimmäisessä avioliitossaan (86 %). Aviopareista lapsiperheitä Suomessa on 67 % eli kaksi kolmasosaa. Avoperheitä lapsiperheitä on 14 %. Yksinhuoltajaperheitä on 12 % ja uusperheitä eli sellai-

sia, joissa on minun, sinun ja meidän lapsia, on niinkin vähän kuin 7 %. Avioeroja on vajaat 30 % eli vähemmän kuin saattaisi luulla tiedotusvälineitä seurattessaan (Esko 2000, 62-63).

Ydinperheen määrittelyn kannalta tämänhetkinen tilanne, verrattuna sata vuotta sitten vallinneeseen, on vaikea. Monimutkaisuutta aiheuttavat avioerot, uudet avioliitot eron jälkeen ja yhteisasumiset (Allan & Crow 2001, 1-2). Perhe on erityinen sosiaalinen ryhmä ja jokainen uskoo tietävänsä mikä se on. Kuitenkaan kaikki yhdessä asuvat eivät ole perhe, vaikka niin luultaisiinkin; on olemassa lukuisia perherakenteita. Tähän sekavuutta aiheuttaa omalta osaltaan se, mikä on yhteinen talous. Se tarkoittaa, että kotityöt jaetaan, samoin menot ja nautitaan yhdessä useimmat ateriat (Allan & Crow 2001, 5).

Yhden hengen talouksia on määrällisesti paljon. Se ei tarkoita perhetaloutta ellei yksinhuoltajalla ole huolettavia lapsia. Yhden hengen taloudessa elävällä on kuitenkin perhesiteitä, naisilla enemmän kuin miehillä (Wasoff ym. 2005, 221; Chibucos ym. 2005, 8).

Nykyaikaisiin perhemuotoihin luetaan vaihtoehtoperheet, samaa sukupuolta olevien perheet (sateenkaariperheet), hajonneet perheet, sekaperheet, uusperheet, etäperheet, moniapilaiset perheet, maahanmuuttajaperheet, nimityksiä on lukuisia. Uusien perheryhmittymien syntyessä keksitään uusia ilmaisuja (Scapini ym. 2006, 3; McKie 2005, 10). Mitä tarkoittaa läheissuhde tai rekisteröity parisuhde?

Perheellä on historiansa, sillä on siteensä ja se synnyttää uusia siteitä. Sen jäsenet ovat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa, siinä vallitsevat tunnesuhteet jäsentensä välillä, sillä on oma verkostonsa ja sen jäsenet pitävät huolta toisistaan. Perheenjäsenet voivat tukea toisiaan ja tavallisesti tämä ryhmä kestää pitkempään kuin muut. Myös kahden samaa sukupuolta olevan perhe voi antaa tukea jäsenilleen, jotkut sitoutuvat, toiset eivät, suhteet vaihtelevat, ystävästä tulee rakastajia, rakastajista ystäviä, nämäkin vielä vaihtuvat. On yhä epäselvempää, kuka on yksilölle merkittävä ja kuinka ihmiset kokevat henkilökohtaiset suhteensa (Roseneil 2005, 244; Allan 2005, 229). Kaikki tietävät mikä on perhe, mutta perheen määrittäminen ei olekaan helppoa (Allan & Crow 2001, 1).

3.2 Mitä on perhekasvatus?

Kansalaistaidon tultua koulun oppiaineeksi vuonna 1967 siinä oli yhtenä sisältöalueena perhekasvatus. Sen osana taas oli *sukupuolikasvatusta*. Vuosikymmen myöhemmin tästä alueesta alettiin käyttää nimitystä *ihmissuhde- ja sukupuolikasvatus*. Haluttiin osoittaa, että ihmissuhteet ja tunteet kuuluvat mukaan puhuttaessa sukupuoliasioista. Seksuaalisuutta käsittelevässä kirjallisuudessa käytetään käsitteitä sekavasti. Usein *sukupuolikasvatus* ja *seksuaalikasvatus* tarkoittavat samaa asiaa. Nummelin toteaa (1995, 11), että ”vaikka kaikki tietävät, mistä seksuaalisuudessa on kyse, seksuaalisuuden olemusta ja luonnetta koskeva kysymys on kaikkea muuta kuin selvä”.

Tarkasteltaessa perhekasvatuksen sisältöä edellisten määritelmien perusteella on paikallaan lähteä Sukupuolikasvatustyöryhmän mietinnöstä. Siellä mainitaan tässä yhteydessä myös oman itsensä tunteminen, omien tunteidensa hyväksyminen ja niiden tiedostaminen sekä kyky osoittaa niitä toisille ja ottaa tunteet tärkeäksi lapsuuden kehitystekijäksi. Riittävät tiedot sukupuoliasioista ja luonteva lapsen kysymyksiin vastaaminen, samaistuskohteen löytäminen ja lasta kuuntelemaan valmiin aikuisen vastaukset ja näkemykset lasta kiinnostaviin asioihin auttavat lapsen kehittymistä.

Lasten ja nuorten kanssa seksuaalisuudesta puhuttaessa on aina muistettava, että he eivät voi ymmärtää seksuaalisuutta samalla tavalla kuin aikuiset ennen kuin he ovat itse kokeneet kehossaan murrosiän seksuaaliset muutokset.

Näin on todettu Sukupuolikasvatustyöryhmän mietinnössä (1979, 14). Aikuisen täytyy muokata informaatio lapsen käsityskyvyn mukaiseksi. Seksuaalisuus on osa ihmisen persoonallisuuden monimuotoisuutta eikä sitä voida tarkastella siitä erillisenä.

Tästä voi tehdä sen johtopäätöksen, että peruskoulun ala-asteella perhekasvatukseen kuuluu

- oman itsensä tuntemuksen lisääminen,
- omien tunteiden ilmaisun harjoittelu,
- toisen tunteiden vastaanottamisen harjoittelu,
- omien tunteiden säätelyn oppiminen,
- läheisyyden ja lämmön elämysten kokeminen,
- oikea tieto sukupuoliasioista ikään nähden,
- aikuisen läheisyys ja lämpö,
- kuunteleva aikuinen,
- samaistumiskohteeksi sopivia aikuisia,
- tietoa murrosiän muutoksista.

Näiden lisäksi voi vielä mainita tunnekasvatuksen. Ihmissuhteiden ja tunteiden psykologian (sentimental education) puolesta kirjoittaessaan italiainen tutkija Porto (1997, 1) perustelee lapsen oikeutta tietoon ja siksi sukupuoliasioista pitää puhua jo peruskoulun ala-asteella. Hänen mielestään ne ovat olleet kouluopetuksessa kokonaan pimennossa ja nyt ne pitäisi ottaa esille varsinkin ympäristö- ja luonnonopissa ja historiassa. Ihmiskunta kärsii rakkauden puutteesta yleensä, ei vain parisuhteessa, ja yksilöt alkavat vaipua tunnekylmyyteen, yksinäisyyteen. Lopuksi hän lausuu toivomuksen, että tulevaisuudessa seksuaalisuudesta tulee "a full cultural activity".

Peruskoulun ala-asteen perhekasvatus on asia, joka tulee ottaa opetuksessa huomioon. Keskeisenä siinä tulee olla tunnekasvatuksen ja murrosiän läheisyydessä ihmiskehossa tapahtuvien muutosten. Tietoa ei tule antaa ennen kuin lapsi on kehityksessään siinä vaiheessa, että hän pystyy vastaanottamaan perhekasvatusta. Kasvattajan tulee olla valmis vastaamaan lapsen tekemiin kysymyksiin. Lapsi rakentaa kuitenkin itse vastauksen, ellei saa sitä muualta (Suku-

puolikasvatustyöryhmän mietintö 1979, 14). Olennaista on kasvattajan ja kasvatettavan välinen lämmin suhde.

Perheneuvosto on vuonna 1975 määritellyt perhekasvatuksen seuraavasti:

Perhekasvatus on yksilön valmentamista emotionaalisella ja tiedon tasolla elämään perheyhteisön jäsenenä.

Perhekasvatus on Hirsjärven mukaan käsitteenä vakiintumaton. Laajasti määritellen sillä tarkoitetaan yksilön valmistamista ja jatkuvaa auttamista elämään perheyhteisön jäsenenä. Perhekasvatuksen kohteena voivat samanaikaisesti olla kaikki perheenjäsenet tai vain yksi näistä. Perhekasvatuksen käsitettä on joskus käytetty suppeassa merkityksessä tarkoittamaan yksinomaan seksuaalivalistusta ja joissakin tapauksissa käsitettä on käytetty synonyymisesti jopa kotikasvatuksen käsitteen kanssa (Hirsjärvi 1983, 144).

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994 (1994, 33) määrittelee perhekasvatuksen tehtäväksi pyrkimyksen tukea lapsen ja nuoren kasvua ja kehitystä kohti aikuisuutta ja luoda pohjaa perhe-elämässä onnistumiselle.

Perhekasvatus on siis opetussuunnitelmassa määritelty, mutta sille ei ole kuitenkaan varattu tunteja, ihmeteltiin perhekasvatusseminaarissa 1994 (Aho 1995, 12; Pulkkinen 1995, 25). Perhekasvatuksen opetus on jätetty toteutettavaksi aihekokonaisuuden opetuksena.

Aktiivisin vaihe perhekasvatuksessa on ollut sotien jälkeinen aika 1940-luvun loppupuolella. Silloin alkoi käsite *perhekasvatus* vakiintua. Silloin *perhekasvatukseen* katsottiin kuuluvaksi (a) käytännöllinen perhekasvatus, (b) perhesosiaalinen kasvatus ja (c) sukupuolikasvatus.

Käytännölliseen perhekasvatukseen sisältyi lastenhoito, kotitalous, käsityöt, terveydenhoito, kodin ekonomia eli rahavarain käytön ohjaus ja kodin sisustaminen. Perhesosiaaliseen kasvatukseen puolestaan kuului kaikki se kasvatus ja ohjaus, jonka avulla nuorille selvitetään perheen ja kodin yhteiskunnallinen merkitys ja selvitys niistä tukitoimenpiteistä, joilla yhteiskunta tukee perheen muodostumista ja tasoittaa perhekustannuksia.

Sukupuolikasvatuksen avulla nuoriso ohjattiin ymmärtämään sukupuolisen kypsytymisensä ruumiillisia ja sielullisia ilmiöitä ja niiden lainalaisuutta. Sukupuolielämän ja ihmisen sukupuolisuuden katsottiin edustavan koko perhekasvatuksen perusilmiötä ja taustaa, joten sukupuolikysymysten käsittelylle tuli antaa perhekasvatuksessa sille kuuluva arvo. (Eskola 1995, 5.)

Seksuaalisuudesta keskusteleminen julkisuudessa alkoi puolestaan aktiivisesti 1960-luvun puolivälissä ns. seksuaalisen vallankumouksen myötä. Sen aloittivat Suomessa muutamat nuoret lääkärit. Sen keskeisimmät ajatukset löytyvät Ilkka Taipaleen toimittamasta kirjasta *Sukupuoleton Suomi* (1966). Siinä on koulujen sukupuolipetuksesta luku, jonka alaotsikko ei hyvää lupaa: Kollaasi olemattomasta (1966, 32-51). Miettinen toteaa:

Oppilailla on oikeus koulussa saada tietää, mitä heissä itsessään puberteettivuosina tapahtuu, etteivät tulevat muutokset ole pelottavia yllätyksiä.

Oppimateriaalit ja seminaarien opetus sukupuoliasioista on sen sijaan ilmaistu jyrkästi:

Ehdottoman välttämätöntä tietenkin on oppikirjojen muuttuminen siten, että esim. ihmisen anatomiaa esiteltäessä ei tarvitse jättää sukupuolielimiä pois. Tietysti seminaarien opetusohjelman on myös muututtava asetusteitse. Nykyään henki monissa opettajaseminaareissa on sellainen, että oppilaat saavat olla tyytyväisiä, jollei ko. elimiä poisteta heiltä itseltäänkin (Miettinen 1966,40). Täällä leijuu vielä tyhjyys vetten päällä (Miettinen 1966, 44).

Kolmekymmentä vuotta myöhemmin todetaan, että seksuaalivallankumous vapautti sivilisaatiomme monista seksiin liittyneistä naurettavuuksista ja jopa ihmisen mielen-terveyttä uhanneista tabuista, mutta sovinnaisuuksien rikkomiselta ja muotojen ha- jottamiselta ei kovinkaan usein ehditty kysyä, mihin 'luontoon' tai 'vapauteen' ve- toava liikehdintä viime kädessä pyrki. (Kekäläinen, Jokivuori & Heikkilä 1995, 179.)

Perhekasvatus-termi vastaa englannin kielistä ilmaisua Family Life Education (vrt. myös saksa: Familienerziehung). Sanat Family relationships ja Sex education esiintyvät myös, samoin seksuaalikasvatus Sex education -sanoista suomen- nettuna vastaa sitä, mitä suomalainen opetussuunnitelma tarkoittaa sanalla perhekasvatus. Seksuaalikasvatuksen, sukupuolikasvatuksen, ihmissuhde- ja sukupuolikasvatuksen, millä käsitteellä asia nyt ilmaistaankin, tavoite on sek- suaaliterveyden edistäminen (Reiss 1993, 125-136). Kontula ja Meriläinen (2007, 142) sanovat saman asian näin: seksuaalikasvatuksen tavoitteissa sekaantuvat ihmiskäsitys, yhteiskunnalliset tai poliittiset arvot, ammatilliset lähtökohdat ja kasvatusta koskevat teoriat.

Seksuaali- ja sukupuolikasvatuksen suhteen tässä tutkimuksessa noudatan Kontulan (1997, 12) ehdotusta niin, että yläkäsite on *sukupuolikasvatus* ja alakä- sitteitä *valistus*, *opetus* ja *neuvonta*. Tätä perustelen sillä, että *sukupuolikasvatus* on alkuperäisempää suomen kieltä kuin *seksuaalikasvatus*, joka on yleistynyt kään- nöslainana muista kielistä. Sukupuolikasvatukseen on luontevampaa yhdistää ihmissuhdekasvatuksen aineksia.

3.3 Ihminen, tieto ja oppiminen koulun perhekasvatuksen perustana

3.3.1 Ihmiskäsitys

Opetussuunnitelmien laatijat ovat aina sidoksissa ihmis- ja maailmankuvaan se- kä vallitsevaan yhteiskuntaan. Opetussuunnitelma kuvastaa yhteiskunnan arvoja ja arvostuksia, jotka ovat sidoksissa maailmankuvaan (Seikkula-Leino 2007, 14). Se tarkoittaa käsitystä luonnosta, yhteiskunnasta ja ihmisestä itsestään. Ihmisku- va on näin ollen osa maailmankuvaa. Maailmankuva voi muuttua ajan kuluessa (Kuusi ym. 1977, 25-27). Puhakka (1977, 50) täydentää, että siihen perustuvat yk- silön tai yhteisön elämää ohjaavat arvot ja tavoitteet. Todetaan jopa, että syvälli- simmällä tasolla maailmankuvan ja identiteetin tehtävänä on suojella ihmistä

kaaokselta (Ahlberg 1977, 251). Niiniluodon (1984, 86-87) mukaan maailmankuva ei yksinään riitä maailmankatsomukseksi. Ehyeen maailmankatsomukseen kuuluu muitakin aineksia kuten tietoteoria eli käsitys siitä, miten maailmaa koskevaa tietoa hankitaan ja perustellaan ja arvoteoria, johon kuuluvat käsitykset hyvästä ja pahasta, oikeasta ja väärästä, ihmisen tehtävästä maailmassa.

Ihmiskäsitys viittaa siis siihen, millaiset arvot ja tavoitteet ihmiselle ovat muodostuneet siinä yhteiskunnassa ja ympäristössä, jossa hän on kasvanut ja kehittänyt. Rauhalan (2005a, 93) mielestä ihmiskäsitys voidaan empiiristen ihmistieteiden kannalta luonnehtia siten, että sillä tarkoitetaan kaikkea, mitä on jouduttu edellyttämään ihmisestä tutkimuskohteena tutkimushypoteesia asetettaessa ja menetelmiä valittaessa ja edelleen ihmiskäsityksen analyysi pyrkii paljastamaan, mitä ihminen perustavasti on, ennen kuin empiirinen tutkimus on hypoteeseillaan ja kuvauksillaan sektoroinut hänet. Ihmiskäsitys siis viittaa siihen, mitä ja millainen ihminen on ja mitä hän voi tehdä itsestään (Hirsjärvi 1982, 1).

Tutkimuksen alussa tutkijalla on oltava tutkimuskohteestaan mielessään ihmiskäsitys eli sitoutuminen johonkin käsitykseen ihmisen olemassaolosta. Tutkija tarvitsee tutkimuksensa joka vaiheessa ihmiskäsityksen tapaista kokonaishahmotelmaa ihmisestä voidakseen suunnistaa tulevaisuuden kehitykseen. Samalla tavalla voidaan nähdä opetussuunnitelman laatijan ja oppimateriaalin tekijän olevan sidoksissa johonkin ihmiskäsitykseen. Ihmiskäsitys siis hahmottaa ihmisen perusolottuvuuksia, ihmiskuva on sitä moninaisempi käsite (Rauhala 1985, 55). Humanistinen ihmiskäsitys käsittää ihmisen sivistyneeksi, kokonaisesti asioihin suhtautuvaksi ja toista kunnioittavaksi olennoiksi. Tämä näkemys sopii hyvin tämän tutkimuksen läpikulkeväksi taustaksi.

Ihmiskuva on empiirisen tieteen tuottama tulos ihmisestä. Pedagoginen ihmiskuva tarkoittaa tieteen tuottamaa kuvaa oppivasta ihmisestä. Ihmiskäsitys ja ihmiskuva eivät ole vaihtoehtoisia, vaan ne ovat vastavuoroisessa suhteessa toisiinsa (Rauhala 1985, 55). Ihmiskäsityksiä Rauhala (1985, 58) tyypittelee jaotellen ne kolmeen, missä painottuvat lähtökohta ja suunta. Hän korostaa, että mikään ryhmätunnusmerkki ei sulje pois jonkin toisen tärkeämmäksi asettamia ja omaksumia ihmisen olemismuotoja tai tasoja.

Rauhala jaottelee ihmiskäsitykset kolmeen ryhmään:

1. Ihmistä ensisijaisesti psyykkisenä ja henkisenä olentona (avaruudellista kuvakieltä käyttäen 'ylhäältä alaspäin') tarkastelevat ihmiskäsitykset.
2. Ihmistä ensisijaisesti evoluutiosta käsin, eräänä orgaanisen elämän pitkälle kehittyneenä muotona ('alhaalta ylöspäin') tarkastelevat ihmiskäsitykset.
3. Ihmistä ensisijaisesti suhteessa todellisuuteen eli maailman osana ('horisontaalitasossa') tarkastelevat ihmiskäsitykset.

Holistinen ihmiskäsitys näkee ihmisen kokonaisesti. Lehtovaara (1996, 89; ks. myös 1992, 135-137) selvittää tätä Rauhalaan (1983, 25; 1985, 56; 1995, 80 ja 2005c, 32) perustuen:

tajunnallisuus eli järki, kehollisuus eli ruumis ja situationaalisuus eli kietoutuneisuus elämäntilanteisiin.

Holistisen käsityksen mukaan nämä ihmisen kolme olemispuolta muodostavat saumattoman kokonaisuuden. Näistä ei yksikään ole toista hallitsevampi, jos ei ole yhtä, ei ole toistakaan. Se myös korostaa avoimuutta todellisuudelle olemisen keskeisenä ulottuvuutena. Se ei tarjoa valmista muottia, vaan selkeän ymmärryksen ihmisenä olemisen perusrakenteesta tässä maailmassa (Rauhala 1983, 50; Lehtovaara 1996, 82).

Tähän tutkimukseen soveltuvina ja Rauhalan termein ilmaistuina

- ihmiskuvaan kuuluu kokonaisperäisen tieteen tuottama kuva ihmisen seksuaalisuudesta,
- ihmiskäsitykseen kuuluvat lisäksi arvoväritteiset käsitykset ihmisen seksuaalisuudesta,
- näiden lisäksi tämän tutkimuksen kannalta tärkeitä ovat pedagoginen ihmiskuva ja -käsitys.

Holistiseen ihmiskäsitykseen perustuu situationaalinen oppimismalli. Situaatio on kaikkea, minkä kanssa ihminen joutuu suhteeseen eri elämäntilanteissa. Se on osa ihmistä. Situaatioon osatekijät ovat konkreettisia ja ideaalisia. Oppimistilanteessa olevia konkreettisia osatekijöitä ovat toiset oppijat, fyysinen ympäristö, sen värit, sisustusmateriaalit, taulut, oppikirjat, opetusvälineet ym. Ideaalisia osatekijöitä ovat arvot, normit, traditiot, oppimisilmapiirin laatu ym. Myötäoppijat ovat hyvin merkittäviä, koska he ovat tasavertaisia minälle ja voivat kommunikoida keskenään. Juuri suhteessa ikätovereihin tulevat erilaiset merkityssuhdetyypit ikäkaudelle olennaisella tavalla käyttöön (Rauhala 2005c, 189). Tiedoilla ja mielikuvilla, joita syntyy, on suuri merkitys mahdollisuuksille toteuttaa omaa seksuaalisuuttaan. Situationaalisuudella tarkoitetaan ihmisen kietoutuneisuutta tähän todellisuuteen oman elämäntilanteensa kautta: siis ihminen, minä kaikessa tässä. Rajana ei ole iho, vaan kaikki mikä on ympärillä (Lehtovaara 1996, 98-100). Oppimisessa situationaalisuus merkitsee sitä, että toinen ihminen ei voi koskaan ymmärtää toista ihmistä täydellisesti. Oppijoilla on erilaiset ymmärtämysyhteydet, jotka ovat kehittyneet primaarisosiaalisuudessa (Lehtovaara 1996, 102). Olemassaolomme on kokemuksellisesti ohjautuvaa, käyttökelpoinen aines seuloutuu elämän myötä situationaalisen säätöpiirin sisäisenä asiana. Lopulta hyvä olo ja huono olo ratkaisevat, onko tieto ollut yksilön elämälle suosiollista (Rauhala 2005d, 129).

Tämän tutkimuksen perustana olevaksi ihmiskäsitykseksi sopii hyvin käsitys, joka tarkastelee ihmistä horisontaalitasossa eli ihmistä suhteessa todellisuuteen ja siinä kietoutuneena eri elämäntilanteisiin. Murrosikäinen painiskelee omien pelkojensa ja toiveittensa kanssa uuden olemisensa edessä, omat odotukset ja unelmat odottavat täyttymystään, mutta niiden toteuttamisen rajallisuus tuo sisäisiä ristiriitoja. Kehollisuus eli oma ruumis lähettää omia viestejään, situationaalisuus mahdollistaa tai estää toiminnan ruumiin viestien suunnassa ja jossain tajunnallisuus eli järki tulee mukaan – tilanteet eivät ole helppoja. Kehit-

teillä olevan oppimateriaalin avulla toivotaan saatavan nuorelle tällaisiin valinnan hetkiin ratkaisu- ja selviämiskeinoja ja voitavan näyttää vaihtoehtoja.

3.3.2 Ihmisen tarpeet

Allardtin rakentaman hyvinvointiteoreettisen viitekehyksen avulla voidaan laajasti analysoida ihmisen hyvinvointiin liittyviä tarpeen tyydytyksen osa-alueita. Allardt (1976, 236) hahmottaa tarpeen kaksitahoisena käsitteenä. Ensiksikin pyrkiessään tyydyttämään tarpeitaan ihminen pyrkii tiettyihin tavoitteisiin ja toiseksi tarvekäyttäytymistä tutkimalla näitä tavoitteita voidaan havaita ja todeta. Hänen mukaansa ihmisen hyvinvointia on hänen tarpeidensa tyydyttäminen.

Hyvinvointia määrittäviä perustarpeita on kahdenlaisia: Elintaso (Having) antavat aineelliset elämän perusresurssit, kuten asuminen, koulutus, työ ja terveys. Elämänlaadun ulottuvuuksia on kaksi: sosiaaliset suhteet (Loving) ja itsensä toteuttaminen (Being). Hyvinvointia luovina sosiaalisina suhteina Allardt (1974, 236) katsoo olevan paikallisyhteisyyden, perheyhteisyyden ja ystävyysuhteiden. Elämänlaatuna itsensä toteuttaminen voi tyydyttää tarpeita koettuna arvonantona, oman osaamisen ja arvon tunteena, joskus jopa korvaamattomuuden tunteena ja toiminnan antamana tyydytyksenä, esimerkiksi kiintoisana harrastuksena.

Tähän tutkimukseen soveltuvat nimenomaan terveys ja sen ylläpitäminen seksuaaliterveyden näkökulmasta sekä sosiaalisista suhteista ystävyysuhteet, joiden kautta voi jo nuorena kokea arvonantoa ja jopa korvaamattomuuden tunteita.

3.3.3 Tieto ja oppiminen sovellettuna koulun perhekasvatuksen oppimateriaalin kehittämiseen

Tieto on hyvin perusteltu tosi uskomus, sen tulee pyrkiä objektiivisuuteen (Niiniluoto 1996, 57-60). Tavallinen tiedon ilmaisuväline on luonnollinen kieli. Kielellinen tieto, propositionaalinen tieto, ilmaistaan väitelauseina. Yleinen tieto muodostuu väitteistä, jotka koskevat yleisiä tosiseikkoja, säännönmukaisuuksia ja syysuhteita. Yksittäisiä asioita, tosiseikkoja ja tapahtumia koskevaa tietoa sanotaan singulaarisiksi tiedoksi. Tilastollinen tieto tiivistää ilmiöt numeerisiksi taulukoiksi. Selitykset ovat taas tietoa siitä, miksi tai mistä syystä, mitä varten tietyt asiantilat vallitsevat tai sattuvat (Niiniluoto 1996, 51, 55). Taitoa voidaan pitää tiedon esiasteena. Taitotieto on tiedon erikoinen laji, joka ilmaisee keinojen ja tavoitteiden suhteita koskevaa välineellistä tietoa (esim. jos haluat välttää sukupuolitauteja, käytä kondomia). Tiedon ja kokemuksen kerääntyessä kasvaa myös ymmärrys. Voidaan ajatella, että tiedon tulkinta johtaa ymmärrykseen (Niiniluoto 1996, 55). Niiniluoto on ilmaissut asian myös näin: älyn avulla tapahtuva tietäminen on ymmärrystä (Niiniluoto 1996, 14-15).

Ymmärryksen synnyn Rauhala (2005c, 35) selittää noemojen, mielen kautta. Mieliä on paljon ja ne suhtautuvat toisiinsa sisäisen merkittävyyden sitomina. Kun mieli asettuu suhteeseen jonkin objektin, asian tai ilmiön kanssa, siten että ymmärrämme tuon objektin, asian tai ilmiön kyseisen mielen avulla joksi-

kin, syntyy merkityssuhde. Tämän avulla ihminen asettuu suhteeseen situaatioonsa. On olemassa myös piilevää tietoa, hiljaista tietoa (tacit knowledge). Sitä on vaikea määritellä. Perinteisesti sillä tarkoitetaan kaikkea sitä tietoa, jota ei voida kuvata verbaalisesti (Koivunen 1997, 78; Niiniluoto 1996, 51). Myöskään ilme- ja elekielessä ei käytetä sanoja (Rauhala 2005b, 72). Tämän tiedon integroiminen osaksi omaa hiljaisen tiedon järjestelmää riippuu persoonallisista kyvyistä. Tarvitaan jonkinlaista metatietoa, jonka avulla tieto hiljaisesta tiedosta jäsentyy (Koivunen 1997, 83). Metakognitiivinen tieto on yksilön omiin kognitiivisiin toimintoihin kohdistuva tieto (Tynjälä 2007, 11). Toimintatieto on sel-laista, missä ajattelu ja toiminta kulkevat yhdessä. Se on rutiiniohjautuvaa tietoa (Moilanen 1999b, 90).

Hiljainen tieto on formuloimatonta tietoa. Se vaikuttaa koko ajan ihmisessä, vaikka sitä ei voida ilmaista tai muotoilla. Se on kaiken tietämisen perusta. Hiljaista tietoa ei voida arvioida kriittisesti. Hiljainen tieto auttaa käsittelemään eksplisiittistä tietoa, fokusoitua tietoa. Se, mikä milloinkin toimii hiljaisena tietona, vaihtelee tilanteen mukaan (Koivunen 1997, 80). Polanyin (1962, 71-77, 95-100) mukaan hiljaista tietoa ei voi ainakaan tyhjentävästi käsitteellistää. Tietäminen ja tieto ovat myös intuitiivista ja sanatonta. Mitä tarkoittaa intuitio suhteutettuna hiljaiseen tietoon? Hiljainen tieto ja intuitio ovat läheisiä käsitteitä. Intuitio laajasti käsitettynä on yksilölle äkillisesti herännyt sisäinen tietoisuus tai ymmärrys jostakin asiasta (Kakkonen 2006, 40). Intuitio katsotaan ymmärtämiseksi ilman rationaalisia perusteita. Intuitiivinen ajattelu on ominaista erityisesti pitkän työkokemuksen omaaville työntekijöille (Benner & Tanner 1987, 23).

Hiljaisuudesta Koivunen (1997, 12) sanoo, että hiljaisuus välittää myös viestejä ja merkityksiä. Tämä on huomion arvoinen asia sukupuolikasvatuksessa. Hiljaisuus on olotila tai tunnelma, ei pelkästään äänien puutetta. Hiljaisuutta sisäisenä tilana ei voi määritellä.

Suuren osan seksuaalisuudestaan lapsi oppii välillisesti, havainnoimalla ympäristöään, ei sanallisessa opetuksessa (Aigner & Centervall 1994, 10). Lapselle pitäisi järjestää tai hänelle pitäisi suoda tilaisuuksia olla yksin ja pohtia näkemäänsä ja havaitsemaansa, oppia olemaan ja ajattelemaan (Koivunen 1997, 97). Sen oppiminen on jäänyt vähemmälle kouluopetuksessa. Ajattelemaan oppii vain ajattelemalla (Moilanen 1999a, 96-98).

Tietoa sukupuoliasioista on Allenin (2001, 109-122) mukaan kahta lajia: luettua ja kokemuksellista. Muualta kuin omista kokemuksista tietoa tulee koulussa, sitä löytyy kirjoista, televisiosta ja lehdistä. Tällaista tietoa on esimerkiksi se, miten suojautua seksuaalisen aktiivisuuden ei-toivotuilta seurauksilta. Omista kokemuksista saatu tieto keskittyy henkilökohtaiseen tutkisteluun tuntemuksista seksuaalisesta aktiivisuudesta ja sitoutumisesta siihen. Tämä tieto on sitä, mitä yritetään saada ystävien kanssa keskustelemalla selville. Se ei tule esille kouluopetuksessa. Kokemuksellinen tieto, toimintatieto, on sellaista tietoa, jonka alkuperästä toimija ei ole tietoinen eikä siitä kuinka sen on oppinut tai ei pysty suoralta kädeltä kuvaamaan tätä tietoaan (Moilanen 1999b, 90).

Sukupuolikäyttäytymisen eettisten puolien tutkiskelu kuuluu viimeisimmän opetus suunnitelman mukaan terveystiedon yhteyteen. Omista kokemuk-

sista puhuminen ikätovereiden kanssa voi tuoda monta pulmallista asiaa esille. Yksityisyyden suojan rikkoutuminen on tällainen asia, ts. mitä saa puhua kaverille ja mitä ei (Räikkä 2007, 56). Puheet voivat olla yksilölle syvästi loukkaavia, ellei hän ole antanut lupaa kertoa. Yksityisyyden häirinnän rajat ovat erilaiset eri ihmisille. Tämä liittyy kulttuuriin, jossa ihminen elää. Kulttuuri on yhteistä ja jaettavissa. Myös sukupuolikulttuurisen omaksumisen osuus ja nauttimisen intensiteetti ovat aina myös ainutkertaisia ja -laatuisia (Rauhala 2005b, 66). Luetun, koetun ja puhutun perusteella kehittyy ryhmän oma kulttuuri myös seksuaalikäyttäytymisessä: yhteinen kieli, hienotunteisuus ja hyvän käytöksen edellytykset, käsitys siitä mikä on reilua ja mikä ei, yhteiset arvot, toimintaa ohjaava perusfilosofia, ts. kaikki mikä saa ryhmän hyväksynnän jäsenelleen. ”Meidän ryhmä” merkitsee nuorille, että heillä on oma tunnelmansa tai ilmapiirinsä vuorovaikutuksessa toistensa kanssa (Schein 1987, 23-24). Kulttuuri on opittua, ei perittyä. Se on peräisin sosiaalisesta ympäristöstä. Kulttuuri on kollektiivista, koska se on ainakin osittain yhteistä ihmisille, jotka ovat eläneet tai elävät samassa sosiaalisessa ympäristössä ja siinä sen oppineet. Se on mielen ohjelmointia (Hofstede 1993, 21).

Tämän tutkimuksen ja kehittämistyön tarkoitus on antaa oppijalle mahdollisuuksia kehittää ymmärrystään ja auttaa ajattelemaan omassa ruumiissaan tapahtuvia muutoksia, ts. antaa tietoja ja keinoja, jotka vievät perille aikuisen maailmaan. Tämän tiedon tarkoitus on myös poistaa luuloja ja estää erheitä, auttaa etsimään vastauksia lisätietoa hankkimalla. Tieto on opittava karsimaan tiedon tulvasta (Voutilainen ym. 1989, 13-14, 22). Tiedon tulva on varsinkin sukupuoliasioissa kirjoitettuna, puhuttuna ja filmattuna runsas. Siitä on kouluopetuksessa osattava löytää olennainen, kutakin ikäkautta kiinnostava ja kullekin ajankohtainen aines.

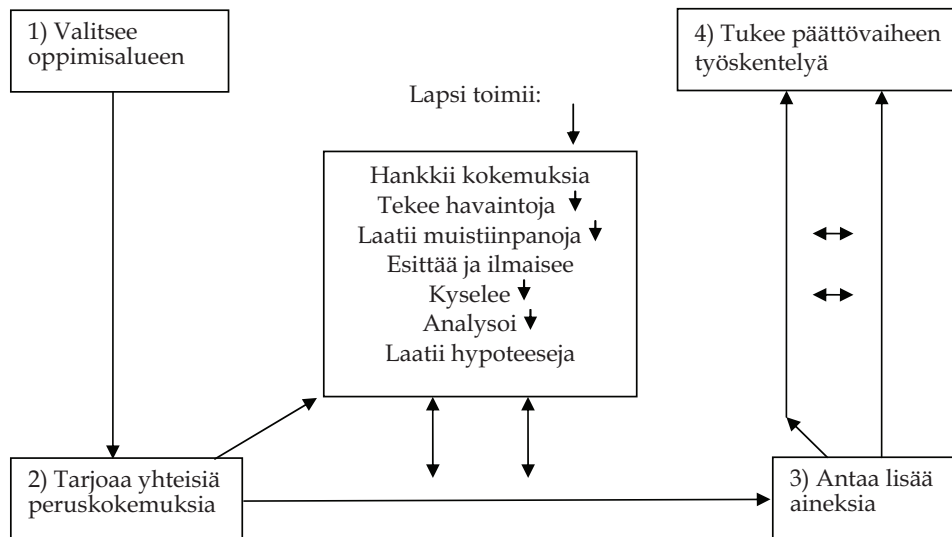
Kasvatustieteen konferenssi **Mikä on hyvä oppiminen**, Genevessä vuonna 1993, on kirjannut hyvän oppimisen. Hyvä oppiminen on

- konstruktiiivista
- kumulatiivista
- itseohjautuvaa
- tavoitteista
- oppilaan elämäntilanteesta lähtevää
- yhteistoiminnallista.

Opettaja tukee oppijaa oppimisessa auttaen tätä valitsemaan opittavasta asiasta omaan viitekehukseensä sopivaa. Myös opettaja on tiedon konstruoija, hän ymmärtää asiat omista lähtökohdistaan käsin ja näihin perustuen valitsee oppimateriaalin ja tekstit, joita hän käyttää lähteinään (Lehtovaara 1996, 87). Konstruktiiivinen oppiminen syntyy siitä vastavuoroisuudesta, joka kehittyy opettajan ja oppijoiden välille. Oppilaille voi antaa selkeän aihekuvauksen, tarjota heille ohjausta, antaa selkeitä tehtäviä, mahdollisuuksia valita. Siis Elävän opetus suunnitelman oppimisjärjestys voi näin toteutua (kuvio 4). Uusi tieto jäsenyy aiempien tietorakenteiden osaksi oppijan itsensä rakentaessa muutosta.

Opetussuunnitelman mukaan oppiminen tapahtuu tässä järjestyksessä:

Opettaja:

KUVIO 4 Elävän opetussuunnitelman oppimisjärjestys (Hunter & Sheirer 1992, 83)

Tätä mallia seuraten oppimisesta tulee myös kumulatiivista eli uudet tiedot ja taidot sekä asenteet pohjautuvat aiempiin ja täydentävät aikaisemmin opittua.

Oppiminen on itseohjautuvaa silloin kun se lähtee oppijasta itsestään ja ohjautuu pakottamatta tiettyyn kaavaan tai lopputulokseen. Oppimisen tulee tapahtua oikeassa kontekstissa oppijaa tukien, oikeassa kohdassa (scaffolding) aluksi enemmän ja taitojen karttuessa vähemmän. Tämä harjaannuttaa itsenäiseen oppimiseen (Snowman & Biehler 2000, 296).

Opetukselle asetetut tavoitteet ohjaavat oppimista. Ne motivoivat oppimista antaessaan suunnan, johon pitäisi pyrkiä. Tavoitteet on kirjattu opetussuunnitelmaan, ja kun ne tästä vielä tavoitteistetaan selkeästi, opettaja ja oppilaat tietävät mihin pyritään ja ohjaaja pystyy arvioimaan tavoitteiden saavuttamista.

Hyvä oppiminen lähtee oppilaan elämäntilanteesta, siitä tulee silloin omakohtaista. Ilmaisulla *tässä ja nyt* tarkoittavat Berger ja Luckmann (1995, 32) samaa situationaalisuuden kanssa, vaikka he eivät juuri sanaa situationaalisuus käytäkään. Jokapäiväinen elämä maailma rakentuu läheisyyden ja etäisyyden eri asteista, huomio on arkitodellisuudessa *tässä ja nyt*. Se on tietoinen reaalisäältä, siitä lähtevä oppiminen on mielekästä oppimista. Elämäntilanteesta lähtevään eli situationaaliseen oppimiseen sisältyy myös ajallisuus. Sitä, mikä on *tässä ja nyt*, jäsentää menneisyys ja myös tulevaisuus on siinä mukana. Ihminen kantaa mukanaan omaa historiaansa (Lehtovaara 1996, 91).

Ihminen haluaa oppia yksin ja yhdessä. Yhteistoiminnallinen oppiminen mahdollistaa tämän. Yhteistoiminnallisessa muodossa työnjako on yhteinen,

vastuu on jokaisella yhteistoimintaan osallistuvalla omasta ja toisten oppimisesta. Oppija kartuttaa tiedollis- taidollisten tulosten lisäksi sosiaalista pääomaansa. Yhteistoiminnallisessa työskentelyssä oppija oppii arvioimaan sekä työskentelyään että oppimistuloksiaan. Oppimistulokset kohentuvat ja oppimisen edistyminen motivoi oppijaa.

Hyvän oppimisen edellytysten täytyessä oppija kehittyy itsenäiseksi, oppii ajattelevaan itsenäisesti. Itsenäistyminen on kehityspsykologisesti sarja tapahtumia, jolloin kehittyvä lapsi tai nuori oppii kontekstissa muiden kanssa toteuttamaan itseään, vapautumaan turhista sidonnaisuuksista ja oppii kuulumaan muihinkin ryhmiin kuin vanhempiensa kodin muodostamaan ryhmään (Koppinen 1988, 15-16). Itsenäisyys on omaksi itsekä kasvamista, itsemääräämisoikeudestaan kiinnipitävää ja vaikutteista vapaata.

Kehitetyssä oppimateriaalissa ovat tällaisia harjoituksia esimerkiksi seuraavat:

Oppimateriaali	Sivu	Aihe
Tutkin ja pohdin	43	Minä ihminen (Millainen minä olen, mitä teen, mitä haluan.)
Kyllä vai ei	43	Jämäkkyys (Minä olen minä, minulle ei saa tehdä sitä mitä en halua, osaan sanoa ei ja pitää puoleni.)

Edellisten tehtävien tarkoituksena on parantaa itseymmärrystä.

Näihin tehtäviin liittyy myös ajattelun kehittäminen, ajattelun itsenäistäminen. Ajattelua tapahtuu koko ajan itsestäänkin. Se jäsentää todellisuuttamme, antaa aihetta uusille ajatuksille. Se on erilaista eri ikäkausina. Ihminen liittyy maailmaan eri tavalla nuorena kuin vanhana, mitä ja miten hän todellisuuden käsittää eri ikäisenä (situationaalisuus). Ajattelun tehtävänä pidetään yleensä ymmärtämistä (Turunen 1985, 35-36).

Sukupuolikasvatuksen oppimateriaalin sisältöjen valintaan sopii Cacciatorin (2000, 263) malli. Hän on lastenpsykiatrina osannut valita asiat oikeaan aikaan kehityksen kannalta esitettäväksi. Mallissa ovat situationaalisen ja holistisen ihmiskäsityksen ajatukset ikäkauteen sopivasti ja käyttökelpoisesti ilmaistuna. Kasvuikäinen elää tässä ja nyt, kietoutuneena omaan elämäntilanteeseensa, häneen vaikuttavat konkreettiset ja ideaaliset osatekijät ja hän hakee toveripiiristään niitä, joilla on samat ymmärtämisyhteydet. Hän tarvitsee jäsentynyttä ja prosessuaalista tietoa, tilannetietoa, tulos- ja seurantatietoa ja taitoja tiedon arvioimiseksi.

Milloin	Mikä kiinnostaa?	Mitä opetetaan?	Lapsen kehitys
Ennen kouluikää 0-6 v	Tytön ja pojan rakenteelliset erot: <ul style="list-style-type: none"> pimppi ja vauvan koti, pippeli ja siemenpussit Tytön ja pojan arvo miehenä ja naisena: <ul style="list-style-type: none"> äiti siivoaa ja isi on töissä? Isyys, äitiys ja mistä lapset tulevat: <ul style="list-style-type: none"> munasolu, siittiö, rakastelu, synnytys Tytön ja pojan rakenteelliset erot: <ul style="list-style-type: none"> erektio, koskettelu, kuukautiset -sanasto Oman kehon haltuunotto	Intimiteetti, sanat Rooliodotukset, perheen merkitys Tunteet, arvot, läheisyys Hyväksyttävyys, oikeudet	Kehoon ja ympäristöön tutustuminen Arvorakenteiden ja seksuaalisuuden mallin muodostuminen
Ala-aste 7-9 v	Anatomia, lisääntyminen Seksuaalisuuteen liittyvät termit Itsemääräämisoikeus, koskemattomuus	Tiedot ja asenteet Seksuaalisuuteen liittyvä sanasto Fyysisen kehityksen kulku	Tiedonhaku Perheestä ulospäin suuntautuminen
10-12 v	Murrosiän kehityksen alkaminen Ihastuminen, seurustelun alkaminen Tytöjen ja poikien erot Itsetyydytys, seksuaaliset tarpeet	Aikataulut, normaalius, kontaktin ottaminen, roolit, tarpeet, mielikuvat, ehkäisy	Murrosikä alkaa Itsensä ymmärtäminen mahdolliseksi kumppaniksi ikätoverille

KUVIO 5 Missä järjestyksessä asiat kiinnostavat (Cacciatore 2000, 263)

Tämä kehityspsykologinen jaottelu ei ollut vielä ilmestynyt oppimateriaalin kehittämisen aikana. Sisällön valintaan vaikuttivat ne asiat, jotka ilmenivät opetussuunnitelmasta.

Ajattelua ja oppimista kehittäviä tehtäviä kehitellyissä kirjoissa ovat esimerkiksi seuraavat:

Oppimateriaali	Sivu	Aihe
Tutkin ja pohdin	24	Miten käytän päiväni
Kyllä vai ei	45-46	Opi tuntemaan itsesi
	50	Tehtävänä näytelmä seksuaalisuudesta

Ajattelun ja ymmärtämisen kehittyminen on edellytys oppimiselle. Edellä mainittujen tehtävien katsotaan kehittävän nimenomaan luovaa ja kriittistä ajattelua. Opitaan perustelevaan omia ehdotuksia ja huomaamaan, että samat perustelut eivät ole välttämättä päteviä erilaisissa tilanteissa (Moilanen 1999a, 96-98). Asenteet ja arvot vaikuttavat myös. Ne voivat olla ristiriitaisia ja jäsentymättömiä. Helve (1994, 166) on todennut tutkimuksessaan nuorista, että

jossakin asiassa hän saattaa olla humanistinen, toisessa individualistinen ja jossakin taas traditionalistinen. Useimmat arvot eivät ole ankkuroituneet mihinkään poliittiseen, uskonnolliseen tai muuhun ideologiaan.

Jokaisen on itse löydettävä avoimuutensa rajat. Oppimateriaalissa sopivia harjoituksia ovat seuraavat:

Oppimateriaali	Sivu	Aihe
Tutkin ja pohdin	26	Millainen minä olen
	28	Pitävätkö nämä väittämät paikkansa
	29-30	Minä tunnen
Kyllä vai ei	19	Olenko OK
	23-25	Tunneviestintä
	49-51	Seksuaalisuus

Tutkiessaan millainen olen ja missä viihdyn, tarkastellessaan itseään ja arviointiaan, oppilas huomaa, että kaikki eivät ole samanlaisia. Väittämät seuraavassa tehtävässä auttavat näkemään sukupuolistereotypioita ympäristössä ja arvioimaan niitä. Tästä pitää keskustella. Tutkija näkee uhkakuvana stereotyyppisten sukupuoliroolien vahvistumisen, josta kuitenkin pitäisi päästä (Vuorikoski 2005, 49). Harjoitus *Minä tunnen* selventää omaa tunnemaailmaa ja toivottavasti auttaa sitäkin kautta parempaan itsetuntemukseen.

Yläasteen kirjassa tehtävä *Olenko OK* paneutuu edelleen stereotypioihin ja malleihin, joista keskustellen selkeytetään omia arvoja. *Tunneviestintä*-tehtävä testaa kunkin rajoja siinä, mitä haluaa kertoa itsestään, mitä ajatuksia haluaa jakaa muiden kanssa ja kykyä kuunnella toista. Seksuaalisuus-tehtävän tarkoituksena on herättää avointa keskustelua asioista samanikäisten kesken.

Opetussuunnitelma heijastaa yhteiskunnan arvoja ja arvostuksia. Opetussuunnitelmasta niiden pitäisi siirtyä opetukseen ja oppimiseen. Arvot ja asenteet kehittyvät ja vahvistuvat nuoruudessa oppimisen ja itsenäistymisen myötä vuorovaikutuksessa samanikäisten kanssa. Näin kasvava oppii tunnistamaan eettisiä ilmiöitä, tekemään jokapäiväisiä valintoja ja suhtautumaan erilaisiin ihmisiin kun tehdään asioita yhdessä, ja on yhteisiä päämääriä. Kaikki oppijat ovat tasaveroisia oppimiskumppaneita, ja sitoutuvat ryhmän päätöksiin ja velvoitteisiin (Kohonen & Leppilampi 1994, 67; Kilpiä 1999, 53-55; Moilanen 1999a, 106-107; Rauhala 2005c, 190). Ryhmä on myös välttämätön nuoren identiteetin rakentumisessa (Aalberg-Siimes 2007, 72).

Tähän sopivia tehtäviä kehittämissäni kirjoissa ovat seuraavat:

Oppimateriaali	Sivu	Aihe
Tutkin ja pohdin	17	Minä kasvan
	33	Lasten elämää muualla
	36	Kylvän, kasvatan, korjaan
	39	Tutkin eläimiä
Kyllä vai ei	95	Kumppani on samaa sukupuolta
	98-100	Arvojen puntarointia

Arvojen puntarointia -tehtävä antaa aiheita väittelylle asioista yleensä leimaamatta ketään väittelijää erityisesti. Oppilaan kriittisen ajattelun kehittäminen on tärkeää (Daniel ym. 2005, 337; Lipman 1996, 11). Moilanen (1999a, 97) tähdentää

samaa ja vielä syventää ajattelun kenttää Lipmaniin tukeutuen. Kriittisen ajattelun avulla koetellaan ajatusten pätevyyttä, luovan ajattelun avulla voidaan kehittää uutta ajatusten maailmaa. Välittävän ajattelun avulla opitaan tarkastelemaan asioita toisen ihmisen näkökulmasta.

Perinteiset arvojärjestelmiä ohjaavat voimat ovat kuitenkin Ziehen (1991, 19) mukaan häiriintyneet. Arvot ovat maallistuneet, samoin ihmisen psyyke. Entinen varma, turvallinen, perinteeseen sitoutunut merkitsi myös ahtautta, supistunutta sosiaalista ilmapiiriä. Se ulottui myös seksuaalisuuteen, jota koskevia arvoja oli vaikea pukea edes sanoiksi tässä ilmapiirissä. Nykyinen vapaampi suuntaus on parempi, yksilölle vapauttavampi.

Avoim keskustelu samanikäisten kanssa on todettu sukupuoliasioissakin parhaaksi opetusmenetelmäksi (Rauhala 2005c, 190; Moilanen 1999a, 106-107). Silloin eivät kasvattajan eli edellisen sukupolven asenteet pääse sekoittamaan (häiritsemään) liikaa. Avoimuuden vaatimus voi kuitenkin olla myös ansa Ziehen (1991, 41) mukaan. Kun vaaditaan avoimuutta, kukapa uskaltaisi kieltäytyä siitä. Avoimuus voi jopa osoittautua väkivallaksi, aggressiivisuudeksi: se on hienovaraisin sosiaalisen kontrollin muoto, mitä ajatella saattaa. Kun nuoret keskustelevat ja kyselevät avoimesti, he voivat myös saada vastauksia, jotka vaientavat heidät ikuisesti.

Loppujen lopuksi oppilaalle tulisi kehittyä toimintapätevyyttä (Käpylä 2006, 73). Tällä tarkoitetaan, että toimintapätevällä ihmisellä on kyky ja halu toimia, kyky etsiä ja valita tietoa, kyky ymmärtää ja tulkita informaatiota, kyky keksiä ja kehittää toimintavaihtoehtoja tietoisista kriteereistä valintojen tekemiseen. Oppilaan toiminnalle on tärkeää, että hän ottaa asian omakseen, sitoutuu siihen (Bruun Jensen 2004, 408; Bruun Jensen & Schnack 2006).

Tietoa toiminnaksi saattavia tehtäviä kehitellessä oppimateriaalissa ovat seuraavat:

Oppimateriaali	Sivu	Aihe
Tutkin ja pohdin	41	Eläinnäyttely
Kyllä vai ei	50	Tehkää näytelmä

Oman ajattelun ja kokemuksen kautta saatu tieto säilyy paremmin muistissa ja on käyttökelpoisempaa kuin toisen aloitteesta tai kokemuksesta saatu tieto.

Eläinnäyttelyn järjestäminen ala-asteella kehittää oppilaissa eettistä kompetenssia. On yhteiset tavoitteet ja harjaannutaan keskustelemaan keskenään, tekemään valintoja ja ratkaisuja. Opitaan myös perustelevaan ratkaisuja, erottamaan olennainen epäolennaisesta ja kehitytään kriittisessä ajattelussa (Kilpiä 1999, 54-55; Moilanen 1999a, 96-98).

Yhteisen *näytelmän tekeminen* yläasteella kehittää osaltaan myös eettistä kompetenssia, mutta se kehittää ennen kaikkea dialogin taitoja. Samalla kun tehdään yhdessä näytelmää yhteisistä asioista, kasvamisesta aikuiseksi, luokka on pieni tutkiva yhteisö kehitellessään käsikirjoitusta, harjoitellessaan kohtauksia, miettiessään puvustusta ja lavastusta eli tehdessään ratkaisuja (Moilanen 1999a, 106-107). Näin harjaannutaan työskentelemään yhdessä ja keskustele-

maan keskenään. Rauhalan (2005c, 189-190) mukaan oppilaan kommunikointi tovereidensa, tasavertaistensa kanssa auttaa oppilasta löytämään erilaisia merkityssuhteita ikäkaudelle relevantilla tavalla.

4 LAPSEN SUKUPUOLINEN KYPSYMINEN

Tutkimuksessa ovat mukana lapsen seksuaalisen kehittymisen vaiheet varhaislapsuudesta alkaen. Silloinhan rakentuvat edellytykset seuraaville kehitysvaiheille. Oppimateriaalin ensimmäinen osa on tarkoitettu koulunsa aloittaville. On kuitenkin nähty tarpeelliseksi ottaa mukaan tutkimukseen aikaisempi, kokonaisuudelle tärkeä aika.

Lapsen seksuaalisuus kypsyy nykyisen tietämyksen mukaan hänen fyysisen ja sosiaalisen kasvunsa myötä (Erikson 1994, 93). Kehitysvaiheet etenevät diagonaalisesti riippuen toinen toisistaan. Ne etenevät kriisivaiheen kautta toisesta toiseen. Kriisillä tässä tarkoitetaan *a turning point*, käännekohtaa (ei siis katastrofia), voiman ja sopeutumisen lähdeä. Tässä kehityksessään lapsi kasvattaa vanhempiaan sekä yksilöinä että ryhmänä (Erikson 1994, 96; Aalberg & Siimes 2007, 96).

Nuoruus on psykososiaalisen muutoksen aikaa (Levine & Havighurst 1989, 181). Siinä on jännitettä nuoren itsetunnon ja olemassaolevan sosiaalisen järjestyksen välillä. Se kestää 5-15 vuotta ja johtaa aikuisuuteen. Collinsin ja Steinbergin mukaan nuoruuden kypsyminen tarkoittaa biologista, kognitiivista ja sosiaalista kypsymistä. Biologinen kypsyminen sisältää myös seksuaalisen aktiivisuuden kehittymisen hormonien ohjaamana. Kognitiivisella kypsymisellä he tarkoittavat päättelykyvyn kehittymistä, tiedon käsittelyä yleensä ja paneutumista tai asiantuntijuutta jostakin aiheesta. Sosiaalinen muutos tuo oikeuksia, jopa etuoikeuksia, mutta myös vastuuta. Nuori pääsee äänestämään, saa ajokortin, menee ansiotyöhön, päättää terveyttään koskevista asioista, saa oikeuden ostaa nautintoaineita kuten tupakkaa ja alkoholia. Varsinkin ajokortin saaminen vähentää vanhempien kontrollia. Vapaus voi johtaa myös nuoren tekemään riskejä sisältäviä päätöksiä (Collins & Steinberg 2006, 1005-1010). Suunnilleen samaa vakuuttavat muutkin tutkimukset: biologiset muutokset ovat universaaleja muutoksia. Niiden ajoittuminen ja sosiaalinen merkitys vaihtelevat aikakaudesta ja kulttuurista toiseen. Tämä kehitys tapahtuu biologisen, emotionaalisen ja sosiaalisen muutoksen kautta vastaten aikuiseksi tuleminen kulttuuriin odotuksiin (Susman & Rogol 2004, 15-16).

Lapsen kehityksessä Erikssonin (1962, 257) mukaan ensimmäinen vaihe on perusluottamus, äitisuhteen laatu. Sen vastakohta on epäluottamus. Toisessa vaiheessa itsenäisyyden vastakohtana on häpeä (on näkyvässä eikä ole valmis siihen) ja epäily, seuraava on aloitteellisuus vastakohtana tunne syyllisyydestä, seuraava ahkeruus vastakohtana alemmuuden tunne, identiteetti vastakohtana roolien hajaantuminen, läheisyys vastakohtana eristyneisyys, generatiivisuus (halu synnyttää ja ohjata seuraavaa sukupolvea) vastakohtana lamaantuminen, minän eheys vastakohtana epätoivo (Erikson 1962, 257). Identiteettiprosessi on haastava parhaissakin olosuhteissa. Jos neljän ensimmäisen vaiheen aikana on kehitysongelmia, ne voivat johtaa luottamuspulaan, häpeämiseen ja epäilyyn, syyllisyyden, turhuuden ja huonommuuden tunteisiin. Olo on turvaton ja epätoivoinen. Tilanne voi johtaa myöhemmin identiteettikriisiin. Identiteetti vaihtelee kulttuurista toiseen ja ihmisestä toiseen. Se on kuin teoria itsestä, yritys tehdä selkoa itsestään (Moshman 2005, 81-92).

Lapsen sukupuolisen kehityksen vaiheista Miller (1996, 129-137) ja Freud (1981, 272-274, 284) esittelevät jaottelun, joka perustuu siihen, mikä ruumiin alue jännittyy seksuaalisesti ja laukeaa saadessaan tyydytyksen. Tämä alue hallitsee kutakin psykoseksuaalista vaihetta. Sen voimakkuus vaihtelee yksilöstä toiseen, samoin kunkin vaiheen pituus. Nämä vaiheet ovat seuraavat:

1. Oraalinen vaihe, joka kestää syntymästä yhden vuoden ikään. Huulet, kieli ja suun limakalvot ovat tällöin herkkät alueet. Jos kiintymys tähän jää vallitsevaksi, ihmisestä kehittyy passiivinen. Hän odottaa muiden tekvän kaiken puolestaan ja jopa ajattelevankin hänen puolestaan.
2. Anaalinen vaihe kestää yksivuotiaasta kolmanteen ikävuoteen. Mielihyvä keskittyy peräaukon ympärille ja jos vanhemmat kiinnittävät huomiota tämän ajan tuloksiin, tulee lapsesta luova ja tuottava tai toisaalta menetysten kohdatessa masentuva persoonallisuus. Suun ympäristössä tuntuva tyydytys ei kuitenkaan lopu.
3. Fallinen vaihe kestää ikävuodesta kolme viidenteen vuoteen saakka. Sukupuolielimet ovat nyt herkkä alue. Huomio kiinnittyy pojan ulkosiin sukupuolielimiin ja tytöillä niiden puuttumiseen. Tässä iässä siis mielihyvä ja ongelmat keskittyvät näille alueille. Kiintymys toiseen vanhemmista häiritsee itsenäistymistä myöhemmin. Tässä vaiheessa hahmottuu suhde vastakkaiseen sukupuoleen ja auktoriteetteihin.
4. Latenssivaihe viisivuotiaasta murrosikään asti. Ego ja superego jatkavat kehittymistään.
5. Sukupuolielinten aika (genital stage), aikuisuus, jolloin seksuaaliset impulssit suuntautuvat kohti vastakkaista sukupuolta. Tähän vaikuttaa se, mitä aikaisempina vuosina on eri kehityskausina tapahtunut. Ihmi-

nen on saavuttanut tasapainon ja selviytyy aikuisten maailmassa rakkauden ja työelämän piirissä.

Sukupuolisuuden kehitysvaiheissa Pylkkänen, Hägglund, Taipale, Varilo, Pulkkinen ja Erko pitävät jakoperusteena tietyn herkän ruumiinalueen ensisijaisuutta niin fyysisille ärsykkeille kuin psyykkisillekin mielikuville. Sukupuolisuuden kehitysvaiheet tämän näkemyksen mukaan ovat samat kuin Freudilla ja Millerillä. Jälkimmäiseen verrattuna Pylkkänen ym. esittävät vain neljä vaihetta ts. 4. ja 5. vaihe on yhdistetty (Pylkkänen ym. 1981, 83-84). Ihmisen kehittyminen seksuaaliseksi olennoksi tapahtuu samoin kuin Freudin aikaan. Oppiminen tapahtuu vuorovaikutuksessa toisen ihmisen kanssa. Paraskaan biologian tunti asiatieloinen ei voi opettaa tunteiden kypsyttelyä tai tunteiden jakamista (Pylkkänen ym. 1981, 82).

Artikkelissa Lapset ovat seksuaalisia olentoja Ristoja ja Suomela (1997, 23-27) mainitsevat itävaltalaisen professori Ernst Bornemannin vuonna 1994 tekemän lapsen seksuaalisen kehityksen jaottelun kymmeneen vaiheeseen. Se kattaa ikävuodet 1-8 ja siinä on kaikki vaiheet tarkasti selvitettyinä. Borneman on työryhmineen havainnoinut lapsia useiden vuosikymmenien ajan. Tutkimuksessa on ollut tuhansia lapsia. Kehityspsykologian kannalta nähtynä poikien seksuaalinen kehitys on vaativampi prosessi kuin tyttöjen. Borneman (1994, 30) jaottelee kehityksen seuraavasti:

Vastasyntyneen vaihe kestää syntymästä yhden kuukauden ikään asti. Suu on ensimmäinen erogeeninen alue ja imeminen on nautinto. Mielihyvää tunnetaan koko iholla.

Varhainen imeväisikä on toisen ja kuudennen kuukauden välillä. Lapsi aistii edelleen koko ihollaan, vastaa hymyllä ja kikatuksella kutittamiseen ja koskettelee satunnaisesti sukupuolielimiään.

Myöhempi imeväisikä on aika seitsemännestä kuukaudesta kahdenteentoista kuukauteen. Tänä aikana perspektiivi ja horisontti muuttuvat kun lapsi oppii ryömimään ja nousee seisomaan. Oraalinen tyydytys on olennaista. Lapsi huomaa kuuluvansa jompaankumpaan sukupuoleen. Isän läsnäolo tässä iässä on erityisen tärkeää.

Taaperoikä on aika ensimmäisestä toiseen ikävuoteen. Lapsi löytää omat sukupuolielimensä, nautinto on peräaukon ympärillä ja ulostaminen tuottaa mielihyvää.

Taaperoikäisen puberteetin alku on aika toisesta kolmanteen ikävuoteen. Lapset ovat kiinnostuneita tyttöjen ja poikien pissimistävän eroista, vaatimuksia asettava wc-kasvatus tässä iässä saattaa olla erityisen haitallista. Kaikki sukupuolielinten ja varpaiden välillä kiinnostaa, rankaiseva suhtautuminen voi olla jopa niin haitallista, että se vaikuttaa aikuisiän seksuaalisuuteen.

Taaperoikäisen puberteetin keskivaihe tarkoittaa aikaa kolmanteen neljanteen ikävuoteen. Lapsi alkaa olla kyselyvauhdissa, aikuisten sukupuolielimet, alastomuus ja sukupuolten erot kiinnostavat. Lapsi haluaa tutkia toisen lapsen sukupuolielimiä. Jos tämä estetään, kiinnostus vaan lisääntyy.

Taaperoikäisen puberteetin loppu on neljännen ja viidennen ikävuoden välillä. Tämän ikäiset kyselevät vielä paljon, leikkivät isä- ja äitileikkejä sekä lääkärileikkejä. Heillä on mielikuvitusystäviä.

Leikki-ian alku kestää viidennestä kuudenteen ikävuoteen. Tällöin on voimakkaita mielialan vaihteluita, riitoja samaa sukupuolta olevan vanhemman kanssa. Pojat leikkivät mielellään pissimiskilpailuja.

Leikki-ian keskivaihe kestää kuudennesta seitsemänteen ikävuoteen. Tämä aika on ns. rauhanteon aikaa, jota myös latenssijaksi kutsutaan. Tässä iässä lapset koskettelevat toisiaan ja koskettelu muuttuu vastavuoroiseksi.

Leikki-ian loppu kestää seitsemännestä kahdeksanteen ikävuoteen. Seksuaalikäyttäytyminen siirtyy yhteen ystävään tai ystäväryhmään. Samaa sukupuolta olevat lapset masturboivat yhdessä.

Borneman toteaa myös, että lasten sekä fyysinen että seksuaalinen kehitys varhentuu. Lapset saavat hampaat aikaisemmin kuin sata vuotta sitten, äänenmurros alkoi samoin aikaisemmin vasta 18-vuotiaana kun se nyt alkaa 12-13 vuoden iässä, tyttöjen kuukautiset varhentuvat joka kymmenes vuosi länsimaissa 3-4 kuukaudella (Suomela 1997, 23-27; Borneman 1994, 28-29). Ensimmäiset seksuaalikokemukset ovat aikaistuneet (Weaver, Smith & Kippax 2005, 172). Seksuaaliseen kehittymiseen katsotaan vaikuttavan paitsi hormonien myös läheisen kaveripiirin hyväksynnän ja ehkäisyvälineiden saamisen ilman vanhempien lupaa (Collins & Steinberg 2006, 1005-1010).

Nuoren valmius seksuaaliseen kanssakäymiseen voi olla osittaista, mikä johtuu siitä, että häntä ei ole valmistettu kohtaamaan seksuaalisuutta itsessään. Hän voi olla fyysisesti valmis, mutta ei emotionaalisesti tai tiedollisesti (Savin-Williams & Diamond 2004, 222).

Lapsen seksuaalisen kehittymisen voidaan todeta kaiken kaikkiaan olevan eri lähteissä samankaltaisesti kuvailun jaottelun ollessa tarkempi tai suurpiirteisempi. Tähän tutkimukseen kuuluvan oppimateriaalin kehittämisessä on lähimpänä ollut Pylkkänen ym. (1981, 83) esittämä kehityksen kulku. Se on edelleen sama kuin Freudin ja Millerin (Freud 1981, 272-274, 284; Miller 1996, 133-131).

Murrosiän kehitystä ei ole sen tarkemmin eritelty näissä luokitteluissa. Joissakin lähteissä mainitaan sen sijaan eri ikävuosiin liittyvät kehitystehtävät tai -haasteet (Kalliopuska 1987, 96-110). Puberteetti-ian ja varhaisnuoruuden (13-17 v.) kehityshaasteet Kalliopuska kirjaa näin:

yksilön tehtävänä on:

- vakiinnuttaa riippumattomuus vanhemmista,
- sosiaalisten, kielellisten ja muiden älyllisten kykyjen kehittäminen, formaaliset operaatiot,
- hyväksyä puberteetin mukaan tuomat fyysiset muutokset osana minäkäsitystä, itsetuntoa ja identiteettiä - muodostaa selkeä käsitys kehosta,
- kyky solmia sosiaaliset suhteet molempiin sukupuoliin,
- hyväksyä ikätasoa vastaava sukupuolirooli ja sukukypsyys,
- hankkia moraaliarvostuksia, asenteita ja arvoja perhettä, elämää, koulunkäyntiä, opiskelua ja työtä kohtaan.

Oppimateriaalia kehiteltäessä nämä kehityshaasteet on otettu huomioon tietoisuina ja tarinoina. Kalliopuska ei niitä sen tarkemmin ole eritellyt (pohjautuvat kuitenkin Eriksonin teoriaan), joten oppimateriaalin tekijän vallassa on ollut tulkita niitä omalla tavallaan.

Puberteettiin kuuluvan biologisen kypsymisen ohella lisäksi alkaa kehittyä aikuisen ajattelumuoto eli yksilö saavuttaa tässä iässä sellaisen ajattelun abstraktisuuden ja loogisuuden tason, joka on tyypillistä hänen ajattelulleen aikuisena (Nurmi 1997, 256). Nuoruuden alkua ja loppua on vaikea määrittellä. Nuoruus alkaa, kun yksilö on vanhempi kuin kymmenen, ja loppuu joskus, kun hän on yli 20-vuotias.

Nuoruuden voi jaotella, vaikka tarkkoja rajoja ei olekaan, kolmeen vaiheeseen:

- varhaisnuoruus, ikävuodet 11-14,
- keskinuoruus, ikävuodet 15-18,
- myöhäisnuoruus, ikävuodet 19-25.

Viimeksi mainittua vaihetta voidaan sanoa myös varhaisaikuisuudeksi (Nurmi 1997, 257). Nurmi mainitsee Havighurstin vuonna 1972 kuvaamat nuoruuden kehitystehtävät, jotka ovat seuraavat:

1. Luodaan uusia suhteita kumpaankin sukupuoleen
2. Omaksutaan sukupuolirooli
3. Oman fyysisen olemuksen hyväksyminen
4. Emotionaalisen itsenäisyyden saavuttaminen
5. Avioliittoon ja perhe-elämään valmistautuminen
6. Työelämään valmistautuminen
7. Maailmankatsomuksen kehittäminen
8. Vastuullisen käyttäytymisen omaksuminen.

Nämä tehtävät ovat vielä nytkin toimivia, jos sanasta avioliitto käytetään ilmaisua parisuhde (Nurmi 1997, 259).

Nurmen samoin kuin Havighurstin luettelot sopivat oppimateriaalin kehittämiseen. Materiaali on kohdennettu juuri keskinuoruuden aikaa eläville yksilöille ja sisällöltään tehtävät viestittävät asioita, jotka tulevat esille Havighurstin luettelossa. Kohteena ovat sekä tytöt että pojat, joiden kehitystehtävät kulkevat Suomessa samassa tahdissa (Nurmi 1997, 261).

Seksuaalinen kehittyminen ja kypsyminen on elämänikäinen prosessi. Tanskalaistutkija Buttenschøn (1992, 39) on kuvannut ihmisen seksuaalisen kehittymisen tavanomaisia alkuvaiheen vaihtoehtoja seuraavasti (taulukko 1).

TAULUKKO 1 Ihmisen seksuaalisen kehittymisen alkuvaiheen vaihtoehdot
(Buttenschön 1992, 39)

0-1½ vuotta: turvallisuuden ja aistien kausi	
Turvallisuus	Turvattomuus
Läheisyys	Laiminlyönti
Tietoisuus	Torjunta
1½-4 vuotta: itsenäistymisen kausi	
Itsenäisyys	Epäitsenäisyys
Itsevarmuus	Puuttuva itseluottamus
Itseluottamus	Häpeän tunne
4-6 vuotta: sukupuoli-identiteetin kausi	
Aktiivinen ja aloitteellinen	Hiljainen ja sisäänpäinkääntynyt
Kokeileva	Syylisyydentuntoinen
6-12 vuotta: siirtymäkausi	
Tutkiva	Laiminlyövä
Yhteistyökykyinen	Välinpitämätön
Kiinnostunut	Laiska
12-18 vuotta: puberteetin kausi	
Persoonallinen varmuus	Epävarma ja hajanainen persoonallisuus
Oma elämäntyyli	Mukaileva seurailija

Kehitetyn oppimateriaalin kannalta näistä ovat huomioitavia kaksi viimeistä vaihetta.

Saman asian ilmaisevat myös Aigner ja Centervall toteamalla, että lapsen täytyy saada aikaa kehittyä omassa tahdissaan. Hänen täytyy saada aikaa käydä läpi omia fantasioitaan, kunnes hän saavuttaa jotakuinkin realistisen seksuaalielämän ymmärryksen. Ihmisen seksuaalisuus on osa kokonaisuutta. Suuren osan seksuaalisuudesta lapsi oppii välillisesti, ei sanallisessa opetuksessa (Aigner & Centervall 1994, 10).

Lapsen sukupuoliseen kehitykseen liittyviä tehtäviä tutkittavissa oppimateriaaleissa ovat seuraavat:

Oppimateriaali	Sivu	Aihe	Tehtävän tavoite
Tutkin ja pohdin	7-8	Minä ja hän	Luonteva suhtautuminen toiseen sukupuoleen ja ihmisten samanlaisuuden ja erilaisuuden havaitseminen.
	17-19	Minä kasvan	Opitaan haastatellen iso-vanhempia ja vanhempia sukupolvien välinen ketju ja opitaan kuuntelemaan toisia.
	48-49	Murrosikä	Murrosikätehtävissä opetellaan oman olemuksen hyväksymistä ja asiallista kielenkäyttöä,
Kyllä vai ei	9-20	Murrosikä	Mietitään mitä tarkoittaa emotionaalinen itsenäisyys ja mitä on sukupuoliroolini tai identiteettini.

5 SUKUPUOLIKASVATUS JA SEN OPETUKSEN PROBLEMATIIKKA - DIDAKTINEN HAASTE

Seksuaalisuus on yksilön tietoa, uskomuksia, asenteita, arvoja ja käyttäytymistä. Siinä ovat mukana ajatukset, tunteet, käyttäytyminen ja suhteet (Bruess & Greenberg 1994, 4). Seksi on sitä mitä me teemme, seksuaalisuus on sen sijaan sellaista mitä olemme – siis paljon ehjempää (Greenberg 1992, 131). *Seksuaalikasvatus* on yläkäsite ja alakäsitteitä ovat *opetus*, *neuvonta* ja *valistus* (Nupponen ym. 1991, 16). Opetusta annetaan ryhmälle kuten koululuokalle, neuvontaa annetaan yksilölle kuten kouluterveydenhoitajan luona käyvälle oppilaalle, valistus tulee tavallisimmin jonkin järjestön kautta esimerkiksi valistuslehtisinä.

SEKSUAALIKASVATUS		
OPETUS	NEUVONTA	VALISTUS
Kohteena ryhmä, toteutus opetussuunnitelman mukaista	Kohteena yksilö, toteutus henkilökohtaista vuorovai- kutusta yksilöllisistä tarpeista ja lähtökohdista käsin	Kohteena suuri joukko, toteutus yksisuuntaista, tavoitteellista joukkoviestintään perustuvaa

KUVIO 6 Nuoruusiän seksuaalikasvatuksen toteutusmuodot

Peruskoulun seksuaalikasvatus on avainasemassa, koska se tavoittaa koko oppivelvollisuusikäisen väestön. Muuten koulun seksuaalikasvatuksesta todetaan Seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistämisen toimintaohjelmassa (2007) nykyinen tilanne. Terveystiedon opetusta 7.-9. luokkalaisille on 114 tuntia, josta osa on muita terveydenhoidon aiheita kuin seksuaalikasvatusta. Lukion opetussuunnitelma sisältää terveystietoa yhden pakollisen ja kaksi valinnaista kurssia, joiden sisällöissä on myös seksuaaliterveyden aiheita. Toimintaohjelmassa tähdennetään seksuaaliopetuksen suunnittelua yhdessä kouluterveydenhoitajan kanssa, jotta seksuaaliopetus ja -neuvonta saataisiin tukemaan toisiaan. Yhteistyö vanhempien kanssa mainitaan tärkeänä asiana. Yhteiskunnan monikulttuuristuminen nähdään ehkä suurimpana haasteena seksuaalikasva-

tuksen sisällöille, toteuttamiselle ja yhteistyölle vanhempien kanssa (Seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistäminen 2007, 17).

Peruskoulun sukupuoliopetuksen oppimateriaaleina ovat vuoteen 2000 saakka olleet miltei yksinomaan valistuslehtiset biologian kirjojen lisäksi eli seksuaalikasvatus on ollut luonteeltaan valistusta. Valistuslehtisten ansiosta tai näiden vuoksi opetus on keskittynyt kahteen asiaan: ehkäisyyn ja sukupuolitautiin välttämiseen (Nummelin 1995, 151). Laajemmin asioita käsittelevän sukupuoliopetusmateriaalin tarve näytti ilmeiseltä. Seksuaalikasvatus on elämänpitäinen prosessi, jonka aikana hankitaan tietoja, taitoja ja arvoja seksuaalisista suhteista, identiteetistä ja intimitteistä (Hilton 2001, 31-41).

Oppikirja ikään kuin avaa maailmaa oppijalle, ts. oppikirjassa on kyse sosiaalistumisesta yhteisön merkityksenantoresursseihin, joilla maailmaa käsitteellistetään ja luodaan merkityksiä (Karvonen 1995, 205). Tällä on vaikutusta teksteihin, luokkatyöskentelyyn, opettamiseen ja tapaan puhua luokassa. Oppikirjan teksteillä on yhteys tieteenalan sisältöihin (Karvonen 1995, 206; Ojala 1997, 98). Oppikirjassa on opetussuunnitelman säätelämä tieto. Se määrittelee koulun ulkopuoliselle maailmalle laveasti mitä koulussa on tai mitä siellä pitäisi opetuksen olla. Varsinkin oppilaiden vanhempia kiinnostavat oppimateriaalin ja opetussuunnitelman arvot ja asenteet, toteaa Westbury (1991, 76). Jos arvot ovat liian liberaaleja tai moderneja, oppimateriaali poistuu käytöstä. Oppimateriaalit muuttuvat hitaasti (Westbury 1991, 74). Oppimateriaalien kehittäminen on monissa maissa vahvasti kaupallisten kustantajien hallussa (Westbury 1991, 77).

Seksuaaliterveys on WHO:n vuodelta 2002 antaman määritelmän mukaan (WHO 2006, 5)

- kykyä nauttia molempia osapuolia tyydyttävistä seksuaalisista suhteista,
- mahdollisuus olla altistumatta seksuaaliselle hyväksikäytölle, painostukselle tai ahdistelulle,
- suojaa sukupuolitaudeilta ja
- onnistunutta raskauksien suunnittelua.

Määritelmän mukaan seksuaaliterveydessä ihmisiä autetaan saavuttamaan täysi hallinta heidän omasta seksuaalisuudestaan ja annetaan mahdollisuus hyväksyä se ja nauttia siitä koko laajuudessaan. Seksuaaliterveyden olennaisin asia ei ole diagnosointi, vaan tärkeitä tekijöitä ovat mahdollinen tiedon puute, oman itsensä hyväksyminen, oma identiteetti, kommunikointi kumppanin kanssa ja vastaavat asiat (Lottes 2000,19).

Asiallinen seksuaalikasvatus palvelee myös ”rokotuksena” pornon arkipäiväistymistä vastaan. Pohjoismaiden tasa-arvoministereiden tilaamassa tutkimuksessa ”Nuoret, sukupuoli ja pornografia Pohjolassa” on selvitetty kuinka pornografia on vaikuttanut tyttöjen ja poikien käsityksiin seksuaalisuudesta. Nuoret ovat taitavia etsimään pornoa nettisivuilta, mutta porno näkyy myös katukuvassa mainoksina, lehtien lööpeissä ja sisäsivuilla. Porno on arkipäiväistynyt. Lapset

katselevat pornoa jo ennen murrosikää ja heille välittyy näin mielikuva, että seksuaalisuus on tätä. Pornon kautta välittyvät vanhat roolimallit ja käyttäytymistavat. Osa nuorista kuitenkin pitää pornoa inhottavana ja vahingollisena seksielämälle. Koulu on se paikka, jossa voidaan välittää seksuaalisuudesta toisenlainen kuva kehittyvälle lapselle ja nuorelle, paljon monipuolisempi ja kehitystasolle sopivampi. (Sørensen & Knudsen 2007, 13, 56-57.) Tiivistettynä: tämä on se minikä opetussuunnitelma ja muistiot seksuaalisuudesta haluavat välittää nuorille, etteivät he lankeaisi pornon ja sen lieveilmiöiden ”viidaksoon”.

Opetussuunnitelman nähdään koostuvan oppiaineksesta, jota välttämättä tarvitaan yhteiskunnassa selviytymiseksi. Siihen koottu oppiaines tähtää tiettyjen oppimistulosten saavuttamiseen. Kyseessä on kokonaisuus, jonka avulla oppilas saavuttaa taitoja ja tietoja. Tähän on sidoksissa myös oppimisen kokemuksellisuus (Marsh 2004, 4-7). Oppimiseen tarvitaan myös ympäristön tukea ja kannustusta.

Opetussuunnitelman antamat viitteet ovat sukupuolikasvatuksen lähtökoh- ta. Se, kuinka opetus onnistuu, riippuu siitä kuinka hyvin asia on kirjattu opetus- suunnitelmaan. Koulun oma, tarkennettu opetussuunnitelma on hyvä tiennäyttä- jä, ja jos siihen on kirjattu yhdyshenkilö, on asia pitkälle järjestyksessä. Opetus on perinteisesti painottunut biologiseen puoleen, mutta yhdyshenkilön kanssa kou- lussa voidaan suunnitella kattavampi kokonaisuus, jolloin mukaan sopiviin op- piaineisiin tulee psykologinen, kulttuurinen ja eettinen dimensio. Opettajien yhe- teistyöllä on opetuksen onnistumiselle tässä ratkaiseva merkitys.

Opetussuunnitelma on tärkein hallinnollinen dokumentti, joka ohjaa kou- lutusta, mutta muutokset ja ongelmat tulevat aina nopeammassa tahdissa, joten opetussuunnitelmauudistukset jatkuvat. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet vuodelta 2004 (2004, 200) tähdentää terveystieteiden - johon su- kupuoliopetuskin kuuluu - tavoitteissa monitieteisyyttä. Opetuksen tulee kehit- tää oppilaiden tiedollisia, sosiaalisia, tunteiden säätelyä ohjaavia, toiminnallisia ja eettisiä valmiuksia ja terveys tulee ymmärtää fyysiseksi, psyykkiseksi ja sosi- aaliseksi toimintakyvyksi. Opetuksessa otetaan huomioon myös yleiset, sekä kouluittain että paikkakunnittain ajankohtaiset, terveyteen ja turvallisuuteen liittyvät kysymykset.

Virallisen opetussuunnitelman lisäksi laaditaan suosituksia ja toimintaoh- jelmia yhtenä syynä ehkä opetussuunnitelmien hidas muuttuminen. Uusimpia ovat Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu Seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistämisen toimintaohjelma 2007-2011 (2007, 17) ja Pohjoismaiden tasa- arvoministereiden tilaama tutkimus (Sørensen & Knudsen 2007). Toimintaoh- jelmassa (2007) korostetaan kouluikää nuorempien ja alakoululaisten seksuaali- kasvatusta seuraavalla tavalla:

- Pitäisi luoda pohjaa hyvälle ihmissuhteille.
- Pitäisi oppia kunnioittamaan toista ihmistä.
- Tulisi kehittää ymmärrystä omasta kehosta.
- Tulisi kehittää ymmärrystä itsemääräämisoikeudesta.
- Pitäisi selvittää miehen ja naisen ero.

- Pitäisi selvittää ihmisen lisääntymisen perusbiologia.
- Tulisi edistää tasa-arvoa.

Sukupuoliopetus parhaimmillaan toteutuu opetussuunnitelman rajoissa oppilaiden omista toiveista lähtevänä, ajankohtaisena tietona, jota myös vanhempia edustava Suomen Vanhempainliitto ry pitää tärkeänä. Opettajien toiveina on ollut saada vihjeitä työtavoista, joilla opetusta voi toteuttaa.

Lapsi ja nuori rakentaa itse vastauksen seksuaalisuuteen liittyvistä mieltä askarruttavista asioista ellei saa tietoa muualta: vanhemmilta, kavereilta tai koulusta (Sukupuolikasvatustyöryhmän mietintö 1979, 14). Seksuaalisuus on ihmiselle voima, energianlähde kaikissa kehitysvaiheissa, siksi hän tarvitsee tietoja ja myönteistä suhtautumista häntä askarruttaviin ongelmiin ymmärtääkseen omia toimintojaan ja tarpeitaan (Sukupuolikasvatustyöryhmän mietintö 1979, 13). Tiedon tulee olla nuorta kunnioittavaa, totuudenmukaista eikä ajatuksia hämmentävää. Pitää jättää mahdollisuus tehdä kysymyksiä (Van Der Doef 1998, 213-214).

Seksuaalikasvatuksen sisältö ja vaikuttavuus riippuu Kontulan ja Meriläisen (2007, 142) mukaan lopulta kasvattajan teoreettisesta perspektiivistä seksuaalisuuteen. Kasvattajan rooli on siis keskeinen. Toisaalla Kontulan ja Meriläisen (2007, 132) tutkimuksessa todetaan miesten antaman seksuaalikasvatuksen olleen tuloksellisempaa kuin naisten. Sen katsotaan johtuvan siitä, että miesopettaja osaa paremmin täyttää poikien tiedontarpeen unohtamatta silti tyttöjäkään. Onko siis miehillä parempi perspektiivi seksuaalisuuteen? Ehkä siihen on uskomisen, sillä sama on todettu yhdysvaltalaisessa tutkimuksessa (Yarber ym. 1997, 65-74).

Opetusmenetelmät ovat tutkijoiden mukaan sukupuolikasvatuksessa pysyneet lähes samoina kymmenen vuoden ajan (Kontula & Meriläinen 2007, 50). Opetusmenetelmääkin tärkeämpi opetuksen onnistumiselle on luokan suotuista ilmapiiri, johon vaikuttavat opetuksen järjestely, opetusmateriaalit, opetusympäristö, rooli- ja tehtäväjaot (Kontula & Meriläinen 2007, 132; Rauhala 2005c, 190). Erilaisia opetusmenetelmiä opettajat ovat käyttäneet satunnaisesti. Vaikka kouluterveydenhuoltohenkilöstö asiantuntijoina voisi hoitaa osan sukupuolikasvatuksesta, näyttää siltä, että heidän osuutensa siitä on vähentynyt (Kontula & Meriläinen 2007, 44).

Opetusmenetelminä on käytetty draamaa ja roolileikkejä, toisaalta suositetaan ryhmäkeskusteluja ja väittelyitä. Työtapoina ovat olleet myös lyhyet teemapäivät ja opintojaksot. Tätä kritisoi Räsänen (2005, 99) väittäen, että näin saatetaan välittää pikemminkin stereotyyppisiä käsityksiä kuin syvällistä tietoa tapoihin liittyvistä arvoista ja ajattelutavoista. Toiminta on lähinnä pedagogista turismia tai eksotiikkaa. Kirjoittaja tarkoittaa maahanmuuttajien kulttuuriin tutustumista, mutta sama ilmiö on havaittavissa sukupuolikasvatuksen teemapäivien suhteen. Opettajat kaipaavat verkkomateriaaleja ja pelejä, esitteitä ja muuta materiaalia oppilaille jaettavaksi (Arvonen 2007, 36; Kontula & Meriläinen 2007, 125, 131 ja 151). Oppimateriaalin puute on jatkuva valituksen aihe. Oppimateriaalia voi toki tehdä itsekkin. Varsinkin varttuneemmat oppilaat sel-

keyttäisivät ajatuksiaan kirjoittamalla seksuaalisista ajatuksistaan esimerkiksi tyyliin: mitä viestejä olen saanut vanhemmilta, koulusta, mediasta, ystäviltä ja nuorisjärjestöiltä (Barber & Murray 2001, 25)? Kirjoitelmien pohjalta keskusteltaisiin asiasta missä, miten, milloin ja mitä tietoa tarjottiin tai tuli muuten esille. Kirjoitelmista voitaisiin tehdä yhteinen tutkielma.

Perhekasvatus poistui yläasteiden opetuksesta noin kymmenen vuotta sitten ja sen jälkeen on havaittu, että kotitalousopettajat (joiden työn kuvaan perhekasvatus usein kuului) enää harvoin olivat sukupuoli- ja seksuaalikasvatuksen antajia. Jostakin syystä myös liikunnan opettajien osuus on vähentynyt sukupuolikasvatuksen opettajina (Kontula & Meriläinen 2007, 43). Yläasteen puolella terveystiedon opettaja on usein seksuaalikasvattaja, mutta onko terveystiedolle asetettu sellaisia tavoitteita, joita yksittäinen oppiaine ei voi saavuttaa, pohtii Välimaa (2004, 143). Lisäksi tutkijoiden mukaan opettajankoulutuksen tulisi ravistella vanhoja opettamiskäsityksiä, jotka koulutettaville ovat iskostuneet ajatteluun itsestäänselvyyksinä omana kouluaikana (Välimaa 2004, 142). Opettajan tulisi olla valmistautunut ja valveutunut kohtaamaan tiedonhailiset murrosikäiset ja pitämään huolta siitä, että opetus ei tule liiaksi aikuisen tasolta. Vielä tähdennetään sitä, että oma puhe ja ajatus pitäisi mukauttaa heteronormatiivisen ajattelutavan kyseenalaistamiseen (Lehtonen 2005, 82). Heteronormatiivisuuden katsotaan diskriminoivan seksuaalisen orientaation ja sukupuoli-identiteetin perusteella – on olemassa ikään kuin hetero-oikeus ja muut ovat marginaalissa (Bedford 2009, 23-24). Oppilaiden toiveet ja tiedot on ensin hyvä kartoittaa. Opettajalta vaaditaan ajan tasalla pysymistä ja tietoa ympäristön tapahtumista (Välimaa 2004, 141).

Seksuaalikasvatus on monitahoinen haaste. Opettaja on joskus hämmennyksissä kysymysten edessä. Asioihin ei aina ole yksiselitteisiä ratkaisuja. Harjoitukset saattavat joskus oppilaista tuntua itsestäänselvyyksiltä tai ajanhukalta, mutta mitä sitten kun eteen tulee tosi tilanne? Näiden harjoitusten anti punnitaan silloin. Opetustilanteessa ongelmiin on yleensä ratkaisu, mutta koulun ulkopuolella näin ei aina ole. Jos opetuksessa on onnistuttu löytämään nuoren oma maailma, opetukset jäävät mieleen (Välimaa 2004, 141). Yksi tunti ei riitä seksuaalikasvatukseen, yksipuolinen ja pelotteleva sisältö ei luo nuorelle seksuaalisuudesta myönteisiä mielikuvia. Tiedoilla ja mielikuvilla, joita syntyy, on suuri merkitys mahdollisuuksille toteuttaa omaa seksuaalisuuttaan (Kontula & Meriläinen 2007, 140). Koulun seksuaaliopetus ei ole vain lisääntymisbiologiaa, ehkäisy- ja seksitautivalistusta tai heteroseksuaalisen ydinperheen korostamista (Lehtonen 2004, 156). Nuoria tulee tukea identiteetin kehityksessä – ei aliarvioida (Thomson 1997, 264). Oppilaassa pitäisi pystyä herättämään kriittistä ajattelua, harjaannuttaa kommunikointitaitoja ja päättelykykyä. Opetuksen ei pidä edistää negatiivisen käsityksen syntymistä seksuaalisuudesta.

Opetuksen arvioinnissa tulee ottaa huomioon tiedot, taidot ja asenteet. Tietojen arvioinnissa käytetään yleensä formatiivista tai summatiivista arviointia tai molempia. Taitoja arvioidaan observoimalla: päättelykykyä ja ongelmanratkaisutaitoja. Asenteiden arviointi vie pitkän ajan: mistä pitää, mistä ei, mikä on mielenkiintoista, miten toiset oppilaat suhtautuvat, miten oppilas suh-

tautuu vanhempiinsa ovat esimerkkejä tästä (Guidelines on Sex Education in Schools 1997, 68).

Terveyskasvatuksen arvioinnista kerrotaan Terveyskasvatustutkimuksen vuosikirjassa vuodelta 1991, että tuloksellisuutta arvioidaan sen perusteella miten tavoitteet on saavutettu. Voi esiintyä myös tavoitteiden vastaisia muutoksia, mutta nekin katsotaan vaikuttavuuden osoituksiksi. Tavallisesti tarkastellaan tieto-, asenne- ja käyttäytymismuutoksia, joita terveystiedon opetus saa aikaan kohderyhmässä. Terveysvaikutusten arviointi on toinen asia ja se on syytä erottaa terveystiedon opetuksesta. Arviointi tapahtuu formatiivisesti tai summatiivisesti opetuksessa ja opetuksessa. Valistuksen vaikuttavuutta on vaikeampi arvioida, sillä valistusta ei seuraa ihmisten nopea elintapamuutos (Nupponen ym. 1991, 21-23). Myös peruskoulun terveystiedon arviointikriteerejä käytetään vasta sitten, kun koko oppimäärä on opetettu (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, lähetekirje).

Yhtenäistä oppimateriaalia on jo kaivattu peruskouluun ja lukioon. Ammattioppilaitosten käyttöön ei myöskään ole sopivaa oppimateriaalia. Nyt kehitelty oppimateriaali on tehty peruskoululaisia varten, siis materiaalia sukupuolikasvatukseen on peruskoulun ala- ja yläastetta varten. Tällaista materiaalia kaippaa terveystiedon oppikirjojen lisäksi Väestöliiton Väestöntutkimuslaitoksen johtaja esipuheessaan kirjaan Koulun seksuaalikasvatus 2000-luvun Suomessa (Kontula & Meriläinen 2007, 6). Mutta laajempaa ja jo lukionkin kattavaa materiaalia pitäisi olla. Yhteiskunta muuttuu: teknologia kehittyy, tapahtuu globalisoitumista, toiminnot ja työnteko verkottuvat, kestävä kehitys siirtyy osaksi arkipäivää, työn uudet muodot lisääntyvät, tapahtuu syrjäytymistä ja väestön ikääntymistä. Biologian kirjan sisällöt ihmisen lisääntymisestä eivät yksinään ole riittäviä. Lisäksi maahanmuuttajat omine kulttuureineen lisäävät vaatimuksia omien tarpeittensa suuntaan. Pohjoismaissa julkaistaan jo erilaisten seksuaalivähemmistöjen kertomuksia kirjoina sukupuolisuuteen liittyvistä käyttäytymistavoista. Hyvänä esimerkkinä kirjat *Kioun kauneus* (Höykinpuro 2006) ja *Sex education: the Muslim perspective* (Sarwar 1992).

Sukupuolikasvatuksen oppimateriaalin tehtävät voidaan tiivistäen tulkita näin:

- tarjotaan informaatiota ikäkaudelle keskeisistä asioista,
- houkutellessaan nuoria keskustelemaan ikäistensä ja vanhempiensa kanssa sukupuoliasioista,
- opetetaan kyseenalaistamaan itsestäänselvyksiä.

Oppimateriaalin tarvetta ilmentävät opettajien haastattelut Opettaja-lehdessä (Arvonen 2007; Högbacka 2008). Kun kuitenkin oppimateriaaleja sukupuolikasvatukseen on tehty, nousee kysymys opettajien kurssittamisesta niiden käyttöön. Jos kerran opettajat eivät tiedä jo olemassa olevista materiaaleista, niistä pitää kertoa heille ja harjaannuttaa heidät niiden didaktiikkaan.

Tarvetta sukupuolikasvatuksen oppimateriaalille näyttää olevan, jos ei suorastaan oppimateriaalin julkaisemiseen, niin ainakin yleissivistäviksi tieto-

kirjoiksi erilaisten kulttuurien sukupuolikäyttäytymisestä sekä erilaisten seksuaalivähemmistöjen menoista ja riiteistä omine tarpeineen. Näin saataisiin perustiedot pornoistuvaa maailmaa vastaan. Oppimateriaaliin kohdistuvat haasteet nousevat asian arkaluontoisuudesta, oppijoiden erilaisuudesta sekä tutkimuksen ja tabujen ristiriidasta.

6 OPPIMATERIAALITUTKIMUKSEN METODOLOGISIA NÄKÖKULMIA

6.1 Oppimateriaalitutkimus sukupuolikasvatuksen valossa

Oppimateriaaleissa olevaa sukupuolikasvatusaineistoa sinänsä on tutkittu vähän niin Suomessa kuin muuallakin. Suomessa ei varsinaisia sukupuolikasvatusoppikirjoja ole ollutkaan, aines on ollut eri aineiden oppikirjoissa sikäli kuin sitä on ollut. Joitakin pro gradu -tasoisia tutkielmia on kuitenkin tehty. On tutkittu, millaista maailmankuvaa oppimateriaalit heijastavat esimerkiksi tasa-arvon tai sukupuolikäyttäytymisen suhteen (Lehtonen 2005, 75, 82). Oppimateriaaleja Lehtonen on arvioinut kriittisesti eri tutkimuksissaan (Lehtonen 1995, 90-100; 2003, 71-77; 2004, 154-156):

Miksi oppikirjassa sanotaan, että murrosiässä kiinnostutaan vastakkaisesta sukupuolesta. Opettaja voi myös jättää sanomatta, että sitten kun menette naimisiin ja korvata sen puheella mahdollisesta tulevaisuuden parisuhteesta (Lehtonen 2005, 82).

Lukion oppikirjojen seksuaalisuutta on tutkinut väitöskirjatyössään Laajasalo (2001). Lähteinä hänellä ovat olleet vuosina 1994-1999 julkaistut uskonnon, elämäntutkimustiedon, filosofian, psykologian, terveystiedon ja biologian oppikirjat opetussuunnitelman perusteiden valossa. Tutkimuksen mukaan yleisten arvokasvatuksellisten tavoitteiden soveltaminen seksuaalisuusteeman käsitteelyyn on lähdemateriaaleissa kolmea kirjaa lukuun ottamatta lähes olematon.

Malisen (2006, 22) tutkimus koski yhdeksäätoista oppikirjaa vuosilta 1995-2004. Kirjat olivat terveystiedon, elämäntutkimustiedon, biologian, uskonnon, yhteiskuntaopin ja oppilaanohjauksen kirjat. Näissä määriteltiin seksuaalisia vähemmistöjä ja heidän lukumäärästään esitettiin prosenttiarvioita. Esillä oli myös seksuaalieettisiä kannanottoja. Seksuaaliset vähemmistöt olivat laajimmin esillä terveystiedon ja suppeammin yhteiskuntaopin kirjoissa. Seksuaalisuus ja sukupuoli ovat aihealueita, jotka läpileikkaavat monta oppiainetta, toteaa tutkija lopuksi.

Sukupuolikasvatukseen tarkoitettua neuvontamateriaalia on tutkinut Nummelin (1995) kasvatustieteen lisensiaattityössään. Hän on todennut valistuslehtisten antaman kuvan seksuaalisuudesta näyttävästi heteroseksuaalisuutena, sukupuoliyhdyntänä, riskeinä ja ongelmina (Nummelin 1995, 147).

Viimeisten kymmenen vuoden aikana näyttää seksuaalikasvatuksen tutkimus saaneen vauhtia ja julkaisuja on tullut lukuisasti, sisällöt ovat monipuolistuneet ja täydentävät toinen toisiaan. Oppimateriaalitutkimus on jäänyt vähemmälle. Tämän alueen tutkimiseen pitäisi löytyä häiriötöntä aikaa, arvioitavaan tekstiin täytyy tutustua tarkasti ajan kanssa. Kasvattajia ei ole koulutettu tekstin arviointiin. Siihen pitäisi parhaassa tapauksessa varata aikaa vuosi, joi-sakin tapauksissa riittänee kaksi kuukauttakin. Kuitenkin arviointi, silloin kun sitä tehdään, tehdään ansiotyön lomassa (Stein ym. 2001, 5-23). Toinen tutkimus vielä tarkentaa samaa asiaa. Opettajille pitäisi antaa enemmän aikaa oppimateriaalien valintaan, jotta he löytäisivät parhaimman oppimateriaalin, sillä mitä enemmän oppilaat käyttävät aikaa hyvin jäsenneilyn sisällön kanssa, sitä enemmän he oppivat (Sulaiman & Dwyer 2002, 223). Käsillä olevan tutkimuksen näkökulma on erilainen kuin edellä mainittujen, sillä tässä tutkitaan oppimateriaalin laatimista ikään kuin sisältä käsin ja käytännössä toimivia ja teoreettisesti perusteltuja ratkaisuja etsien. Tutkija on keskeinen, ratkaisut ovat hänen tulkintojaan ja valintojaan. Sisältöjen valintaan ovat omalta osaltaan vaikuttaneet käyttäjäryhmät ja heidän opettajansa. Tutkimusta voidaan pitää kehittämistutkimuksena.

6.2 Kehittämistutkimus

Kehittämistutkimus määritellään tutkimukseksi, jossa arviointi on avainroolissa. Se on teollisuuspohjainen tutkimusmalli, jossa tutkimustuloksiin perustuen kehitellään uusia tuotteita tai menettelytapoja, jotka sitten systemaattisesti testataan kentällä, arvioidaan ja kehitellään, kunnes ne täyttävät tietyt tehokkuuden ja laadun kriteerit ja standardit (Gall, Gall & Borg 2007, 589, 651). Tässä tutkimuksessa kehitellyt oppimateriaalit täyttivät silloin tehokkuuden ja laadun kriteerit ja standardit, kun ne julkaistiin ja tulivat myyntiin. Taustalla olevat tutkimustulokset, tehtävät ja sisällöt on testattu kentällä ja sieltä saadun palautteen pohjalta niitä on kehitelty edelleen.

6.2.1 Kehittämistutkimuksen luonne

Kehittämistutkimus (Design Research tai Research and Development) on kasvatustieteilijöiden keskuudessa melko uusi menetelmä. Siitä käytetään kirjallisuudessa useita nimityksiä, jotka tarkoittavat laajasti ottaen samaa (Leppäaho 2007, 113): design experiments, development(al) research, formative research, didactical engineering, design research, user design research ja design-based research. Lisäksi Richey ja Klein (2007, 41, 62) painottavat, että kehittämistutki-

mus on soveltavaa tutkimusta. Design research on suomennettu myös sanalla suunnittelututkimus. Koulussa tapahtuva suunnittelututkimus on määritelty oppimisprosessien tutkimiseksi muuttamalla oppimisyhteisöjen toimintaa ja ottamalla oppia näin syntyvistä prosesseista (Miten opimme 2004, 7).

Samassa yhteydessä esitetään myös, että tällainen tutkimus auttaa ymmärtämään monimutkaisia oppimisprosesseja, tuottaa uusia teoreettisia oivalluksia, rohkaisee kekseliäisiin oppimisen laboratoriotutkimuksiin sekä luo pohjaa opettajien ja tutkijoiden vuorovaikutukselle ja keskinäiselle oppimiselle. Edelsonin (2002, 116-117) mukaan tyypillisiä piirteitä kehittämistutkimukselle ovat tutkimuksellinen ote, jolloin edetään kohti etukäteen määriteltyjä tutkimustavoitteita, tutkimusprosessin systemaattinen dokumentointi ja sen jatkuva arviointi sekä tutkimuksen yleistettävyyden. Lisäksi Edelson (2002, 109) mainitsee, että ratkaisu kehittyi prosessin aikana kehittämistutkimusta tehdessä. Tämä tutkimus on toteutettu läheisessä yhteistyössä tutkimuksen tekijän ja opettajien, heidän oppilaittensa sekä opettajiksi opiskelevien kanssa. He ovat voineet mielipiteillään vaikuttaa kehiteltävän kirjan muotoutumiseen ja sisältöjen valintaan.

Wood ja Berry (2003, 195-196) esittävät puolestaan kehittämistutkimuksen viisi tärkeää konkreettista piirrettä. Ne ovat seuraavat:

1. Kehittämistutkimuksessa tuotetaan fyysinen tai teoreettinen tuote. Esimerkiksi tässä tutkimuksessa tuotetut kolme kirjaa.
2. Tuote testataan useita kertoja ja sitä kehitetään toistojen kuluessa. Tämä tekee tutkimuksesta hitaasti etenevän ja joskus ongelmallisenkin. Tämän tutkimuksen kohdalla ongelmana oli yhden yhdysopettajan siirtyminen muihin tehtäviin.
3. Tuotoksen parantelussa käytetään useita malleja ja teorioita. Useita tehtävämalleja kokeiltiin, arvioitiin ja paranneltiin tämän tutkimuksen kestäessä, uusia teoriallejä entisten lisäksi ei niinkään.
4. Kehittämistutkimus sijoittuu todelliseen kontekstiin, mutta tulokset ovat jaettavissa ja yleistettävissä laajemmaltikin. Tämä tutkimus toteutettiin todellisessa kontekstissa koulussa sen ikäluokan kanssa, jolle kehitettävä tuote oli tarkoitettu. Oppimateriaalin kehittämisessä saadut tulokset ovat yleistettävissä minkä tahansa koulun oppimateriaalin valmistamiseen.
5. Opettaja kasvattajana/tutkijana on mieluummin väliintulija kuin tarkkaileva osanottaja ja hän on vuorovaikutuksessa toisten opettajien kanssa, kun ammattimaisesti kehitettyä mallia kehitellään, testataan ja parannellaan. Tässä tutkimuksessa opettajille annettiin kokeilussa ohjeet, jotka olivat joustavasti sovellettavissa kyseisen koulun arkeen.

Tästä tutkimuksesta löytyvät mainitut ominaispiirteet: jotkut selvempinä, toiset vähäisempinä. On kehitelty tuote, artefakti, joka on testattu useita kertoja todellisessa kontekstissa peruskoulussa ja rippikoulussa, opettajat ovat olleet vuorovaikutuksessa keskenään ja tutkijan kanssa sinä aikana. Tuotoksen kehittämisessä on käytetty vain oppikirjaa mallina ja viety sitä eteenpäin parantamalla

sisältöjä ja tehtäviä. Tehtävissä esiintyy useita malleja. Opettajan työn kannalta kehittämistutkimuksen tulosten sovellettavuus on tärkeä ominaisuus. Tässä ovat auttaneet myös opettajiksi opiskelevat harjoitustöitä tehdessään ja opetus-harjoittelussa ollessaan (liite 6).

Kvalitatiivisen tutkimuksen määritelmä ei ole niinkään selkeä. Siinä on keskeistä monimuotoinen käytäntö ja keskittyminen avoimuuteen. Se lähtee tutkijan perspektiivistä ja sallii monipuolisen tulkinnan ja asioiden esittämisen (Alvesson & Sköldberg 1994, 11). Tämän tutkimuksen voi tässä valossa lukea kvalitatiiviseksi tutkimukseksi, sillä se on monimenetelmällinen, tulkitseva ja avoin, tutkijan näkökulmasta lähtevä tutkimus.

Edellä olevan perusteella totean, että ymmärrykseni sukupuolikasvatus-oppimateriaalin tekemiseen on kehittynyt vähitellen ja koska aikaisempaa oppimateriaalia oli alalla niukasti, toteutin tehtävän saaneena monivuotisen opettajakokemukseni ja osaamiseni pohjalta oppimateriaalin kolmena artefaktina ts. esineenä, kirjana (ks. Volanen 2007, 227-243).

Richey ja Klein (2007, 16) luonnehtivat kehittämistutkimuksen ongelmaksi tutkimustehtävien muodostamisen, sen sijaan aiheet on helppo identifioida. Jotkut aiheet ovat heidän mukaansa arvokkaampia kuin toiset. Tutkijan kannattaa arvioida mihin käyttää aikansa. Tutkijalle kentän tulee olla ennestään tuttu voidakseen suunnitella tutkimuksen, tehdä haastattelut ja kyselyt (Richey & Klein 2007, 37). He toteavat, että kehittämistutkimuksessa käytetään usein kvalitatiivisen tutkimuksen lisäksi kvantitatiivisia strategioita (Richey & Klein 2007, 40). Joskus kehittämistutkimus onnistuu paljastamaan aiheen uuteen tutkimukseen ja jopa löytämään uuden teorian (Richey & Klein 2007, 128).

Oma tutkimukseni alkoi kyselyllä opettajille ja loppui opettajien haastatte- luilla, jotka nauhoitettiin ja litteroitiin, kuten Poikela ja Järvinen (2007, 195) opastavat. Kysely tehtiin itse asiassa kahteen kertaan: ennen kokeilumateriaalin lähettämistä sekä seitsemän ja yhdeksän vuoden kuluttua kirjan käyttöönotosta. Sen jälkeen oli haastattelu. Oppimateriaalin ilmestymistä painetussa muodossa edelsivät lukuisat asiantuntijalausunnat. Asiantuntijahan on henkilö, joka toimii kokemuksen tuoman hiljaisen tiedon varassa (Tynjälä 2007, 32). Nämä lausunnat rikastivat työn sisältöä monipuolisella tavalla, toisaalta ne näyttivät paljastavan sen, kuinka paljon tällä alueella on vielä puhumatonta tietoa. Puhumattomalla tiedolla tarkoitan tässä monen sukupolven takaisia selvittämättömiä asioita, joita on vaikea tuoda julki. Tämä asia olisi uusi aihe tutkimukselle: miten tieto sukupuoliasioista siirtyy perheen sisällä sukupolvien aikana ja miten sukupuolikäyttäytyminen muuttuu aikojen kuluessa, mistä puhutaan ja mistä vaietaan.

6.2.2 Arviointi kehittämistutkimuksessa

Kehittämistutkimuksessa arviointi on keskeinen asia. Kehittämisen aikana suoritetaan formatiivinen arviointi, joka tapahtuu kehitysvaiheessa olevan ohjelman tai tuotteen prosessin tehokkuuden arvioimiseksi. Joskus se saattaa lopettaa koko prosessin, jottei resursseja tuhlataisi tehottomaan työskentelyyn (Gall, Gall & Borg 2007, 590). Tuotteen valmistuttua tehdään summatiivinen arviointi,

jolla arvioidaan kuinka tehokas tuote on muihin verrattuna. Sen tekevät muut kuin tuotteen kehittäjä (Gall, Gall & Borg 2007, 590). Oppimateriaalin kehittämisprosessia ei miltään taholta uhannut keskeyttäminen. Työn jatkuminen oli yksin tutkijan varassa. Summatiivinen arviointi on selvitetty toisaalla tässä tutkimuksessa (luku 9).

Kehittämistutkimuksen on, ollakseen pätevä, käytävä jossakin vaiheessa tutkimuksen aikana läpi formatiivinen tai summatiivinen arviointi. Julkaisijat kuitenkin käyttävät minimaallisesti aikaa painetun materiaalin summatiiviseen arviointiin huolimatta asiantuntijoiden näkemyksistä. Kehittämistutkimus on mahdoton tehtävä joillakin koulutuksen alueilla (Gall, Gall & Borg 2007, 591). Sen kohteiksi koulumaailmassa sopivat esimerkiksi uuden kurssin kehittäminen tai kuten omassa tutkimuksessani on kyse, uuden oppimateriaalin kehittäminen.

Kehittämistutkimuksessa tutkimuksellinen ote liittyy käytännön kehittämistoimintaan. Siksi tutkimuksen panos on analysoitavissa itse tuotteesta. Onnistunut tuotos kertoo myös onnistuneesta tutkimuksellisesta otteesta. Tutkimuksella on kehittämistutkimuksessa myös konstruktiiivinen eikä vain analyttinen tehtävä. Tämän vuoksi kehittämistutkimuksen arviointiin voi kuulua myös kehitetyn tuotteen arviointi.

Kehittämistutkimuksessa tutkimus, samoin kuin sen arviointi, voivat kohdistua sekä prosessiin että tuotokseen (Richey & Klein 2007, 47). Oman kehittämistutkimukseni eteneminen (kuvio 1) tapahtui Gall, Gall ja Borgin (2007, 590) esittämän kaavan mukaisesti.

TAULUKKO 2 Kehittämistutkimuksen eteneminen Gall, Gall ja Borg (2007, 590)

Gall, Gall & Borg (2007, 590)	Tässä tutkimuksessa
1. Toimeksianto.	Vuonna 1995, ks. s. 1-2.
2. Tavoitteiden tarkentaminen ja työryhmän kokoaminen.	Työryhmä koottiin, mutta eri aloilla toimivien henkilöiden yhteiset kokoontumisajat osoittautuivat mahdottomiksi, joten kehittämissyö jäi yhden henkilön tehtäväksi käytännön syistä. Avustajina olivat tosin luokanopettajaopiskelijat, yhdysopettajat ja heidän oppilaansa sekä ulkopuoliset asiantuntijat. Tavoitteiden tarkentuminen tapahtui itse asiassa vähitellen koko tutkimuksen ajan.
3. Oppilasluokkien ja kontekstien analysointi, luokka, opettajat ja vanhemmat.	Opettajat olivat ilmoittautuneet yhdysopettajiksi, joiden oppilaat sopivat ikänsä puolesta tutkimukseen, tutkimus tapahtui sukupuolikasvatukseen varattujen tuntien yhteydessä.
4. Toteuttamisessa huomioidaan oppilaiden, opettajien ja vanhempien toiveet ja aikaisemmat tutkimukset.	Tästä on tehty selkoa muissa yhteyksissä tässä tutkimuksessa (ks. luku 2.2.).
5. Kehitellään arvioinnin välineet.	Kysely, haastattelu, nauhoitettu haastattelu.
6. Kehitellään koko tutkimusstrategia.	Tutkimusstrategia hahmoteltiin ja se tarkentui työtä tehdessä.
7. Kehitellään ja valikoidaan materiaali.	Materiaalina aikaisemmat tutkimukset, opetussuunnitelmat, muistiot, ohjekirjeet, kongressit ja opintopäivät.

Kehittämistutkimuksen summatiivista arviointia varten on esitetty 12-kohtainen tarkistuslista käytettäväksi kasvatustieteiden ohjelmien arviointiin (Gall, Gall & Borg 2007, 591):

1. Kuinka tarpeellinen tuote on?
2. Kuinka laajat tai merkittävät tuotteen markkinat ovat?
3. Kuinka hyvin tuotteen kenttäkokeiden tulokset ovat yleistettävissä?
4. Perustuvatko kenttäkokeiden tulokset kattavaan aineistoon kaikkien relevanttien käyttäjryhmien otoksissa?
5. Kuinka perusteellinen kustannusanalyysi tuotteesta on tehty?
6. Kuinka hyviä todisteita tuotteen pitkäaikaiskäytön vaikutuksista on?
7. Onko tuotteen oheisvaikutukset käyty huolellisesti läpi?
8. Onko tuotteen kehittämisprosessin aikana saavutettu relevantit eettiset, ammatilliset ja tutkimukselliset standardit?
9. Oliko tutkimuksen mallinnus kenttäkokeen aikana tarpeeksi uskottava varmistamaan sen, että tuote todella aiheutti havaitut vaikutukset?
10. Kuinka tarkkaan tuotetta ja sen kilpailijoita on vertailtu keskenään?
11. Kuinka onnistunut kenttäkokeiden tulosten tilastollinen analyysi oli, ja jos tilastollisen merkitsevyyden testit suoritettiin, saatiinko tilastollisesti merkitseviä tuloksia?
12. Kuinka suuri tuotteen kasvatuksellinen merkitys on?

Kehittämistutkimuksen summatiivisen arvioinnin tekee joku muu kuin itse tutkimuksen tekijä.

Oma tutkimukseni pohjatyö päättyi kaksi vuotta aikaisemmin kuin edellä kuvattu arviointiluettelo ilmestyi, joten arvioinnin tein omakohtaisesti Kouluhallituksen oppimateriaaliosaston oppikirjalle asetetuilla arviointikriteereillä (ks. luku 7.2.). Arvioinnin tuotteen käyttökelpoisuudesta tekivät ne, joille lähitin kyselyn ja sen jälkeen haastattelin heitä. Kirjojen ilmestymisestä oli tuolloin kulunut jo useita vuosia.

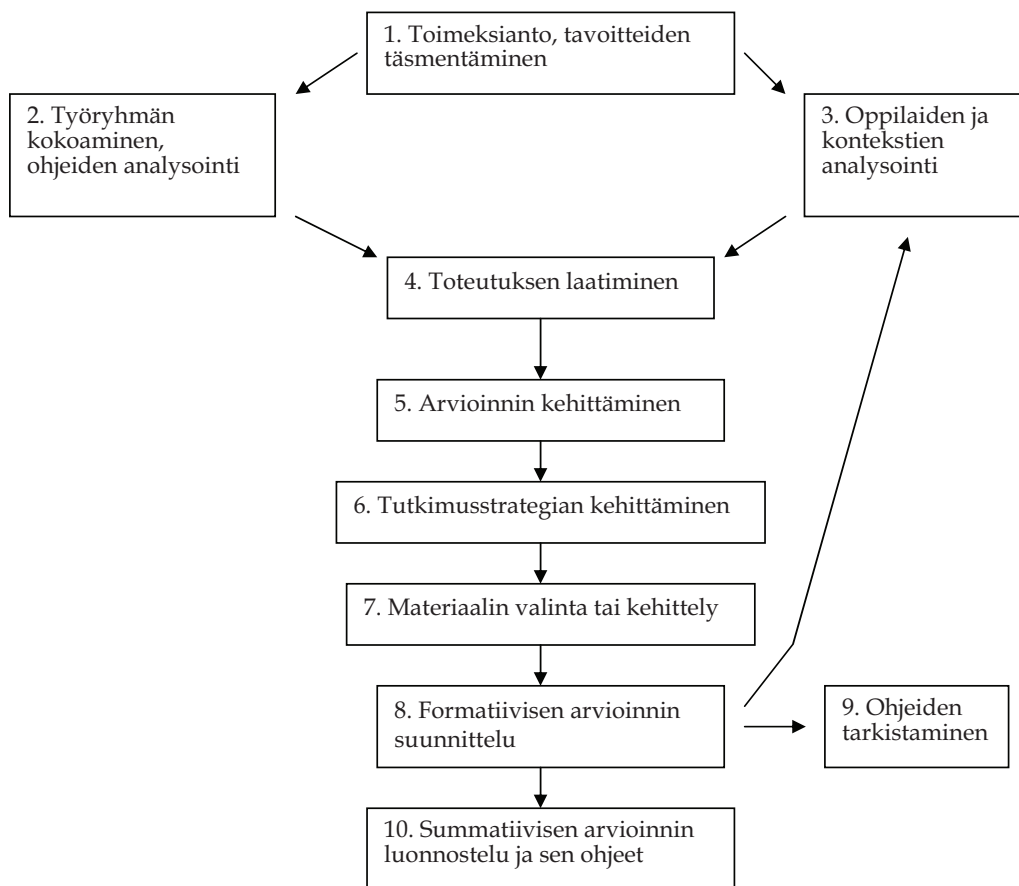
Oppikirjan kehittämiseen Suomessa edellä mainituista kriteereistä kaikki eivät sovellu, mutta joitakin mahdollisuuksia silti on. Jonkin toisen opetuksellisen ohjelman kehittämiseen nämä soveltunevat paremmin kuin oppikirjan kehittämiseen. Suomessa aloitettaessa kehittämistä arvioidaan jo silloin kuinka tarpeellinen tuote on: jos se on tarpeeton sitä ei tehdä. Oppikirjan osalta markkinoiden laajuuden arvioi kustantaja ja kustantamossa tehdään myös kustannusanalyysi. Jos tuote arvioidaan vasta kun sitä on käytetty pitkään, saadaan selville pitkäaikaiskäytön vaikutukset ja oheisvaikutukset. Samaan viittaa viimeinen kohta tuotteen kasvatuksellisesta merkityksestä. Tätä arvioidaan ainakin osin teoreettisesti pohjautuen johonkin pedagogiseen näkemykseen.

Kehittämäni oppimateriaali oli alansa ensimmäinen, joten sitä ei voitu silloin vielä verrata muihin. Myöhemmin muitakin on kuitenkin julkaistu (ks. luku 2.5.). Katson, etteivät edellä mainitut 12-kohdan kriteerit ole suomalaisen tutkimukseen kaikilta osin sopivia, suuntaa antavia ne voivat olla sille, joka haluaa niitä kehitellä suomalaisille soveltuvammiksi.

6.3 Oppimateriaalin kehittämistyön eteneminen

Kasvatustieteellisen materiaalin kehittämiseksi on esitetty vaihe vaiheelta etenevä malli (Dick, Carey & Carey 2005, 22). Koska malli on vuodelta 2005 ja tässä tutkimuksessa kehitellyt materiaalit ovat vuosilta 1997 ja 2001, niin tämän tutkimuksen avulla voi koetella mallin pätevyyttä ja kehittää sitä mahdollisesti edelleen. Tehtävä on siis kahtalainen: kuvaan oppimateriaalin kehittämistä tukeutuen teoriakirjallisuuteen ja arvioin mallin pätevyyttä tämän kuvauksen avulla.

Mallin olen esikuvan perusteella luonnostellut omaan työhöni soveltuvaksi seuraavasti:

KUVIO 7 Kehittämismalli vaihe vaiheelta (Dick, Carey & Carey 2005 pohjalta)

Kehittämistyön kuvaus tämän mallin mukaan:

1. Toimeksianto on kerrottu täsmällisesti johdantoluvussa. Tavoitteena oli tehdä sukupuolikasvatuksen oppimateriaali peruskoululaisille.
2. Oppimateriaalin laatijoita oli alun perin kaksi ja heidän tuekseen koottiin työryhmä. Yhdessä mietittiin työn jatkoa. Työryhmä kuitenkin hajosi pian, yhteisiä aikoja oli hankala löytää. Toinen kirjoittajista luopui myös työstä, joten jäljelle jäi yksi tekijä. Otettiin selville opettajien, oppilaiden ja vanhempien toiveet materiaalin suhteen.
3. Ala-asteen oppilaat ja opettajat olivat Jyväskylän seudun kouluista. He olivat olleet jo aikaisemmin toisessa vastaavanlaisessa tutkimuksessa mukana. Näin tutkimus saatiin vauhdikkaasti alkuun. Yläasteen kohteet valittiin Keski-Suomen lääninhallituksen sukupuolikasvatuksen yhdysopettajien luettelosta ottamalla mukaan kaksi isoa koulua ja kaksi pientä koulua. Opettajat suostuivat kokeilemaan tuotettua materiaalia opetuksessaan.
4. Toteutuksen laatiminen alkoi kirjeellä opettajille, jossa kysyttiin haluatko he olla mukana tällaisessa tutkimuksessa. Myönteisen vastauksen jälkeen opettajille lähetettiin kaikille samat ohjeet ja kirjoittamani materiaali kokeiltavaksi opetuksessaan. Tietyn ajan kuluttua materiaali kommentteineen piti palauttaa.
5. Opettajille ja oppilaille annettiin suhteellisen vapaat mahdollisuudet arvioida materiaalia. Opettajia varten oli ohjeet siitä, mihin toivottiin kiinnitettävän huomiota. Näin kehitteillä oleva materiaali, opettajien kommentein varustettuna, palautui tekijälle. Opettajat tekivät kenttätutkimuksen, sitten asiantuntijat arvioivat valmiin materiaalin ja korjattu versio oli lopulta kustantajan edustajan ja yläasteen materiaali kustannustoimittajan arvioitavana ennen julkaisemista. Ala-asteen kirjan kuvittajana toiminut taiteilija lausui myös arvionsa. Opettajaksi opiskelevat kokeilivat käsikirjoitusta omilla harjoitustunneillaan.
6. Tutkimusstrategian kehittäminen tapahtui kirjoittamisen lomassa arvioita lukiessa ja palautetta kuunnellessa. Työskentelyryhmän hajottua tuki oli poissa, mutta tehtävä sujui yksin hahmotellessa ja uuden tukiryhmän kanssa yhteistyössä: toisin sanoen kustantajien edustajat ja kustannustoimittaja hioivat kehittämistyön strategiaa kirjoittajan kanssa. Sisältöjen ja tehtävien laatua parannettiin kirjoittamalla ne uudestaan tai ainakin osittain uudestaan.
7. Materiaalin valinta ei ollut vaikeaa, mutta suuritöistä se oli. Tavoitteet ja käyttäjäkunnan toiveet tiedettiin, materiaalia tuli paljon. Oli tutkimustuloksia eri maista, kirjallisuutta, koulutuspäiviä ja kongresseja, joissa sai uusinta tietoa alan asiantuntijoilta eri puolilta maailmaa, oli keskusteluita asiantuntijoiden kanssa ja yhteistyötä koulujen kanssa, joten valittavaa materiaalia kertyi.

8. Formatiivinen arviointi kulki mukana koko ajan. Keskusteluja oli kokeilijoiden ja opettajaksi opiskelevien kanssa, joidenkin lausunnon antaneiden asiantuntijoiden kanssa, kuvittajan ja kustannusvirkailijoiden kanssa.
9. Ohjeita tarkistettiin ennen tutkimuksen seuraavaa vaihetta, joka voitaneen tulkita summatiiviseksi arvioinniksi. Kun julkaisut olivat olleet käytössä 7 ja 9 vuotta, tehtiin käyttäjille kysely käytössä olleen sukupuoli-oppimateriaalin käyttökelpoisuudesta. Melkein kaikki alkuperäisessä kehittämistyössä olleet opettajat tavoitettiin ja he lupautuivat mukaan uuteen arviointiin. Heille lähetettiin jälleen ohjeet, ja kurssillaan koulussa he arvioivat ko. oppimateriaalin käyttökelpoisuutta opetustyössään. Palautetta tuli kirjallisena, ja lopuksi tutkija vielä haastatteli opettajat. Nauhat litteroitiin.
10. Summatiivinen arviointi oli valmis ja siitä on tehty selkoa luvussa 9.

Kehittämistutkimus lienee mahdoton joillakin koulutuksen alueilla, mutta se tuntuu soveltuvan ainakin oppimateriaalin ja -kurssien kehittämiseen. Malli on siis pätevä oppimateriaalin kehittämiseen.

Sukupuolikasvatuksen oppimateriaalin kehittämistutkimuksen kokonaisprosessin olen esitellyt tutkimuksen alussa (kuvio 1). Kehittämistyön yksityiskohtia kuvailen luvussa 8. Kirjan Tutkin ja pohdin (liite 2) sekä samannimisen opettajan oppaan (liite 3) tekeminen tapahtuivat samanaikaisesti. Yläasteen kirja Kyllä vai ei (liite 4) valmistui niiden jälkeen. Kirjojen kehittämistyön olen jaotellut kolmeen vaiheeseen: esityöhön, suunnitteluun ja toteutukseen sekä jälki-työhön. Kirjojen oltua käytössä 7 ja 9 vuotta olen koontanut käyttäjiltä palautetta kirjallisena ja haastatellen. Palaute esitellään 8. luvun lopuksi.

7 OPPIMATERIAALI PERHE- JA SUKUPUOLIKASVATUKSEN VÄLINEENÄ

7.1 Oppikirja

Hyvä oppikirja auttaa opettajaa pedagogisissa ongelmissa, varsinkin jos opettajat perehdytetään kirjan käyttöön. Oppikirjoja on kritisoitu siitä, että niistä puuttuu teoria eivätkä ne ole edistäneet syväajattelua (Wakefield 1997, 3-9). Kirjoittajan pitäisi tekstiä tuottaessaan muistaa olla huolellinen, ottaa mukaan ajankohtaisia asioita, olla ennakkoluuloton ja käyttäjää kohtaan huomaavainen. Tällöin tekstistä tulee ehjä, ymmärrettävä, jäsennelty, sanalla sanoen sovelias. Syvämuistin aktivoinnissa auttavat kysymykset tekstissä, sen alussa, sisällä ja lopussa. Syvämuistin aktivointi auttaa lukijaa keskittymään lukemaansa. Tehokkain tekstin tekijä ajattelee kuin opettaja (Wakefield 1997, 3, 15).

Kirjoittamisprosessi kestää kauan, ja jos tekijä alkaessaan tietäisi mitä joutuu läpikäymään, ei hän alkaisi kirjoittaa mitään (Henry & Washington 2002, 1, 6). Mutta toisaalta vakuutetaan, että oppikirjan kirjoittaminen tekee kirjoittajasta paremman kirjoittajan ja opettajan (Norton 2005, 1389).

Nyky-suomen sanakirjan (1966, 91) mukaan oppikirja on

opetuksessa, opiskelussa käytetty kirja, jossa annetaan (alkeis)tietoja joltakin määrältä, koulukirja; vrt. luku-, opetuskirja.

Kari (1972, 10) määrittelee oppiainesta sisältävän informaatiolähteen, jota oppilas (opettaja) voi käyttää oppimistilanteessa (opetustilanteessa). Tämä laaja määritelmä sisältää myös oppikirjan. Oppikirja on esine, jolla on rajallinen laajuus ja tyypillinen, tunnistettava ulkoasu (Karvonen 1995, 11). Kirja antaa rajat kasvatukselle (Westbury 1991, 74).

Kirjojen historiassa yksinomaan opetustarkoitukseen tehty kirja on uusi tulokas (Lappalainen 1992, 11). Oppikirjalla tarkoitetaan nykyisin aina teosta, joka on varta vasten laadittu opetustarkoitukseen. Oppikirjan käyttöaika on 3-4 vuotta (Lappalainen 1992, 14).

Oppikirja, kuten kirjat muutenkin, eroaa muista painetuista julkaisuista siinä, että se on kirja, joka ilmestyy vain kerran. Se ei ole jatkuvasti ilmestyvä niin kuin sanomalehti eikä siis heijasta päivittäistä uutisvirtaa (Vahtola 2007). Kirjasto määrittelee kirjan sisällön perusteella luotteloinnin, luokituksen tai taltiointin yhteydessä (Sievänen-Allen 1978, 8). Oppikirja ei ole romaani, joka kertoo lavean proosan keinoin ehjän tarinan (Himanen 1991, 7). Romaaneja voidaan käyttää opetuksen oheismateriaalina, esimerkiksi jatkoluentana tai romaanista löydettyä ongelmaa yritetään ratkoa erilaisin keinoin, myös romaanissa ollutta tapahtumaa voidaan muokata esitettäväksi draaman keinoin. Oppikirja on asenteita ja ymmärrystä välittävä. Se myös edustaa opetuksellista oikeusturvaa, sillä se välittää opetussuunnitelmaa. Oppikirjaan tutustuu jokainen oppilas (Brinkley 2005, 1395).

Kirjan tehtävä on auttaa oppilasta ajattelemaan ja tarjota oppilaalle tilaisuus omaksua entistä kehittyneempi käsitys (Ojala 1997, 97). Kirjan tehtäväksi katsotaan myös oppilaille ajankohtaisen tieteellisen tiedon käsityksen välittäminen (Ojala 1997, 98).

Oppikirja on opetussuunnitelman tulkki, todellisuudessa se on usein opetussuunnitelma (Karjala 2003, 50). Kunnollisella oppikirjalla on opettamista tehostava vaikutus eikä oppikirjasta luopuminen tunnu järkevältä (Karjala 2003, 51). Oppikirjan kielen tulee olla korrektia, oppikirjoissa ei kiroilla eikä käytetä alatyylisiä ilmaisuja, ellei opeteta eri tyyllilajien vertailua tai viestinnän tehokeinoja, jolloin tietyn tyyllilajin ja tiettyjen ilmausten valinnalla on selkeä funktio, tehtävä. Kuvitus lähes aina edistää oppimista (Karjala 2003, 61).

On myös sellaisia pedagogisia malleja, jotka eivät salli valmiita oppikirjoja tunneilla esimerkiksi Waldorf-pedagogiikka (Steiner-koulu Suomessa) ja Freinet-koulu (Khutorskoi 2006, 80). Kirjatonta linjaa kannattaa myös nettiverkko-opettaja Minna Vähämäki (2007). Hänen mielestään opetusta voidaan integroida eri aineisiin nettiopetuksessa ja opetettavista asioista voidaan näin ottaa esille uusimmat tiedot. Oppikirjaa ei tarvitse kuin opettaja, opiskelijat kokoavat itse tiedot konstruktiivisen periaatteen mukaisesti.

Tämän tutkimuksen kohteena oleva perhekasvatuksen oppikirja on oppimismateriaali, jota käytetään oppimistilanteissa ja siinä on tietoa määrälta. Kirjan sisältö on tekijän valitsemaa, jonka ennen painatusta ovat arvioineet kokeneet ala- ja yläasteen opettajat ja lukuisa joukko alan asiantuntijoita ja tutkijoita. Näin saadaan oppikirjasta sopiva oppimismateriaali peruskoulua varten.

Oppikirjan kokoamisessa on paneuduttu uusimpiin oppimisteorioihin ja koetettu välttää behavioristisia tehtäviä. Tehtävät on koottu sopiviksi integroida eri oppiaineisiin kuten äidinkieleen, ympäristö- ja luonnonoppiin, uskontoon, elämäntietoon, ilmaisukasvatukseen, biologiaan ja historiaan. Kirja on siis perinteinen teksti- ja tehtäväkirja opettajan tukimateriaali mukaan lukien.

7.2 Oppikirjalle asetettuja vaatimuksia

Oppimateriaalilta vaadittavia ominaisuuksia on lueteltu useissa lähteissä. Tähän tutkimukseen vaatimukset on koottu Newble ja Cannonin (1991) sekä Hartleyn (1988) julkaisemista teoksista. Vaatimukset on jaoteltu ulkoisiin ja sisäisiin. Oppikirjalle asetetaan enemmän vaatimuksia kuin opetuksessa jaettaville monisteille, koska monistheet usein vain jaetaan ja unohdetaan saman tien.

Seuraavaan yhteenvetoon on koottuna rinnakkain em. teoksista poimittuja vaatimuksia oppikirjalle:

Newble & Cannon (1991, 146-150)

- Materiaalin sisältö nivotaan oppijan maailmaan
- Pääotsikot ja sivuotsikot paikalleen
- Kappaleiden väliin jätettävä tarpeeksi tilaa
- Ilmaisu yksinkertaistettua
- Ei liian järjestelmällistä
- Eri väreisiä sivuja
- Taulukoille, piirroksille ja kuville teksti
- Kysymyksiä ja harjoituksia elävöittämään tekstiä
- Relevanttia materiaalia: miksi, miten
- Tiedon on oltava sopivaa, oikeaa, oikean tasoista ja sen on liityttävä aikaisempaan tietoon
- Rakenne looginen ja sopivan pitkä
- Kieli selkeää, taulukot ja kuvat ydinainesta
- Esityksen tulee olla viehättävää

Pre-design (esityöt):

- Tuotteen tarkoitus
- Kenelle se on suunnattu
- Kuinka sitä toivotaan käytettävän
- Mikä on saanut aikaan sen kirjoittamisen

Design (suunnittelu):

- Kirjoitanko itse
- Testaus käytössä
- Selkokieli
- Kuvitus

Post design:

- Toimittaminen
- Testaus käytössä oppilailta
- Korjaaminen testien perusteella

Hartley (1988, 19, 48-53)

- Sivujen standardikoko
- Teksti jäsennellään sivukokoon sopivaksi, sellaiseksi, että se auttaa lukemaan välttämättömän, auttaa havaitsemaan kokonaisuuden, on nopeasti luettavissa, tukee opiskelua
- Teksti ja kuvat suunnitellaan niin, että luettavuus on helppoa: tekstiä 50 % sivusta
- Marginaali kyllin leveä, vinoteksti korostaa sanaa
- Vertikaalisessa avaruudessa huomioitava tila kappaleiden välillä, horisontaalisessa avaruudessa huomio sanojen väleihin, lauseen ensimmäistä sanaa ei sijoiteta rivin loppuun
- Otsikko kuvailemaan sisältöä harvoilla sanoilla
- Itsenäiseen työskentelyyn tarkoitettu materiaali laadittava niin, että opiskelija voi käyttää sitä ilman apua
- Luetteloita ei tekstiin, luetteloihin numerot paremmat kuin pallukat
- Termit positiivisia, ei passiivisia, vältetään alaviitteitä
- Kuva auttaa muistamista, kuvan affektiivinen rooli motivoi ja suuntaa huomiota, kuvan tukirooli auttaa visuaalisesti hahmottavien oppimista, kuvan didaktinen rooli "näyttää enemmän kuin tuhat sanaa"
- Kuvitetun tekstin avulla opittu palautuu paremmin mieleen
- Nimetään kuvan osat
- Kuvan sijainti tekstiin nähden harkittava
- Sarjakuva lisää motivaatiota, ei useinkaan ymmärrystä
- Tekijän pitäisi keskustella kuvista tulevien käyttäjien kanssa

- Kuville voi jättää myös tyhjän tilan, jolloin eri kulttuureista tulevat voivat täyttää sen omilla piirroksillaan
- Oppijan tekemä kuvitus johtaa hyvään oppimiseen
- Värikuvitus motivoi (värit eivät tule esille kopioissa)
- Kuvat suunnitellaan oppijan ehdoilla
- Kuva lisää kaupallisuutta

Verrattaessa näitä ohjeita keskenään voidaan huomata Hartleyn (1988, 19, 48-53) painottavan kuvan osuutta tekstin tukena Newble ja Cannonia (1991, 146-150) enemmän. Viimeksi mainittu tekijäpari nostaa esille selkokieliisyyden ja loogisuuden. Molemmat painottavat kohdeyleisön käyttöä tekstin oikeellisuuden testauksessa ja kuvien valinnassa. Testit on tehtävä, jotta kirjasta tulisi kohteelle sopiva.

Suomalaisittain hyvän oppikirjan vaatimuksina ovat perinteisesti olleet Kouluhallituksen oppimateriaaliosaston arviointikriteerit. Niiden avulla arvioitiin jokainen oppikirjaksi tarkoitettun materiaalin käsikirjoitus ja ehdotettiin muutokset siihen. Kouluhallituksen oppimateriaaliosasto lopetti toimintansa jo 1990-luvun alussa ja koska sen jälkeen ei tällaisia kriteerejä oppimateriaalille ole ollut, käytetään niitä nyt tässä (Kouluhallituksen moniste):

- I. Sisällölliset ominaisuudet
 1. Opetussuunnitelman mukaisuus (helposti tarkistettavissa opetussuunnitelmaan vertaillen)
 2. Virheettömyys (käsitteet, tavujako, kieli, viestit yms.)
 3. Aihepiirien monipuolisuus (läheiseen kokemuspiiriin liittyviä, kuvitteellisia, vanhoista ajoista ja tulevista kertovia aiheita; kirjallisuuden ja kielen eri lajeja yms.)
 4. Ajanmukaisuus (tieto lapsen kehitysvaiheista, kielen kehityksestä, valmiudet, taidot, tiedot; äänneiden oppimisjärjestys, kuuntelemisesta ja puhumisesta lähteminen yms.)
 5. Oppiaineksen riittävyys tai liiallisuus suhteessa käytettävissä olevaan aikaan (selkeä jaksottaminen, valinnan mahdollisuudet yms.)
 6. Oppiaineksen jäsentyminen selkeäksi kokonaisuudeksi, johdonmukaisuus ja opittavuus (oppijan hahmottamista edistävät ja estävät seikat)
- II. Didaktiset ominaisuudet
 1. Esitystavan loogisuus ja tavoitteisuus (etenemistavan johdonmukaisuus, selkeys, annostelu, jokaisella asialla selkeä tavoite, tavoitetaso sopiva erilaisille oppilaille, eteneminen syvenevää ja laajenevaa)
 2. Esitystavan sopivuus oppilaiden ikätasolle (valmiuksien huomiointi, sanasto, lauserakenteet yms.; vrt. ikäkauden kriteereihin)

3. Oppiaineksen tarkoituksenmukainen jaksottaminen (oppitunnin, tuokion, viikon, kuukauden, lukukauden ja lukuvuoden ja oppilaiden jänteisyyden huomioon ottaminen)
4. Kuvitus (valmiuksien huomioon ottaminen: värit, muodot, suunnat, koot yms.)
5. Joustavuus (erilaisten työtapojen käyttö mahdollistuu; sopivuus erilaisille opettajille).
6. Motivoivuus (aihepiirien, kuvituksen kiinnostavuus, tehtävien tavoitetaso ja systemaattisuus yms.)
7. Integrointimahdollisuudet (oppiaineen sisällä, muiden aineiden välillä esim. ympäristö, uskonto, musiikki, kuvaamataito jne., integroituminen kansainvälisyyskasvatukseen yms.)
8. Eriyttäminen (tavoitetasojen vaikeutuvuus, eri tavalla hahmottavien ja eri kehitysvaiheessa olevien oppilaiden huomioon ottaminen: tehtäviä auditiivisesti, visuaalisesti, toiminnallisesti sekä auditiivis-visuaalisesti, auditiivis-visuaalis-toiminnallisesti jne. hahmottaville; valmiuksia, orastavia taitoja ja taitoja vahvistavia tehtäviä)
9. Soveltuvuus yhdysluokkaopetukseen (ohjattua ja itsenäistä työskentelyä varten tehtäviä)

III. Teoksen ulkoiset ominaisuudet

1. koko
2. paino
3. kestävyys
4. hinta yms.

Nämä vaatimukset löytyvät itse asiassa myös Newbleltä ja Cannonilta (1991) kuin myös Hartleyltä (1988), joten näitä voi käyttää oppimateriaalin luomisessa sen enempää erottelematta. Newble ja Cannon antavat kuitenkin yhden ohjeen, joka auttaa kirjoittajaa ajatustensa jäsentämisessä luomisprosessin aikana. Näistä jäsentelyohjeista on aloittelevalle kirjoittajalle apua: esityöt, suunnittelu ja jälkityöt. Suomalaisessa käytännössä osa ko. asioista on kirjoittajan itsensä ajateltava, osa käydään läpi kustannustoimittajan kanssa. Suomalainen oppikirjan tekijä kuitenkin useimmiten kirjoittaa kirjansa konkreettisesti itse, hänen ei tarvitse materiaalia luodessaan ajatella sitä, kuka kirjoittaa.

7.3 Sukupuolikasvatuksen oppimateriaalin sisällölle asetettuja vaatimuksia

Sisällön relevanttius on tärkeä. Sen tulee olla kohdeyleisölleen oikeaa ja ajantasaista tietoa, hyvin valitun kuvituksen tukemana. Tämän tutkimuksen kohteena olevan oppimateriaalin kehittäminen alkoi keväällä 1995 ja se jatkui kesään 2000 saakka, jolloin viimeinen osa tuli painosta. Tehtävänä oli kehittää su-

kupuolikasvatuksen oppimateriaali peruskoulun ala- ja yläasteen varten. Ala-asteen oppilaille, joiden ikä on 7-12 vuotta tuli kehitellä perhekasvatuksen oppimateriaali, yläasteen oppilaille pääasiassa sukupuoliasioita pohtiva aineisto. Tehtäviä ja harjoituksia tuli olla jokaiselle luokalle sen lisäksi mitä oli jo biologiassa. Aluksi oppimateriaalin kehittämisessä oli mukana tukiryhmä. Sen kanssa päädyttiin ratkaisuun, jonka mukaan opettajalle ja oppilaille luodaan yhteinen materiaali Newblen ja Cannonin tapaan erivärisine sivuineen. Opettajan osa kirjasta olisi värillinen, oppilaan mustavalkoinen kopiointia ajatellen.

Taustana oli tutkimus, joka oli juuri valmistunut ja painatukseen menossa. Se oli tehty kahdella Keski-Suomen ala-asteella. Vastajina oli 89 oppilasta ja vanhempia 179 (Nykänen 1996, johdanto). Tuloksena oli, että sekä vanhempien että koululaisten mielestä sukupuoliasioista puhuminen pitäisi aloittaa 10-11 vuoden iässä. Koululaiset toivoivat seuraavia asioita:

- tykkääminen,
- tietoa vastakkaisesta sukupuolesta, tytöille pojista, pojille tytöistä,
- murrosiässä tapahtuvat muutokset,
- henkilökohtainen hygienia,
- raiskaus.

Peruskoulun yläasteella he odottivat saavansa tietoa seksistä, yhdynnästä, sukupuolitaudeista ja ehkäisystä.

Vanhempien vastauksista ei löytynyt yhtenäisiä toivomuksia eli ne asiat, joista toivottiin lapsille puhuttavan koulussa ja ne, joista ei toivottu puhuttavan, menivät usein ristiin. Jotakin yhteistä löytyi kuitenkin, kuten yhdessäolo, toisen huomioon ottaminen, toisen mielipiteen kunnioittaminen, tykkääminen ja sen tiedon välittäminen, että kaikkea ei tarvitse kokea heti. Yhteisenä toivomuksena oli "tykkäämisestä" puhuminen, mutta ei muuta.

Oppimateriaalin tekijälle jää tämän ilmaisun tulkitseminen: mitä se tykkääminen peruskoulun ala-asteen ikäiselle on. Oppilaiden toivomukset ovat muilta osin selkeitä, vain raiskaus tämän ikäisten toivomana aiheena panee pohtimaan, mistä he ovat sen keksineet. Onko se mahdollisesti tullut heidän ajatusmaailmaansa television ohjelmista? Tutkimus antaa kuvan, että käsitteet ovat vielä selkiintymättömiä ja että vanhemmat ovat epävarmoja koulun mahdollisuuksista tällä alueella. Vanhemmat kuitenkin selvästi toivovat koulun tekevän jotakin, auttavan heitä kasvatustyössä tässä asiassa.

Tähän kyselyyn vastanneet toivoivat sukupuoliasioista opetusta yläasteelle, mikä osoittaa kypsää ajattelua. Kouluterveystudkimus Keski-Suomesta (Rimpelä & Liinamo 1996, 12, 16) osoittaa, että sukupuoliopetuksen tarve painottuu nimen omaan yläasteelle. Silloin asiat ovat ajankohtaisia ja tulevat aina vain akuuteimmiksi. Näin vastasi 54 % kaikista tutkimukseen osallistuneista oppilaista. Sama tutkimus paljastaa, että sukupuoliopetusta ei ollut lainkaan 23%: lla yläasteen oppilaista, 36 % sai sitä yhdellä tunnilla ja 41 % useammalla kuin yhdellä tunnilla.

8 PERUSKOULUN OPPIKIRJOJEN KEHITTÄMISTYÖ

8.1 Ala-asteen oppikirja

8.1.1 Esityö

Kehiteltävän tuotteen eli oppikirjan tarkoitus oli antaa peruskoulun ala-asteen oppilaalle perhekasvatuksen tietoja ja taitoja. Se oli tarkoitettu käytettäväksi koulun oppitunneilla. Sitä oli tarkoitus käyttää integroidusti eri aineiden opetuksen yhteydessä. Tarkoitus oli kehittää oppikirja, jossa olisi opettajan sivut ja oppilaiden sivuja. Kehittämistyö oli saanut alkunsa vuonna 1995 huhtikuussa Stakesin aloitettua projektin Seksuaaliterveyttä vuoteen 2000. Yhtenä osana projektia oli oppimateriaalin kehittäminen kouluikäisille nuorille. Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuslaitoksessa vastuualueenani oli kansalaistaidon opetus, jonka osa-alue oli perhekasvatus. Olin opettanut sitä jo kaksikymmentä vuotta, joten pääsin mukaan projektin toteuttamiseen ja suunnittelemaan oppimateriaalia.

8.1.2 Suunnittelu

Työ alkoi huhtikuussa 1995 alan tutkimuksiin tutustumisella. Aluksi oli tarkoitus kehittää oppimateriaali ainoastaan peruskoulun ala-asteen oppilaille, mutta myöhemmin tuli toiveeksi saada oppimateriaalia myös yläasteelle. Valistuslehtisiä lukuun ottamatta vastaavanlaista materiaalia ei ennestään ollut olemassa. Kehittämistyöhön kaavailtiin varsinaisen kirjoittajan tueksi työryhmää, jonka jäseniksi otettiin terveyskasvatuksen tutkijoita, terveydenhuollon opettaja ja lääninhallituksen suunnittelija. Tukiryhmä oli suuri, ja sen rooli tämän työn aikana oli jäsentymätön. Aikaa myöten tukiryhmä hajosi, sillä kiireisten asiantuntijoiden kokoon saaminen osoittautui hankalaksi. Kirjan kirjoittajaksi valittu teki materiaalia oman työnsä ohessa, joten aikaa siihen ei paljon ollut.

Jyväskylän kaupungin, yliopiston ja ammattikorkeakoulun yhteisenä hankkeena Stakesin alkuun panemana aloitti Perhekasvatuksen osaamiskeskus

kokoontua syksyllä 1995. Siinä terveydenhuollon, opetuksen, tutkimuksen ja hallinnon edustajia kokoontui 2-3 kertaa vuodessa pohtimaan perhekasvatuksen edistämistä ja perheen hyvinvoinnin kysymyksiä sekä toimenpiteitä näiden asioiden edistämiseksi. Tästä tuli tärkeä taustatekijä ja tuki myös oppimateriaalin kehittämistyössä. Järjestettiin koulutuspäiviä ja valistustapahtumia opettajille ja koululaisille, oppimateriaalia kehiteltiin yhteistyössä Äänekosken kaupungin opetuslaitoksen kanssa. Valistustapahtumista näkyvin olivat hedelmällisyysfestarit 1996. Ne onnistuivat niin hyvin, että ne järjestettiin uudelleen seuraavana vuonna ja jälleen vuonna 2001 (liite 1). Osaamiskeskuksen toimintaan osallistuneet pääsivät mukaan Stakesin koulutustilaisuuksiin, jotka monipuolisina olivat sisällöltään antoisia oppimateriaalin tekijälle. Ala-astetta varten kehitettyä oppimateriaalia esiteltiin julkisesti ensimmäisen kerran marraskuussa 1995 Jyväskylässä järjestetyssä Perhesuunnittelu 2000 -projektin kokouksessa. Yli sadan osanottajan kokouksessa esitys sai kättentaputukset, mutta muuta palautetta ei kuulunut. Sen jälkeen oppimateriaali lähti kouluille testattavaksi.

Suunnittelua auttoivat ja rohkaisivat kongresseissa saatu tieto, keskustelut ja palaute eri maiden edustajilta. Lyhyt selostus näistä tapahtumista:

Kongressimatka Alankomaihin

Amsterdamissa oli maaliskuussa vuonna 1996 kongressi Abortion Matters. Sain osallistua kongressiin tarkkailijana. Esitelmien ja keskustelujen lisäksi teimme opintokäyntejä Haarlemin pakolaiskeskukseen, Rutgers-säätiöön, joka tekee Alankomaissa seksuaalivalistus-materiaaleja ja antaa opetusta ja valistusta, erotiikkamuseoon, seksuaalimuseoon ja Rotterdamin aborttiklinikalle. Varsinkin viimeksi mainittu paikka avasi aivan uusia näkökulmia suhtautumisesta aborttiin. Jokainen muukin opintokäynti antoi uutta ja vähän hätkähdyttävääkin tietoa ja herätti ajatuksia kehittämisen alla olevan oppimateriaalin suhteen. Tutustuin kongressissa myös videomateriaaliin: Abortti-videon ja toiseen, joka oli kolmen naisen kertomus omakohtaisesti abortista, pohdinta sen syistä ja seurauksista. Tarkempi matkaraportti liitteenä 5.

Kongressimatka Espanjaan

Valenciassa Espanjassa oli kongressi Human Rights kesäkuussa 1997. Osallistuin tekemällä posterin ja esittelemällä sitä. Posterin oli omasta kehittämisen alla olevasta oppimateriaalista. Posterin on liitteenä 6. Posterista sain runsaasti henkilökohtaista kiitosta ja yhteydenottoja eri maiden osallistujilta. Kongressin antia olivat monipuoliset esitelmät eri aloilta kuten kauneusleikkaukset, seksuaalisuuden historia lääketieteen kannalta, koulun seksuaalikasvatus, eroottisen valokuva- ja maalaustaiteen näyttelyt, runsas kirjavalikoima ja eri maiden alan ammattilehdet olivat myös esillä tutustumista ja ostamistakin varten. Sain tutustua henkilökohtaisesti uusseelantilaisiin palkittuihin oppimateriaalin tekijöihin.

Tutkija Maija Nykänen oli juuri saanut valmiiksi tutkimuksensa Näkemysksiä ala-asteen seksuaaliopetuksesta (1996) ja sen ohjaamana uuden laatimani oppimateriaalin tehtävät lähetettiin samoille kouluille, joissa hän oli tutkimuksensa tehnyt. Nämä olivat kaksi ala-asteen koulua ja yksi yläasteen koulu. Myöhemmin mukaan otettiin vielä yksi yläasteen koulu. Kouluille lähetetyt

tehtävät olivat puhtaaksikirjoitettuja, mutta niitä ei ollut osoitettu tietylle kouluasteelle. Opettajien tehtävänä oli arvioida, mille asteelle ne heidän mielestään sopisivat. Tehtävien mukana oli materiaaliin tarkoitetut valokuvat ja muutamia piirroskuvia. Opettajille esitettiin toivomus tehtävien sopivuuden kokeilusta luokassa. Kaikilta testaukseen osallistuvilta oli ennen materiaalin lähettämistä kysytty, onko heillä aikaa kokeilla sitä opetustyössään.

Sama materiaali lähetettiin kahdelle asiantuntijalle. Heistä toinen oli jyväsyläläinen tutkija ja toinen Stakesin edustaja. Molemmilta toivottiin kommentteja tehtävistä.

Materiaalista osa tuli takaisin annetussa ajassa, tammikuun alussa vuonna 1996, loput tulivat myöhemmin. Opettajien muistiinpanot olivat sivujen laidoilla, kuten oli pyydettykin. Ainoastaan yksi materiaali ei palautunut koskaan. Kyseisestä koulusta ei siis saatu minkäänlaista palautetta, ei edes suullista. Palaute saatiin siis kaikilta ala-asteilta ja asiantuntijoilta eli yhteensä kuudelta opettajalta.

Tehtävät oli jaoteltu opettajien papereissa ala-asteelle ja yläasteelle soveltuviksi. Jotkut tehtävät oli katsottu soveltuviksi molemmille asteille. Varsinaisia korjauksia oli vähän. Valokuvia pidettiin hyvin tekstiin sopivina. Piirroskuvista oli yhdellä vastaajalla kommentti: "Tulevatko nämä kuvat kirjaan?" Asiantuntijoiden vastauksissa oli paljon enemmän kommentteja, lisäsehdotuksia ja joitakin asiakorjauksia. Näiden vastausten pohjalta oli helppo aloittaa lopullisen materiaalin työstäminen.

Opettajan kysymyksen piirroskuvista tulkitsin siten, että hän piti niitä liian rohkeina (liite 7). Ne oli pantu mukaan kokeeksi, jotta nähtäisiin minkä vastauksen opettajat antavat. Kuvat oli kopioitu alankomaalaisesta sukupuoliopeutusmateriaalista ja ne olivat siis suomalaiseseen materiaaliin sopimattomia. Valokuvia kaikki pitivät hyvinä. Valokuvan piti olla joka sivulla lähtökohtana asian käsittelylle. Tehtäviä jaoteltiin ala- ja ylä-asteelle ja joitakin ohjeita selvennettiin opettajien toiveiden mukaisesti. Asiantuntijoiden korjausehdotukset tarkistettiin ja korjaukset tehtiin. Joku heistä halusi materiaaliin piirroskuvia ihmisen sukupuolielinten rakenteesta ja yhdyntästä. Kieltäydyin rikastuttamasta ala-asteelle tarkoitettua oppikirjaa näillä kuvilla. Sitä paitsi niitä oli kyllä tarpeeksi biologian oppikirjoissa. Kun samat kuvat tulevat usein esille, ne vain kyllästyttävät oppilasta ja luovat tympeyden tunteen koko asiaa kohtaan.

Oppimateriaalin edelleen kehittämisen aikana löytyi ruotsinkielinen oppikirja ja sen tehtäväkirja. Tehtävät olivat uusia ja osoittautuivat hyvin malleiksi. Ne oli toteutettu ajatteluni mukaisesti, mutta toteutustani jäsenyntyneemmin. Kirjan nimi oli *Nya pedagoger som vågar* ja tehtävävihko oli *Kärlek på gymnasiet*. Jälkimmäinen oli kokoa A3, jota mikään suomalainen kustantaja ei halunnut koon vuoksi toteuttaa. Näiden julkaisujen sisällöt korvasivat yhden asiantuntijan.

8.1.3 Julkaisija

Vajaa vuosi tehtäväksiannon jälkeen oppimateriaali oli testattu, korjattu ja valmis julkaistavaksi. Itse en voinut vaikuttaa julkaisijan valintaan, julkaisijan oli määrännyt toimeksiantaja (Stakes). Julkaisija oli terveystieteiden keskus. Sen johtaja

oli antanut lupauksen materiaalin julkaisemisesta. Asiaa hoitava virkailija sai materiaalin helmikuun lopussa 1996.

Virkailija kuitenkin vaihtui. Huhtikuun alussa uusi virkailija soitti ja toivoi joitakin asioita tarkennettavan. Kahden kuukauden kuluttua oli kokous julkaisijan tiloissa. Silloin johtaja ja varajohtaja, joka oli materiaalin käsittelijä, ilmoittivat, että materiaalia ei julkaistakaan: "Tällaista ei tarvita". Myöhemmin kuulin, että kielteiseen päätökseen oli vaikuttanut Opetushallituksen opetusneuvos. Hän oli järjestön hallituksessa ja luettuaan käsikirjoituksen oli ilmoittanut, ettei sellaista tarvita.

Ilmoitin uusimman päätöksen toimeksiantajalle. Syyskuussa 1996 toimeksiantaja ja julkaisija pitivät kokouksen. Sen jälkeen sain viestin, että materiaali sittenkin julkaistaan. Julkaisijan edustaja ilmoitti, että vain opettajan materiaali julkaistaan. Toimeksiantaja sanoi, että se ei käy. Kokonaisuus kärsii, jos näin tehdään. Otettiin yhteyttä uuteen kustantajaan. Marraskuun alussa vuonna 1996 sain tiedon, että kuitenkin ko. terveysalan järjestö julkaisee koko materiaalin. Kustannussopimus allekirjoitettiin heti sen jälkeen.

Vieläkin sain viestejä julkaisijan virkailijalta, että ilman korjauksia ei tätä materiaalia voi julkaista. Edestakaisin vetoa jatkui vuoden 1997 marraskuuhun asti. Se miksi jatkoin, oli antamani lupaus toimeksiantajalle. Korjausvaatimukset olivat kohtuuttomia, niitä tuli aina vain uusia. Materiaali alkoi olla jo toinen kuin alunperin oli suunniteltu. Hankalinta oli aluksi kustannustoimittajan vaihtuminen järjestössä, jonka piti julkaista materiaali, jatkossa oli hankalinta toimittajan asiantuntemattomuus. Sopimusluonnos kustantamisesta kirjoitettiin uusiksi kolme kertaa.

Annoin käsikirjoituksen luettavaksi tavalliselle luokanopettajalle. Halusin tietää, kuinka hän sen arvioisi. Hän sanoi voivansa ottaa sen käyttöön vaikka heti. Olin huojentunut ja saanut varmuuden, ettei kirjoittamani ollutkaan käytökeltotonta. Kokeiluun osallistuneita luokanopettajia en halunnut tavata siksi, että he odottivat aineiston valmistumista enkä uskaltanut luvata heille mitään.

Marraskuussa vuonna 1997 sain tavata graafikon, jonka oli määrä tehdä kuvitus. Alkuperäisestä ideasta, jossa valokuvat olisivat olleet lähtökohta jokaiselle uudelle asialle, ei siis tullut mitään. Itse en ollut saanut valita kuvittajaa, mutta kun asia tuntui kerrankin etenevän, suostuin kustannustoimittajan valitsemaan kuvittajaan. Kaikki kuvat tulisivat olemaan piirroskuvia. Sovittiin, että materiaali tehdään Docutec-menetelmällä kokeilupainoksena. Tulos on painetun kirjan näköinen. Painos tulisi olemaan 200 kappaletta ja kirjan viimeisenä lehtenä olisi palautelomake, jonka opettajien toivottiin lähettävän tekijälle seuraavan vuoden eli vuoden 1998 loppuun mennessä. Tämän avulla oli tarkoitus kehittää julkaisua edelleen.

Marraskuun lopussa vuonna 1997 sain tiedon, että teos oli tullut painosta: "Nyt olemme siihen tyytyväisiä!" oli julkaisijan kustannustoimittajan kommentti. Alkuperäinen suunnitelma yhdestä kirjasta toteutui nyt kahtena kirjana. A4 kokoa oleva kirja on nimeltään

TUTKIN JA POHDIN
 Opettajan opas ja tehtäviä oppilaalle
 Perhekasvatusta ala-asteelle
 58 sivua
 ISBN 952-5193-02-0
 Julkaisija Terveys ry.

Toinen kirja, joka on A5 kokoa on nimeltään
 TUTKIN JA POHDIN
 Sukupuolikasvatusta yläasteelle
 Opettajan opas ja tehtäviä yläasteelle
 35 sivua
 ISBN 952-5193-03-9
 Julkaisija Terveys ry.

Runsaat kaksi ja puoli vuotta oli kulunut siitä, kun sain toimeksiannon ja lähdin tämän oppimateriaalin kehittämiseen. Seitsemässä kuukaudessa olin tehnyt mielestäni sen, mitä toivottiin. Sen jälkeen alkoivat kyllä-ei -keskustelut, korjausvaatimukset, kuvien uusiminen alkuperäisestä, uudelleen kirjoittamisvaatimukset, yhdestä kirjasta piti tehdä kaksi. Edestakaisin liike vei kaksi vuotta.

8.1.4 Työn tulos

Oppimateriaalien rakenne oli suunniteltu konstruktivistisen oppimiskäsityksen mukaan sellaiseksi, että oppilas konstruoi kokemustensa pohjalta todellisuuttaan (von Wright 1992, 9). Tieto, joka on hankittu oman kokemuksen kautta, säilyy paremmin muistissa ja on käyttökelpoisempaa kuin muiden kokemuksiin perustuva tieto. Oppilas oppii huomaamaan riippuvuussuhteita, ajattelemaan asioita itsenäisesti ja saa rohkeutta ajatteluunsa (Voutilainen ym. 1989, 22). Oman ruumiin toiminnot ovat aluetta, joka on opittava ajattelemaan itse. Oma sukupuolisuus on asia, joka on oivallettava itse.

Oppimateriaali lähteekin oman itsensä tutkimisesta. Rakenne on omasta itsestä kohti laajempia yhteyksiä:

- Minä
- Minä ja muut
- Minä ja ympäristöni.

Lopussa palataan jälleen minään ja mietitään ihmisen kehitystä. Aluksi luodaan katsaus menneeseen, palataan sitten nykyhetkeen ja päädytään pohtimaan tulevaisuutta. Lapsi miettii oman historiansa, laajasti ottaen jopa oman seksuaalihistoriansa, palaa nykyhetkeen ja tekee kartan tai palapelin itsestään. Sukuun tutustuminen ja haastattelut auttavat orientoitumaan elämänkulkuun, löytämään omat juuret ja selkeyttämään omaa identiteettiä. Tästä voi syntyä oivallus tai visio siitä, millainen minun tulevaisuuteni on. *Minä ja muut* vie tutkimus-

matkalle lähiympäristön ihmisiin, ihmissuhteisiin, kasvun tekijöihin, itsemääräämisoikeuksiin ja maailman lasten tilanteeseen saakka.

Minä ja ympäristö vie lapsen tutkimaan luontoa, kasveja ja eläimiä. Tässä yhteydessä tulee esille kaksi eri sukupuolta ja lisääntyminen luonnossa, elämänkulku ja lopulta kuihtuminen, luonnon suojeleminen ja ihminen luontoa aistivana olentona. Lopuksi on tiivis tietopaketti ihmisen kypsymisestä kohti aikuisuutta ja murrosiän muutoksista. Loppu siis palaa takaisin minään, josta aloitettiin.

Yläasteen opettajalle tarkoitettu materiaali on pieni kokoelma opetusmenetelmiä. Se syntyi siksi, että opettajat olivat toivoneet sellaista. Sen alkuperäisessä käsikirjoituksessa oli lainauksia eri teoksista, jolloin opettajan olisi ollut vielä helpompi käyttää sitä. Lainaukset piti poistaa tekijänoikeuksiin vedoten. Kirjassa on mukana vain kirjallisuusvihjeitä. Kirjan alussa on kaksi sivua opettajalle, jossa on yksi sivu opettajalle itselleen sanojen käytön harjoittelua ja seuraava sivu on tavoitteiden luomista varten.

Kaikkien kirjojen lopussa on kirjallisuusluettelo, joka auttaa etsimään täsmätietoa asioista (Kettunen 1997a, 58; 1997b, 35; 2001, 108). Nämä luettelot ovat myös tämän tutkimuksen kirjallisuusluettelon yhteydessä. Ala-asteelle suunnatun kirjan lopussa on myös luettelo lasten kuvakirjoista, joita voisi olla koulussa tai kotona lapsella lisätiedon etsimistä varten (Kettunen 1997a, 57).

Oppimateriaali on siis tehty aihealueen opettamiseen. Tehtävät on suunniteltu sopiviksi kuvaamataitoon, ilmaisutaitoon, biologiaan, uskontoon, terveystietoon ja historiaan. Tehtäviä ei ole esitetty tietylle luokalle, vaan ne on tarkoitettu otettavaksi opettajan parhaaksi katsomalla luokalla ja oppiaineessa, johon tehtävät parhaiten soveltuvat.

8.1.5 Jälkityö

Materiaalin toimittaminen painokuntoon sujui sinänsä vaivatta. Suomessa painotekniikka on niin kehittynyttä, että taitavan toimittajan tai graafikon työ on nopeaa eikä kaipaa paljon asianomaisen kirjoittajan kanssa konsultointia kun kirja on painossa. Newble ja Cannonin (1991) sekä Hartleyn (1988) ohjeiden anti oli omaa toimitustyötäni varten vähäistä. Lopputuloksen arvioiminen on tosin helpompaa kun on tutustunut edellä mainittuihin teoksiin.

Materiaalin kuvina värivalokuvat olisivat olleet hyviä lähtökohtana opetukselle ja niistä luopuminen oli pettymys. Hyvät piirroskuvat tulivat niiden tilalle kustannussyistä. Niistä oli voitu sopia yhdessä graafikon kanssa. Kirjoittajan osuus kirjan ulkoasun luomisessa jää siis vähäiseksi nykyisen kehittyneen painotekniikan ansiosta.

Valmista tuotetta testaavat käytännössä ne, jotka ovat kirjat käyttöönsä tilanneet. Käyttäjien mielipiteitä varten oli kirjojen lopussa ilman sivunumeroa lehti, johon käyttäjät voivat kirjoittaa mielipiteensä ja postittaa sen sitten tekijälle. Kirjan julkaisija oli luvannut arpoa vastanneiden kesken palkinnon. Vastauksia sanottiin odotettavan vuoden ajan ja saapuneiden palautteiden perusteella kirjaa kehiteltävän edelleen. Docutec-menetelmä antaa mahdollisuuden saada nopeasti myyntiin lisää uusia kappaleita, jos kirja menee hyvin kaupaksi. Jos

kirjaa päästään kehittämään uudeksi versioksi, tulee siihen alkuperäiset valokuvat jokaisen luvun alkuun.

Kaksi vuotta kirjojen julkaisemisen jälkeen julkaisijan toimistosta tuli tieto, että ala-asteen kirjaa oli myyty paljon. Ensimmäisen painoksen, joka oli 200 kpl, jälkeen oli otettu toinen painos ja sekin oli loppumassa. Tekijälle tai julkaisijalle ei ollut tullut yhtään ainoata palautesivua. Ainoa maininta on peräisin erään koulutuspäivien osanottajan kertomana, että tällaista tarvitaan lisää. Kirja oli ollut opettajille antoisa. Siis yksi suullinen palaute!

Palautetta on tullut luokanopettajiksi opiskelevilta Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuslaitokselta. Opiskelijat ovat saaneet harjoituksissa kokeiltavakseen ja arvioitavakseen tehtäviä käsikirjoituksesta, jotkut ovat saaneet sen täydennystehtäväkseen. Palaute on ollut kirjallista.

Seuraavaksi esimerkkejä saadusta palautteesta:

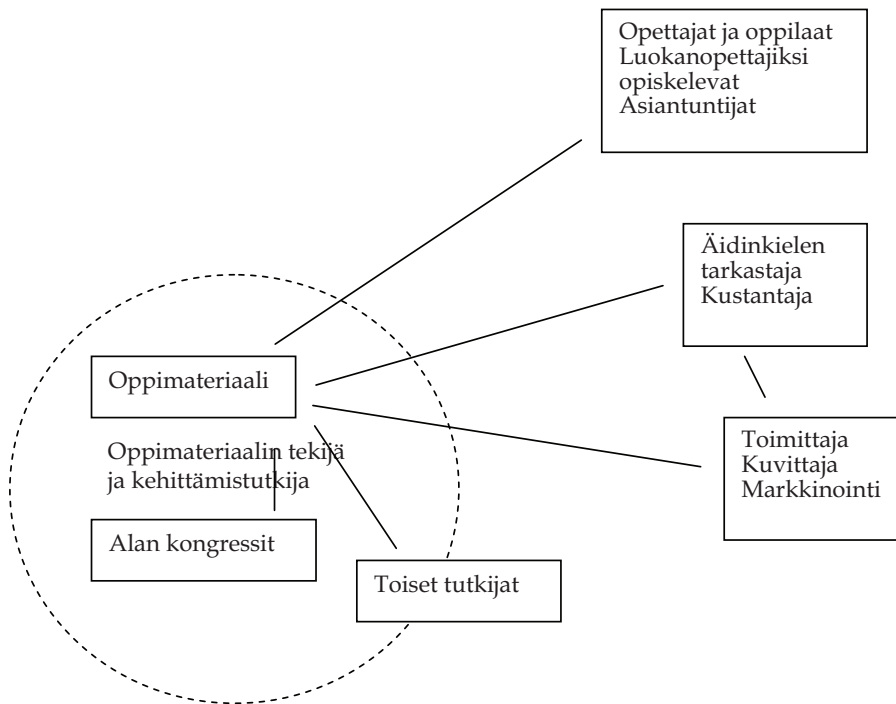
Kirja käsittelee kysymyksiä, jotka ovat keskeisiä nuoren ihmisen elämässä. Käsitellään minuutta, ihmisen kasvamista ja kehittymistä kohti aikuisuutta. Nuoren ihmisen kasvua seuraavat läheltä myös ystävät ja oma perhe; miten näitä ihmissuhteita tulisi hoitaa. Lopuksi vielä tarkastellaan ympäristöä; mitä asioita voimme havaita, aistia siitä. Kirja lähtee oppilaiden kokemuksista, lähiympäristöstä. Minusta kirja tuntuu lämpimältä ja läheiseltä, se herättää huomaamaan elämän pieniä asioita, joita tulisi enemmän. Silmät aukenevat näkemään maailman uudella tavalla.

Toinen opiskelija kirjoittaa näin:

Käytännönläheinen materiaali opettajan tueksi perhekasvatuksen tai terveyskasvatuksen opetukseen. Paljon toiminnallisia virikkeitä, valmiita materiaali pohjia oppilaille. Mielestäni lyhyesti ja ytimekkäästi ilmaistu ydinasiat, josta opettaja voi lähteä viemään asiaa eteen päin. Hyvä, että tehtävissä on käytetty hyväksi myös koulun ulkopuolisia tahoja (isovanhempien haastattelu, museokäynnit). Kuvien tekeminen havainnollistajana oli mielestäni hyvä idea (esim. kuvat maailman lapsista). Käyttökelpoinen materiaali, jota hyödyntäisin opetuksessani.

Syyslukukaudella 1996, kun aineisto oli vielä käsikirjoituksena, annoin sen päätösharjoittelussa ohjattavanani olleelle opiskelijalle. Hänen harjoittelujaksonsa käsittelee juuri sitä asiaa, josta olin kirjoittanut. Luokka oli viides luokka. Hän luki tekstini ja otti siitä olennaisen sisältökokonaisuuteen, joka oli integroitu moneen oppiaineeseen. Toteutus oli sellainen kuin vain toivoa saattaa. Lopuksi luokan takaseinälle oli saatu kuvioina, taulukoina ja valokuvina esille jäsenitys koko opetusjaksosta. Opetusharjoittelijan loppuraportista osa on liitteenä 8.

Lopuksi koosteena kaikki oppimateriaalin kehittämiseen vaikuttaneet tahot (kuvio 8).

KUVIO 8 Kehittämisverkosto

Verkoston heikoimmaksi lenkiksi osoittautui markkinointi. Se tapahtui yhteisilmoituksina julkaisijan omassa lehdessä ja julkaisijajärjestön messuosastolla joillakin messuilla.

8.1.6 Palaute yhdeksän vuotta myöhemmin

Oppimateriaalin valmistumisen jälkeen kustantajan kautta saamani palaute oli jäänyt vähäiseksi. Talvella 2006 pyydettiin kustantajana toimineen järjestön kouluttajaa kertomaan palautetta Tutkin ja pohdin -kirjasta, kaikenlaista mitä hän oli kuullut. Hän ei muistanut, olihan kirjan ilmestymisestä kulunut jo yhdeksän vuotta. Hän tiedusteli muilta järjestössä toimivilta asiaa. Tulos: kukaan ei muistanut kuulleensa. Se tie palautteen saamiseen oli loppu.

Eräässä kunnassa oli vuonna 1998 toimeenpantu seksuaalikasvatuksen projekti kaikilla kouluilla. Tähän haluttiin materiaalia jokaiselle opettajalle: Tutkin ja pohdin ala-asteen opettajille ja Kyllä vai ei yläasteen opettajille. Asiaa tiedustellessani ala-asteen opettajalta, jonka tiesin olleen mukana projektissa, hän mainitsi, että kansiot ovat jossakin opettajahuoneen hyllyssä. Hän oli lähtenyt USA:han kahdeksi vuodeksi. Joku toinen opettaja oli tullut jatkamaan projektissa. Tämä toinen oli jättänyt projektin jossakin vaiheessa koulun terveydenhoitajan hoitoon. Hän oli vaihtanut työpaikkaa ja asia oli jäänyt. Myös tätä kautta tulos oli olematon. Jyväskylän kaupungin ala-asteen opettajista löytyi yksi, joka oli saanut kirjan heti uutena ja joka oli käyttänyt sitä opetussuunni-

telman mukaisessa opetuksessa. Varsinaisena oppikirjana oli kuitenkin Otavan julkaisema Koulun ympäristötieto. Siis Tutkin ja pohdin oli lisätietoa varten ja virikemateriaalina käytössä.

Kaksi tavoitettua ja haastateltua ala-asteen opettajaa kertoi, että näiden oppikirjojen lisäksi oppilaat ohjataan etsimään kirjastosta ikäisilleen tarkoitettuja lukukirjoja, joista on luettelo Tutkin ja pohdin -kirjan lopussa. On oppilaita, joita sukupuoliasioiden käsittely tunnilla ahdistaa, ja he ovat lähinnä niitä, joilla on muutenkin lukemis- ja muita vaikeuksia. Koulun sanomalehtiweekilla on otettu keskusteltavaksi jokin artikkeli, jos sopiva löytyy sillä viikolla. Kouluterveydenhoitaja ottaa esille yhteisellä tunnilla tai erillisillä tunneilla tytöille ja pojille joitakin keskeisiä asioita, joten monenlaista väylää löytyy asian käsittelyyn. Sukupuoliasioita otetaan esille pitkin koulupolkua eri luokilla sopivina annoksina. Teemapäiväkin voi joskus olla hyvä.

Kirjan tehtävistä käytetyin tehtävä on ollut Minä itse. Siinä on käsitelty minän olemispuolia lapsen näkökulmasta käsin. Lisätietoa on ohjattu siis etsimään kirjastosta, johon on koottu Tutkin ja pohdin -kirjassa mainittuja ikätasolle sopivia tietokirjoja.

Kirjassa on tehtäviä eri kulttuureista tuleville oppilaille, mutta se ei opettajille riittänyt. He toivoivat jatkokoulutusta nimenomaan siitä, miten puhua sukupuoliasioista monikulttuurisessa luokassa ja kuinka kohdata näiden oppilaiden vanhemmat, varsinkaan kun edes yhteistä kieltä ei ole. Toivottiin myös tietoa siitä miten inesti ilmenee lapsen käytöksessä.

Tuloksena siis: kaksi ala-asteen opettajaa, jotka vielä yhdeksän vuoden jälkeen tunnistivat kirjan ja kertoivat hyödyntäneensä sitä. Projektissa mukana olleet olivat innostuneina mukana aikanaan, mutta kun siitä oli irtaannuttu tai se oli jäänyt muuten kesken tai loppunut, tuntui siltä, että kiinnostuskin loppui ja asia jäi ”jonnekin opettajainhuoneen hyllylle”.

8.2 Yläasteen oppikirja

8.2.1 Esityö

Esityö peruskoulun yläasteen materiaalia ajatellen oli jo alkanut edellisen ala-asteen oppimateriaalin kehittämistyön myötä. Kirjallisuuteen perehtyminen, festari-tapahtumien järjestelyt, tehtävien testaus opettajaksi opiskelevilla, ulkomaisissa konferensseissa tutkijoiden tapaamiset, posterit ja esitelmä sekä koulutustapahtumat kotimaassa olivat koko ajan vireillä samalla kun kirjoitustyö eteni.

Vuoden 1997 lopulla otettiin yhteyttä neljän eri yläasteen aineenopettajaan ja kysyttiin heidän halukkuuttaan ottaa materiaali kokeiltavaksi opetuksessaan (liite 9). Opettajien osoitetiedot oli poimittu Keski-Suomen lääninhallituksen seksuaaliopettajien yhdyshenkilölistalta. Mukaan pääsi kaksi suuren yläasteen opettajaa ja kaksi pieneltä yläasteelta. Koulut oli valittu siten, että kaksi oli kau-

punkikoulua ja kaksi maaseutukoulua. Kirje lähetettiin kahdelle biologian opettajalle, yhdelle liikunnan opettajalle sekä yhdelle kotitalousopettajalle.

Tehtävien perussisällöt etsittiin suomalaisten koululaisten toiveista ja suomalaisista tutkimuksista. Murrosiän muutosten katsotaan olevan aikaa, johon kuuluu siirtyminen seksuaalisuuden kautta omaan aikuiseen seksuaalisuuteen ja parisuhteeseen. Seksuaalikasvatuksen sisältöalueet olivat sopivat sellaisina kuin ylitarkastaja Seija Lähdesmäki (1991, 63-64; 1994, 106) oli ne muotoillut. Tutkija on sovittanut nämä seksuaalikasvatuksen sisältöalueet Bruessin ja Greenbergin (1994, 5) seksuaalikasvatuksen nelikenttään (kuvio 9).

<p>EETTINEN osa-alue</p> <ul style="list-style-type: none"> • eettiset kysymykset • toisen huomioon ottaminen, pakottaminen • sukupuoli-suhteet, vastuu 	<p>KULTTUURINEN osa-alue</p> <ul style="list-style-type: none"> • aborttia koskeva lainsäädäntö • arvojen väheksyminen • jengiytyminen • joukkoharha • "kioskiromantiikka", porno • luottamus • pelot • "seurustelu", kokeileminen (ikä, lainsäädäntö) • sukupuoli-suhteisiin liittyvä lainsäädäntö • sukupuoli-suhteet eri ikäkausina ja eri elämäntilanteissa • muut käyttäytymismuodot
<p>BIOLOGINEN osa-alue</p> <ul style="list-style-type: none"> • AIDS • abortin kliininen toteutus • "eka kerta" • hedelmöitys ja raskauden alkaminen • irtautuminen vanhemmista • itsetyydytys • kuukautiset • neitsyys, raskauden mahdollisuus • raskauden ehkäisy, perhe, lapsettomuus • siemensiökösyt • sikiönkehitys • sukupuoli-iteitse leviävien sairauksien ehkäiseminen • sukupuoli-iteitse leviävien sairauksien tartuntatavat, hoitotavat, lainsäädäntö • sukupuoli-iteiden välinen mielenkiinto • synnytyksen vaiheet 	<p>PSYKKINEN osa-alue</p> <ul style="list-style-type: none"> • hellyys • sukupuoli-iteittäytyminen: hetero-, bi- ja homoseksuaalisuus • "yrittämisen pakko" • ystävyys

KUVIO 9 Lähdesmäen (1991, 63-64; 1994, 106) muotoilemat seksuaalikasvatuksen sisältöalueet sovittettuna Bruessin ja Greenbergin (1994, 5) nelikenttään

Luettelo on laaja ja se kattaa seksuaalisuuden alueen hyvin. Tehtäväksi jääkin valita, mitä asioita pohditaan syvällisesti ja mitä jätetään vähemmälle. Koulun

tunneilla ei kaikkea ehdi käsitellä, joidenkin alueiden tutustumisen voi jättää kirjallisuuden varaan ja omatoimiseen opiskeluun.

Julkaisun nimeksi valikoitui Kyllä vai ei, Murrosikäisestä aikuiseksi. Sen sisältö ryhmitellään viiteen kokonaisuuteen: 1. Murrosiän muutokset, 2. Tunteet, 3. Jämäkkyys, 4. Seksuaalisuus ja 5. Perhe.

Murrosiän muutokset on lyhyt kertauksenomainen osa (Kettunen 2001, 9-20). Sen tarkoitus on liittää tämä materiaali sisällöllisesti ala-asteen materiaaliin. Tunteet on otettu tähän mukaan empatiaharjoituksina (Kettunen 2001, 22-27), koska joskus on väitetty koulun olevan tunteiden "autiomaa" (Porto 1997, 1). Seksuaalisuudessa ovat tunteet mukana, elleivät ole, on kyse kaupallisesta seksistä.

Jämäkkyys on mukana harjoituksina siksi, että kasvavan identiteetti vahvistuisi ja että oppilas voisi paikantaa itsensä suomalaiseen seksuaalikulttuuriin.

Seksuaalisuus on aineiston laajin luku. Sen tarkoituksena on, että yksilö harjaantuisi ottamaan haltuunsa maailman, jossa toiset jo elävät eli oppija omaksuu oman seksuaalisuutensa kautta aikuisten maailman (Berger & Luckmann 1995, 148). Tässä osassa on ongelmanratkaisutehtäviä, pohdintaa, keskusteluja, toimintamallien etsimistä tai antamista ja sanojen käyttöharjoituksia. Edelleen Bergerin ja Luckmannin (1995, 172-174, 158) mukaan keskustelu ylläpitää, muuntaa ja rakentaa keskustelijan identiteettiä, ja kun keskustelu on useimmiten puhumista toisten ihmisten kanssa, se ylläpitää yhteistä todellisuutta ja opettaa yhteisiä taitoja sekä opettaa käyttämään yhteistä kieltä. Yhteinen kieli, yhteinen todellisuus ja identiteetin rakentuminen ovat murrosiän keskeisiä kehitystehtäviä kun kyseessä on seksuaalisuus.

Osa *perhe* on tarkoitettu tuomaan esiin ajan muutokset ja parisuhteen todellisuus. Kahden työssä käyvän perhe (avio- tai avoliitto ja lapset), se on se suomalainen todellisuus, jonka toivoisi jokaisen kasvavan huomaavan romanttisten unelmiensa keskellä ja hankkivan taitoja selviytyä asioiden arkisesta moninaisuudesta.

8.2.2 Suunnittelu

Seksuaalikasvatuksen maailmankongressissa Valenciassa Espanjassa vuonna 1997 palkittiin kaksi uusiseelantilaista oppimateriaalin tekijää. He olivat Lesley Mackay ja Alison Cleland. Tilasin heidän tekemänsä tuotteet: kaksi kirjaa ja opetusvideon. Ne oli tarkoitettu juuri sen ikäisille oppilaille, joille olin tekemässä itsekkin oppimateriaalia. Kirjasta löysin mallit tehtäviin. Piirsin itselleni tehtävistä ensin kaaviot ja aloin suunnitella tehtäviä niihin (liite 10).

Suunnitteluun tuli vaikutteita edelleen kongresseista, jotka on mainittu jo aikaisemmin (ks. luku 9.1.2.), kuten myös seuraavista:

Kongressi Portugalissa

Lissabonissa oli vuonna 1998 kongressi Sexology at the turn of Millenium, New and Old Challenges. Otin osaa tähän tapahtumaan tarkkailijana, siis omaa esitystä tai posteria ei ollut. Siellä osallistujat vietiin tutustumaan kuvanveisto- ja eroottisten esineiden näyttelyyn, kuunneltiin esityksiä eri maissa tapahtuvasta

sukupuoliopetuksesta nuorille. Mielenkiintoisimpina italialainen ja saksalainen tietokoneohjelma asiasta. Keskeisin huomio oli, ettei koulujen seksuaaliopetus ole Suomessa jäljessä muiden maiden vastaavasta, paremminkin samalla tasolla tai hiukan edellä niitä.

Kongressi Hong Kongissa

Neljästoista maailmankongressi Sexuality in the New Millenium pidettiin elokuussa vuonna 1999. Osallistuin siihen esitelmällä New Ideas for Sex Education at Primary and Secondary Schools (Kettunen 1999, 285-287). Esityksen jälkeen virisi keskustelu ja kysymys siitä, miksi suunnittelemani kirjat eivät ole englannin kielellä. Minua pyydettiin myös mukaan tekeillä olevaan televisio-ohjelmaan. Jonkin paikallisen televisioyhtiön oli tarkoitus tehdä ohjelma sukupuoliopetuksesta eri puolilla maailmaa. Ohjelma ei kuitenkaan toteutunut, sillä samana syksynä Hong Kongiin tuli taloudellinen lama ja televisioasemia piti sulkea. Kongressin erikoisuutena oli järjestetty keskustelutilaisuuksia paikallisten ihmisten kanssa. Osallistuin opetusalan keskusteluun ja sain paikallisen seksuaaliopetuksen opetussuunnitelman.

Suunnittelu jatkui pyytämällä opettajia mukaan kokeiluun. Kolme opettajaa lupautui mukaan kokeiluun. Yksi pyydytyistä opettajista oli vaihtanut työpaikkaa eikä pyyntökirje kokeiluun tavoittanutkaan häntä. Toisella koululla oli kaksi halukasta opettajaa kokeilemaan, joten kokeilijoita oli kuitenkin neljä. Pois jäänyt oli suuren kaupunkikoulun opettaja ja mukaan tullut neljäs oli suuren maaseutukoulun opettaja. Opettajat saivat testattavan materiaalin heti, kun he olivat kokeiluun lupautuneet.

Lähetekirjeessä kysyttiin erityisesti kolmea asiaa:

(1) Sisällöissä ei ole pedofiliasta mitään. Pidätkö tärkeänä sen esille ottamista? (2) Onko materiaalin sisältö liian varoitelevaa ja synkkää? (3) Sukupuolielinten kuvia en ole ottanut materiaaliin juuri ollenkaan. Pitäisikö niitä olla vai tulevatko ne esille biologian yhteydessä?

Ensimmäiseen kysymykseen vastaajat vastasivat kielteisesti, mutta lisäsivät: jos oppilas kysyy niin sitten otetaan sekin esille. Toiseen kysymykseen vastattiin, ettei sisältö ole liian varoitelevaa ja synkkää. Kolmanteen vastattiin, ettei tarvitse olla enempää kuvia sukupuolielimistä.

Materiaalin alussa oli oppilaiden tietoja kartoitettavia kysymyksiä ja väittämiä. Näitä halusi yksi vastaajista parannella ja tarjosi omia kysymyksiään malliksi. Näitä käytinkin apuna kysymysten viimeistelyssä.

Käsikirjoituksen muusta sisällöstä saatu palaute tulee paremmin esille taulukon muodossa. Ensimmäisessä käsikirjoituksessa oli neljä suurta lukua.

TAULUKKO 3 Opettajien arviot käsikirjoituksen luvuista

Sisältö/ Arvioijat	Opettaja 1	Opettaja 2	Opettajat 3 ja 4
Ihmissuhteet	hyvä	Hyvä	toteuttamiskelpoinen
Jämäkkyys	hyvä	Hyvä	
Seksuaalisuus	hyvä	Hyvä	hyvä
Aviopuolison löytäminen	ei merkitystä	ei merkitystä	arvojen selkeyttämistehtävä hyvä

Käsikirjoituksessa oli toistasataa liuskaa, joten on hyvin ymmärrettävää, että viimeisenä ollutta lukua ei jaksettu kokeilla. Tässä vaiheessa materiaalista puuttui vielä kaksi laajaa lukua, jotka olivat raskauden ehkäisystä ja sukupuolitaudeista. Käsikirjoituksen piti olla kahden opettajan yhteistyötä, mutta toisen opettajan osuus ei koskaan tullut valmiiksi ja siis näitä lukuja ei ollut mukana opettajien testattavana olleessa materiaalissa. Ne kirjoitin kyllä myöhemmin ja ne olivat asiantuntijoiden arvioimassa käsikirjoituksessa.

Eri tehtävien kohdalla olleita merkintöjä:

Ulkonäkötehtävä hyvä, keskustelu onnistuu ryhmän kanssa.
 Hyviä toteuttamisvinkkejä.
 Jämäkkyys-luku hyvä, biologiassa sitä ei ehditä käsitellä.
 Näytelmä onnistuu valikoiden ryhmän ja opettajan voimin.
 Seksuaalisuus, halu, hyvä teksti.
 Masturbointi, hyvä tehtävä, asia on tärkeä.
 Mies ja testosteroni, asia on tärkeä.
 Fantasia tehtävä, vaikuttaa hyvältä, en ehtinyt kokeilla.
 Nuorten tarina, hyvä toteutus.

Lainauksia opettajien palautekirjeistä:

”Olen kuitenkin käynyt materiaalia läpi, ja se vaikutti erittäin mielenkiintoiselta ja käytäntöön sopivalta. Keskustelun pohjaksi olit kehittänyt todella mielenkiintoisia menetelmiä, joita tulen varmasti kokeilemaan. Mielestäni yläasteen sukupuoliope- tuksen tärkein tavoite on saada oppilaat keskustelemaan ihmissuhteista ja seksuaali- suudesta, joten oppimateriaali, jonka avulla keskustelu saadaan viriämään, on todel- la tervetullutta.”

”Eniten heitä kiinnostavat kappaleet seksuaalisuus ja ihmissuhteet, mutta esim. mur- rosian muutoksista he (8-luokkalaiset) eivät enää halunneet puhuttavan. 1. tunnilla oppilaat kokosivat ensin ryhmissä s. 21 käsitekartat (kullakin ryhmällä eri keskussa- na) ja kirjasivat ne piirtoheitinkalvolle. Tässä vaiheessa syntyi useimmissa ryhmissä varsin vilkasta keskustelua. Lopuksi vertailimme syntyneitä käsitekarttoja ja keskus- telimme asiasta yhdessä.”

Opettajat ja heidän oppilaansa pitivät tehtäviä kiinnostavina, menetelmiä mie- lenkiintoisina ja totesivat, että keskustelua syntyi sekä pienryhmissä että koko luokan kanssa. Tehtävienannon helpottamiseksi toivottiin tarkennettuja ohjeita.

Käsikirjoitusta korjattiin annettujen vihjeiden ja toivomusten pohjalta. Edessä oli käsikirjoituksen painatuskuntoon viimeistely. Kaksi lukua puuttui edelleen, mutta ne saatiin valmiiksi myöhemmin. Aluksi asiantuntemukseni sekä ehkäisystä että sukupuolitaudeista tuntui riittämättömältä. Luvut syntyivät kuitenkin hyvien lähdekirjojen tuella.

Perhesuunnittelu 2000 -projektin vetäjä halusi tämän jälkeen vielä lausun- toja ulkopuolisilta asiantuntijoilta. Lausuntoja antoi tässä vaiheessa viisi opetta- jaa. Äidinkielen tarkastaja kävi läpi tekstin ja yksi peruskoulun opettaja luki sen. Asiantuntijoita pyydettiin tekemään merkinnät tekstiin. Niin he tekivätkin ja antoivat huomautuksia paljon enemmän kuin opettajat aiemmin olivat teh-

neet. Asiantuntijat olivat jokainen oman alansa tuntijoita, joten tämä oli odotettavissakin. Keskeisimmät asiat on koottu taulukkoon 4.

TAULUKKO 4 Ulkopuolisten asiantuntijoiden lausuntojen koonta

Asiantuntija	Huomautusten laatu ja määrä vähäinen, suomalaisia lähteitä vähän.
Väestöntutkija	Lukuisia asiantuntevia lisäyksiä ja korjaus-ehdotuksia etenkin perhelukuun. Jämäkkyyks-osa erittäin hyvä. Tietoaineista voisi olla enemmän. Asiat tärkeitä ja elämänläheisiä, vaatii paljon omaa pohdiskelua ja oival-luksia, mikä on hyvä asia.
Projektipäällikkö	Korjauksia tilastotietoihin. Kysymyksiä, kysymysmerkkejä eli tarkennustoiveita. Perhelukuun avoliitto ja uusperhe mukaan.
Projektsihteeri	Pieniä tarkennustoivomuksia, kahdessa kohdassa toivomus huumorin mukaan ottamisesta.
Ylitarkastaja	Käsialasta paikoin vaikea saada selvää. Tarkennuksia raskauden keskeytyslukuun, toimintaohjeita enemmän. Esimerkiksi minne mennään, jos joutuu raiskatuksi.
Seksuaaliterapeutti	Toivomuksia lukuun miehen impotenssista. Asia pitäisi esittää hienovaraisemmin, se on herkkä juttu. Masturbaation historiaa voisi olla. Ei insesti-lukuja, ne ovat epävarmoja.

8.2.3 Asiantuntijalausuntojen vaikutukset

Käsikirjoitus oli taas korjauskunnossa asiantuntijalausuntojen jälkeen. Kirjoitustyö otti aikaa, mutta oli valmis toukokuussa 1998. Sitä tarjottiin kahdelle kustannusosakeyhtiölle julkaistavaksi. Toinen näistä oli kiinnostunut, toiselta ei tullut minkäänlaista vastausta.

Käsikirjoituksen lukeminen ja työstäminen alkoi välittömästi. Sitten kustantaja kuitenkin halusi vielä lisää asiantuntijalausuntoja. Asiantuntijoita oli tässä vaiheessa kolme, joiden lisäksi sain yhden 15-vuotiaan tytön, Emman, käsikirjoitusta koskevat kysymykset luettaviksi. Nämä neljä lausuntoa olivat aikaisempiin verrattuna monisanaisia, joten niiden sanoma ei mahdu taulukoksi. Yksi asiantuntijoista ei nähnyt käsikirjoituksessa mitään positiivista, ellei sellaiseksi voi tulkita lausumaa: Tällaista materiaalia tarvitaan. Hän oli erittäin tarkkaan käynyt läpi nimenomaan äidinkielen ja löytänyt pilkkuvirheitä myöten lukuisia korjattavia kohtia. Tekstin kieli oli jo aiemmin kertaalleen tarkastettu ja kustantajilla on myös omat tarkastajansa, lisäksi tämä asiantuntija vaati tekstiin viittauksia lähdekirjoihin. Tilastoluvut oli korjattu hyvin tarkasti ja annettu vielä kirjoittajalle lukuisia kirjallisuuslähteitä, joista tietoa voi etsiä.

Tilastoluvut oli kuitenkin otettu uusimmista julkaisuista. Mikä lopulta on uusin, oikein ja luotettavin? Lainaus lausuntokirjeen koosteesta korostaa puutteita:

Teoksessa suositeltu oheismateriaali (kirjallisuus, elokuvat) ei monin paikoin nähdäkseni ole yläasteikäiselle soveltuvaa. Kirjat ja elokuvat ovat joko liian vaikeita tai

suorastaan liian ahdistavia sen ikäisten luettaviksi tai katsottaviksi. Yhteenvedona katson, että käsikirjoitus ei tällaisenaan sovellu peruskoulun seksuaalikasvatuksen oppikirjaksi. Teksti vaatii monin paikoin tarkistuksia asiasisällön osalta ja myös kieliasu kaipaa viimeistelyä. Suosittelen, että korjausten jälkeen ennen mahdollista painatusta myös psykologisen ja seksologisen koulutuksen saaneet asiantuntijat tarkistavat tekstin. Arvokkaita huomautuksia saataisiin varmasti myös varsinaiselta kohderyhmältä, nuorilta lukijoilta itseltään.

Tämä asiantuntija oli tutkinut tarkasti materiaalin, mutta jokin väärinkäsitys hänelle oli mahdollisesti tullut, sillä ei koulun oppikirjoissa ole lähdeviitteitä, harvemmin edes lähdeluetteloa. Hänenkin arvionsa kuitenkin rikasti tutkijaa ja auttoi entistä huolellisempaan kehittämistyöhön.

Tutkija, joka oli toinen tilattu asiantuntija, antoi myös runsaasti palautetta. Hän piti hyvänä tietojen testausta aluksi, toivomuksena oli vain muutamia pieniä muutoksia. Joihinkin lukuihin hän kaipasi tarkennuksia ja lähdeviitteitä. Oppimateriaalia ei kuitenkaan kirjoiteta kuin tieteellistä tekstiä, joten lähdeviitteitä ei ole. Nuorten palstan kysymyksiä hän arvioi ja totesi yhden huolimattoman vastauksen korjattavaksi. Nuorten palstan kysymyksiä ei ole otettu jostakin lehdestä, vaan ne ovat kirjoittajan itsensä muotoilemia esimerkkejä elävästä elämästä. Niiden tarkoitus on herättää nuoret keskustelemaan näistä asioista ja etsimään niihin vastauksia itse, mutta yksi asiantuntijoista halusi niihin välttämättä vastaukset ja niin ne sinne kirjoitettiin. Loppujen lopuksi vastaukset poistettiin ja näin säilyi näiden tehtävien alkuperäinen tarkoitus. Jokaisessa luvussa oli poistettavaa, parannettavaa, toisin kirjoitettavaa, mutta on myös kannustavaa palautetta: tämä on hyvä, hyvä tehtävä ja tämä on hyvää! Hieman merkittävästi tuntuu se, että tietty kuvaus ei vaikuttanut tutkijasta hyvältä, vaan hän kehotti ottamaan eräästä väitöskirjasta esimerkkiä. Itse asiassa sisältö oli juuri sieltä. Toisessa kohden tutkija halusi ehdottomasti poistaa kohdan, joka on sinne otettu erään toisen asiantuntijan toivomuksesta. Lainausta yhteenvedosta:

Oppimateriaalin ensimmäiseksi versioksi tämä on kuitenkin hyvä alku. Aihetta käsitellään monipuolisesti ja sisältö etenee mukavasti. Tätä kannattaisi työstää eteenpäin.

Asiantuntijaksi oli saatu myös seksologi, arvostettu alansa tutkija. Tutkimuksia tehneenä hän kiinnitti huomionsa kirjallisuusluetteloon: sieltä löytyi huomattavan vähän suomeksi julkaistuja kirjoja. Asia korjattiin niiltä osin kuin se oli korjattavissa. Ihan kaikkea ei ollut oppikirjan lähteissä, ne oli luettu ja tarkoitus oli kirjata ne tutkimuksen lähteisiin, sillä suurin osa niistä oli suomalaisia tutkimuksia. Toinen asia, josta huomautettiin, oli lainsäädännön puuttuminen. Seksuaalirikoslaki oli uudistumassa. Käsikirjoituksen kokoamisen aikana ei vielä ollut uutta lakitekstiä käytettävissä. Se tuli juuri sen vuoden alussa, kun käsikirjoitus oli julkaisijalla. Koska julkaiseminen myöhästyi, lakiasioita tuli mukaan viimeisimpään versioon. Näin tässä lausunnossa olleet pääasiat tulivat huomioiduksi.

Kolmen varsinaisen alansa asiantuntijan palautteen lisäksi palautetta tuli myös 15-vuotiaalta Emmalta. Hän oli kustantajan valitsema lukija. Hänen kommenttinsa olivat huomattavan erilaisia kuin aikuisten lukijoiden. Hän kirjoitti:

”Ton alkutekstijutun joihinkin kohtiin olis halunnut oikeat vastauksetkin (esim. siittiöt ovat väriltään mustia, onko ne?)”

Eivät ne ole mustia, ne vaan on oppimateriaaleissa piirretty mustiksi, ja siitä jää oppijalle väärä mielikuva. Tällä oli tarkoitus ohjata oppija itse etsimään tietoa siittiöistä, mutta lopuksi käsikirjoituksen loppuun tulivat oikeat vastaukset testin kysymyksiin liitteenä.

”Siis minkä ikäisille kirja on suunnattu? Välillä teksti oli hyvin ymmärrettävää, mutta välillä teksti muuttui vaikeaksi ja tuntui siltä, että tää on tarkoitettu vanhemmille kuin minä (15 v). Esim. ne perhejutut oli tehty mun mielestä aika paljon yli täysi-ikäisille, ehkä n. 20-25 -vuotiaille.”

Emma oli saanut tarkasteltavakseen käsikirjoituksesta kopion, jossa ei ollut mitään alkutekstejä, joten ihmettelyn ymmärtää.

”Jotkut tehtävät pistivät miettimään (esim. keskusteluaiheet sivulla...)”

Tämä olikin tehtävien tarkoitus: antaa nuorille miettimisen aiheita.

”Suuteluohjeet (s...) olivat ”turhia”: mun mielestä suudelmat ovat tosi yksilöllisiä ja ne pitää kokea niin miten parhaalta tuntuu; kirja kädessä ohjeita samalla lukien on VARMASTI vaikea keskittyä suutelemiseen! Rakkaus-osassa voisi olla ohje, kuinka saada omakseen juuri Se Oikea (eli iskuvinkkejä). Niitä ainakin nuorten palstoilla kysellään paljon.”

Reseptikirjaa tästä ei todellakaan ollut tarkoitus tehdä. Suuteluohjeet olivat lähinnä sitä kaivattua huumoria, ei todellakaan voi suudella kirjan ohjeet kädessä, mutta kuinka saada omakseen juuri Se Oikea onkin jo tosi vaikea juttu!

”Kirja eteni TOSI NOPEASTI aiheesta toiseen. Voi tuottaa vaikeuksia pysyä mukana. Lukeminen vaatii mulla täydellistä keskittymistä (voi johtua siitäkin, että luki paperikasaa eikä kirjaa). Onko kirja tarkoitettu jonkun tietyn kouluaineen opettajalle vai ko nuorelle ihmiselle luettavaksi itsekseen?”

Alkutekstin puuttuminen herätti tällaisia kysymyksiä vielä lukemisen edetessä pitemmällekin. Sama on seuraavassa lainauksessa:

”Jos tarkoitettu opettajalle, niin en usko tuntimäärien riittävän läheskään kaikkien tehtävien suorittamiseen (esim. suurprojekti s...)”

Tehtäviä oli paljon juuri sen vuoksi, että eri aineiden opettajat voisivat niistä valita omaan aineeseensa sopivimmat. Jokaista tehtävää ei ole tarkoitukseen tehdä, vaan ne, jotka sopivat kyseiseen kouluun ja kyseiselle luokalle - karsien ja soveltaen sekä integroiden.

”ja jos tarkoitettu nuorelle itselleen, kannattaa poistaa sanat oppilas, ja ainakin muutamia tehtäviä, ja niitä ”pohtikaa ryhmässä” juttuja...”

Edelleen oli seuraava kommentti:

"Tietoiskut olivat hyviä. Muutenkin tietoa, faktaa, neuvoja ja ohjeita olisi voinut olla tosi paljon enemmän."

Tietoa olisi varmaankin voinut olla paljon enemmän. Tarkoituksena oli antaa nuorelle aineksia seksuaalisuutensa rakentamiseen. Jos ohjeita ja neuvoja olisi ollut enemmän, olisi joku saattanut sanoa, että nyt alkaa olla liian normatiivista!

"varsinkin seksuaalisuus-osassa oli paljon sivistyssanoja ja outoja termejä. Lukijaa auttaisi paljon, jos: a) sanasto olisi jo ihan alussa b) sanat selitettäisiin heti samalla kun niistä puhutaankin."

Tämä oli varteen otettava palaute. Sivistyssanat vaihdettiin suomenkielisiin, selkeämpiin ilmaisuihin.

"jos nuori lukee kirjaa itsekseen, voi hän jäädä hämmentyneeksi: kirja tarjosi paljon mietittävää ja tosi paljon kysymyksiä, joihin ei vastausta missään vaiheessa annettu vaan ne piti itse pohtia, mitkä olisivat oikeat vastaukset ja ratkaisut??"

Oikeata ratkaisua on mahdoton sanoa ja sen nuori lukija tuntuu oivaltaneen.

"loppua kohden kirja suunnattiin lähes aikuisille, joten sitä ei oikein jaksanut seurata."

Lopussa oli luku kahden uran perheestä, töiden jakamisesta, perhesuunnittelusta ja kehityksen mukanaan tuomista muutoksista. Vaikka ne 15-vuotiaasta lukijasta tuntuivat kaukaisilta, ne asiat ja ratkaisut eivät niin kovin monen vuoden päässä ole. Hän jatkaa kuitenkin:

"elämän sisältö -jutut jätti mut ainakin miettimään."

Lisää lyhyitä kommentteja:

"Gynekologi-juttu oli hyvä; nuoret tytöt saavat paljon hyödyllistä tietoa, kirjallisuusluettelo on hyvä olla olemassa, mulle jäi vielä paljon kysyttävää kaikesta huolimatta."

Kirjallisuusluettelo oli mukana juuri sen vuoksi, että siinä mainituista kirjoista voi etsiä lisätietoa.

"jos haluaa suunnata kirjan nuorille (ja teineille) kannattaa kirjaan lisätä humoristisia kuvia ja värejä (ettei kirja jää kuivaksi ja tylsäksi)."

Tämä on hyvä toive. Se on myös kirjan tekijän toive. Kustantaja päättää kuitenkin kuvitusasian, koska se vaikuttaa kirjan hintaan.

"mä jän kaipaamaan toimintaohjeita ja auttavien puhelimien numeroita ja ylipäänsä jonkin paikan nimeä, josta voi tarpeen tullen hakea kuuntelijaa, henkistä apua ja miksei vaikka suoja sietämättömiltä kotioloilta."

Näitä oli käsikirjoituksessa, mutta niitä lisättiin vielä kirjan loppuun tarkoitettuun liitteeseen. Paikalliset numerot täytyy jokaisen itse löytää.

15-vuotiaan Emman palaute oli kaiken kaikkiaan antoisa ja vaikutti paljon käsikirjoitukseen tehtyihin parannuksiin. Se tuli suoraan kohderyhmän edustajalta (Allen 2005, 389).

8.2.4 Kooste arvioista ja kirjan valmistuminen

Asiantuntijoita oli tähän mennessä ollut 11 ja heidän lisäksi 15-vuotias Emma. Arvioitsijoina toimineet, materiaalia kokeilleet opettajat mukaan lukien yhteensä 16. Lukumäärä vaikuttaa suurelta. Ohjeita oli tullut paljon.

Ohjeet olivat osittain ristiriidassa keskenään. Viimeisimmät arvioitsijat olivat olleet ankarimpia. Kirjoittajalle tämä aiheutti lisäongelmia: ketä pitäisi uskoa, kuinka monta asiantuntijaa ylipäänsä on tarpeen ennen käsikirjoituksen julkaisemista? Kirjoittaja on viime kädessä vastuussa sisällöstä. Mitkä lähde-otokset, tilastot tai artikkelit ovat hyväksytyjä, viimeisimpiä tietoja sisältäviä? Jos oppimateriaaliksi tarkoitettu käsikirjoitus pitää näin perusteellisesti tarkastaa ennen julkaisemista, pitäisikö jo lakkautettu oppimateriaalikeskus palauttaa taas entiseen tehtävänsä? Seksuaalisuus saattaa olla vieläkin niin arka alue, että sen alan oppimateriaalia arastellaan julkaista. Seksuaalisuus on alue, joka ei vielä tunnu olevan kaikilta osin selkiintynyt.

Oppimateriaalin kehittämisessä oli käytetty uusimpia saatavilla olevia tietoja, mutta kuitenkin yksi kommentaattoreista vaati niihin muutoksia. Milloin tieto on hyväksytty? Käytetyt tiedot olivat lähdeoteoksista, jotka nekin oli tarkastettu ennen julkaisemista. Eivätkö tiedot olleetkaan luotettavia? Kuinka kauan pitää korjata, että käsikirjoitus kelpaa julkaistavaksi? Lopulta se vanhenee ja tulee sitä kautta epäkelvoksi. Mitä useamman asiantuntijan silmien editse teksti kulkee, sitä enemmän alkaa epäillä, että käsikirjoitus ilmestyy jonakin päivänä jonkun toisen kirjoittamana. Malleja voi siirtyä muiden käyttöön. Onko jollakin arvioitsijalla tulossa ehkä oma julkaisu samalle kohderyhmälle?

Paras palaute kirjoittajalle tuli käyttäjäryhmän edustajalta ja opettajilta. Onko tämä sitten osoitus ajattelun samankaltaisuudesta vai siitä, että kehitellyt sisällöt ja tehtävät ovat hyviä, koska näiltä palautteenantajilta saatu palaute koettiin käsikirjoituksen kannalta hyväksi?

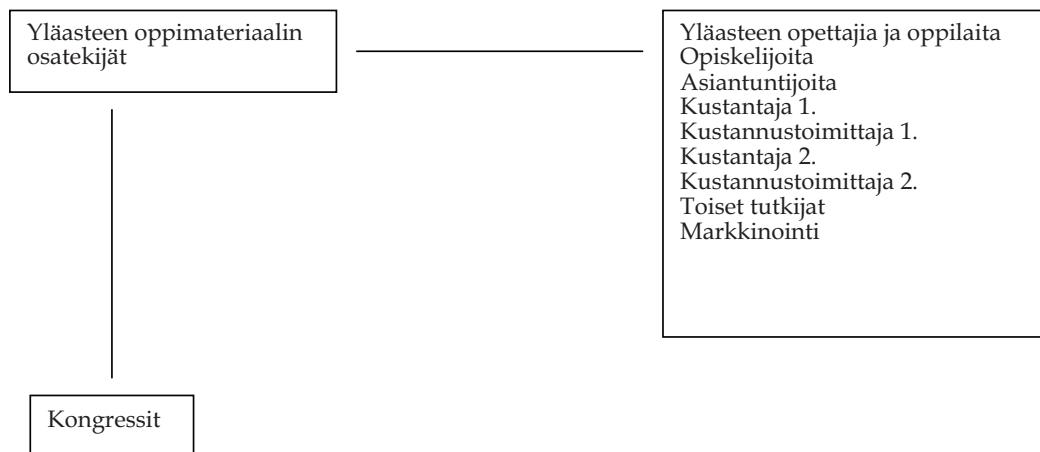
Mikä sitten kehittämisprosessin aikana karsiutui pois? Niiden asiantuntijoiden mukaan, jotka lukivat ensimmäisen käsikirjoituksen, sopimattomia olivat liian rohkeat kuvat (liite 7). Ne olivat materiaalissa kokeeksi ja tulos oli ennakoitavissa. Sen kaltaiset kuvat karsiutuivat kokonaan. Yläasteen materiaaliin oli ehdolla tehtäväsvivu, jossa oli piirretty sukupuolielinten symboleja sellaisina kuin ne esiintyvät kaiveruksina koivun rungossa tai puisissa silloissa, näkötorneissa tai piirrettyinä käymälöiden seiniin ja muihin paikkoihin, joissa nuoriso oleilee. Kuvien joukossa oli myös runomuotoisia riimittelyjä samoista asioista. Tehtävä oli lausuttu mietittäväksi moninaisesti: Mistä tämänkaltainen taide kumpuaa? Kirjoita tarina ihmisestä, joka tekee tällaisia kuvia tai kirjoittelee tällaisia runoja. Kuka näitä tekee? Miten voisi estää tällaista ympäristötuhoa? Luovatko nämä viihtyisyyttä yleisiin tiloihin? Asiantuntijat tyrmäsivät tämän

tehtäväsivun täysin, toiset monisanaisesti, toiset vaikenemalla. Tehtävä siis karsiutui ennenkuin koululaiset saivat sen luettavakseen. Muita arvioinnin tuloksia on esitetty luvussa 8.1.2. sekä taulukoissa 3 ja 4.

8.2.5 Yläasteen oppimateriaalin kehittämisvaiheet

Peruskoulun yläasteen sukupuoliopetukseen soveltuvan oppimateriaalin kehittäminen alkoi ala-asteen oppimateriaalin kehittämisen myötä varsinaisesti vuonna 1996 kongressissa Abortion Matters Amsterdamissa, jatkui samana ja seuraavana keväänä toukokuussa järjestettävien nuorison kasvatustapahtumien yhteydessä tehtävien ja toiminnan suunnittelussa, kirjoittamalla välillä lisää tekstiä oppimateriaaliin, kokeilulla kouluopetuksessa, korjaamalla ja uudistamalla. Vuonna 1997 sain tehtäväkseni Terveys ry:lle Tapakasvatusohjelman laatimisen. Tässä yhteydessä voin testata myös oppimateriaaliin tulevia tehtäviä. Tietyt tehtävät lähetin myös kopioina Äänekosken kaupungin sukupuolikasvatusta kokeileville opettajille. He käyttivät tehtäviä opetuksessaan. Sinne oltiin valmiit ostamaan yläasteen oppimateriaali jokaiseen kouluun sitten kun se ilmestyy. Sosiaali- ja terveysalan koulutus- ja messutapahtuma Terve SOS 2000 Tampereella kolmipäiväisenä opintomatkana oli esitelmien kuuntelijalle tiedollisesti antoisa.

Alla olevaan kuvioon 10 olen pelkistänyt kehittämistyön osatekijät.

KUVIO 10 Kehittämistyön osatekijät

Yläasteen oppimateriaalin julkaiseminen viivästyi kustantajan vaihduttua. Se julkaistiin kesällä 2001 nimellä (liite 4):

Kyllä vai ei, murrosikäisestä aikuiseksi
109 sivua
ISBN 951-0-25874-1
WSOY

8.2.6 Jälkityö

Kirjan toimittaminen painokuntoon toisen kustantajan ja ammattitaitoisen kustannustoimittajan kanssa sujui vaivatta. Kuviksi valittiin kustantajan varastosta valmiita kuvia. Tekstin ohella sivulle tuli lyhyitä tarinoita. Loppuun liitettiin lähdekirjaluettelo ja tietoa havainnollistamismateriaaleista.

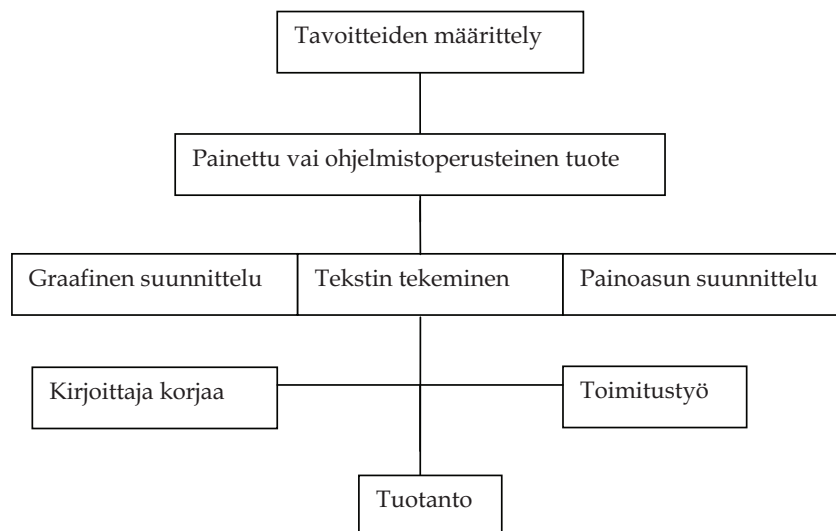
Palautetta ei ole tullut suoraan tekijälle. Kustantajan edustajan kertoman mukaan kirjaa on myyty paljon ottaen huomioon, ettei se ole tietyn oppiaineen kirja. Työ on tehty!

Kokeiluun osallistuneille opettajille on mennyt kirjoja korvaukseksi vai-vannäöstä kehittämistyössä.

Kyllä vai ei -kirjan loppuun oli tarkoitus liittää kirjallisuusluettelo teoksis-ta, joita oli käytetty sisältöä kehiteltäessä. Kustannustoimittaja kuitenkin lyhensi sen käsittämään ainoastaan suomenkieliset kirjat. Alkuperäinen lähdeluettelo on liitetty tutkimuksen lähdeluettelon yhteyteen.

Oppimateriaalin tekstin kehittämistyö ja työn saattaminen lopulta paino-kuntoon on aikaa vaativa tehtävä, vaikka päämäärä olisikin työn alkaessa selvä.

Tutkijat Glynn, Andre ja Britton (1986, 245-251) ovat koonneet tekstin suunnittelun mallin, jossa ovat kaikki työn osavaiheet:

KUVIO 11 Malli tekstin suunnitteluun

Aiemmin esitetyt mallit (vrt. luku 7.2.) antavat yksityiskohtaisia ohjeita kirjoittamista suunnittelevalle, tämä malli havainnollistaa työprosessin kokonaisuuden. Tavoitteet määräytyvät opetussuunnitelman perusteella. Niitä syventävät ja tekevät oppilaskohtaisiksi kyselyt käyttäjäryhmän edustajilta ja heidän opettajiltaan. Kustantaja puolestaan vaikuttaa siihen, millainen tuotteesta tulee – painettu vai ohjelmistoperäinen.

Tekstin tekeminen, graafinen ja painoasun suunnittelu tapahtuvat enemmän tai vähemmän samanaikaisesti. Graafiseen suunnitteluun lasketaan kuuluvaksi taulukoiden, kuvioiden, diagrammien, värien, piirrosten ja valokuvien käytön suunnittelu. Painoasun suunnitteluun kuuluu kirjasinkoon valitseminen, tekstin leveyden määrittäminen, sivun koko, sivun väri, tekstin vahvuus ja kursivointi. Oman tekstin korjaamisen katsotaan olevan raskain osa. Lopuksi Glynn, Andre ja Britton (1986, 245-251) toteavat, että kokonaisuus on enemmän kuin osiensa summa.

Omaan kehittämistyöhöni sovellettuna nämä kaikki osavaiheet olivat mukana. Tavoite oli selvä, samoin se, että siitä tulee painotuote. Viimeisintä kirjaa kirjoittaessani en ajatellut graafista puolta kovin paljon enkä painoasua, nehan tulevat painotetummin mukaan, kun kustannustoimittaja alkaa työskennellä kirjantekijän kanssa. Keskitysin tekstin tekemiseen. Sitä tein vapaa-aikoina, viikonloppuina ja lomilla. Se oli täyttä työtä, mutta sitä oli hauska tehdä. Sitten tulivat testit ja asiantuntijat ja heidän kommenttinsa ja korjaukset niiden perusteella. Se oli raskain ja työläin vaihe, vei aikaa enemmän kuin olisi voinut kuvitella. Mielessäni ohje ”kirjoittaja kuitenkin päättää mitä kirjaan tulee” tein ratkaisuni. Tuotanto oli suuren kustantamon hallussa, se teetti itselleni vain vähän työtä.

8.2.7 Palaute viisi vuotta myöhemmin

Kirja Kyllä vai ei postitettiin ilmestyttyään kehittämistyössä mukana olleille opettajille. Näistä opettajista kolme löytyi samoista työpaikoista, joissa he olivat olleet jo kehittämistyön aikana. Heidän lisäksi haastateltavaksi saatiin pappi, joka oli rippikoulussa käyttänyt kirjaa. Kirjahan oli tarkoitettu 13-15-vuotiaille nuorille.

Haastateltavia opettajia lähestyttiin ensin puhelimella. Sitten heille lähetettiin saatekirjeen mukana kyselylomake kevätlukukaudella 2006 (liite 11). Kyselylomake pyydettiin palauttamaan vastauskuoressa kuukauden kuluessa. Kirjeessä kysyttiin myös, olisivatko vastaajat valmiita haastatteluun. Kaksi palautti vastauksensa kuten oli pyydetty ja ilmoitti suostumuksena haastatteluun. Kolmannelta pyydettiin kirjeitse vastausta, mutta sitä ei tullut. Kolmen kuukauden kuluttua vielä puhelinsoitolla pyydettiin vastausta. Hän oli myönteinen ja lupasi lähettää vastauksensa, mutta ei ollut kovin halukas yhteistyöhön, sillä terveyskasvatuksen tunnit oli annettu toiselle liikunnanopettajalle ja asianomainen oli alkanut sen sijaan pitää maantiedon tunteja. Hän kyllä aluksi kertoi käyttäneensä kirjaa, mutta se jäi uusien haasteiden myötä hänen käytöstään. Siis kaksi opettajaa vastasi, heidät myös haastateltiin nauhalle tallentaen; rippikoulupap-

pikin haastateltiin, yhteensä kolme haastattelua saatiin kirjan *Kyllä vai ei* käytöstä.

Opettajat totesivat oppilaiden odottavan kovasti sukupuolikasvatustunteja. Toinen opettajista jopa kertoi oppilaiden muistuttaneen häntä ”älä vaan siten unohda seuraavalla kurssilla sitä”, kun kaikkea ei ehditty käsitellä syyslukukauden jaksolla. On sellaisiakin oppilaita, jotka ahdistuvat näistä tunteista, mutta ratkaisuna on käynyt se, että oppilas on saanut kirjan *Kyllä vai ei* käteensä ja mennyt opiskelemaan asioita itsekseen tai on saanut aiheen ja kirjoittanut siitä. Jokaiselle oppilaalle tilataan *Kyllä vai ei* -kirja ja he saavat pitää sitä opetusjakson ajan itsellään. Sitten kirjat kerätään seuraavan luokan käyttöön. Sanomalehti-opetuksessa teeman yhteydessä koulussa on monia ratkaisuja. Jos joudutaan ottamaan sijainen, hän voi pitää itselleen tuntemattomasta aiheesta tunnin sanomalehden avulla antamalla oppilaille tehtäväksi etsiä sukupuoliseen kasvuun liittyviä juttuja lehdestä. Aiheesta ahdistunutkin oppilas oli tullut myöhemmin mukaan yhteiseen opetukseen asian tultua itseopiskelun kautta tutummaksi.

Eniten käytettyjä olivat *Kyllä vai ei* -kirjan tekstit. Niistä selviää monen tulevan opetustunnin seuraavat tehtävät. Kirjan tehtävät täydentävät biologian opettajan ja kotitalousopettajan kokemuksen mukaan hyvin niitä asioita ja tehtäviä, joita on biologian oppijaksossa. Korostettiin mm. tehtäviä Olenko OK ja lukuja Jämäkkyys ja Tunteet. Näihin liittyviä asioita oli muissa yhteyksissä opetettu tuskin ollenkaan tai hyvin vähän. Tehtäviä oli paljon, koska ne oli tarkoitettu eri oppiaineisiin, mutta haastatellut opettajat käyttivät tehtäviä valikoiden omilla tunteillaan. Heidän mielestään työtavoiksi sopivat improvisoinnit ja ryhmätyö. Muuta havainnollistamisaineistoa on ollut vähän, vain kalvoja ja video. Toinen opettajista mainitsikin, että aiheesta ei ole olemassa hyviä videoita. Teemapäivää kumpikaan opettaja ei pitänyt seksuaaliasioiden opettamiseen hyvänä ratkaisuna. Se tulee vain kerran ja siinä tulee liian paljon asiaa kerralla. Tapahtuu sama ilmiö kuin messuilla, ei muista kokonaisuuden paljouden vuoksi yksittäisiä asioita. On parempi, että ainakin sukupuoliopetus tulee kouluvuoden myötä tasaisesti pienempinä annoksina.

Opetussuunnitelma velvoittaa käsittelemään asiaa laajasti ja monipuolisesti. Nyt se onnistuu, kun terveystiedon opetus on tullut kouluihin. Eri aineiden yhteistyö toimii opettajien mielestä, myös kouluterveydenhoitajan työ täydentää tunteilla käsiteltyjä asioita. Ne oppilaat, jotka ovat saaneet kirjan käyttöönsä, lukevat sen kannesta kanteen, vaikka tunteilla ei kaikkia asioita ja tehtäviä ennetä käsitelläkään. Oppilaille eivät kaikki käsitteet ole tuttuja, niitä sitten kysellään tunnilla. Esimerkiksi masturbointi on sellainen. Toinen asia on gynekologinen tutkimus, joka aiheuttaa kyselyä. Pyydettyessä opettajaa laittamaan oppilaiden kannalta viisi tärkeintä asiaa järjestykseen, ne olivat tunneviestintä, seksuaalinen erilaisuus, raskauden ehkäisy, seksuaaliset oikeudet ja velvollisuudet sekä arvot ja asenteet. Ekakerta on asia, josta keskustellaan. Kun ryhmä on pieni, ei asia mene leikiksi, vaan keskustelulle on saatu luotua turvallinen ilmapiiri.

Kirjan ilmestymisestä on kulunut viisi vuotta, mutta sitä voi opettajien mielestä käyttää yhä. Jos jotakin toivoisi sellaista, mikä oppilaita tässä maailmanmenossa kiinnostaa, olisivat sitä hedelmällisyshoidot, samaa sukupuolta olevien kumppanuus ja miten kahdelle naiselle voi syntyä lapsi. Tällä alueella on paljon asioita, jotka askarruttavat koululaisen ajatuksia. He saavat tietoa lehdistä ja televisiosta ja haluavat vastauksia ja selityksiä mitä erikoisempiin asioihin. Siksi opettajat toivovat edelleen koulutusta näistä sisällöistä osatakseen vastata ja antaa oikeaa tietoa oppilaille. Opettajiin ja koulun antamiin tietoihin luotetaan. Opettajat itse toivovat lisää tietoa eri kulttuurien suhtautumisesta sukupuoli-asioihin.

Joissakin yhteyksissä on esitetty, että eteläsuomalaisille pitäisi olla räväkämpää kysymyksiä ja toimintaa, mutta tähän haastatellut opettajat vastasivat kieltävästi. Eteläsuomalaisten lasten kehitys tapahtuu samassa tahdissa kuin muidenkin, heidän ruumiissaan tapahtuvat samat muutokset kuin muualla maassa elävillä ja kehittyvillä. Miksi heille pitäisi olla erilaisia tehtäviä? Niin miksi tosiaan, lapsen on saatava rauhassa käydä eri kehitysvaiheet läpi tarvitsematta kiirehtiä aikuiseksi liian äkkiä.

Kirja *Kyllä vai ei* on tarkoitettu 13-15-vuotiaille, joten se sopii käytettäväksi myös rippikouluopetuksessa. Rippikouluilla on oma opetussuunnitelmansa, jonka mukaisesti kukin opettaja voi painottaa omia näkemyksiään. *Kyllä vai ei* -kirja on ollut käytössä varsinkin teemojen kasvaminen, varttuminen, seurustelu ja oma identiteetti yhteydessä. Työskentelytapoina on ollut työpistetyöskentely tai rastityöskentely teeman Median vaikutus nuoren seksuaali-identiteettiin yhteydessä, jossa oli lehtiartikkeleita ja tehtäviä *Kyllä vai ei* -kirjasta. Kirjan harjoitukset ovat olleet apuna aiheen *Mistä pidän* toisessa toteuttamisessa, jota on työstetty pelien ja leikkien avulla. Erilainen seksuaalisuus ja homo-huora -puhuttelut on käsitelty pienryhmäkeskusteluissa. Kirjalla *Kyllä vai ei* on oma merkityksensä myös rippikouluopetuksessa, vaikka sitä ei ole varsinaisesti sitä varten kehiteltykään. Tämä vain osoittaa sen miten eri yhteyksissä oppimateriaalia voidaan käyttää, jos joku huomaa sen mahdollisuudet tiedon- ja oppimateriaalien tulvassa.

Asiantuntijat ja opettajat lausunnoissaan vastustivat oikeastaan aiheiden valintaa hyvin vähän tai ei ollenkaan. Joidenkin tehtävien kohdalla oli kysymyksiä ja ehdotuksia poistamiseksi. Nekin tehtävät olivat oikeastaan mukana vain siksi, että ulkopuolisen lukijan kanta tulisi selväksi. Näitä tehtäviä oli kaksi eikä niiden poistaminen vaikuttanut muuhun sisältöön. Ne olivat nuorten maailmasta, mutta aikuisen asiantuntijan mielestä kuitenkin triviaaleja.

Vaikutti siltä, että jossakin vaiheessa asiantuntijoille ei ollut mennyt riittävästi tietoa kohderyhmästä, jolle teksti oli suunnattu. Mahdollisesti myös aikaa lukemiseen oli annettu liian vähän.

Kannustavaakin palautetta tuli. Huomautus suomalaisen lähdekirjallisuuden vähäisyydestä sai tutkijan huomaamaan asian olevan juuri niin ja se korjattiin. Yksi lukijoista oli kohderyhmään kuuluva 15-vuotias (muut olivat aikuisia), joka tuntui parhaiten ymmärtäneen sisällön ja oli paneutunut siihen.

Häneltä tulivat arvokkaimmat korjausehdotukset. Tämän perusteella voi todeta sisällön saavuttaneen nuoren ajatusmaailman.

Oppimateriaalien kehittäminen kesti viisi vuotta, saman kuin Perhesuunnittelu 2000 -projekti kesti. Oppimateriaalin tekeminen on hidasta työtä, ainakin silloin, kun ei tee sitä kokopäiväisesti. Tekijältä vaaditaan ajan lisäksi taustatietoa, perehtymistä alaan ja kokemusta käytänteistä. Ellei teoriaa ole, se on luotava. Uutta tietoa tekstin luomiseksi on hankittava alan julkaisuista, artikkeleista ja kirjoista sisällön saamiseksi ajan tasalle ja ikäkaudelle soveltuvaksi. On tehtävä karsintaa, valintoja, neuvoteltava eri opetushenkilöiden ja kustantajan edustajien kanssa. Lisätietoa ja kokemusta saa osallistumalla ulkomaisiin kongresseihin ja kotimaisiin koulutustilaisuuksiin ja omiakin ajatuksia selventääkseen on hyvä välillä julkituoda työnsä posterein ja esitelmin. Oppimateriaalin kehittäjän työ ei ole yksinäistä puurtamista, ei ainakaan pitäisi olla. Sukupuolikasvatuksen oppimateriaalin, kolmen pienen kirjan, koko kehittämistyön kulku on kuvattu liitteessä 12.

9 POHDINTA LAADITUISTA OPPIMATERIAALEISTA JA KEHITTÄMISTUTKI- MUKSESTA

9.1 Tulosten pohdinta: mitä peruskoulun sukupuolikasvatuksen oppimateriaalilta edellytetään

Tie ensimmäisestä ideasta opettajan ja oppilaan käteen sopivaksi joustavaksi työvälineeksi on kustantajan näkemyksen mukaan, pitkä ja monivaiheinen (Werner 2007, 34). Jos asiaa kysyttäisiin kirjoittajalta, tuskin näkemys kustantajan näkemyksestä juurikaan poikkeaisi. Jokainen sana on mietittävä. Jos oppimateriaalin tekeminen on ryhmätyötä, se ehkä keventää yksin kirjoittavan aherrusta (Brinkley 2005, 1395). Ryhmän kokoontumisaikojen löytäminen on kuitenkin oma ongelmansa. Yksinäinen kirjoittaja kirjoittaa, kun siihen on aikaa. Siinä mielessä yksinäinen työ on helpompaa. Tosin silloin kaikki on tehtävä yksin.

Oppikirjan laatimisessa lähtökohtana on opetussuunnitelma. Opetussuunnitelmat uudistuvat ja muuttuvat kymmenen vuoden välein. Sekin on otettava huomioon, jos kirjan tekeminen kestää kauan. Lisäksi opetussuunnitelmat ovat vaativia (Vahtola 2007). Vuoden 1970 jälkeen on opetussuunnitelma antanut oppimateriaalin tekijälle useinkin viitettä vain vähän. Tarkoitus on haettava muualta: tutkimuksista, kokeiluista, kirjoista, ulkomaisista materiaaleista, kohderyhmältä, opettajilta, koulutuspäiviltä, alan asiantuntijoiden tapaamisista ja jopa rivien välistä. Sukupuoliasioista tehtävän oppimateriaalin tulisi olla monipuolinen eri oppiaineisiin integroitava, nuorekas ja huumoria sisältävä, mutta mikään oppikirja ei kuitenkaan ole täydellinen (Reiss 1998, 137). Tätä täydentää vielä Khutorskoi (2006, 79) toteamalla, että elämä on toista kuin oppikirja.

Perhekasvatuksen, perhe- ja ihmissuhdekasvatuksen, sukupuolikasvatuksen eli mitä nimeä nyt eri opetussuunnitelmat käyttävätkin, kirjoittamisen ongelma on myös se, ettei aiheelle ole omaa oppiainetta. Asia on integroitava alasteella muihin oppiaineisiin, yläasteella se on osana terveystieteiden opetusta. Siinä on muitakin aiheita, joten terveystieteiden opetukseen tulee sisältää muuta-

kin kuin sukupuoliasiat. Tämän kaltainen oppimateriaali sopisi hyvin pelkäänsä opettajille suunnatuksi; materiaalista hän voisi poimia opetukseensa aineistoa tarpeen mukaan. Ala-asteen materiaali kehiteltiin aluksi juuri sellaiseksi, mutta kustantajan edustaja halusi materiaalin kahdeksi eri kirjaksi: toisen oppilaille, toisen opettajalle. Tarkoitus oli tehdä opettajan ja oppilaan sivut eri väriselle paperille, oppilaan sivuista opettaja olisi harkintansa mukaan ottanut kopioita oppilasta varten. Kopioinnin helpottamiseksi kirja oli suunniteltu kierreselkäksi. Jokainen aihe kirjaan oli suunniteltu lähteväksi sivun keskellä olevasta kuvasta. Tekijän ideat tulivat hylätyiksi heti aluksi joko liian kalliina ratkaisuin tai kustantajan edustajan tyrmäyksen vuoksi. Jos haluaa tehdä kirjan, on oltava joustava! Yläasteen oppikirjalla oli toinen kustantaja ja erittäin ammattitaitoinen kustannustoimittaja, jolloin työ sujui ihan toisin. Tuntui siltä, että toimittaja tekee kirjastani kuolemattoman (Buaman 2003, 851)!

Opetussuunnitelma muuttuu, mutta niin muuttuu perhekin. Millaiselle perheelle kirja tulisi suunnata? Ydinperheelle, uusperheelle, sateenkaariperheel- le, suurperheelle vai yksin asuvalle, joka elää läheissuhteessa kotieläimensä kanssa? Sukupuoliasioiden opetukselle peruskoulussa on niin vähän aikaa, että kaik- kua vivahteita on mahdoton sisällyttää materiaaliin. Oppikirjojen Tutkin ja poh- din sekä Kyllä vai ei tehtävissä on kuitenkin aika paljon sellaisia, että niistä saa viitteitä keskustelun pohjaksi. Lisäksi kirjassa on mainittu lukuisia kaunokirjalli- sia teoksia ja elokuvia, joita lukemalla tai katsomalla halukas voi poimia lisätie- toa. Oppikirjojen lopussa on myös luetteloita ikäkaudelle sopivista tietokirjoista.

Oppilas saa oppikirjan koulussa jonkun muun valitsemana (Brinkley 2005, 1395). Valitsija on opettaja tai ryhmä opettajia. Millaista kulttuuria tai yhteis- kuntaa oppikirja edustaa ja millaista näkemystä se heijastaa miehestä ja naisesta, kotitöistä ja ansiotöistä?

Kaarninen (1995, 245) kiteyttää yhteiskunnan ja ajan näkemystä seuraavasti:

1920-luku: kansakoulun oli tarkoitus olla kaikille yhteinen sukupuolesta ja sosiaali- sesta taustasta riippumatta. Oppisisällöt olivat kaikille yhteiset, mutta sukupuolten maailmojen erkaantuminen alkoi silti viimeistään kansakoulussa. Lukukirjojen ker- tomusten ja kuvien avulla välittyi tytöille ja pojille erilainen käsitys heidän tehtävis- tään kodissa, ammatissa ja yhteiskunnassa.

Oppikirja välittää oppilaalle viestiä siitä, minkälaisessa maailmassa me elämme ja minkälaisessa maailmassa he elävät nyt ja myöhemmin. Kirjan tekijälle tämä aiheuttaa haasteita samoin kuin perheiden ja yhdessä asumisen moninaiset muodot. Lehtonen (1995, 96-102) on tutkimuksessaan todennut koulun oppikir- jojen sanoman seksuaalivähemmistöistä vähäiseksi ja puutteelliseksi. Tämä on toisaalta merkillistä siksi, että esimerkiksi homoseksuaaleja on aina ollut osa väestöstä. Heidän elämänsä on eri aikakausina ollut milloin rajoitetumpaa, mil- loin vapaampaa (ks. Aldrich (toim.) 2006). Opettajien koulutuksen harjaannut- taminen käsittelemään seksuaalivähemmistöjä on sekin puutteellista, minkä vuoksi opettajat toistavat oppikirjojen puutteelliset ja usein kielteiset tiedot ope- tuksessaan. Edelleen yhdeksän vuotta myöhemmin sama tutkija toteaa, että perhekasvatuksessa pidetään yllä perinteisiä sukupuoleen liittyviä odotuksia (Lehtonen 2003, 63; 2004, 151). Opetusleikki, jossa simuloidaan häät, on ydin-

perheoppi, joka välittää koululaisille tulevaisuuden maailman heteroseksuaalisena. Lehtonen (2003, 77; 2004, 157) toteaa lopuksi, että heteroseksuaalinen ydinperhe symbolisoi tulevaisuuttamme. Myös Malinen on tutkinut seksuaalivähemmistöjä oppikirjoissa ja oppilaiden tiedoissa. Hän on todennut, että seksuaalivähemmistöjä ei mainittu vuosien 1994 ja 2004 opetussuunnitelmissa erikseen, mutta oppilaiden tiedoissa ja joissakin oppikirjoissa nämä näkyvät (Malinen 2006, 22-23). Tämä on haaste kirjan kehittäjälle.

Ovatko oppikirjojen sanomat ja kuvitus seuranneet aikaansa riittävästi vai toistavatko ne yhä samaa mallia kuin melkein sata vuotta sitten? Onko nykypäivän nuorella koulunsa loputtua selvillä seksuaalinen identiteettinsä, tehtävänsä kodissa, ammatissa ja yhteiskunnassa?

Oppikirjan luominen kehittämistutkimuksena tarjoaa mahdollisuuden perinpohjaiseen asioiden selvittelyyn. Se johtuu juuri tutkimuksen luonteesta: tehdään, kokeillaan, arvioidaan, parannellaan, kokeillaan, palataan taas takaisinpäin ja tehdään uudelleen. Tästä johtuen tutkimus on hitaasti etenevää, mutta antaa myös tekijälleen mahdollisuuden kehittää omaa työtään ja osaamistaan. Oppikirjan kehittämistyö on oppikirjan ikään nähden, joka Lappalaisen (1992, 11) mukaan on 3-4 vuotta, kohtuuttoman pitkä prosessi aikaan ja vaivaan nähden, mutta sen arvo on koettava muulla tavoin, esimerkiksi oman pätevyyden kasvamisena. Taloudellisesti kannattavaa se ei ole. Kirjan myyntitulot eivät aina kata kuluja. Sukupuolikasvatuksen oppikirjan suunnittelussa on tekijäkin joskus hämillään siitä mikä on sallittua ja mikä ei (Reiss 1998, 2).

Oppimateriaalia kehiteltäessä tulee esille monia tilanteita, joissa tulee miettiä, milloin joku toinen julkaisee materiaalin ennen kuin se julkaistaan omalla nimelläni. Ulkopuolisia asiantuntijoita on tukiryhmänä lukemassa valmistunutta tekstiä. Kuinka tekijä voi olla varma heidän suhteensa? Opettaja-oppilasryhmien palaute oli hyvänä tukena tälle kehittämistyölle ja suotuisalle työn jatkumiselle. Luokanopettajiksi opiskelevat kokeilivat tehtäviä opiskeluunsa liittyen ja antaen palautetta välittömästi. Opetusharjoitteluun kuului myös aiheita tältä alueelta, jolloin koko käsikirjoitus oli harjoittelijan käytössä. Oli opettavaista kokea, kuinka asiat toteutuivat. Näistä sai myös aitoa palautetta jatkokehittämiseen. Erilaisten asiantuntijoiden laaja näkemys oli työn rikkautta, heidän tuntemuksensa tasoitti joiltakin osin arvotaustaa.

Tämän tutkimuksen yhteydessä kehiteltyjen oppikirjojen käyttäjiltä kysyttiin haastattelun lopuksi, minkä kouluarvosanan asteikolla 1-10 he antaisivat kokeilemastaan kirjasta. Opettajat antoivat arvosanoiksi 9 ja 8½. Se oli yksi osoitus tehtävän onnistumisesta. Yksi arvioija sanoi kirjan olevan jotenkin totinen. Kyllä, siitä tuli totinen, sillä kaikki huumoriksi tarkoitettu osa oli saanut asiantuntijoilta tuomion: pois!

Oppimateriaalin kehittämisessä haasteena oli tiedon runsaus ja opetuksen käytettävän ajan vähyys. Oppimateriaali olisi helposti paisunut suureksi, joten karsimista piti tehdä. Tehtävien, kuten asiasisällönkin valintaan vaikutti se, minkä ikäisille oppimateriaali oli suunnattu. Tehtävien tuli olla nuoren kehitystasolle sopivia. Tieto lisääntyy vähitellen. Tieto myös muuttuu ajan myötä.

Miten kirjan sisällön jaotus tapahtui ottaen huomioon neljä eri dimensiota, tulokseksi tuli ulkopuolisen arvioitsijan mukaan, että eettisen osan tehtäviä oli 28 %, kulttuurisen 30 %, biologisen 30 % ja psyykkisen osan tehtäviä on 12 %. Viimeksi mainittu jää vähemmälle ja biologisen osan tehtävät kokonaisuutena tulevat painotetuiksi, kun ottaa huomioon biologian tarjoamat tehtävät sen lisäksi. Psyykkisen osan tehtävät täydentyvät muiden tehtävien yhteydessä, sillä tehtävät ovat joiltakin osin päällekkäisiä. Eri osien tehtävät olivat hyvin edustettuina valmiissa materiaalissa.

Tutkin ja pohdin -kirjan julkaissut järjestön edustaja kertoi, että kirjaa oli myyty paljon. Kyllä vai ei -kirjan kustantaneen yhtiön edustaja kertoi, että heille tarjotaan useita käsikirjoituksia tältä alalta, mutta vain 1% niistä julkaistaan. Molempien palautteiden perusteella voi todeta, että kirjat Tutkin ja pohdin sekä Kyllä vai ei kannatti kehittää. Kouluissa oli kysyntää näiden kaltaisille kirjoille, koska molempia myytiin hyvin.

TAULUKKO 5 Oppikirjojen kehittämistyön aikana tapahtuneen arvioinnin lähteet

Tutkin ja pohdin	Vuosi	Kyllä vai ei
opettajaksi opiskelevat, yhdysopettajat ja heidän oppilaansa	1995	opettajaksi opiskelevat, yhdysopettajat ja heidän oppilaansa
opetusharjoittelija harjoittelujakson jälkeen	T u t k i j a	luokanopettaja
luokanopettaja	a	15-vuotias Emma
kustantajan edustaja ja kustantajan valitsema kuvittaja	i t s e	rippikoulunopettaja
kustantajan valitsema asiantuntija	k o k o	lukuisia asiantuntijoita
posterit Human Rights kongressissa Valenciassa kesäkuussa 1997		tehtäviä nelikenttään kartoittanut ulkopuolinen arvioitsija
kehittelystä materiaalista		kustantaja
esitykset jatkokoulutusseminaareissa		kustannusvirkailija
	a j a n 2000	esitys aiheesta vuonna 1999 kongressissa Sexuality in the New Millenium Hong Kongissa
		esitykset jatkokoulutusseminaareissa

Taulukossa on esitetty oppimateriaalin arviointiprosessi yhteenvedonomaaisesti. Oppimateriaalin kehittämisessä oli taustalla lapsen sukupuolinen kypsyminen ja koulun opetussuunnitelman antamat linjat opetukselle sekä toisaalta kansainvälinen suositus lapsen oikeudesta häntä koskevaan tietoon ja Suomen vanhempainyhdistyksen julkilausuma. Koska opetussuunnitelma suo sukupuolikasvatukselle niukasti aikaa, korostuu oppimateriaalin tekemisessä valinta siitä mitä otetaan esille ja mitä jätetään pois. Oppimateriaaliin mukaan otettu on reflektoitu kouluhallituksen ylitarkastajan, nuorten omien toiveiden, opettajien näkemysten ja tutkimuksen tekijän oman opettajakokemuksen kautta. Oppimateriaaliin on

lukujen loppuun liitetty viiheitä kaunokirjallisuudesta ja elokuvista, joista oppilas saa lisää reflektoitavaa ihmisen elämän eri puolista, etenkin ihmissuhteista ja niiden moninaisuudesta. Kaikki vivahteet eivät mahdu oppimateriaaliin eivätkä koulun tunteihin.

9.2 Kehittämistutkimuksen luotettavuudesta ja mitä refleksiivinen analyysi paljastaa tuotetuista oppimateriaaleista ja niiden kehittämistarpeista

Tutkimuksen luotettavuutta arvioidaan usein edelleen validiteetin ja reliabiliteetin käsitteillä. Validiteetti tarkoittaa tutkimusmenetelmän ja -kohteen yhteensopivuutta; miten menetelmä sopii juuri sen ilmiön tutkimiseen, jota sillä on tarkoitus tutkia (Heikkinen & Syrjälä 2007, 147).

Validiteetti ja reliabiliteetti soveltuvat huonosti laadulliseen tutkimukseen. Ne ovat määrällisen tutkimuksen kuvaajia (Heikkinen & Syrjälä 2007, 148). Otan ne tässä kuitenkin mukaan osoittaakseni, missä määrin ne sopivat tämänlaatuiseen kehittämistutkimukseen. Tutkimuksen laatua ei voi arvioida kriteeri kriteeriltä, toisistaan erillään. Kokonaisuus on enemmän kuin osiensa summa, monet laatu-periaatteet ovat osittain päällekkäisiä. Inhimillinen tieto maailmasta rakentuu tulkintana kielen kautta ja koska tulkinta on sidoksissa aikaan ja paikkaan, kielen lisäksi jokainen tulkinta voidaan tehdä uudelleen. Totuus on siis jatkuvaa neuvottelua, keskustelua ja dialogia eikä näin ollen ole koskaan valmis (Heikkinen & Syrjälä 2007, 149).

Kehittämistutkimus on soveltavaa tutkimusta Richeyn ja Kleinin (2007, 41, 62) mukaan. Samojen tutkijoiden mukaan tällainen tutkimus, ollakseen luotettavaa, tulee aloittaa pohtimalla tutkimusongelmaa tarkasti. Siihen kuuluu esimerkiksi:

- onko aihe ajankohtainen,
- onko aihe keskeinen asia tällä alueella,
- onko alalta kirjallisuutta,
- onko kentällä tarvetta tällaiselle.

Suunnittelussa tulee miettiä myös aiheiden painopisteet, kaikelle kun ei kannata uhrata aikaa (Richey & Klein 2007, 16, 24).

Tutkimuksen luotettavuutta lisää vankka taustateoria. Sitä voi etsiä perehtymällä tieteellisiin julkaisuihin, joista löytyy uusinta tietoa tutkimuksista. Se laajentuu osallistumalla alan kongresseihin omassa maassa ja maailmalla, pitämällä oman esityksen ja keräämällä kongressipapereita. Luotettavaa kehittämistutkimusta tekevällä oletetaan olevan ennestään alan tuntemus ja toimintaa tällä alalla. Kehittämistutkimuksessa yhdistyvät usein tuotteen tekeminen ja sen tekemisen tutkiminen (Richey & Klein 2007, 48). Tällainen tutkimus kestää vuosia ja on kompleksista ja sellaisena ”vie tutkijan mukanaan”. Tutkimuksen luo-

tettavuutta lisäävät myös monipuoliset tehtävät. Erityisesti tähdennetään sitä, että tutkija, kehittäjä, tuntee alan (Richey & Klein 2007, 81).

Sisäistä validiteettia luonnehtivat vastaukset kysymyksiin:

- ovatko kaikki vaiheet välttämättömiä,
- voidaanko eri vaiheet toteuttaa esitetystä järjestyksessä,
- onko kaikki ympäristön tekijät otettu huomioon,
- voidaanko asiat toteuttaa erilaisissa tilanteissa,
- vastaako kehitetty tuote siihen käytettyä aikaa ja rahaa.

Ulkoista validiteettia kuvaavat vastaukset seuraaviin kysymyksiin:

- missä määrin tuote vastaa asiakkaan tarpeita,
- tehostuuko työskentely tuotteen avulla,
- vaikuttaako tuote käyttäytymisen muutokseen ja suoritustasoon (Richey & Klein 2007, 23-24).

Tästä voidaan päätellä, että oppimateriaalin kehittäjän tulee olla aiheensa sisällä siten, että hän tuntee alan sekä teoriassa että käytännössä. Hän on siis tietäjä ja toimija alallaan sekä tuntee kohdeyleisönsä että sen kehitystason.

Oppimateriaalin kirjoittajan on omattava kielitaitoa pystyäkseen lukemaan alansa tieteellisiä julkaisuja. Niistä löytyvät alan uusimmat tutkimustulokset. Kielitaito on tarpeen osallistuttaessa alan kongresseihin kotimaassa ja ulkomailla.

Vahvan teoriapohjan lisäksi oppimateriaalin kehittäjän tulee tuntea sisältöalue, jota oppimateriaali edustaa sekä koulun työtavat ja mahdollisuudet toteuttaa tehtäviä koulun arjessa. Muistettava on myös, että oppiminen ei ole pelkästään yksilöllinen prosessi, vaan siihen vaikuttavat lisäksi yhteisö ja kulttuuri (Miten opimme 2004, 11).

Edellä kuvattua taustaa vasten kehitetty sukupuolikasvatuksen materiaali vaikuttaa luotettavalta. Kehittämistyö tapahtui tutulla alueella, peruskoulussa, opettajien ja oppilaiden yhteistyönä opettajaksi opiskelevien taustatuella. Tehtävät olivat monipuolisia, yksilö- ja ryhmätehtäviä ja edustivat sukupuolikasvatuksen neljää eri dimensiota varsin tasapuolisesti (ks. luku 9.1.). Tehtävät ovat realistisia, joskin karsintaa on ollut pakko tehdä opetukseen käytettävän ajan niukkuuden vuoksi. Tietopohjan laajentaminen on kuitenkin mahdollista näissäkin rajoissa varsinkin jos seuraa vihjeitä lisätiedon etsimisestä kaunokirjallisuudesta, tietokirjallisuudesta, elokuvista – uusintoja vanhoista elokuvista tulee eri televisiokanavilta – tai kirjoittamisen ja näyttelemisen kautta. Valokuvaprojekti voisi olla tehtävänä sopiva tuki oman identiteetin löytämisessä, ts. oppilaat kuvaavat toisiaan ympäristössä, johon tuntevat kuuluvansa. Siitä kootaan seinälehti kuvateksteineen. Valokuvaan asettuminen auttaa itsensä hyväksymisessä.

Oppikirjatutkimus olettaa oppikirjan vanhenevan 3-4 vuodessa. Sukupuolikasvatuksen oppikirja tehtävineen vanhenee hitaammin, ei ihminen niin pian

muutu. Mutta kulttuuri ja sukupuolikäsitykset voivat jossain yhteiskunnallisessa tilanteessa muuttua nopeasti, tai ainakin tulla julkiseen keskusteluun.

Oppimateriaali on hyvä, jos se lisää tietoa, muokkaa asenteita ja muuttaa käyttäytymistä (Richey & Klein 2007, 128). Asenteiden muokkautumista ja käyttäytymisen muuttumista on kuitenkin hankala mitata, muutos voi tapahtua vasta vuosien kuluttua, jos sittenkään. Tässä tutkimuksessa kehitettyjen oppikirjojen käyttöä arvioitiin seitsemän ja yhdeksän vuoden kuluttua ilmestymisestä. Tutkimus osoitti niiden edelleen sopivan koulukäyttöön.

10 KOHTI JÄLKIMODERNIN KOULUN SUKUPOULIKASVATUKSEN OPPIMATERIAALIA

Oppimateriaalien laatimisen aloittamisesta on jo kulunut 14-vuotta. Moni asia on muuttunut suomalaisessakin yhteiskunnassa toisenlaiseksi. Oppimateriaalintekin on ajateltava vuonna 2009 eri tavalla kuin 1990-luvun lopulla tai 2000-luvun alussa. Postmoderni aika on yksilöllisyyden ja tasa-arvon korostukseensa tuonut seksuaali- ja sukupuolikasvatukseen näkökulmia, jota oppimateriaalissa ei voi sivuuttaa. On siis lopuksi syytä pohtia postmodernin ajan vaatimuksia oppimateriaaleille.

Postmoderni yhteiskunta, postmoderni ihminen – mitä postmodernilla oikein tarkoitetaan? Miten oppimateriaalia tulisi kehittää postmodernin ajan näkökulmasta? Postmoderni tai jälkimoderni sisältää epäilyn siitä, että yhdelläkään menetelmällä tai teoriolla, traditionaalisella tai uutuudella, diskurssilla tai genrellä ei ole yleistä oikeutta oikeaan tai yksinoikeutta autoritatiiviseen tietoon. Postmoderni olettaa, että kaikki totuusvaatimukset peittelevät tai palvelevat tiettyjä etuja paikallisessa kulttuurisessa tai poliittisessa kamppailussa (Gall, Gall & Borg 2007, 30). Ilmaisuja postmodernismi tai poststrukturalismi käytetään monin eri tavoin (Alvesson & Sköldberg 1994, 227). Koska postmodernismi kaihtaa auktoriteetteja, tutkijalla on vaara alkaa pitää itseään auktoriteettina. Se on yhtä suuri kuin toisten auktoriteettien pelko. Parhaan tyydytyksen postmodernistille antaa leikkiminen omassa pienessä maailmassaan, jonka ulkopuolella olevan kohtaaminen pelottaa. Postmodernisti on vapaa ajattelija (Alvesson & Sköldberg 1994, 315).

Perhesuhteita postmodernissa elämässä Roseneil (2005, 247) luonnehtii sekaviksi, monimuotoisiksi ja hajanaisiksi: ihmissuhteet ovat alinomaan vaihtuvia eivätkä heterosuhteetkaan enää ole itsestään selvyyksiä. Perhe ryhmänä tulee oudoksi (queering of the family) verrattuna sen entiseen merkitykseen. Perhe kohtaa radikaaleja haasteita. Perheenjäsenet valitsevat yhä enemmän erilaisia seksuaalisen käyttäytymisen muotoja ja erilaisia elämänjärjestelyjä. Postmoderniin tutkimukseen soveltuu kvalitatiivinen tutkimustapa. Se on monimenetelmällinen sisältäen tulkitsevan, luonnollisen lähestymisen aiheeseen. Kvalitatiivinen tutkimus tutkii asioita niiden luonnollisessa ympäristössä yrittäen saada järkeä tai tulkita ilmiötä niillä merkityksillä, joita ihmiset niille antavat. Kvalitatiivinen

tutkimus on joskus tapaustutkimus keskittyessään tapauksiin eikä suuriin sisältöihin tai näytteisiin (Gall, Gall & Borg 2007, 31). Alvesson ja Sköldberg toteavat myös, että kvalitatiivisen tutkimuksen määritelmä ei ole niinkään selkeä. Siinä on keskeistä monimuotoinen käytäntö ja keskittyminen avoimuuteen. Se lähtee tutkijan perspektiivistä ja sallii monimuotoisen tulkinnan ja asioiden esittämisen (Alvesson & Sköldberg 1994, 11). Näiden määritelmien valossa tämä tutkimus lukeutuu postmoderniin genreen, sillä tätä voi luonnehtia monimenetelmälliseksi, tulkitsevaksi, avoimeksi ja tutkijan näkökulmasta lähteväksi tutkimukseksi.

Mitä postmodernistinen kvalitatiivinen tutkimus antaa seksuaalisuuden tutkimukselle? Todetaan, että yhteiskunta on muuttumassa yhä vapaamielisemmäksi ja avoimemmaksi seksuaalisuuden suhteen huolimatta siitä, pidetäänkö sitä positiivisena vai negatiivisena kehityksenä (Thomson 1997, 233). Seksuaalisuudella myydään kaikkea, esimerkiksi homoseksii on tullut näkyväksi työpaikoille, kaduille, musikaaleihin ja kaikki tämä on tapahtunut yhden sukupolven aikana (Thomson 1997, 259). Henkilökohtaisen moraalien suurimmat muutokset ovat olleet sukupuolikäyttäytymisessä. Nuoret ovat sukupuolikäyttäytymisessä aktiivisia yhä nuorempina verrattuna edelliseen sukupolveen. Myös aikuisuuden merkitys on muuttumassa, nuoruusaika on pidentymässä, murrosikä alkaa aikaisemmin ja itsenäinen elämä siirtyy myöhäisemmäksi, arvelee brittiläinen tutkija Thomson (1997, 258). Ihmisen merkityssuhteen muuttuminen maailmaan nähden muuttaa hänen toimintaansa tai ainakin tuon toiminnan merkitys muuttuu hänelle itselleen. Ihmisen maailmassa oleminen on siis jatkuvasti muuttuvaa ja itseään muuttavaa, refleksiivistä (Jaatinen 2003, 51). Ilmaisu, *merkitys* esiintyy usein kun kuvaillaan postmodernia maailmaa. Mezirowin mukaan merkityksen rakentamisen tapoja ovat ei-tunnetun tulkitseminen ja ilmaistun ajatuksen pätevyyden osoittaminen (Mezirow 1995, 26). Aikuisuuden muuttuminen on tutkimukselle uusi haaste.

Tunnettyytyväisyys ja fyysinen tyytyväisyys ovat syrjäytyneet ja tilalle ovat tulleet merkityksen, kumppanuuden ja pitkäaikaisen tyytyväisyyden odotukset. Heterosuhteet eivät enää ole yhtä kiinteitä kuin aikaisemmin, on yhdessä asumista, jonka jälkeen mennään naimisiin jos mennään, on enemmän eroja ja yksinhuoltajuutta. Parisuhteet eivät enää ole kestäviä, mutta kuitenkin ne eivät ole menettäneet hohtoaan. Avioliiton eteen tehdään töitä. Samankaltaiseksi voidaan tulkita Kontulan ja Haavio-Mannilan (1997) tutkimuksen löydös (ks. 2.1. Seksuaalisuus kulttuurissamme -luku). Homoliitot hyväksytään, jos ne ovat kestäneet kauan, pari on uskollinen toisilleen, jos parilla on normaalit perhearvot (Thomson 1997, 259; Jackson & Scott 2004, 238).

Seksuaalinen suhde nähdään erityisenä, ainutlaatuisena muihin suhteisiin verrattuna. Se sitoo parit yhteen, mikä tekee suhteesta suuremman kuin osiensa summa. Heterosuhde näyttää jäävän normatiiviseksi aikuisten seksisuhteeksi, toisaalta taas heteroita pidetään vähän outoina (queer). Homoseksuaalisuus on vielä koulussa eräänlainen tabu, joka ei ole päässyt osaksi opetusta. Se puuttuu niin opetussuunnitelmasta, oppikirjoista kuin opettajankoulutuksestakin. Homoseksuaalit eivät ole "meitä" vaan "heitä", eikä huomata, että he voivat olla myös onnellisia, onnekkaita ja terveitä menestyjiä, kuten kuka tahansa (Bedford 2009,

29-30). Bedford (2009, 27) toteaa: Ellei siitä (homoseksuaalisuudesta) puhuta, sitä ei ole olemassa. Lapset kohtaavat kuitenkin etupäässä heteronormatiivisen maailman (Jackson & Scott 2004, 236-237). Tosin ystävyys-suhteita voi olla ilman seksisuhdetakin.

Postmoderni teoria korostaa identiteetin rakentumista yksilön omista ratkaisuista käsin yhteistyössä kokemuksen, kulttuurin ja keskustelujen tuloksena. Katsotaan, ettei ole yhtä keskeistä itseä, yhtä hallitsevaa itseä, vaan monta itseä, jotka ovat asennoituneet eri tavoin (Kaikkonen 2004, 93). Identiteetin muodostuminen nähdään myös lineaarisena kehityksenä itseksi, joka on pysyvä (Dentith 2004, 457-458). Identiteetin tutkimisessa varsinkin naistutkimus on huomannut hyviksi menetelmiksi kertomusten ja tarinoiden keräämisen, valokuvauksen ja kahdenkeskisen keskustelun (suomalaisittain lähinnä teemahaastattelu). Näiden kaikkien katsotaan olevan erinomaisia välineitä sosiaalisen konstruktion esille saamisessa (Dentith 2004, 468). Nuoria tulee tukea identiteetin kehityksessä, ei aliarvioida. Koulun opetussuunnitelman tulee olla sellainen, että se antaa tilaa ajattelulle tukahduttamisen sijaan (Thomson 1997, 264; Dentith 2004, 470).

Postmoderni suhtautuminen asioihin on tuonut esille perheväkivallan ja lasten seksuaalisen hyväksikäytön, joista on aikaisemmin vaiettu. Nyt aletaan puida näitä asioita lehtien palstoilla ja muutenkin yleisissä keskusteluissa ja vaatia tukitoimia asianomaisille. Ollaan huolestuneita lapsiin kohdistuvista seksuaalisista uhkista (Jackson & Scott 2004, 244). Samoin esille ovat tulleet teiniraskaudet ja seksuaaliterveyden uhat muutenkin, erityisesti HIV ja AIDS. Tämä on tapahtunut yhden sukupolven aikana. Ovatko arvot muuttuneet tai hävinneet? Yksilön seksuaalisuuden arvot ovat tulleet moninaisiksi ja kompleksisiksi. Syy voi olla ajan kulttuurissa ja uskontojen hajanaisuudessa, nuorten arvot peilautuvat vanhempien arvoihin. Arvojen muutoksen katsotaan johtuvan yhteiskunnan taloudellisesta ja rakenteellisesta kehityksestä ensisijaisesti eikä ns. sallivasta yhteiskunnasta. Nuorta ihmistä rohkaistaan muodostamaan omat arvonsa (Thomson 1997, 260, 264).

Postmodernin käsityksen mukaan totuus seksuaalisuudesta on halu taata suvun jatkuvuus. Seksuaalisuus on nähty myös häkkinä, jonka aidat ovat varoituksin, pelotteluin ja ehkäisyin varustettuja. Seksuaalisuus on negatiivinen ongelmien ja sairauksien lähde ennemminkin kuin osa ihmisen terveyttä ja kehitystä. Naisille vaaditaan oikeutta seksuaaliseen mielihyvään ja vapauteen seksuaalisessa ilmaisussaan. Postmoderni lähestymistapa painottaa tässäkin historiallista kontekstia, ihmisten erilaisuutta ja koko ajan tapahtuvaa muutoksen odotusta (Barber & Murray 2001, 23; Jackson & Scott 2004, 239). Toisaalta taas postmodernin käsityksen tunnuksena voi pitää erään haastatellun nuoren naisen sanomaa: on tilaa tulla siksi miksi haluaa (Dentith 2004, 458).

Suunniteltaessa oppimateriaalia tämänkaltaisen yhteiskunnan koulua varten lähtökohtana tulee olla kuitenkin valtakunnallisen opetussuunnitelman. Se on autoratiivinen tieto koulun linjauksista. Mitä se oppimateriaalin tekijälle antaa, riippuu oppiaineesta, johon kirjaa valmistellaan. Opetussuunnitelman muuttuminen kymmenen vuoden välein ei ehkä takaa oppimateriaalin pysy-

mistä ajan tasalla myös maailman muuttuessa nopeasti. Suomessa tapahtui seksuaalinen vallankumous 1960-luvun puolessa välissä. Tieto seksuaalisuudesta vapautui, siitä alettiin puhua ja sitä uskallettiin ajatella. Tiedot tulivat kuitenkin pääasiassa muualta kuin koulusta. Tutkimus seksuaalisesta käyttäytymisestä alkoi hitaasti, lähtökohta oli heteronormatiivinen. Vasta 1990-luvulla alkoi ilmestyä runsaammin tutkimuksia seksuaalisuudesta, myös seksuaalisista vähemmistöistä. Koulua se ei kuitenkaan saavuttanut toivotulla tavalla. Luotettiin ehkä siihen, että koti ja vanhemmat valistavat nuorisoa. Muuallakin kuin Suomessa seksuaalikasvatus on katsottu toisaalta perheen, kodin asiaksi, mutta toisaalta sen on katsottu olevan yleensä terveydenhoidon tehtävä. Monet vanhemmat ovat olleet onnellisia kun heidän ei ole tarvinnut opettaa seksuaalisuutta (Thomson 1997, 262). Perhekasvatus oli kuitenkin tullut opetukseen aihealueena peruskoulun yläasteelle. Tähän yhtenä osana kuului seksuaalikasvatus. Opettajien koulutus tähän työhön oli kuitenkin vähäistä. Perhekasvatus loppui kymmenen vuoden kuluttua, ja kun terveystieteiden kasvatus alkoi vuoden 2004 tienoilla, oli perhekasvatuksen loppumisesta kulunut jo kymmenen vuotta, ellei sitä jossakin koulussa ollut vapaaehtoisena jaksena. Kun tilanne oli tämä, tuli arkipäiväistynyt porno tilalle. Jostakin nuoret tietonsa hankkivat. Postmoderni yhteiskunta sallii monimuotoisuutta.

Postmoderni käsitys seksuaalikasvatuksen työtavoista korostaa joitakin menetelmiä muita enemmän. Opetussuunnitelman tulee suoda tilaa ajattelulle (Dentith 2004, 470), tärkeää on se mitä opetussuunnitelmassa on, mutta myös se, mitä siitä on jätetty pois (Barber & Murray 2001, 24). Oppimisympäristön tulee olla turvallinen ja kasvua tukeva (Barber & Murray 2001, 23, 28; Raustevon Wright 1997, 123). Tämä tulee painotetusti esille.

Naistutkimuksen identiteetin tutkimustavat on jo mainittu aikaisemmin tässä luvussa, seksuaalikasvatukseen suositellaan luomaan osallistujien oma käsikirjoitus, tarina (script) huomioiden eri lähteet, joista asianomainen on saanut viestejä seksuaalisuudesta: vanhemmat, opettajat, media, ystävät, kumppanit, nuorisjärjestöt. Jäsentelyksi annetaan milloin, missä, mitä, keneltä on opittu olemaan seksuaalisia olentoja ja tekemään valintoja (Barber & Murray 2001, 28). Edellinen menetelmä sopii ehkä parhaiten yläasteikäisille ja sitä vanhemmille, muistaen, että on monenlaista tietoa ja tiedon palasia ja että kokemukset voivat olla ymmärryksen ja tiedon lähde (Dentith 2004, 467; Barber & Murray 2001, 23). Kertomukset, olivatpa ne pieniä tai suuria, auttavat yksilöä löytämään itsensä, oman ruumiinsa. Tämä on ollut keskeinen idea länsimaisissa kehitystarinoissa, joissa kertoja etsii omaa subjektiviteettiaan. Seksuaalisuus on nimenomaan sitä, mitä pitää tutkia, analysoida ja ilmaista puhumalla ja kirjoittamalla. Tämän tutkimusperiaatteen katsotaan juontuvan jo varhaiskristillisyydestä (Kekäläinen, Jokivuori & Heikkilä 1995, 187). Nykypäivänä nuoret käyttävät myös nettikotisivujaan ilmaistakseen ja etsiäkseen seksuaalisuuttaan. Medialla katsotaankin olevan iso rooli seksuaalisuuden muokkauksessa (Roberts, Henriksen & Foehr 2004, 500-501). Suomalainen tutkimus puolestaan toteaa, että postmoderni on siirtymistä ”pieniin kertomuksiin”, jotka ovat keskenään sovittamattomia, eripuraisia ja ristiriitaisia. Sen sijaan postmoderni lähestymistapa arvioi tutkimuksia

kokonaisuudesta, joten myös tunteet ja esteettiset vaikutelmat ovat siinä tärkeitä (Heikkinen & Syrjälä 2007, 144-145).

Kaikenikäisille, myös nuoremmille oppijoille sopivat varsinkin arvokasvatusta ajatellen työtavoiksi aktiiviset menetelmät kuten roolileikki, draama ja ryhmätyö (Thomson 1997, 267). Lopuksi kehoitetaan keskustelemaan seksuaalisuudesta huumoria unohtamatta lasten, vanhempien, sisarusten, sukulaisten, ystävien, luokkatovereiden, työtovereiden, kumppanin, jälkeläisten kanssa, siis ihan kaikkien tuttujen ihmisten kanssa (Barber & Murray 2001, 28). Verrattaessa näitä tutkimuksen esille nostamia työtapoja suomalaisia kouluja varten kehitettyihin oppimateriaaleihin (liitteet 2-4) ne ovat jo siellä kullekin ikäkaudelle sopiviksi valikoituina.

Oppimateriaalin pitäisi luoda oppimisen iloa. Tekijän tulee edelleen pitää mielessään ikäkausi, jolle kirjaa tehdään ja valikoida tieto sopivaksi. On myös mielipiteitä, joiden mukaan on parempi kertoa sukupuoliasioista liian aikaisin kuin liian myöhään. Oppilaiden kehitys ei etene kuitenkaan samassa tahdissa: joillekin tieto tulee liian aikaisin tai liian myöhään. Opettajan ja kouluterveydenhuoltohenkilöstön pitäisi sitten koulun arjessa nähdä se ja antaa apuaan ajoissa. Lukioikäiset ovat murrosikänsä läpikäyneet jo niin pitkälle, että heidän ikäisilleen voidaan kirjoittaa laajemmin ja perusteellisemmin kuin nuoremmille.

Materiaali suunnitellaan perinteiseen teksti- ja tehtäväkirjan muotoon tai yhdistetyksi teksti- ja tehtäväkirjaksi. Nykykoulussa vaaditaan monipuolista oppimateriaalia ja tehokkuutta ja niinpä kirjojen ohien ovat ilmaantuneet opettajan tukimateriaalit, koepaketit, vastauskirjat, CD- ja DVD-ohjelmat, nettisisällöt ja muuta sähköisen viestinnän keinoja käyttävää materiaalia. Sukupuolikasvatusmateriaalia voidaan hyvin soveltaa nettisisällöiksi ja jopa koko opetus voidaan suunnitella nettiopetuksiksi. Koulun ala- ja yläasteen seksuaaliopetuksen tueksi on valmistettu verkko-opetusmateriaalia, joka löytyy Opetushallituksen sivuilta. Mutta jos seksuaalikasvatus toteutettaisiin vain verkko-opetuksena, siitä katoaisi silloin toisen ihmisen kohtaaminen, koko oma ikäluokka, keskustelut kasvokkain. Joudutaan istumaan tietokoneen ääressä kun toisaalta pitäisi liikkua, toimia ryhmässä, puhua läheisten kanssa sen sijaan, että seurustelee koneensa kanssa puolijäykistyneessä asennossa liikunnatta ja erossa lähiyhteisöstä, mutta se lienee postmodernia maailmaa.

Kuka arvioi sen tiedon ja tiedon tason laadun, jonka nuori netistä esiin kaivaa? Sukupuolikasvatus sopii esimerkiksi nettiopetuksiksi, mutta se on mielestäni menetelmä, jonka käyttöä tulee harkita. Tärkeää on toisen ihmisen kohtaaminen eikä koneaktiivisuus.

Sukupuolikasvatuksen tilanne kouluissa näyttää nyt hyvältä oppimateriaaleja arvioineiden opettajien mielestä. Nykyneuret ovat vastuunsa tuntevia. World Association for Sexology -järjestön johtaja Eli Coleman on todennut yhteenvedossaan vuonna 1999 maailmankongressin jälkeen, että katseltaessa näkymiä uudelle vuosituhannelle tulevaisuus näyttää hyvältä. Paljon hyvää on tapahtunut ja parempaan oloon menossa. Parisuhde säilyy, samoin yksiaviolisuus, lääketiede tarjoaa yhä uusia mahdollisuuksia seksuaaliterveyden edistämiseksi. Kuusi vuotta myöhemmin Roseneil (2005, 248) toteaa, että sukulais-

verkostot tulevat yksilöille tärkeiksi ja romanttinen parin muodostus tulee uudelleen arvioinnin kohteeksi.

Suomalaiset tutkijat ovat havainneet sukupuolikäyttäytymisessä sellaisia piirteitä, jotka ehkä tulevaisuuden sukupuolikasvatuksen oppikirjaa luodessa tulisi pitää mielessä:

Suojautuminen riskeiltä on postindividualismin ydintä. Emotionaalisten riskien arviointi kaventanee emotionaalista pääomaa, mikä näyttää johtavan sukupuolten välisen epäluottamuksen kasvuun. Emotionaalinen hyvinvointi saattaa jakaantua siten, että luottamaan kykenevät rakentavat tyydyttäviä tunnesuhteita ja siihen kykenevät jäivät niistä paitsi. (Näre 2005, 199.)

Näre myös toteaa, että tytötkin ovat alkaneet tulla yhä vahvemmin hedonistisen individualismin piiriin eli oma nautinto ennen kaikkea. Kuka hoivaa ketäkin, hälvenee.

Toinen miettimisen aihe on arkipäivän pornoistuminen. 1990-luvulla pornobisnes on laajentunut maailmanlaajuisesti teollisuuden alaksi. Porno esite-tään taiteen ja kulttuurin eri aloilla, suotuisalla ilmapiirillä on ollut osuutensa alan kehitykseen. Kuinka tämä kehitys jatkuu? Mitä kasvattajan pitäisi tehdä tämän ilmiön edessä?

Seksuaalisuutta koskeva yleissivistys tulisi saada omien valintojen perustaksi. Seksuaaliset vähemmistöt tulisi huomata asiallisessa valossa. Monikulttuurisen yhteiskunnan tulisi tarjota tietoa seksuaalisuudesta myös maahanmuuttajien lapsille ja nuorisolle. Tässä opettajat ovat suuren haasteen edessä: pitäisi tuntea kulttuurien tavat. Opettajat kaipaavat täydennyskoulutusta tähän työhön. Meidän tulisi valistaa nuoria, että he osaisivat vapaasti ja vastuullisesti päättää seksuaalisuudestaan, sillä valinta on sinun: kyllä vai ei.

Postmodernin ajan oppimateriaali voidaan edellisten perusteella määritellä tekijälleen haasteita asettavaksi ja vaativaksi, ovathan opetussuunnitelmatkin vaativia. Tekijän tulee olla perehtynyt alaan sekä teoriassa ja käytännössä. Hänen tulee olla kielitaitoinen saadakseen selkoa alan uusimmista tutkimuksista ja pystyäkseen osallistumaan oman alansa kansainvälisiin kongresseihin sekä lukemaan kirjallisuutta useammalla kielellä. Tekijän tulee lisäksi hallita pedagogiikka ja osata laatia erilaisia, monipuolisia tehtäviä erilaisiin oppimisympäristöihin. Kuvituksen tulee tukea tekstiä ja olla kuvatekstein varustettua. Oppimateriaalin tulee olla helposti käytettävä, painoltaan kevyt ja muista erottuva kansikuvan väriytyksen suhteen.

Lisätoivomuksena voisi mainita, että sisällön ja kuvien tulee olla tasapuolisesti molemmat sukupuolet huomioiva. Opettajille on annettava aikaa perehtyä oppimateriaaliin ennen valintaa ja tavalla tai toisella tulisi saada aikaan eri koulumuotojen opettajien yhteistyötä jo oppimateriaalin suunnitteluvaiheessa. Haaste sukupuolikasvatuksen oppimateriaalin edelleen kehittämiseksi on luoda yhtenäinen materiaali koko kouluaikaa ajatellen. Oppimateriaalin tulisi ottaa esille sekä yksilön kehittyminen omanleimaiseksi nuoreksi ja aikuiseksi että kulttuuritaustaltaan erilaisten oppilaiden erityistarpeet. Vaatimuksia on runsaasti, mutta niiden noudattaminen takaa oppimateriaalien uudistumisen ja toivon mukaan myös tehokkaamman oppimisen.

SUMMARY

Introduction

The objective of this study is to describe the whole process of developing teaching material for sex education in the Finnish comprehensive school. The research is a single case study in which teaching material, two textbooks for pupils, and a handbook for teachers, were developed between 1995 and 2001. Evaluation took place after the material had been accepted by the authorities and used at least for one year. This dissertation contains the final analysis of the whole process.

As its starting point the process took the objectives for sex education expressed in the national curriculum for the Finnish comprehensive school. The research covered the entire process, from the expressed need for the material to its final evaluation. The process included defining and estimating the need for new sex education material, the development of the material, the introduction of the material to schools and teachers, its use, reception and evaluation by pupils, teachers, other experts, and the researcher herself.

The study sought answers to the following research questions about the development work:

1. What kind of expectations are there towards teaching material for sex education?
2. What will reflective analysis reveal about the teaching material and the needs for developing it further?
3. What special needs for the teaching material arise with the dawning of the postmodern age?

Research methods

The research method is critical reflection. The researcher critically examines the generally accepted and self-evident facts about sex, sex education and the role of schools in sex education. The age of pupils and the highly sensitive and emotionally-charged area of sex education is a fact which has to be acknowledged. The research process itself was qualitative constructive design research. The main authors underlying the theoretical base used included Moshman (2005), Miller (1996), Levine & Havinghurst (1989) and Pylkkänen (1981).

As an essential part of the research process, evaluation was carried out at several points. The material was evaluated by experts before publication, and by teachers and pupils both during and immediately after use.

Results and discussion

Research is highly demanding work, especially if done alone without a research group. That was the case in this project. The national curriculum is very open and without detailed instructions. There is no such subject in school as sex education. The idea was that sex education had to be integrated into other subjects, such as biology, health education, etc. The changes in society and in societal opinions and values regarding sex, sexual identity, marriage, family, male and female roles were also real challenges in the development process. The homogenous cultural landscape of Finland is changing. The existence of a multicultural and multiracial world was adding problems to the process of developing sex education material.

In general, the spiritual climate in schools with regard to family and sex assumes a heterosexual society where other models of family and sex roles are exceptions. This is changing, but slowly. Therefore, sex education material has to offer opportunities for open discussion of the many variations of sexual identities and lifestyles that exist nowadays. All this requires that the basic facts about the process of mental and physical development have been discussed. Another basic requirement is that the pupils receive a solid foundation for individual growth into thinking and feeling adults who are able to make their own decisions about their future in the world and its conflicting demands and values. All this would require time for an in depth teaching process which takes the age and maturity of the pupils into consideration. The overall goal is that the child develops into an adult person who can enjoy his or her own sexuality without causing mental or physical harm to other. There is, however, not much teaching time for all of these topics. These problems were solved by keeping the basic text short and focusing on the physical, but especially on the mental, side of the development process from child to adult. Avenues for discussion and a deeper probing of the issues were provided in multiple ways. The material includes discussion topics, problems, lists of sources for further information and lists of fiction and non-fiction books.

Evaluation

Evaluation of the material was carried out at numerous points during the development process. The author is the first and often the hardest critic. The final verdict becomes apparent during and after the use of the material in teaching. The teachers and pupils test the material. Does it achieve its objectives? In this case there were several evaluation points. The first evaluation was made by the publisher. There began a long and tedious process dealing with the format of the book, with its illustrations, etc. a process that took 24 months. The first evaluation of the teachers and students was obtained by interviews and questionnaires after publication. This evaluation was very positive and stressed the need for material of this kind. The last evaluations were made through reflective process by the researcher herself seven and nine years after the material was published. The overall impression of the teachers

participating in the evaluation was positive. The material has stood the test of time and is useful and in use even today.

LÄHTEET

- Aalberg, V. & Siimes, M. A. 1999. Lapsesta aikuiseksi. Nuoren kypsyminen naiseksi tai mieheksi. Sekä 2. uudistettu painos 2007. Helsinki: Nemo.
- Ahlberg, N. 1977. Vastakulttuuri vaihtoehdoisena maailmankuvana. Uskonto-psykologinen maailmankuva. Julkaisussa M. Kuusi, R. Alapuro & M. Klinge (toim.) Maailmankuva muutoksen kohteena: näkökulmia teollistumisajan Suomeen. Helsinki: Otava.
- Aho, K. 1995. Koulun perhekasvatus. Julkaisussa Perhekasvatusseminaari. Perheen vuoden päätösseminaari. Sosiaali- ja terveysministeriö, Perheen vuoden julkaisuja 8, 11-13.
- Aigner, G. & Centerwall, E. 1994. Barnens kärleksliv. Stockholm: Liber Utbildning.
- Aigner, G. & Centerwall, E. 1999. Lapset ja seksuaalisuus. Helsinki: Kirjayhtymä. Alkuteos Barnens kärleksliv. Stockholm: Liber Utbildning, 1994.
- Aldrich, R. (toim.) 2006. Rakkaus samaan sukupuoleen. Homoseksuaalisuuden historia. Helsinki: Multikustannus. Alkuteos Gay Life and Culture: A World History. London: Thames & Hudson Ltd, 2006.
- Allan, G. 2005. Boundaries of Friendship. Julkaisussa L. McKie & S. Cunningham-Burley (toim.) Families in Society: boundaries and relationships. Bristol, UK: Policy Press, 227-240.
- Allan, G. & Crow, G. 2001. Families, Households and Society. London: Palgrave.
- Allardt, E. 1976. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Porvoo: WSOY.
- Allen, L. 2001. Closing Sex Educations Knowledge/Practice Gap: the reconceptualisation of young people's sexual knowledge. Sex Education 1(2), 109-122.
- Allen, L. 2005. 'Say everything': exploring young people's suggestions for improving sexuality education. Sex Education 5(4), 389-404.
- Alvesson, M. & Sköldböck, K. 1994. Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod. Lund: Studentlitteraturen.
- Arvonen, P. 2007. Onnistunut seksuaalikasvatus vaatii yhteisen kielen. Opettaja 101(8-9), 36-37.
- Baber, K. M. & Murray, C. I. 2001. A Postmodern Feminist Approach to Teaching Human Sexuality. Family Relations 50(1), 23-33.
- Bedford, T. 2009. Promoting Educational Equity Through Teacher Empowerment: Web-assisted Transformative Action Research as a Counter-Heteronormative Praxis. Faculty of Education, Department of Educational Sciences and Teacher Education, University of Oulu. Acta Universitatis Ouluensis E Scientiae Rerum Socialium 103.
- Benner, P. & Tanner, C. 1987. Clinical judgement: How expert nurses use intuition. American Journal of Nursing 87(1), 23-31.

- Berger, P. L. & Luckmann, T. 1995. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. 2. painos. Helsinki: Gaudeamus. *Alkuteos The Social Construction of Reality: a Treatise in the Sociology of Knowledge*. Garden City, N. Y.: Doubleday, 1967.
- Black, C., McGough, P., Bigrigg, A. & Thow, C. 2005. What Do Clients of a Young People's Sexual Health Service Recall about Their Sex Education Programme at School? *The European Journal of Contraception and Reproductive Health Care*. 10(4), 235-243.
- Borneman, E. 1994. *Childhood Phases of Maturity, Sexual Developmental Psychology*. N. Y.: Prometheus Books.
- Borrás-Vallis, J. J. & Pérez-Conchillo, M. (toim.) 1998. *Sexuality and Human Rights*. Valencia: E.C.V.S.A.
- Brinkley, A. 2005. The Challenges and Rewards on Textbook Writing: An Interview with Alan Brinkley. Interviewed by Kornblith, G. J. and Lasser, C. July 2004. *The Journal of American History*. 91(4), 1391-1397.
- Brockbank, A. & McGill, J. 2007. *Facilitating Reflective Learning in Higher Education*. 2. painos. London: McGraw Hill.
- Bruess, C. E. & Greenberg, J. S. 1994. *Sexuality Education. Theory and Practice*. Dubuque Iowa: Brown & Benchmark.
- Bruun Jensen, B. 2004. Environmental and health education viewed from an action-oriented perspective: a case from Denmark. *Curriculum Studies* 36(4), 405-425.
- Bruun Jensen, B. & Schnack, K. 2006. The Action Competence Approach in Environmental Education. *Environmental Education Research* 12(3-4), 471-486. Reprinted from *Environmental Education Research* (1997) 3(2), 163-178.
- Buaman, M. G. 2003. Textbook Writing 101. *Chronicle of Higher Education* 49(43), B5.
- Buttenschøn, J. 1992. *Sexologi*. Denmark Viborg a/s: E.I.B.A. European Institute for Behaviour Analysis.
- Cacciatore, R. 2000. Lasten seksuaaliterveys. Julkaisussa O. Kontula & I. Lottes (toim.) *Seksuaaliterveys Suomessa*. Helsinki: Tammi, 251-269.
- Cacciatore, R. 2005. Seksuaalisuus – etu vai haitta koulutyössä. Julkaisussa H. Peltonen & L. Kannas (toim.) *Terveystieto tutuksi: ensiapua terveystiedon opettamiseen*. Helsinki: Opetushallitus.
- Calderhead, J. & Gates, P. (toim.) 1993. *Conceptualizing reflection in teacher development*. London: The Falmer Press.
- Chibucos, T. R., Leite, R. W. & Weis, D. L. 2005. *Readings in Family Theory*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Coleman, E. 1999. Summary of the 14th World Congress of Sexology. Moniste (tekijän hallussa).
- Collins, W. A. & Steinberg, L. 2006. Adolescent Development in Interpersonal Context. Julkaisussa W. Damon, R. M. Lerner & N. Eisenberg (toim.) *Handbook of Child Psychology*. 3. osa. Social, emotional, and personality development. 6. painos. Hoboken New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

- Damon, W., Lerner, R. M. & Eisenberg, N. (toim.) Handbook of Child Psychology. 3. osa. Social, emotional, and personality development. 6. painos. Hoboken New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Daniel, M.-F., Lafortune, L., Pallascio, R., Splitter, L., Slade, C. & de la Garza, T. 2005. Modeling the Development Process of Dialogical Critical Thinking in Pupils Aged 10 to 12 Years. *Communication Education* 54(4), 334-354.
- Dentith, A. M. 2004. Female adolescent subjectivities in Las Vegas: poststructural thoughts on the intersections on gender, sexuality, consumer logic and curriculum. *Gender and Education*. 16(4), 455-472.
- Dick, W., Carey, L. & Carey, J. 2005. The Systematic Design of Instruction. New York: Ally & Bacon.
- Diorio, J. A. & Munro, J. 2003. What Does Puberty Mean to Adolescents? Teaching and Learning about Bodily Development. *Sex Education* 3(2), 119-131.
- Dohig, L. 1994. The Next Step. Sexuality Issues for form 2 Students. New Zealand Family Planning Association. Auckland: ChristChurch Education Unit.
- Edelson, D. 2002. Design Research: What We Learn when We Engage with Design. *The Journal of the Learning Sciences* 11(1), 105-121.
- Erikson, E. H. 1994. Identity, Youth and Crisis. 1. painos 1968. New York: W. W. Norton & Company.
- Erikson, E. H. 1962. Lapsuus ja yhteiskunta. Jyväskylä: Gummerus.
- Esko, M. 2000. Missä vanhemmuus. Terve-SOS 2000. Lasten ja nuorten vuosituhat. Sosiaali- ja terveysalan koulutus- ja messutapahtuma 22.-24.5.2000. Seminaari-julkaisu. Stakes ja Tampereen kaupunki, 62-63.
- Eskola, J. 1995. Vanhat konstit vai pussillinen uusia? - Perhekasvatuksen nykytilan arviointia. Julkaisussa Perhekasvatusseminaari. Perheen vuoden päätösseminaari. Sosiaali- ja terveysministeriö 8, 5-10.
- Eteläpelto, A., Collin, K. & Saarinen, J. 2007. Työ, identiteetti ja oppiminen. Helsinki: WSOY.
- Freud, S. 1981. Johdatus psykoanalyysiin. 3. painos. Jyväskylä: Gummerus.
- Gall, M. D., Gall, J. P. & Borg, W. R. 2007. Educational Research. An Introduction. Boston: Pearson.
- Glynn, S. M., Andre, T. & Britton, B. K. 1986. The Design of Instructional Text: Introduction to the Special Issue. *Educational Psychologist* 21(4), 245-251.
- Greenberg, J. S. 1992. Health Education: Learner-Centered Instructional Strategies. 2. painos. Dubuque (Iowa): Brown.
- Guidelines on Sex Education in Schools 1997. Hong Kong: Curriculum Development Council, Education Department.
- Hartley, J. 1988. Designing Instructional Text. London: Kogan.
- Heikkinen, H. 2007. Toimintatutkimuksen lähtökohdat. Julkaisussa H. L. T. Heikkinen, E. Ravio & L. Syrjälä (toim.). Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. 2. tarkistettu painos. Helsinki: Kansanvalistusseura, 16-38.

- Heikkinen, H. & Syrjälä, L. 2007. Tutkimuksen arviointi. Julkaisussa H. L. T. Heikkinen, E. Ravio & L. Syrjälä (toim.). Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. 2. tarkistettu painos. Helsinki: Kansanvalistusseura, 144-162.
- Heikkinen, H. L. T., Huttunen, R. & Moilanen, P. (toim.) 1999. Siinä tutkija, missä tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Jyväskylä: Atena.
- Heikkinen, H. L. T., Ravio, E. & Syrjälä L. (toim.) 2007. Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. 2. tarkistettu painos. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Helve, H. 1994. Kristillis-humanistinen perinne ja yksilön kasvu itsenäistymiseen. Julkaisussa K. Voudinmäki (toim.) Tulla joksikin. Helsinki: WSOY, 157-167.
- Henry, M., Washington, C. & E. N. 2002. Birth of a Textbook. *Chemical & Engineering News*. 80(26), 22-25.
- Hilton, G. L. S. 2001. Sex Education – the Issues when Working with Boys. *Sex Education* 1(1), 31-41.
- Himananen, A.-K. 1991. Isänkuvia vuonna 1989. Hegemoninen isyysmalli suomalaisessa romaanissa. *Kulttuurintutkimus* 8(3), 5-9.
- Hirsjärvi, S. 1982. Ihmiskäsitys kasvatustieteessä. Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen laitoksen julkaisuja B 1.
- Hirsjärvi, S. (toim.) 1983. Kasvatustieteen käsitteistö. Helsinki: Otava.
- Hofstede, G. 1993. Kulttuurit ja organisaatiot. Mielen ohjelmointi. Helsinki: WSOY. *Alkuteos Cultures and organizations: software of the mind*. London: McGraw-Hill, 1991.
- Hunter, R. & Scheirer, E. A. 1992. Elävä opetus suunnitelma. Ala-asteen opetuksen suunnittelu. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Hurme, H. 1997. Perhe kehityksen kontekstina. Julkaisussa P. Lyytinen ym. (toim.) Näkö-kulmia kehityspsykologiaan. Helsinki: WSOY, 139-156.
- Högbacka, A. L. 2008. Nuori ei osaa soveltaa seksitietouttaan. *Opettaja* 102 (12-13), 10-11.
- Jaatinen, R. 2003. Vieras kieli oman tarinan kieleksi. Autobiografinen refleksiivinen lähestymistapa vieraan kielen oppimisessa ja opettamisessa. Tampereen yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. *Acta Electronica Universitatis Tamperensis* 230. <http://acta.uta.fi/pdf/951-44-5578-9.pdf> (käyttöpäivä 8.9.2008). Tampere: Tampere University Press.
- Jackson, S. & Scott, S. 2004. Sexual Antinomies in Late Modernity. *Sexualities* 7(2), 233-248.
- Kaarninen, M. 1995. Nykyajan tytöt. Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Kaikkonen, P. 2004. Vierauden keskellä. Vierauden, monikulttuurisuuden ja kulttuurienvälisen kasvatuksen aineksia. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos.

- Kaikkonen, P. 2005. Kokemus ja kohtaaminen kielikasvatuksen lähtökohtina. Julkaisussa E. Poikela (toim.). Osaaminen ja kokemus. Tampere: Tampere University Press, 243-261.
- Kakkonen, M. 2006. Intuition and entrepreneurs: a phenomenological study of managerial intuition of Finnish family entrepreneurs. University of Jyväskylä. Jyväskylä studies in business and economics 49.
- Kalliopuska, M. 1987. Psykologia. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kansainvälinen perhesuunnittelujärjestö IPPF 1995. Julkilausuma. Moniste (tekijän hallussa).
- Kari, J. 1972. Suuntaavan oppimateriaalin vaikutukset erilaisten oppilaiden affektiiviseen oppimiseen. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteellinen tutkimuslaitos. Julkaisu 139.
- Karjala, K. 2003. Neulanreiästä panoraamaksi. Ruotsin kulttuurikuvan ainekset eräissä keskikoulun ja B-ruotsin vuosina 1961-2002 painetuissa oppikirjoissa. University of Jyväskylä. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 214.
- Karvonen, P. 1995. Oppikirjateksti toimintana. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 632. Helsinki: SKS.
- Kekäläinen, M., Jokivuori, P. & Heikkilä, K. 1995. Eroksen aika. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Kettunen, L. 2001. Kyllä vai ei. Murrosikäisestä aikuiseksi. Helsinki: WSOY.
- Kettunen, L. 1999. New Ideas for Sex Education at Primary and Secondary Schools. Julkaisussa EML Ng, J. J. Borrás-Vallis, M. Pérez-Conchillo & E. Co (toim.) Sexuality in the New Millenium. Proceedings of the 14th World Congress of Sexology. Hong Kong SAR, China. August 23.-27.1999. Bologna: Editrice Compositori, 285-287.
- Kettunen, L. 1997a. Tutkin ja pohdin. Perhekasvatusta ala-asteelle. Jyväskylä: Kopi-Jyvä.
- Kettunen, L. 1997b. Tutkin ja pohdin. Sukupuolikasvatusta yläasteelle. Jyväskylä: Kopi-Jyvä.
- Khutorskoi, A. V. 2006. The Place of the Textbook in the Didactic System. Russian Education and Society 48(3), 78-93.
- Kiilakoski, T., Tomperi, T. & Vuorikoski, M. 2005. Kenen kasvatus? Kriittinen pedagogiikka ja toisinkasvatuksen mahdollisuus. Tampere: Vastapaino.
- Kilpiä 1999. Eettinen kompetenssi opetuksen tavoitteena. Julkaisussa T. Laine (toim.) Kasvatus filosofiaan. Jyväskylän yliopisto. Filosofian julkaisuja.
- Kohonen, V. & Leppilampi, A. 1994. Toimiva koulu yhdessä kehittäen. Helsinki: WSOY.
- Koivunen, H. 1997. Hiljainen tieto. Helsinki: Otava.
- Kokkonen, J. 2008. Seksuaalikasvatus on vaikea pala kasvattajille. Kanava 36(8), 656-659.
- Kontula, O. (toim.) 1991. Seksistä - kuinka puhua nuorille. Helsinki: Sexpo ry ja Otava.
- Kontula, O. 1997. Yläasteen sukupuolikasvatus lukuvuonna 1995-1996. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä 3. Helsinki: Edita.

- Kontula, O. & Haavio-Mannila, E. 1995. Matkalla intohimoon. Helsinki: WSOY.
- Kontula, O. & Haavio-Mannila, E. 1997. Intohimon hetkiä. Seksuaalisen läheisyyden kaipuu ja täyttymys omaelämäkertojen kuvaamana. Helsinki: WSOY.
- Kontula, O. & Lottes, I. (toim.) 2000. Seksuaaliterveys Suomessa. Helsinki: Tammi.
- Kontula, O. & Meriläinen, H. 2007. Koulun seksuaalikasvatus 2000-luvun Suomessa. Väestöntutkimuslaitos. Katsauksia E 26. Helsinki: Väestöliitto.
- Koppinen, A. & M.-L. 1988. Itsenäinen lapsi – vapaa aikuinen. Helsinki: Otava.
- Korhonen, J., Eloranta, T. & Santala, E. 1996. Nuorten terveystieto. Piirrookset U. Järvinen. Helsinki: Otava.
- Kosunen, E. & Ritamo, M. (toim.) 2004. Näkökulmia nuorten seksuaaliterveyteen. Raportteja 282. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus STAKES.
- Kotila, H., Mutanen, A. & Volanen, M. V. (toim.) 2007. Taidon tieto. Helsinki: Edita.
- Kouluhallituksen moniste. Kouluhallitus. Oppimateriaaliosasto (tekijän hallussa). Kouluohtjelmat 1978. No. 4. Oy Yleisradio Ab.
- Kujala, M. 2008. Muukalaisena omassa maassa. Miten kasvaa vuorovai-
kutustilanteissa. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Education,
Psychology and Social Research 339.
- Kuusi, M., Alapuro, R. & Klinge, M. (toim.) 1977. Maailmankuvan muutos
tutkimuskohteena: näkökulmia teollistumisajan Suomeen. Helsinki:
Otava.
- Käpylä, M. 2006. Toimintapätevyys ympäristökasvatuksen lähestymistapana.
Julkaisussa S. Vihavainen (toim.) X Valkeat yöt, Белые ночи, White nights
-konferenssi. Ekologinen sivistys, nykyinen tilanne ja tulevaisuus. 14.-
16.6.2006, Jyväskylä. Turku: Länsi-Suomen lääninhallituksen sivistys-
osasto, Itä-Suomen lääninhallituksen sivistysosasto, Kansainvälinen
Ekologian ja Elintoimintojen Turvallisuuden Tiede-akatemia (IAELPS),
Opetushallitus, Keski-Suomen ympäristökeskus, Jyväskylän yliopisto,
Jyväskylän ammattikorkeakoulu, 69-76.
- Laajasalo, T. 2001. Seksuaalisuus lukion oppikirjoissa. Systemaattinen analyysi
lukion uskonnon, elämäkatsomustiedon, filosofian, psykologian,
terveystiedon ja biologian oppikirjojen seksuaalisuusteeman käsittelystä
kuuden seksuaaliteorian ja lukion 1994 opetussuunnitelman perusteiden
valossa. Helsingin yliopisto. Helsingin yliopiston opettajainkoulutuslaitos.
Tutkimuksia 231.
- Laine, T. (toim.) 1999. Kasvatus filosofiaan. Jyväskylän yliopisto. Filosofian
julkaisuja 66.
- Lappalainen, A. 1992. Oppikirjan historia. Kehitys sumerilaisista suomalaisiin.
Helsinki: WSOY.
- Lehtinen, M. 1986. Seksuaalisuudesta eri ikäkausina. Julkaisussa Yhteiskunta,
ihmissuhteet ja seksuaalisuus. Seksologian perusteita, II osa. Seksuaali-
poliittinen yhdistys. SEXPO ry:n julkaisuja, 8-20.

- Lehtonen, J. 1995. Seksuaalivähemmistöt koulussa. Helsinki: Setä julkaisut, osa 6.
- Lehtonen, J. 2003. Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset. Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 31. Helsinki: Yliopistopaino ja Nuorisotutkimusverkosto.
- Lehtonen, J. 2004. Heteronormatiivisuus seksuaalikasvatuksen haasteena. Julkaisussa E. Kosunen & M. Ritamo (toim.) Näkökulmia nuorten seksuaaliterveyteen. Raportteja 282. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus STAKES.
- Lehtonen, J. 2005. Heteroita oomme kaikki? Kasvatuksen heteroseksuaalinen normi. Julkaisussa T. Kiilakoski, T. Tomperi & M. Vuorikoski (toim.) Kenen kasvatusta? Kriittinen pedagogiikka ja toisinkasvatuksen mahdollisuus. Tampere: Vastapaino.
- Lehtovaara, M. 1992. Subjektiivinen maailmankuva kasvatustieteellisen tutkimuksen kohteena. Kasvatuksen filosofian pohdintaa ja kasvatustieteen filosofian kehittelyä Lauri Rauhalan eksistentiaalisen fenomenologian pohjalta erityisesti silmälläpitäen minäkäsitystutkimuksia. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 338.
- Lehtovaara, M. 1996. Situationaalinen oppiminen – ontologisia ja epistemologisia lähtökohtia. Julkaisussa J. Lehtovaara & R. Jaatinen (toim.) Dialogista, osa 2 – ihmisenä ihmisyyhteisössä. Tampereen yliopiston opettajankoulutuslaitoksen julkaisuja A 8, 79-107.
- Leppäaho, H. 2007. Matemaattisen ongelmanratkaisutaidon opettaminen peruskoulussa. Ongelmanratkaisukurssin kehittäminen ja arviointi. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 298.
- Lerner, M. R. & Steinberg, L. (toim.) 2004. Handbook of Adolescent Psychology. 2. painos. Hoboken New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Levine, D. V. & Havighurst, R. J. 1989. Society and Education. Boston: Allyn and Bacon.
- Lewy, A. (toim.) The International Encyclopedia of Curriculum. Oxford, New York, Beijing, Frankfurt, São Paulo, Sydney, Tokyo, Toronto: Pergamon Press.
- Liinamo, A., Koskinen, M., Rimpelä, M., Kosunen, E. & Jokela, J. 1998. Seksuaaliopetus ja seurustelukokemukset. Kouluterveys 1996 ja 1998 Keski-Suomessa. Länsi-Suomen lääninhallituksen julkaisusarja nro 21.
- Lipman, M. 1996. Filosofiaa lapsille ja nuorille. Opettajan opas, Elfie – pohdimme yhdessä. Helsinki: Edita.
- Lottes, I. 2000. Uusia näkökulmia seksuaaliterveyteen. Julkaisussa O. Kontula & I. Lottes (toim.) Seksuaaliterveys Suomessa. Helsinki: Tammi, 13-35.
- Lyytinen, P., Korkiakangas, M. & Lyytinen, H. (toim.) 1997. Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan. Helsinki: WSOY.
- Lähdesmäki, S. 1991. Opettaja sukupuolikasvattajana. Julkaisussa O. Kontula (toim.) Seksistä – kuinka puhua nuorille. Helsinki: Sexpo ry ja Otava, 53-81.

- Lähdesmäki, S. 1994. Sukupuolikasvatusta tarvitaan – kuka opettaa. Julkaisussa H. Peltonen (toim.) *Koulu terveyden arvoitusta pohtimassa*. Helsinki: Painatuskeskus, 101-108.
- MacKay, L. & Cleland, A. 1994. *Challenges and Change: a Sexuality Education Programme for Adolescents*. Auckland: The New Zealand Family Planning Association Resource Unit.
- Malinen, J. 2006. Peruskoulun yhdeksäsluokkalaisten käsityksiä seksuaalivähemmistöistä. *Nuorisotutkimus* 24(1), 18-24.
- Marsh, C. J. 2004. *Key Concept for Understanding Curriculum*. London: Routledge Falmer.
- McKie, L. & Cunningham-Burley, S. (toim.) 2005. *Families in Society: boundaries and relationships*. Bristol, UK: The Policy Press.
- Meri, M. 1992. Miten piilo-opetussuunnitelma toteutuu. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 104.
- Mezirow, J. 1995. Uudistuva oppiminen. Kriittinen reflektio aikuiskoulutuksessa. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Miettinen, A. 1966. Koulujen sukupuoliopetus, kollaasi olemattomasta. Teoksessa I. Taipale (toim.) *Sukupuoleton Suomi*. Helsinki: Tammi, 32-51.
- Mikä on hyvä oppiminen 1993. Kasvatustieteen konferenssi. Geneve. Moniste (tekijän hallussa).
- Miller, P. H. 1996. *Theories of Developmental Psychology*. New York: W. H. Freeman and Company.
- Miten opimme 2004. Miten opimme: aivot, mieli, kokemus ja koulu. John D. Bransford, Ann L. Brown & Rodney R. Cocking (toim.), Committee on Developments in the Science of Learning. M. Suzanne Donovan, John D. Bransford & James W. Pellegrino (toim.), Committee on Learning Research and Educational Practice. Commission on Behavioral and Social Sciences and Education. National Research Council. Helsinki: WSOY. Alkuteos *How people learn: brain, mind, experience, and school*. 2. laajennettu painos. Washington, D.C.: National Academy Press, 2000.
- Moilanen, P. 1999a. Miksi filosofiaa ala-asteella? Julkaisussa T. Laine (toim.) *Kasvatus filosofiaan*. Jyväskylän yliopisto. Filosofian julkaisuja 66, 96-113.
- Moilanen, P. 1999b. Piilevä tieto ja reflektio. Julkaisussa H. L. T. Heikkinen, R. Huttunen & P. Moilanen (toim.). *Siinä tutkija, missä tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja*. Jyväskylä: Atena, 85-109.
- Moshman, D. 2005. *Adolescent Psychological Development. Rationality, Morality and Identity*. London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Newble, D. & Gannon, R. 1991. *A Handbook for Teachers in University & Colleges. A Guide to Improving Teaching Methods*. London: Kogan Page.
- Ng, EML, Borrás-Vallis, J. J., Pérez-Conchillo, M. & Co, E. (toim.) 1999. *Sexuality in the New Millenium. Proceedings of the 14th World Congress of Sexology*. Hong Kong SAR, China. August 23.-27.1999. Bologna: Editrice Compositori.
- Niiniluoto, I. 1996. *Informaatio, tieto ja yhteiskunta. Filosofinen käsitteanalyysi*. Helsinki: Edita.

- Niiniluoto, I. 1984. Tiede, filosofia ja maailmankatsomus. Filosofisia esseitä tiedosta ja sen arvosta. Helsinki: Otava.
- Norton, M. B. 2005. Reflections of a Longtime Textbook Author, or, History Revised – and Revised Again. *The Journal of American History* 91(4), 1383-1390.
- Nummelin, R. 1995. Seksuaalisuus nuoruusiän seksuaalisuuskasvatuksessa. Kasvatus-tieteen lisensiaattitutkimus. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitos.
- Nurminen, R., Aarva, P., Laitakari, J., Miilunpalo, S., Paronen, O. & Urponen, H. 1991. Terveyskasvatuksen taustakäsitykset ja vaikuttavuuden tutkiminen. Julkaisussa H. Urponen, P. Aarva & R. Nurminen (toim.) *Terveyskasvatustutkimuksen vuosikirja 1991. Tutkimuksia 2.* Tampere: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, 11-25.
- Nurmi, J.-E. 1997. Nuoruusiän kehitys: etsintää, valintoja ja noidankehä. Julkaisussa P. Lyytinen ym. (toim.) *Näkökulmia kehityspsykologiaan.* Helsinki: WSOY, 256-274.
- Nyky-suomen sanakirja 1966. Helsinki: WSOY.
- Nykänen, M. 1996. Näkemyksiä ala-asteen seksuaaliopetuksesta. Jyväskylän yliopisto. Terveystieteen laitoksen julkaisuja 4.
- Näre, S. 2005. Styylaten ja pettämisen. Luottamuksen ongelma ja postindividuaalisuus nuorten sukupuolikulttuurissa. Helsinki: Yliopistopaino.
- Ojala, J. 1997. Kirjoittamaton kirja, kirjoitettu kirja ja luonnonkirja. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 63.
- Ojanen, S. 1997. Nykymuotoisen opettajakoulutuksen kehityssuunnasta. *Kasvatus* 28(1), 7-12.
- Perhekasvatusseminaari 1995. Perheen vuoden päätösseminaari. Perheen vuoden julkaisuja 8. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Perheneuvosto 1996. Moniste (tekijän hallussa).
- Peruskoulun opetussuunnitelma- ja ohjelmakomitean mietintö II 1973. Oppiaineiden opetussuunnitelmat. Komiteamietintö 1970: A5. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985. Helsinki: Kouluhallitus.
- Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994. Helsinki: Opetushallitus.
- Perusopetussuunnitelman perusteet 2004. Helsinki: Opetushallitus.
- Poikela, E. 2001. Ongelmaperusteinen oppiminen yliopistossa. Julkaisussa E. Poikela & S. Öystilä (toim.). *Tutkiminen on oppimista – ja oppiminen on tutkimista.* Tampere: Tampere University Press.
- Poikela, E. (toim.) 2005. Osaaminen ja kokemus. Tampere: Tampere University Press.
- Poikela, E. & Järvinen, A. 2007. Työssä oppimisen prosessimalli oppimisen johtamisessa ja osaamisen arvioinnissa. Julkaisussa A. Eteläpelto, K. Collin & J. Saarinen. *Työ, identiteetti ja oppiminen.* Helsinki: WSOY, 178-197.
- Poikela, E. & Öystilä, S. (toim.) 2001. *Tutkiminen on oppimista – ja oppiminen on tutkimista.* Tampere: Tampere University Press.

- Polanyi, M. 1962. *Personal knowledge: Towards a postcritical philosophy*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Porto, R. 1997. Sexuality - Fiction (Future isn't what it used to be). *Sexologies. European Journal of Medical Sexology* 6(22), 1-3.
- Proctor, K. A. 1993. Tutors' professional knowledge of supervision and the implications for supervision practice. Julkaisussa J. Calderhead & P. Gates (toim.) *Conceptualizing reflection in teacher development*. London: The Falmer Press, 93-112.
- Puhakka, K. 1977. Maailmankuvien tutkimuksesta ja rakentamisesta. Julkaisussa M. Kuusi, R. Alapuro & M. Klinge (toim.) *Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena: näkökulmia teollistumisajan Suomeen*. Helsinki: Otava.
- Pulkkinen, L. 1995. Perhekasvatus perhetutkimuksen näkökulmasta. Julkaisussa *Perhekasvatusseminaari. Perheen vuoden päätösseminaari. Sosiaali- ja terveysministeriö*, 21-29.
- Pylkkänen, K., Hägglund, T.-B., Taipale, V., Pulkkinen, A., Varilo, E. & Erko, S. 1981. *Mitä se on? Nuorten ja aikuisten sukupuolitietous*. Jyväskylä: Gummerus.
- Rauhala, L. 1983. *Ihmiskäsitys ihmistyössä*. Helsinki: Gaudeamus. Sekä uudistettu painos 2005c. Helsinki: Yliopistopaino.
- Rauhala, L. 1985. Ihmiskäsitys empiirisessä ihmistutkimuksessa. *Suomen Lääkärilehti* 40(1-2), 54-55.
- Rauhala, L. 1995. *Tajunnan itsepuolustus. Sekä 3. painos 2005d*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Rauhala, L. 2005a. *Hermeneuttisen tieteenfilosofian analyyssejä ja sovellutuksia*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Rauhala, L. 2005b. *Ihminen kulttuurissa - kulttuuri ihmisessä*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Rauste-von Wright, M. 1997. *Opettaja tienhaarassa, konstruktivismia käytännössä*. Helsinki: WSOY.
- Reiss, M. J. 1998. The Representation of Human Sexuality in Some Science Textbooks for 14-16 Year Olds. *Research in Science & Technological Education* 16(2), 137-150.
- Reiss, M. 1993. What are the Aims of School Education? *Cambridge Journal of Education*. 23(2), 125-136.
- Reuna, V. 1997. *Perhebarometri. Väestöntutkimuslaitos. Katsauksia E 3*. Helsinki: Väestöliitto.
- Richey, R. C. & Klein, J. D. 2007. *Design and Development Research: methods, strategies and issues*. Mahwah, New Jersey: L. Erlbaum Associates.
- Rimpelä, M. & Liinamo, A. 1996. *Kouluterveys 1996. Tutkimus Keski-Suomesta*. Julkaisuja 1, yleissarja. Jyväskylä: Keski-Suomen lääninhallitus.
- Ristoja, T. & Suomela, A. 1997. Lapsen seksuaalisia olentoja. Julkaisussa A. Suomela (toim.) *Kriittisiä näkökulmia lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittelyyn*. Helsinki: Sexpo/Edita, 21-33.

- Roberts, D. F., Henriksen, L. & Foehr, U. G. 2004. Adolescents and Media. Julkaisussa M. R. Lerner & L. Steinberg (toim.) *Handbook of Adolescent Psychology*. 2. painos. Hoboken New Jersey: John Wiley & Sons, Inc., 487-522.
- Roseneil, S. 2005. Living and loving beyond the boundaries of the heteronorm: personal relationships in the 21st century. Julkaisussa L. McKie & S. Cunningham-Burley (toim.) *Families in Society: boundaries and relationships*. Bristol, UK: Policy Press, 241-258.
- Roth, K. & Svensson, L. 1994. *Kärlek på Gymnasiet*. Gränstryck: PedEtik.
- Roth, K. & Svensson, L. 1994. *Kärlek på Gymnasiet*. Lärarhandledning. Gränstryck: PedEtik.
- Roth, K. & Svensson, L. 1995. *Nya pedagoger som vågar*. Metoder i samlevnads-undervisning. Falköping: PedEtik.
- Räikkä, J. 2007. *Yksityisyyden filosofia*. Helsinki: WSOY.
- Räsänen, R. 2005. Etninen moninaisuus koulujen haasteena. Julkaisussa T. Kiilakoski, T. Tomperi & M. Vuorikoski (toim.) *Kenen kasvatus? Kriittinen pedagogiikka ja toisin-kasvatuksen mahdollisuus*. Tampere: Vastapaino, 87-111.
- Savin-Williams, R. C. & Diamond, L. M. 2004. Sex. Julkaisussa M. R. Lerner & L. Steinberg (toim.) *Handbook of Adolescent Psychology*. 2. painos. Hoboken New Jersey: John Wiley & Sons, Inc., 189-232.
- Scapini, E., Marta, E. & Lanz, M. 2006. *The Transition to Adulthood and Family Relations: an intergenerational perspective*. Hove: Psychology Press.
- Schein, E. H. 1987. *Organisaatiokulttuuri ja johtaminen*. Espoo: Weilin & Göös. Alkuteos *Organizational culture and leadership*. San Francisco, California: Jossey-Bass Publishers, 1985.
- Seikkula-Leino, J. 2007. Opetussuunnitelmaudistus ja yrittäjyyskasvatuksen toteuttaminen. Opetusministeriön julkaisuja 28. Helsinki: Yliopistopaino.
- Seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistäminen 2007. Toimintaohjelma 2007-2011. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 17. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Sievers, K., Koskelainen, O. & Leppo, K. 1974. *Suomalaisten sukupuolielämä*. Helsinki: WSOY.
- Sievänen-Allen, R. 1978. *Johdatus kirjastotieteeseen ja informatiikkaan*. Helsinki: Otava.
- Snowman, J. & Biehler, R. 2000. *Psychology Applied to Teaching*. Boston New York: Houghton Mifflin Company.
- Stein, M., Stuenkel, C., Carnine, D. & Long, R. M. 2001. Textbook Evaluation and Adoption Practices. *Reading or Writing Quarterly* 17, 5-23.
- Sukupuolikasvatustyöryhmän mietintö 1979. Komiteamietintö - Komitébetenkande 29. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Sulaiman, J. & Dwyer, F. 2002. The Effect of Varied Instructional Text Design Strategies on the Achievement of Different Educational Objectives. *Journal of Instructional Media* 29(2), 215-223.

- Suomela, A. (toim.) 1997. Kriittisiä näkökulmia lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittelyyn. Helsinki: Sexpo/Edita.
- Suomen kielen perussanakirja 2004. Toinen osa, L-R. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. 2. painos. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus/Edita.
- Suomen Vanhempainliitto ry. 1997. Moniste (tekijän hallussa).
- Susman, E. J. & Rogol, A. 2004. Puberty and Psychological Development. Julkaisussa M. R. Lerner & L. Steinberg (toim.) Handbook of Adolescent Psychology. 2. painos. Hoboken New Jersey: John Wiley & Sons, Inc., 15-44.
- Sørensen, A. D. & Knudsen, S. V. 2007. Nuoret, sukupuoli ja pornografia Pohjolassa. Loppuraportti. ANP 712. Pohjoismaiden ministerineuvosto. Kööpenhamina.
<http://norden.org/pub/velfaerd/jamstallldhet/sk/ANP2007712.pdf>
 (käyttöpäivä 18.7.2007).
- Taipale, I. (toim.) 1966. Sukupuoleton Suomi. Asiallista tietoa seksuaalikäytösmyksistä. Helsinki: Tammi.
- Talib, M., Löfström, J. & Meri, M. 2004. Kulttuurit ja koulu, avaimia opettajalle. Helsinki: WSOY.
- Terve-SOS 2000. Lasten ja nuorten vuosituhat. Sosiaali- ja terveystieteiden koulutus- ja messutapahtuma 22.-24.5.2000. Seminaarijulkaisu. Stakes ja Tampereen kaupunki.
- Thomson, R. 1997. Diversity, Values and Social Change: renegotiating a consensus on sex education. Journal of Moral Education. 26(3), 257-271.
<http://dx.doi.org/10.1080/0305724970260302> (käyttöpäivä 25.1.2008).
- Turunen, K. E. 1985. Ihmisen kasvatusta. Jyväskylä: Atena.
- Turunen, K. K. 2000. Opetustyö ja opettajankoulutuksen tulevaisuus. Julkaisussa J. S. Välijärvi (toim.) Koulumaailmassa - maailma koulussa. Haasteet yleissivistävän opetuksen ja opettajakoulutuksen tulevaisuudelle. Opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen ennakointihankkeen (OPEPRO) selvitys 9. Helsinki: Opetushallitus, 19-51.
- Tynjälä, P. 2007. Integratiivinen pedagogiikka osaamisen kehittämisessä. Julkaisussa H. Kotila, A. Mutanen & M. V. Volanen (toim.) Taidon tieto. Helsinki: Edita, 11-36.
- Vahtola, J. 30.11.2007. Haastattelu, Opettaja-tv: Yle Teema.
- Van Der Doef, S. 1998. Sex Education to Children from 4 to 12 Years of Age. Julkaisussa J. J. Borrás-Vallis & M. Pérez-Conchillo (toim.) Sexuality and Human Rights. Valencia: E.C.V.S.A., 213-215.
- Vihavainen, S. (toim.) 2006. X Valkeat yöt, Белье ночи, White nights - konferenssi. Ekologinen sivistys, nykyinen tilanne ja tulevaisuus. 14.-16.6.2006, Jyväskylä. Turku: Länsi-Suomen lääninhallituksen sivistysosasto, Itä-Suomen lääninhallituksen sivistysosasto, Kansainvälinen Ekologian ja Elintoimintojen Turvallisuuden Tiedeakatemia (IAELPS), Opetushallitus, Keski-Suomen ympäristökeskus, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

- Volanen, M. V. 2007. Tuottava järki. Julkaisussa H. Kotila, A. Mutanen & M. V. Volanen (toim.) *Taidon tieto*. Helsinki: Edita, 227-243.
- Voudinmäki, K. (toim.) 1994. *Tulla joksikin*. Helsinki: WSOY.
- Voutilainen, T., Mehtäläinen, J. & Niiniluoto, I. 1989. *Tiedonkäsitys*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Vuoden 1963 opetussuunnitelmakomitean osamietintö II: kansalaistaidon opetussuunnitelma. Komiteamietintö 1966: A10. Helsinki: Opetusministeriö.
- Vuorikoski, M. 2005. Onko naisen tiedolle sijaa koulutuksessa? Julkaisussa T. Kiilakoski, T. Tomperi & M. Vuorikoski (toim.) *Kenen kasvatus? Kriittinen pedagogiikka ja toisin-kasvatuksen mahdollisuus*. Tampere: Vastapaino, 31-61.
- Vähämäki, M. 30.11.2007. Haastattelu, Opettaja-tv: Yle Teema.
- Väljäärvi, J. S. (toim.) 2000. *Koulumaailmassa – maailma koulussa*. Opetustyö ja opettaja-koulutuksen tulevaisuus. Haasteet yleissivistävän opetuksen ja opettajakoulutuksen tulevaisuudelle. Opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen ennakointihankkeen (OPEPRO) selvitys 9. Helsinki: Opetushallitus.
- Välimaa, R. 2004. *Terveystieto ja seksuaaliopetus – haaste oppilaan ja opettajan oppimiselle*. Julkaisussa E. Kosunen & M. Ritamo (toim.) *Näkökulmia nuorten seksuaali-terveyteen*. Raportteja 282. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämis-keskus STAKES.
- Wakefield, J. T. 1997. *Developing Textbooks That Teach: a Problem-Solving Model of Textbook Design*. University of North Alabama. Paper presented at the meeting of Text and Academic Authors. Las Vegas, Nevada. Esitelmä (moniste).
- Wasoff, F., Jamieson, L. & Smith, A. 2005. *Solo Living, Individual and Family Boundaries: Findings from Secondary Analysis*. Julkaisussa L. McKie & S. Cunningham-Burley (toim.) *Families in Society: boundaries and relationships*. Bristol, UK: Policy Press, 207-226.
- Weaver, H., Smith, G. & Kippax, S. 2005. *School Based Sex Education Policies and Indicators of Sexual Health among Young People: a Comparison of the Netherlands, France, Australia and the United States*. *Sex Education* 5(2), 171-188.
- Werner 2007. No 2. WSOY:n ja WSOY Oppimateriaalit Oy:n sidosryhmälehti.
- Westbury, I. 1991. *Textbooks*. Julkaisussa A. Lewy (toim.) *The International Encyclopedia of Curriculum*. Oxford, New York, Beijing, Frankfurt, São Paulo, Sydney, Tokyo, Toronto: Pergamon Press, 74-77.
- WHO 2006. *World Health Organization: Defining sexual health*. Report of a technical consultation on sexual health 28-31 January 2002, Geneva. *Sexual health document series*. Geneva: WHO.
http://www.who.int/reproductive-health/publications/sexualhealth/defining_sh.pdf (käyttöpäivä 12.12.2007).

- Wood, T. & Berry, B. 2003. Editorial: What Does "Design Research" Offer Mathematics Teacher Education? *Journal of Mathematics Teacher Education* 6(3), 195-199.
- von Wright, J. 1992. *Oppimiskäsityksen historiaa ja pedagogisia seurauksia*. Helsinki: Opetushallitus.
- Yarber, W. L., Torabi, M. R. & Hafner, D. 1997. Comprehensive Sexuality Education in Indiana Secondary Schools: Instructional Topics, Importance Ratings, and Correlates with Teacher Traits. *American Journal of Health Studies* 13, 65-74.
- Ziehe, T. 1991. *Uusi nuoriso. Epätavanomaisen oppimisen puolustus*. Tampere: Vastapaino. Alkuteos (suomennos Ziehen osuus teoksesta) Ziehe, T. & Stubenrauch, H. 1984. *Plädoyer für ungewöhnliches Lernen: Ideen zur Jugendsituation*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Österlund, V. 1974. *Ihminen ja ihmisiä*. Kuvittanut A. Tauriala. Jyväskylä: Gummerus.

KIRJALLISUUSLUETTELO

Opettajalle joka innostuu etsimään tietoa laajemmin

Tutkin ja pohdin -kirjojen kehittytyössä käytetyt lähteet:

- Asen, E. 1995. Hyvässä ja pahassa. Jyväskylä: Gummerus.
- Comfort, A. (toim.) 1975. The Joy of Sex. London: Quartet Books Limited.
- Egeland, I. & Skarstein, J. (toim.) 1994. Fellenskap og samliv. En laerarveidledning i samlivsundervisning. Oslo: Tanum-Norli.
- Joensuu, J. 1995. Keskustelen seksistä lapsen kanssa. Mannerheimin Lastensuojeluliitto.
- Koppinen, M.-L. & Pollari, J. 1993. Yhteistoiminnallinen oppiminen. Tie tuloksiin. Helsinki: WSOY.
- Laukkala, L., Mäki, H. & Sovio, P. 1994. Kokonainen ilo. Jyväskylä: Gummerus.
- Määttä, K. 1994. Mitä rakkaus on? Lapin yliopisto: Kasvatustieteen julkaisu B20.
- Määttä, K. 1995. Rakkausskeemaa muokkaavat rakkauskäsitykset korkeakouluopiskelijoilla. Lapin yliopisto: Kasvatustieteen julkaisu B21.
- Nykänen, M. 1996. Näkemyksiä ala-asteen seksuaaliopetuksesta. Jyväskylän yliopisto: Terveystieteen laitoksen julkaisusarja 4.
- Palo, J. 1996. Sängyssä vai kylppärissä. Helsinki: WSOY.
- Ronkainen, S., Pohjolainen, P. & Ruth, J.-E. 1994. Erotiikka ja elämänkulku. Helsinki: WSOY.
- Roth, K. & Svensson, L. 1994. Kärlek på Gymnasiet. Gränstryck: PedEtik.
- Roth, K. & Svensson, L. 1994. Kärlek på Gymnasiet. Lärarhandledning. Gränstryck: PedEtik.
- Roth, K. & Svensson, L. 1995. Nya pedagoger som vågar. Metoder i samlevnads-undervisning. Falköping: PedEtik.
- Went, D. 1985. Sex Education. Some Guidelines for Teachers. London: Bell & Hyman.

Kyllä vai ei -kirjan kehittytyössä käytetyt lähteet:

- Aalberg, V. & Siimes, M. 1999. Lapsesta aikuiseksi. Helsinki: Nemo.
- Aigner, G. & Centerwall, E. 1994. Barnens kärleksliv. Stockholm: Liber Utbildning.
- Airaksinen, T. 1997. Todellisuuden kosketus. Helsinki: Otava.
- Aldous, J. 1978. Family Careers. Developmental Change in Families. New York: John Wiley & Sons.
- Borrás-Vallis, J. J. & Pérez-Conchillo, M. (toim.) 1997. Sexuality and Human Rights. Valencia: Naullibres.
- Bruess, C. E. & Greenberg, J. S. 1981. Sex, Education, Theory and Practice. Belmont California: Wadsworth Publishing Company.

- Bruess, C. E. & Greenberg, J. S. 1994. *Sexuality Education. Theory and Practice*. 3. painos. Dubuque Iowa: Brown & Benchmark.
- Buttenschøn, J. 1992. *Sexologi*. Denmark Viborg a/s: E.I.B.A. European Institute for Behaviour Analysis.
- Dohig, L. 1994. *The Next Step. Sexuality Issues for form 2 Students*. New Zealand Family Planning Association. Auckland: ChristChurch Education Unit.
- Freeman, L. 1995. *It's My Body. A Book to Teach Young Children How to Resist Uncomfortable Touch*. Seattle: Parenting Press, Inc.
- Fog, U. & Hestbech, G. & Hansen, N. S. & Nielsen, P. B. 1996. *Lysten og Livet. Om abort, graviditet, praevention og sexuelt overførbare sygdomme*. Denmark: Sunhedsstyrelsen.
- Greenberg, J. S. 1995. *Health Education: Learned-Centered Instructional Strategies*. 3. painos. Dubuque Iowa: Brown & Benchmark.
- Greenberg, J. S. & Bruess, C. E. & Mullen, K. D. 1993. *Sexuality: Insights and Issues*. 3. painos. Dubuque Iowa: Brown & Benchmark.
- Hindeman, J. 1992. *A Very Touching Book for Little People and for Big People*. Oregon: Alexandria Associates.
- Hirsjärvi, S. (toim.) 1983. *Kasvatustieteen käsitteistö*. Helsinki: Otava.
- Homo- ja biseksuaalisuudesta. 1985. *Lääkintöhallituksen julkaisusarja, Terveyskasvatus*. Sarja tilastot ja selvitykset 8.
- Hvalstad, M. (toim.) 1996. *SUSS. Senteret for Ungdom, Samliv og Sexualitet*. 3. painos. Norge: Allkopi.
- Joy, H. & David, C. 1994. *Inesti. Nuoret seksuaalisen hyväksikäytön uhreina*. Helsinki: Painatuskeskus.
- Jussila, R. & Länsimäki, M. 1994. *Se siitä - Suomenkielen seksisanakirja*. Helsinki: WSOY.
- Kay Polland, B. 1975. *Feelings Inside You & Outloud Too*. Berkeley: Celestialarts.
- Kehoe, P. 1987. *Something Happened and I'm Scared to Tell: A Book for Young Victims of Abuse*. Seattle: Pareting Press, Inc.
- Kettunen, L. 1997. *Tutkin ja pohdin. Perhekasvatusta ala-asteelle*. Jyväskylä: Terveys ry ja Kopi-Jyvä.
- Kontula, O. 1997. *Yläasteen sukupuolikasvatus lukuvuonna 1995-1996. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 3*. Helsinki: Edita.
- Kontula, O. & Aaltonen, O.-M. & Björklund, T. & Lähdesmäki, S. & Miettinen, M. 1991. *Seksistä - kuinka puhua nuorille*. Helsinki: Sexpo ry ja Otava.
- Kontula, O. & Haavio-Mannila, E. 1997. *Intohimon hetkiä. Seksuaalisen läheisyyden kaipuu ja täyttymys omaelämäkertojen kuvaamana*. Helsinki: WSOY.
- Kontula, O. & Haavio-Mannila, E. 1995. *Matkalla intohimoon*. Helsinki: WSOY.
- Lehtonen, J. & Nissinen, J. & Socada, M. 1997. *Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen*. Helsinki: Edita.

- Liinamo, A. & Koskinen, M. & Rimpelä, M. & Kosunen, E. & Jokela, J. & Siivola, M. 1996. Haasteita nuorten seksuaalikasvatukseen. Kouluterveytutkimus Keski-Suomen läänin peruskoulujen yläasteilla 1995 ja 1996. Julkaisu 2. Yleissarja. Jyväskylä: Keski-Suomen lääninhallitus.
- Liinamo, A. & Koskinen, M. & Rimpelä, M. & Kosunen, E. & Jokela, J. 1998. Seksuaaliopetus ja seurustelukokemukset. Kouluterveys 1996 ja 1998 Keski-Suomessa. Jyväskylä: Länsi-Suomen lääninhallituksen julkaisusarja nro 21.
- Long Live Love. What is Safe Sex? 1994.
- MacKay, L. & Cleland, A. 1994. Challenges and Change: a Sexuality Education Programme for Adolescents. Auckland: The New Zealand Family Planning Association Resource Unit.
- Mölsä, M. 1994. Tyttöjen ympärileikkauksen hoito ja ehkäisy Suomessa. 36. Helsinki: Stakes.
- Nurmi, T. 1998. Uusi suomen kielen sanakirja. Jyväskylä: Gummerus.
- När nöden er stor 1995. En brugsbok for laerere i seksualundervisningen. Denmark: Sundhedsstyrelsen.
- Offit, A. K. 1995. Night Thoughts. Reflections of a Sex Therapist. New Jersey: Jason Aronson Inc.
- Palmer, P. & Alberti Froehner, M. 1989. Teen Esteem. A Self Direction Manual for Young Adults. California: Impact Publishers.
- Pylkkänen, K. & al. 1981. Mitä se on? Nuorten ja aikuisten sukupuolitietous. Jyväskylä: Gummerus.
- Raehalme, O. 1996. Lahjakas nainen. Hämeenlinna: En Theos.
- Reuna, V. 1997. Perhebarometri. Väestöliitto: Väestöntutkimuslaitos, katsauksia E 3.
- Rimpelä, M. & Liinamo, A. 1996. Kouluterveys 1996. Tutkimus Keski-Suomesta. Julkaisuja 1, yleissarja. Jyväskylä: Keski-Suomen lääninhallitus.
- Rimpelä, M. & Liinamo, A. & Jokela, J. & Huhtala, H. & Siivola, M. 1996. Haasteita peruskoulujen seksuaalikasvatukselle. Kouluterveytutkimus Keski-Suomen läänissä. Jyväskylä: Keski-Suomen lääninhallitus.
- Ritamo, M. & Kautto, S. (toim.) 1997. Näkökulmia hedelmöityshoitoihin. 49. Helsinki: Stakes.
- Spinal-Robinson, P. & Easton Wickham, R. 1995. A Workbook for Children Who Have Been Sexually Abused. Ages 10-13. Indiana: Jalice Publishers.
- Suomela, A. (toim.) 1997. Kriittisiä näkökulmia lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittelyyn. Helsinki: Sexpo/Edita.
- de Villers, L. 1997. Love Skills: More Fun Than You've Ever Had with Sex. Intimacy and Communication. San Luis Obispo: Impact Publishers.
- Virkkunen, A. 1984. Minun pieni tyttöni. Kertomuksia aborttiosastolta. Helsinki: WSOY.

LIITTEET

1. Perhesuunnittelu 2000-projektiin osallistuneet tahot
2. Tutkin ja pohdin. Perhekasvatusta ala-asteelle. Opettajan opas ja tehtäviä oppilaille
3. Tutkin ja pohdin. Sukupuolikasvatusta yläasteelle
4. Kyllä vai ei. Murrosikäisestä aikuiseksi
5. Matkaraportti Amsterdamin kongressista
6. Valenciassa esillä ollut poster
7. Piirroskuvat, joita opettajat eivät pitäneet hyvinä
8. Osa opettajaharjoittelijan loppuraportista
9. Kysely opettajille
10. Tehtäväkaaviot
11. Kyselylomake opettajille arviointiin liittyen
12. Koonta kehittämistyöstä

Liitte 1.

Hedelmällisyysfestarit

Hedelmällisyysfestarit

Jyväskylässä 9.5.1996 ja 6.5.1997

1997-05-09 1997-05-09

Hedelmällisyysfestarit

Tapahdumaa toteuttamassa:

- Jyväskylän ammattikorkeakoulu/ sosiaali- ja terveysala
- Keski-Suomen sairaanhoitopiiri
- Jyväskylän yliopisto: OKL ja terv.tiet.laitos
- alueen terveyskeskuksia
- Ilmavoimien viestikoulu
- Jyväskylän kaupunkiseurakunta
- järjestöjä
- Stakes /Perhesuunnittelu 2000
- Keski-Suomen lääninhallitus

1997-05-09 1997-05-09

Hedelmällisyysfestarit

Hedelmällisyysfestarit

- Tarkoituksena on viestittää avoimuutta ja myönteisyyttä seksuaalisuuteen ja hedelmällisyyteen liittyvissä asioissa.
- Tukee koulujen seksuaalikasvatusta

1997-05-09 1997-05-09

Hedelmällisyysfestarit

Toteutumisen edellytyksiä:

- Tahojen aikaisempi yhteistyö Perhesuunnittelu 2000 -hankkeessa
- Oikeat ihmiset
- Aihe koettu tärkeäksi
- Neuvottelukunta
- STM:n taloudellinen tuki
- Stakesin tuki
- Liike-elämän myöntämielisyys
- Tiedotusvälineiden kiinnostus

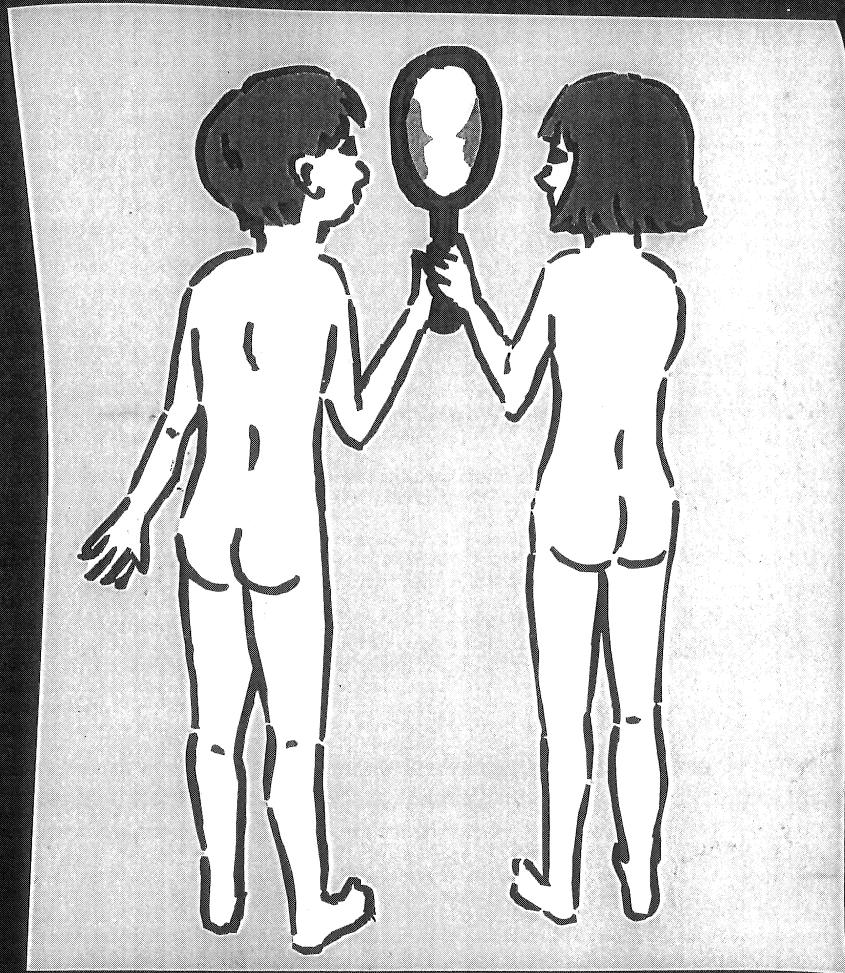
1997-05-09 1997-05-09

Liisa Kettunen

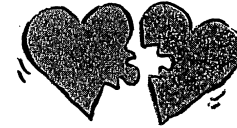
liite 2

TUTKIN JA POHDIN

Opettajan opas ja tehtäviä oppilaalle

Perhekasvatusta ala-asteelle

TUTKIN JA POHDIN

Perhekasvatusta ala-asteelle

- opettajan opas ja tehtäviä oppilaalle

Liisa Kettunen

Terveys ry toimii vapaaehtoisena kansalaisjärjestönä terveyden edistämiseksi. Järjestö julkaisee terveyskasvatus- ja opetusmateriaalia, jonka tavoitteena on kehittää terveyden edistämisen sisältöjä ja menetelmiä.

Materiaalia voi tilata:

Terveys ry
Puutarhakatu 11
40100 Jyväskylä
Puh. (014) 271 011
Fax (014) 271 830
Internet: www.terveysry.fi

Kustantaja
Terveys ry

ISBN 952-5193-02-0

Painopaikka
Kannet: Kirjapaino Oma
Sisus: Kopi-Jyvä
Jyväskylä 1997

Graafinen suunnittelu
Pirjo Leirimaa

TUTKIN JA POHDIN

Perhekasvatusta ala-asteelle

OPPIMATERIAALIN KÄYTTÄJÄLLE	5
1. MINÄ JA HÄN	7
2. HYVÄ YSTÄVÄ	9
3. MINUN PERHEENI	11
4. MINÄ KASVAN	17
• <i>Kasvan tekijät</i>	
• <i>Millainen minä olen</i>	
• <i>Minä tunnen</i>	
5. LÖYDÄ AIKUINEN	31
6. LASTEN ELÄMÄÄ MUUALLA	33
7. NÄIN ELETTIIN ENNEN	34
8. KYLVÄN, KASVATAN, KORJAAN	36
9. TUTKIN ELÄIMIÄ	39
• <i>Eläinnäyttelyn järjestäminen</i>	
• <i>Lemmikkieläin</i>	
10. MINÄ IHMINEN	43
• <i>Aisti kertovat</i>	
• <i>Ilmeet viestivät</i>	
• <i>Sanattomat viestit</i>	
11. MURROSIKÄ	48
KIRJALLISUUTTA	56

OPPIMATERIAALIN KÄYTTÄJÄLLE

Tämä oppimateriaali on tarkoitettu ala-asteen opettajan käyttöön perhekasvatuksen aihealueiden opettamiseksi. Tämän oppimateriaalin lähtökohdiana on perheen määritelmä sellaisena kuin Perheneuvosto (1996) on sen ilmaissut:

Perhe on yhdessä asuvien ihmisten ryhmä, jonka tavallisesti muodostavat kaksi keskenään avio- tai avoliitossa olevaa ihmistä ja heidän lapsensa tai yksinhuoltaja lapsineen tai lapseton parisukuuta.

Oppimateriaali sai alkunsa Stakesin Perhesuunnittelu 2000 -hankkeen pohjalta. Hanke on ollut menossa Keski-Suomen läänin alueella vuosina 1994-1996. Hankkeen tavoitteena on ollut seksuaaliterveyden edistäminen nuorten keskuudessa.

Opettajan sivut ja oppilaalle tarkoitettu materiaali ovat aiheittain peräkkäin. Oppilaalle monistettavaksi tarkoitettu sivu on merkitty palapelisydämin sivun ylälaitaan. Tehtävän tarkoitus ilmenee opettajan materiaalissa tummennetulla alustalla.

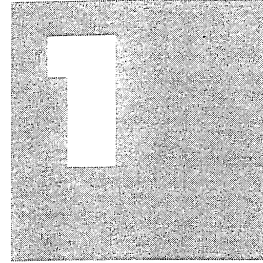
Tässä oppimateriaalissa on tehtäviä, joista opettaja ammattitaidollaan ja luokkansa tuntien voi valita tehtäviä eri oppiaineiden tunneille. Opettaja siis päättää milloin ja mille luokalle ottaa tehtävän. Opettaja voi myös muunnella niitä tarvittaessa. Tietoisesti olen jättänyt pois sellaista materiaalia, jota on ala-asteen ympäristö- ja luonnontiedon oppikirjoissa, ja ottanut mukaan sellaista, jota tavanomaiset oppikirjat ovat tähän asti vältäneet ja jotka sopivat integroitavaksi ympäristö- ja luonnontietoon, äidinkielen, elämänkatsomukseen, uskontoon ja kuvaamataitoon. Oppilaalta tehtävien tekeminen vaatii ajattelun lisäksi useimmiten luku- ja kirjoitustaitoa tai piirtämistä. Opettaja on apuna keskusteluissa ja pohdintoissa.

Materiaali on tehty kokeiltavaksi. Sitä on tarkoitus kehittää edelleen. Sen vuoksi materiaalin lopussa on palautelomake, jonka toivotaan tuovan viestejä opettajilta tekijälle. Vastajien kesken arvotaan yllätyspalkintoja. Vastauksia odotetaan vuoden 1998 aikana.

Tämän oppimateriaalin kieliasun on tarkastanut fil. lis., yliopiston lehtori Marja-Leena Koppinen. Siitä haluan lausua kiitokseni hänelle.

Jyväskylässä lokakuussa 1997

Liisa Kettunen

MINÄ JA HÄN

■ Minä ja hän -tehtävät aloitetaan tarkastelemalla 7-vuotiaiden lasten kuvia. Kuvat voivat olla kirjoista tai ne voivat olla lasten kouluun tuomia omia kuvia. Keskustellaan yhdessä siitä, mitä eroja ja mitä samankaltaisuuksia kuvien lapsissa huomataan.

■ Oppilaalle annetaan kuva, jossa on valmiina ihmisen ääriviivat (s. 8). Tähän piirroksen oppilaat asettavat paikoilleen eri elimet niin kuin he luulevat niiden olevan ihmisessä. Siihen tulevat aivot, sydän, mahalaukku, maksa, munuaiset, keuhkot, haima, ohutsuoli, paksusuoli ja virtsarakko. Elinten nimet kirjoitetaan viereen, jos jo osataan kirjoittaa.

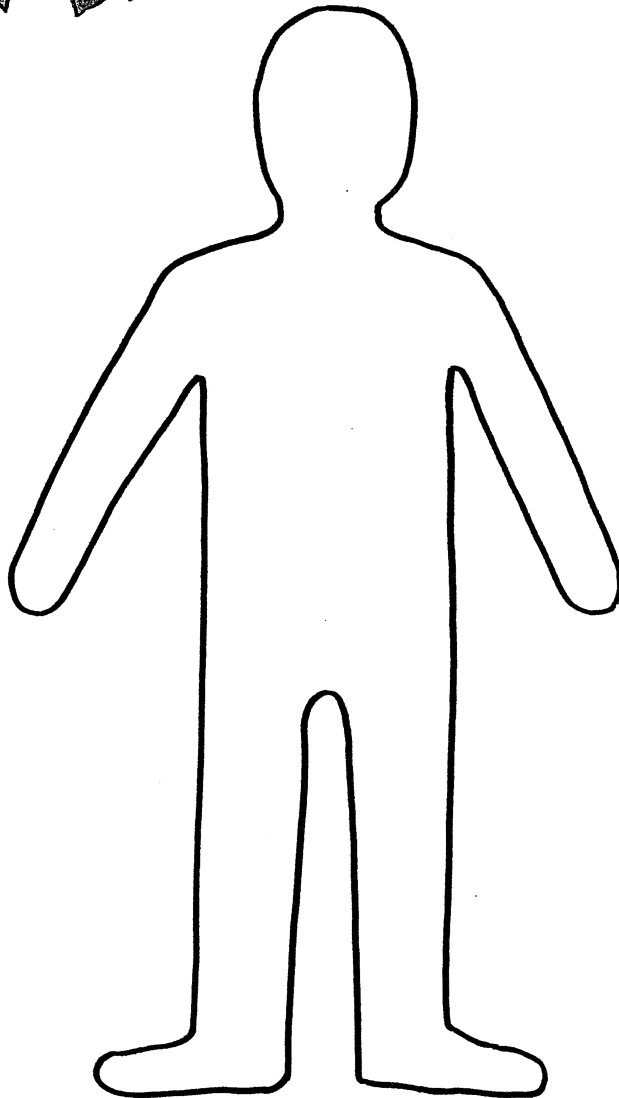
■ Tarkastellaan kuvia ja mietitään, miten tytöt ja pojat erottuvat toisistaan. Ovatko sisäelimet samoilla kohdilla? Asia tarkastetaan lähdelehteen. Kotitehtävänä voi olla asioista vielä vanhempien kanssa keskusteleminen. Olemme kaikki samanlaisia, mutta kuitenkin erilaisia. Mistä se erilaisuus tulee? Miltä näin tehty ihmisen "kartta" näyttää verrattuna maantiedon kartaston karttoihin?

■ Ihmisen tutkimista jatketaan piirtämällä paperiarkille oman käden ääriviivat. Asetetaan vasen käsi paperille ja piirretään oikealla, vasenkätinen tekee sen tietysti päinvastoin. Mitkä ovatkaan sormien nimet? Kirjoitetaan ne, jos jo osataan kirjoittaa. Otetaan keskustelun aiheeksi käsien pesu ja kynsien leikkaaminen.

■ Piirretään vihon sivulle tai paperiarkille jalkaterä. Nimetään varpaat. Onko kaikilla varpailla nimi?

■ Keskustellaan oikean kokoisista jalkineista, jalkojen puhtaudesta ja varpaiden kynsien leikkaamisesta. Harjoitellaan varvasvoimistelua.

Tehtävien tarkoituksena on, että oppilas tutustuu omaan kehoonsa ja oppii tarkkailemaan sen toimintoja. Samalla tehdään havaintoja sukupuolten välisistä eroista ja huomataan, että ihminen on samanlainen sisältä olipa ihonväri mikä tahansa.

2

HYVÄ YSTÄVÄ

■ Ystävä on ihminen, jonka kanssa on kiva olla ja jutella kaikenlaisista asioista. Oikein hyvää ystävää sanotaan sydänystäväksi. Ystävä voi olla kumpaa sukupuolta tahansa. Keskustellaan siitä, millainen on oikein hyvä ystävä. Oppilaat keksivät hyvän ystävän ominaisuuksia ja kirjoittavat niitä taululle. Taululle tulee seuraavanlaisia laatusanoja:

*kiltti
kohtelias
auttavainen
iloinen
luotettava
ymmärtäväinen
tombukas
bijainen*

*viisas
äänekäs
rehellinen
huumorintajuinen
oikeudenmukainen
kärsivällinen
ystävällinen
antelias*

Mietitään yhdessä kolme sanaa, jotka parhaiten kuvaavat asiaa. Merkitään taululle niiden viereen ympyrä.

.....

■ Oppilaat kirjoittavat omasta ystävästään tai kertovat hänestä. Kerrotaan toisille myös siitä, millaisia leikkejä ystävänsä kanssa on leikitty.

■ Keskustellaan myös siitä, miksi ystävä on tärkeä. Onko se siksi, että hän

*- lohduttaa
- kuuntelee
- tukee minua
- ei kerro salaisuuksiani muille*

*- huomaa asioiden hyvät puolet
- tarjoaa tikkukaramellin
- lähtee kanssani kävelylle
- on aina samaa mieltä kanssani*

.....

■ Etsitään kuvia ystävyksistä ja liimataan niitä vihkoon. Lähdemateriaalina luetut aikakauslehdet tai sanomalehdet.

■ Mietitään myös sitä, millaisen ihmisen haluaisin ystäväkseni:

*pojan / tytön
jonkun omasta luokastani
jonkun ylemmältä luokalta
aikuisen*

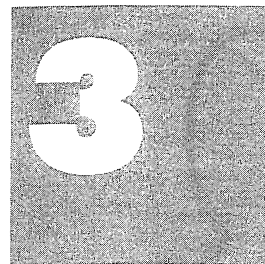
*jonkun alemmalta luokalta
opettajan
naapurin tädin
mummon*

Perustellaan valinnat.

■ Luokassa vietetään YSTÄVÄN VIIKKOA:

Opettaja kertoo kullekin oppilaalle, kenen salainen ystävä tämä on. Oppilas ei saa paljastaa sitä. Se on salaisuus viikon ajan. Oppilas tekee tälle salaiselle ystäväille pieniä palveluksia viikon aikana kuten kantaa koululaukkua, avaa oven tai sujauttaa pulpetin kortin, jossa on jotakin positiivista jne. Kun viikko on kulunut, koetetaan arvata, kuka oli tuo salainen ystävä. Ellei se arvaamalla onnistu, opettaja kertoo sen. Viikon aikana harjoitetut pienet kohteliaisuudet voivat jatkua sen jälkeenkin.

Tarkoitus on valita tehtävistä luokalle sopivimmat. Lähdetään näin laajentamaan näkökulmaa omasta itsestä ulospäin. Tehtävien tarkoituksena on oppia kunnioittamaan toista ihmistä ja tulemaan toimeen erilailla ajattelevien ja toimivien lähimmäisten kanssa. Samalla opitaan kohteliaita puhuttelumuotoja ja sanojen erilaisia merkitysvaihteita.

Tilastotietoa perheistä Suomessa vuodelta 1996:

- Avioliiton solmi 24 200 paria
- Avioeroon ajautui 13 800 paria
- Joka viides perhe on avoperhe
- Joka kymmenes lapsiperhe on avoperhe.

MINUN PERHEENI

Peruskoulun ala-asteella perhekasvatus on aihekokonaisuus. Siinä on hyvä muistaa perheen käsite. Sitä on pitkään yritetty määritellä. Otetaan tässä lähtökohdaksi Perheneuvoston tekemä määritelmä toukokuulta 1996:

Perhe on yhdessä asuvien ihmisten ryhmä, jonka tavallisesti muodostavat kaksi keskenään avio- tai avoliitossa olevaa ihmistä ja heidän lapsensa tai yksinhuoltaja lapsineen tai lapseton paris-kunta.

Perheestä puhuminen voi olla joillekin oppilaille vaikeaa monenlaisista syistä. Opettajan tehtävänä onkin luokkansa tuntien ratkaista, miten asia otetaan esille. Mutta toisaalta: eikö elämän tosiasioista pitäisi keskustella eikä vaieta?

■ Oppilas piirtää vihkoon kuvan kotitalostaan ulkoa-päin. Toiseen kuvaan hän piirtää kuvan perheestään tai vaihtoehtoisesti kertoo heistä.

■ Keskustellaan siitä ketä kodissa asuu. Puhutaan erilaisista perheistä. Oppilaat saavat itse määritellä perheen. Keskustellaan siitä, onko lemmikkieläin perheenjäsen. Puhutaan perheenjäsenten välisistä tunnesiteistä. Puhutaan myös kodin töistä ja siitä, kuka ne tekee ja kenelle ne kuuluvat.

Näiden tehtävien tarkoituksena on selvittää oppilaalle sukulaisuus ja siihen liittyvät käsitteet ja opettaa ymmärtämään perheen ja suvun merkitys yksilölle. Tässä yhteydessä on hyvä ottaa huomioon erilaiset perhemuodot niin kuin opettajan mielestä parhaiten hänen luokalleen sopii.

SUKULAISET

Kuka on sukulainen?

Mitä tarkoittavat

äiti

isä

täti

setä

veli

sisar

serkku

pikkuserkku

velipuoli

sisarpuoli

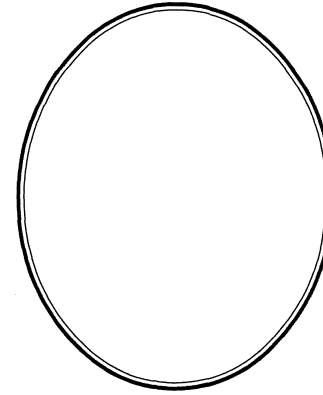
isoisä

isoäiti

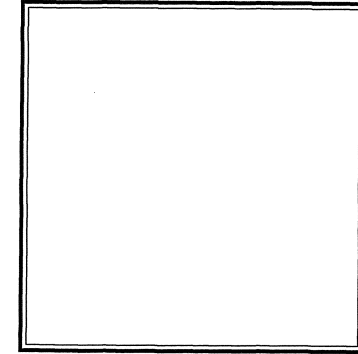
- Mikä on yleisin suomalainen sukunimi, jonka olet kuullut tai huomannut puhelinluettelosta?
- Miksi saman perheen jäsenillä on joskus erilainen sukunimi?
- Keksi itsellesi sellainen sukunimi, jonka haluaisit
- Kuka on omainen?

12

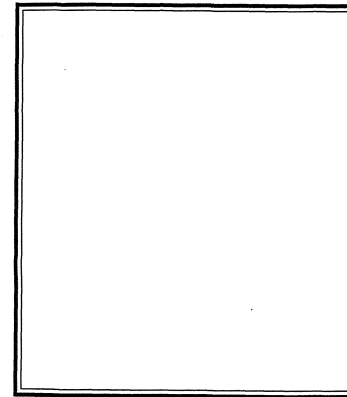
Piirrä tai kunnitää valokuva kuvaruntuun!

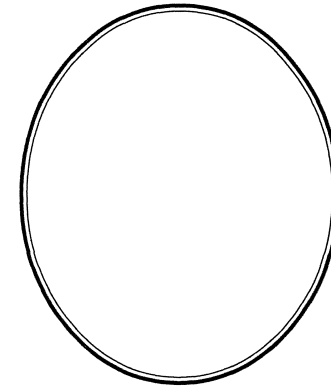
Minä itse

Sisareni tai veljeni

Ystävä

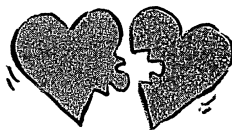

Minulle tärkeä ihminen

- Etsi sanomalehdistä sarjakuvia. Tutki sarjakuvien sankareiden perhe-elämää. Löytyykö niistä
äiti ja isä *perhe*
äiti tai isä *se, joka tekee kodin työt*
koti *se, joka on ansiotyössä*
- Millaisia perheitä esiintyy katsomissasi televisio-ohjelmissa?

13

Sarjakuva elämäni tärkeimmistä tapahtumista

Blank comic strip panels for drawing important life events.

Minä peruskoulun _____ -luokkalainen

■ Esitä pantomiimina jokin hauska tapaus elämäsi varrelta. Muut saavat arvata mitä esität.

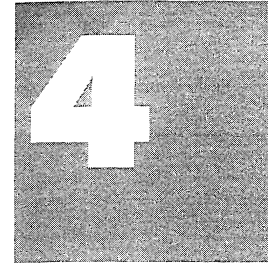
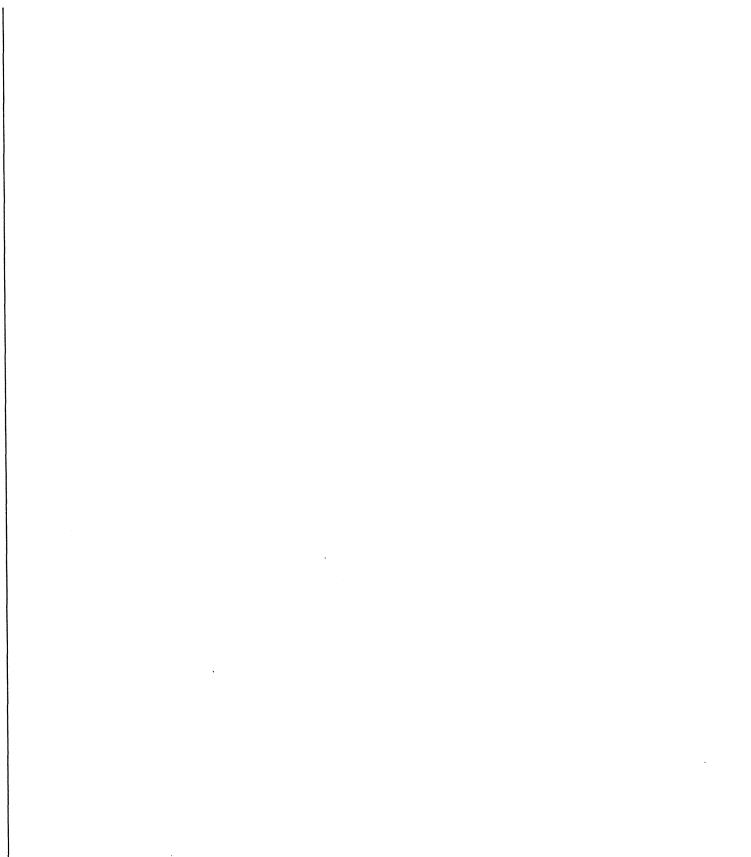
Elämäni tärkeät ihmiset

Blank frames for drawing important people in life, including a large oval frame for a portrait.

Suunnittele sellainen koti, jonka itsellesi toivoisit aikuisena.

Millainen perhe siinä kodissa asuu?

MINÄ KASVAN

■ Katsellaan kuvia erikokoisista ihmisistä esimerkiksi kirjasta *Nyt puhutaan seksistä*. Oppilaat ovat varmaankin huomanneet joskus, että entiset vaatteet eivät enää mahdu päälle eikä pipo päähän. Pituutta on tullut lisää, samoin käsiä ja jalkoja tuntuu olevan enemmän kuin ennen. Tässä tilanteessa koulun terveydenhoitaja on oikea asiantuntija kertomaan luokan pituus- ja painokäyristä niin, että oppilaat saavat käsityksen ikäistensä keskimääräisistä pituuksista ja painoista ja voivat verrata omiaan niihin. Korostetaan, että joku kasvaa pitkäksi, joku jää lyhyeksi sen mukaan, minkä kokoisia vanhemmat ovat.

■ Oppilas piirtää vihkoonsa kuvan itsestään aikuisena ja toisen sellaisen kuvan, millaiseksi haluaisi tulla aikuisena. Oretaan huomioon tosiasiat ja toisessa kuvassa mielikuvat, joita kaikki saavat televisiosta ja elokuvista.

■ Rakennetaan valokuvanäyttely oppilaiden tuomista valokuvista, joita on otettu silloin kun he olivat vastasyntyneitä. Luokkatoverit saavat arvata ketä mikin kuva esittää. Tässä huomataan kehitys ja se, että tytön ja pojan erottaminen ei ole helppoa, kun jokainen oppilaista on vaatekuvana vauvana. Kukin oppilas kirjoittaa tuomaansa kuvaan kuvatekstin. Voidaan kirjoittaa vaikka lyhyt omaelämäkerta. Keskustellaan siitä, millaista on olla nyt isona koululaisena.

■ Pienet lapset ovat aikuisten mielestä suloisia ja herttaisia. Mikä mielestänne saa ihmiset käyttämään tällaisia ilmaisuja? Millaisiin ihmisiin sinä itse ihastut? Perustele, miksi. Onko ihastuksen kohde yläluokkalainen, alaluokkalainen vai joku aikuinen?

Tehtävien tarkoituksena on, että oppilas huomaa sukupolvien ketjun ja muutoksen tai muuttumattomuuden sekä osaa kertoa itsestään ja tiivistää sanomansa. Haastellen opitaan kuuntelemaan mitä toisilla on sanottavaa.

Haastattele vanhempiasi!

Näin kokoat omaa elämäkertaasi tai henkilöhistoriaasi.

Mitkä olivat ensimmäiset sanani?

Millaisia kutsumanimiä minulla oli?

Minkä ikäisenä lähdin liikkeelle?

Millaisilla leluilla leikin mieluiten?

Millainen luonne minulla oli lapsena?

Millaisia hauskoja tilanteita aiheutui kun lähdin tutkimaan ympäristöäni?

Mistä ruoasta pidin, mistä en?

Kuinka monta muuttoa olen kokenut?

Millaisissa asunnoissa olen asunut?

Haastattele isovanhempiasi lastenhoidosta!

Millaista lastenhoito oli silloin kun isä/äiti olivat pieniä?

Millaisilla leluilla silloin leikittiin?

Mitä leikkejä leikittiin?

■ Keksi itse lisää kysymyksiä, jos haluat!

KASVUN TEKIJÄT

Ohjataan oppilas huomaamaan, että hänenlaisiaan on vain yksi. Lapsena vanhemmat hoitavat häntä ja tekevät valintoja hänen puolestaan, mutta kasvun myötä lapsi joutuu itse ottamaan vastuuta tekemisistään ja ratkaisuisiaan, valitsemaan ja tekemään päätöksiä oman kehonsa ja elämänsä suhteen.

Kasvuun ja kehitykseen vaikuttaa suuresti se, mitä lapsi syö ja juo. Ihmisestä suurin osa on vettä ja se on tärkeää elintoimintojen kannalta. Siksi vettä on saatava runsaasti. Sitä haihtuu hikoillessa lämpiminä päivinä ja urheillessa. Sitä on saatava juomana päivittäin litran verran, lämpiminä päivinä kaksikin litraa vuorokaudessa. Vesi on paras janojuoma ja se on sokeritonta.

Tehtävien tarkoituksena on auttaa oppilasta huomaamaan vastuunsa omasta hyvinvoinnistaan, tekemään päätöksiä ravinnon valitsemiseksi, suunnittelemaan ravitsemustaan ja miettimään realistisesti tulevaisuuttaan.

KASVUN TEKIJÄT

■ Kuvissa näet erilaisia ruoka-aineita. Valitse näistä ne, jotka mielestäsi maistuvat parhaita.

■ Katso sitten kuvia uudelleen ja mieti, ovatko ne kasvun kannalta elimistöllesi parhaita. Pohtikaa asiaa yhdessä luokan ja opettajan kanssa.

PÄIVÄN ATERIAT

Suunnittele itsellesi päivän ateriat!
Arvioikaa suunnitelmanne yhdessä ja kysykää arviota myös opettajalta.

Aamiainen

Koululounas

Välipala

Päivällinen

Iltapala

LIIKUNTAHARRASTUKSENI

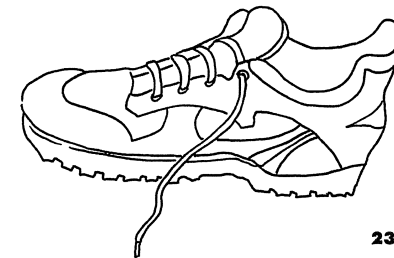

Minkälaista liikuntaa harrastat?
Kuinka kauan käytät siihen aikaa?

klo	maanantai	tiistai	keskiviikko	torstai	perjantai	lauantai	sunnuntai

_____ tuntia
päivässä

Kuinka paljon liikut viikossa? _____ tuntia.

MITEN KÄYTÄN PÄIVÄNI

Aamu
Aamupäivä
Keskipäivä
Iltapäivä
Ilta
Yö

Laske kuinka paljon käytät aikaa päivässä eri toimintoihin!

koulu	_____ tuntia	läksyjen lukeminen	_____ tuntia
koulumatka	_____ tuntia	siivoaminen	_____ tuntia
syöminen	_____ tuntia	astioiden pesu	_____ tuntia
leikkiminen	_____ tuntia	peseytyminen	_____ tuntia
ulkoilu	_____ tuntia	nukkuminen	_____ tuntia
harrastukset	_____ tuntia	muu	_____ tuntia

■ Mieti, miten ajankäyttösi on muuttunut!

MILLAINEN MINÄ OLEN

■ Pyydä oppilaita kirjoittamaan kuvitelma siitä, millaisia he ovat vanhempiansa ikäisenä. Kuinka pitkiä ja painavia he ovat, mitkä ovat harrastukset, mikä on ammatti, millaiset ovat koti ja perhe.

■ Voit pyytää kirjoittamaan myös kuvitelman siitä, millaisia he ovat isovanhempiensa ikäisenä. Sulkekaa kirjoitelma kirjekuoreen ja säilyttäkää se. Kun sen lukee vuosien päästä, voi verrata itseään laatimiinsa ennusteisiin ja pohtia ihmisen elämäntulkua.

■ Seuraavan aukeaman tehtävä perustuu siihen, että meitä viehättävät sellaiset ihmiset, kirjat tai työt, joiden parissa tarvitaan niitä kykyjä, joita meillä on ja joista nautimme eniten.

Yhteinen keskustelu näistä asioista tehtävän tekemisen jälkeen syventää opittua ja selkeyttää asioita.

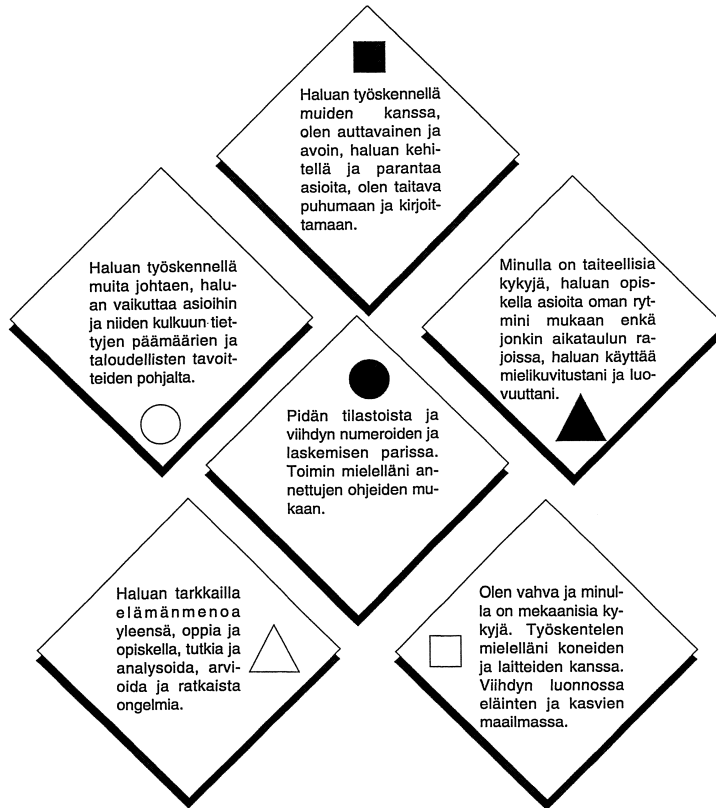
Tehtävässä on oletettu luokan oppilaiden löytävän kuudesta ryhmästä sen, johon he tuntevat kuuluvansa. Jos tehtävässä on vaikeita käsitteitä, selvitetään ne ensin.

Tehtävien tarkoituksena on syventää oppilaan itsetuntemusta ja antaa vihjeitä ammatinvalintaa varten.

MILLAINEN MINÄ OLEN?

Tutki itseäsi millainen olet. Yhdessä luokkahuoneessa on erilaisia ihmisiä. Tässä heidät on jaettu kuuteen ryhmään. Mihin sinä tunnet kuuluvasi? Alleviivaa ominaisuuksia myös muista ryhmistä, jos tunnet, että siellä on sellaista, mitä sinullakin on.

■ Jos luokkasi olisi jaettu tällaisiin ryhmiin, mihin sinä menisit mieluiten?

■ Ryhmäsi siirtyy muihin tehtäviin, vain sinä jäät.
Haluaisit mennä johonkin toiseen ryhmään. Minkä valitset nyt?

■ Kymmenen minuutin kuluttua tämänkin ryhmä lähtee toiseen paikkaan.
Sinä et halua lähteä mukaan. Mihin ryhmään haluaisit nyt siirtyä?

■ Kirjoita tähän, mistä asioista kussakin ryhmässä pidit.

Arvioi itseäsi vastausten perusteella.

■ Mitä osaan jo hyvin?

■ Mitä minun pitäisi itsessäni vielä kehittää?

■ Millainen minä olen

Pitävätkö nämä väittämät paikkaansa?

Olen tyttö ja olen

- auttavainen
- hiljainen
- kiltti
- sievä
- ystävällinen
- pelokas

Olen poika ja olen

- äänekäs
- kova
- nokkela
- epäsiisti
- voimakas
- rohkea

Leikkivätkö pojat nukeilla ja tytöt autoilla vai päinvastoin?

Järjestäkää luokassa väittely tyttöjen ja poikien välisistä eroista ja yhtäläisyyksistä.

Miettikää, mitkä adjektiivit sopivat parhaiten seuraavaan:

Olen nainen ja olen

Olen mies ja olen

MINÄ TUNNEN

Ihminen tuottaa myös tunteita. Heräävällä hormonitoiminnalla saattaa olla vaikutusta tunteiden kestoan.

■ Seuraava tehtävä on päiväkirjanomainen ja siis yksityisiä. Vastauksia ei ehkä mielellään näytetä muille. Parhaan ystävän kanssa asioista kyllä saattaa syntyä keskustelua ja joistakin kohdista syntyy keskustelua koko luokan kanssa. Tehtävän suorittamista auttaa kaunis taustamusiikki luokassa.

Tehtävän tarkoituksena on oppia tiedostamaan tunteitaan ja oppia jotain uutta itsestään sitäkin kautta.

MINÄ TUNNEN

Paikka josta erityisesti pidän.

Paikka, jossa voin olla yksin silloin kun haluan.

Paikka, jossa olen ollut erityisen onnellinen.

.....

Ihminen, jota ihailen.

Ihminen, joka on tehnyt minuun vaikutuksen kivalla tavalla.

Ihminen tai tapaus, joka on aiheuttanut suuren muutoksen elämääni.

Kaksi miestä ja kaksi naista perheeni ulkopuolelta, joista pidän.

Tapahtuma tai asia, joka teki minut surulliseksi.

Viisi asiaa, jotka osaan hyvin:

.....

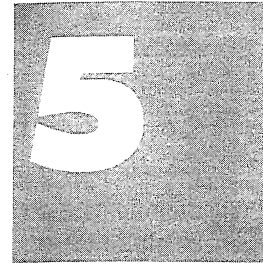
Minua pelottaa

Olen ihan hulluna

Kamalin asia, joka on kohdannut minua.

Työ, jonka tekeminen tuotti minulle mielihyvää:

Suurenmoisin asia elämässäni on ollut

LÖYDÄ AIKUINEN

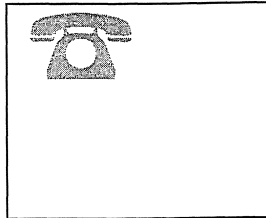
■ Joskus tulee tilanne, että omista ongelmistaan haluaisi puhua jollekin luotettavalle aikuiselle. Keskustellaan luokassa yhdessä siitä, kenen puoleen ongelmissaan voi kääntyä. Omat vanhemmat ovat tietysti ensisijaisia, mutta on hyvä tietää muitakin auttajia.

Oppilaalle tarkoitettuun harjoitustehtävään on merkitty jotakin valmiiksi, mutta osa kuvista on tyhjänä. Nämä käydään läpi yhdessä opettajan kanssa.

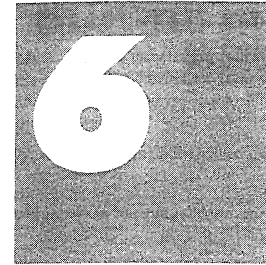
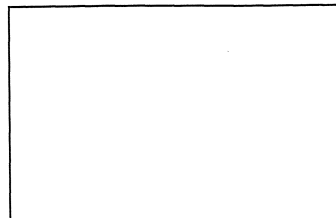
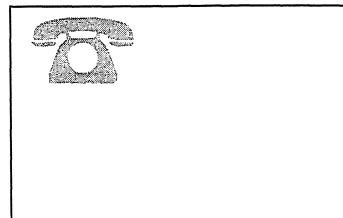
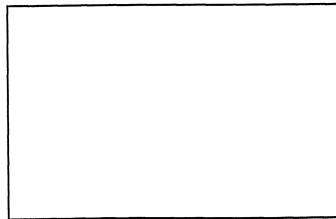
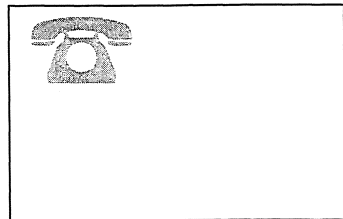
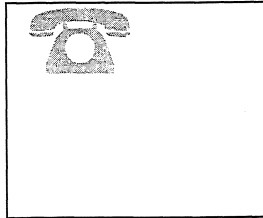
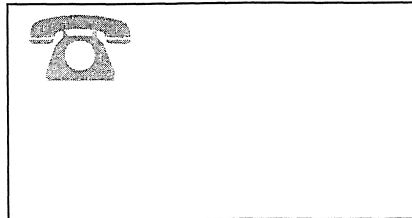
Tehtävän tarkoituksena on, että oppilas tietää, kenen puoleen kääntyä ongelmissaan. Oppilas oppii löytämään oikean aikuisen, jonka kanssa ongelmia voi ratkoa. Ne ihmiset löytyvät yleensä lähiympäristöstä. Oppilas huomaa, ettei hän ole yksin ongelmineen.

KUKA AUTTAA?

- Kuka sinua auttaa ongelmien tullessa?
- Keneltä kysyt neuvoa erilaisissa tilanteissa?

 Mannerheimin
lastensuojeluliiton
lasten ja nuorten
puhelin
9800-20400

LASTEN ELÄMÄÄ MUUALLA

Lapset kasvavat ja kehittyvät aikuisiksi samalla tavalla riippumatta siitä, missä maassa he syntyvät ja mitä rotua he ovat. Kasvaminen hidastuu ravinnon ja juomaveden puutteen vuoksi. Joskus lapsia menehtyy ravinnon, veden ja hoivan puutteeseen sekä siksi, etteivät he saa hoitoa sairautensa.

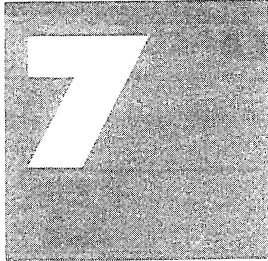
Omia leikkejään lapset leikkivät kaikkialla. Lämpimän ilmaston maissa lapset eivät tarvitse vaatteita niin paljon kuin meillä Suomessa. Asunto on kevyemmin rakennettu suoja kuin meillä kylmän ilmaston maassa. Rakkautta ja huolenpitoa lapset tarvitsevat kaikkialla. Joissakin suurkaupungeissa on lapsia, jotka asuvat kadulla ja syövät mitä löytävät ja leikkivät sillä mitä eteen sattuu. Heillä ei ole perhettä eikä kotia, jossa he saisivat suojan ja rauhallisen kasvuympäristön. Heitä sanotaan katulapsiksi.

■ Lasten olosuhteisiin muualla maailmassa voidaan perehtyä tiedotusvälineiden ja kirjallisuuden avulla, kirjeenvaihdolla kummikoulun oppilaiden kanssa tai vieraassa maassa asunut oppilas voi omin sanoin kertoa kokeemaansa.

■ Luokassa keskustellaan yhdessä siitä, mitä eroja ja yhtäläisyyksiä lasten elämällä eri puolilla maapalloa on.

■ Oppilas kerää kuvamateriaalia keskustelujen pohjaksi, kirjoittaa kirjeen tuntemattomalle ystävälle kertoen itsensä, lauletaan lasten lauluja maailmalta ja leikitään leikkejä, jotka on löydetty jostakin muualta kuin kotimaasta.

Tehtävän tarkoituksena on laajentaa oppilaan tietämystä lasten oloista muualla maailmassa.

NÄIN ELETTIIN ENNEN

■ Museossa käynti tai kouluun järjestetty perinnepäivä työnäytöksineen auttavat oppilaita etsimään juuriaan ja arvostamaan aiempien sukupolvien työtä. Aiempien sukupolvien elämän ymmärtäminen auttaa myös jäsentämään nykykulttuuria.

■ Vaihtoehtoisia työmuotoja asian käsittelemiseksi:

- Tutustutaan menneeseen maailmaan tarinoiden välityksellä.
- Katsotaan video-ohjelma Elämän laatu ja keskustellaan siitä. (Videon tilaus: Taloudellinen Tiedotustomisto, osoite PL 147 00131 Helsinki)
- Oppilaat haastattelevat vanhempia ihmisiä koulussa tehtyjen kysymysten pohjalta. Luokassa jälkeenpäin oppilaat kertovat työnsä tuloksen ja kokemuksensa haastattelusta. Kootaan keskeisiä käsitteitä.
- Järjestetään yhteistyönä työnäytös koululla vanhoista työtaivoista. Tietoja täydennetään museokäynnillä. Tehdään muistiinpanoja ja harjoitellaan raportin kirjoittamista omista kokemuksista.
- Muodostetaan ryhmät. Ne etsivät vastauksia tekemiinsä kysymyksiin tai käytetään valmiita kysymyksiä, joita on seuraavalla sivulla.
- Ryhmätyön jälkeen kokoonnutaan luokkaan tekemään selkoa tuloksista. Selonteko tehdään näyttellen, pitäen havaintoesityksiä, selostaen tutkimuksen tuloksia, piirretyin kuvin, tehdyllä seinälehdellä tai vaikka laulaen tai tanssien, jos se sopii tutkittuun aiheeseen.
- Ryhmätyön ja esitysten jälkeen oppilas arvioi työskentelyänsä: Mitä opin? Paljonko käytin aikaa? Mitä vielä haluaisin oppia? Mikä oli paras oivallus? Mitä muuta huomionarvoista haluan kertoa?

Tehtävän tarkoituksena on opettaa arvostamaan menneiden sukupolvien työtä, huomaamaan miten koneet ovat muuttaneet arkisia töitä, miten ajankäyttö on muuttanut ja auttaa pohtimaan omaa tulevaisuuttaan.

NÄIN ELETTIIN ENNEN

Museossa näet esineitä ja tavaroita ja mahdollisesti työnäytöksiä siitä, kuinka ennen tultiin toimeen ja kuinka päivittäiset askareet sujuivat. Museossa selostetaan asioita ja vastataan kysymyksiin, mutta siellä on myös selosteita, joista voit itse etsiä tietoja. Tässä avuksesi muutamia tutkimustehtäviä:

Kuinka aikaisin herättiin päivän töihin?

Mihin aikaan mentiin nukkumaan? Millainen oli vuode?

Mitä askareita tehtiin aamulla ja mitä iltapuhteella?

Millä koti valaistiin?

Mitä oli tehtävä ennen kuin ruoanlaitto alkoi?

Millaisia olivat ruokailuastiat?

Missä leivottiin ja mitä leivottiin?

Minkälaisia välineitä ruoanvalmistuksessa käytettiin?

Mistä saatiin vettä?

Millaisia huonekaluja oli?

Mitkä esineet olivat ostettuja ja mitkä tehtiin itse?

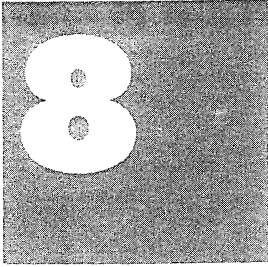
Miten talot lämmitettiin?

Minne likavedet ja ruoantähteet pantiin? Millainen oli vessa?

Millainen oli ihmisten vaatetus?

Millaisia koruja käytettiin?

■ Voit itse keksiä lisää tehtäviä. Tee kysymyksiä museolehtorille itseäsi kiinnostavista asioista. Keskustelkaa luokassa elämästä ennen ja nyt. Mikä oli parempaa aikaisemmin ja mikä on mielestänne paremmin nyt ikäistesi kannalta?

KYLVÄN, KASVATAN, KORJAAN

Kasvi tarvitsee kasvaakseen samaa kuin elollinen luonto yleensäkin eli vettä ja ravintoa, viljeltyt kasvit myös ihmisen hoivaa. Tämän toteamiseksi jokainen oppilas tekee pienen tutkimuksen kasvien elämästä.

■ Kasvatetaan siemenestä kasvi siemeniä tekeväksi kasviksi ja korjataan sato. Miksi muuten auringonkukan siemenestä tulee auringonkukka?

Tehtävän tarkoituksena on, että oppilas saa käsityksen elämän kiertokulusta, harjoittelee tutkimuksen tekemistä ja huomaa mikä merkitys kasveilla on asuinympäristön viihtyisyydelle.

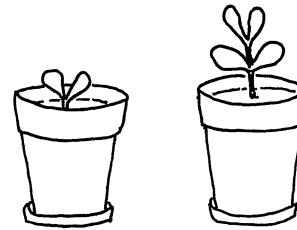
KYLVÄN, KASVATAN, KORJAAN

Kasvata oma kasvisi. Seuraa sen kasvamista, kukkimista ja siementen muodostumista. Tee pieni tutkimus työstäsi. Punnitse lopuksi kasvin tuottamat siemenet.

Kylvä siemen.

Sitä varten tarvitset ruukun, multaa ja siemeniä.

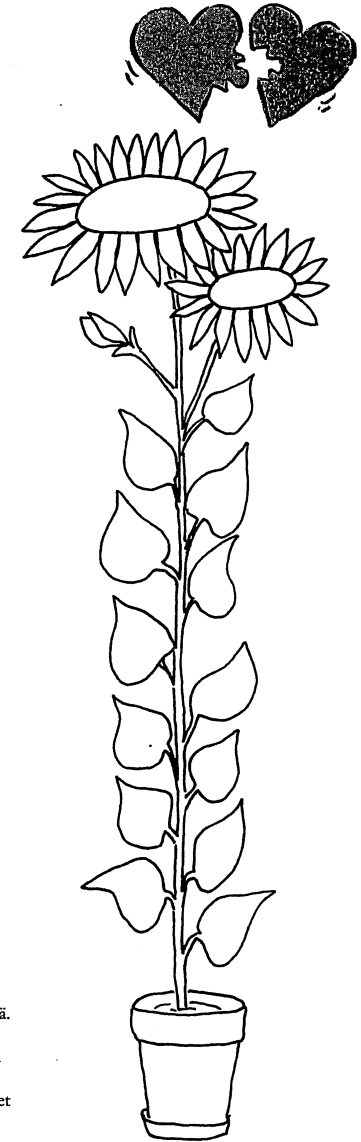

Kasvata taimi.

Kasvaakseen se tarvitsee lämpöä, valoa ja kosteutta. Vaihda taimi tarvittaessa suurempaan ruukkuun.

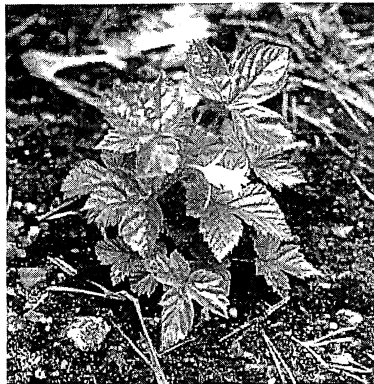
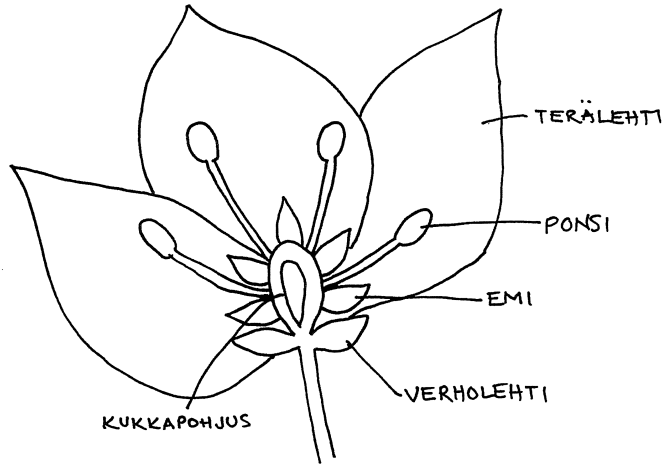
Kokeile tällä tavoin auringonkukan, maapähkinän tai avokadon kasvattamista.

- Mitä teet sitten, kun siemenet on kerätty? Kasvatatko kasvia edelleen vai kompostoitko sen? Kokeile uuden kasvin kasvattamista saamistasi siemenistä. Loput voit syöttää linnuille.
- Kasvi lisääntyy myös pistokkaasta. Minkälaisia kasveja olet huomannut lisäävän tällä tavoin?
- Vaahtera tuottaa paljon siemeniä. Syksyllä sen siemenet leijallevat alas maahan siivekkeittensä avulla. Kaikista siemenistä ei kuitenkaan kasva uutta vaahteraa. Mitä ylimääräisille siemenille tapahtuu?

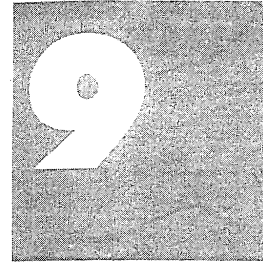
KASVIEN ELÄMÄÄ

■ Mitä tästä kuvasta puuttuu?

Siperian lililukka

Kauneimmillaan kasvavana kasvi viestittää meille, ettei sitä saa poimia. Joitakin kasvilajeja on niin vähän, että ne häviäisivät sukupuuttoon, jos niitä poimittaisiin huolettomasti. Puhutaan uhanalaisista kasveista. Yksi häviämässä olevista lajeista on Siperian lililukka. Tiedätkö muita uhanalaisia kasveja?

TUTKIN ELÄIMIÄ

■ Kuvia katsellen ja parin kanssa keskustellen perehdytään eläinten maailmaan, eläinten kasvutekijöihin ja huomataan elämän kiertokulku. Opitaan huomaamaan ero sukupuolten välillä ja mietitään ihmisten vastuuta eläimistä.

■ Oppilaat kirjoittavat ja piirtävät eläintarinoita tai kertovat omista lemmikkieläimistään.

■ Keskustelkaa siitä, mitä lemmikeille tapahtuu, kun ne ovat kuolleet. Ovatko oppilaat käyneet lemmikkieläinten hautausmaalla?

Tehtävien tarkoituksena on antaa tietoa eläinten kohtelusta, jakaa tietoa eläinten elämästä, korostaa ihmisen vastuuta koti- ja lemmikkieläinten hyvinvoinnista, herättää oppilaassa empatian tunteita, opettaa sukupuolten välisiä eroja ja opettaa huomaamaan, että elävillä olennoilla on elämänskaarensa.

TUTKIN ELÄIMIÄ

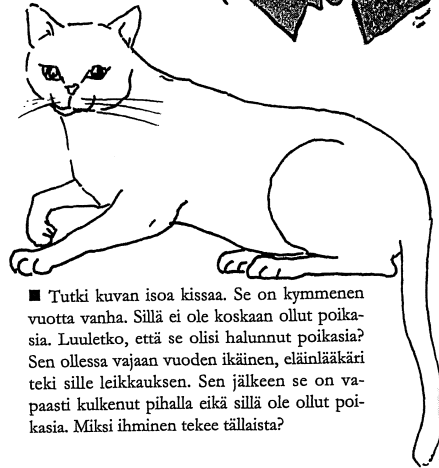

■ Tutki eläimiä ja pohdi yhdessä kaverisi kanssa eläinten elämään liittyviä asioita. Miten esimerkiksi kissa hoitaa poikasiaan? Minkä ikäisenä poikanen selviytyy ilman emoaan? Onko emokissalla ikävä poikasiaan sen jälkeen kun ne on annettu pois? Kuinka usein kissa saa poikasia ja kuinka monta niitä kerralla syntyy? Minne joutuvat ne kissanpoikaset, joille ei löydy kotia?

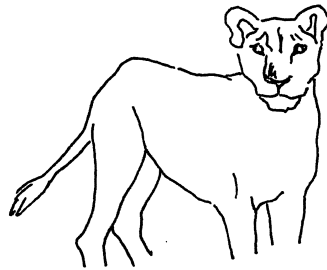

■ Katso koiran kuvaa. Miten erotat aikuisen koiran pennusta ja mistä voit päätellä sen sukupuolen? Osaavatko koirat hymyillä? Kuinka koiria hoivaa poikasiaan? Minkälaista ruokaa koiranpentu tarvitsee kasvaakseen? Minkä ikäisenä pennun voi erottaa emostaan? Miksi ihmiset ottavat lemmikkieläimiä? Kerro omasi, jos sinulla on sellainen!

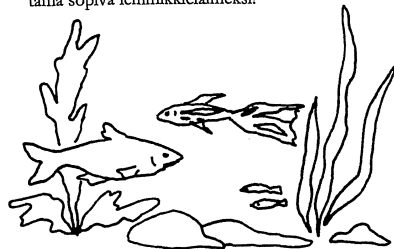
■ Oletko seurannut elämää akvaariossa tai katsellut kaloja laiturilta? Miten kalat hoitavat poikasiaan? Mitä ne syövät kasvaakseen isoiksi kaloiksi? Onkohan niillä koskaan ikävä äitiä ja näkevätkö ne koskaan isäänsä? Missä on kalan kotipesä? Miten kalat lisääntyvät?

■ Tutki kuvan isoa kissaa. Se on kymmenen vuotta vanha. Sillä ei ole koskaan ollut poikasia. Luuletko, että se olisi halunnut poikasia? Sen ollessa vajaan vuoden ikäinen, eläinlääkäri teki sille leikkauksen. Sen jälkeen se on vapaasti kulkenut pihalla eikä sillä ole ollut poikasia. Miksi ihminen tekee tällaista?

■ Ylläolevassa kuvassa on villieläin. Kuinka se hoivaa poikasiaan ja suojelee niitä? Mieti miten kuvaisit tätä eläintä kaverillesi. Olisiko tämä sopiva lemmikkieläimeksi?

ELÄINNÄYTTELY

■ Eläinnäyttelyyn tuodaan lemmikkieläimiä. Tutkitaan niitä ja niiden elintapoja. Kaikilla ei ole kotieläimiä eikä lemmikkejäkään voi ottaa joka kotiin esim. allergian vuoksi. Tutkitaan seuraavia asioita:

*Tunnista eläin.
Punnitse.
Silitä.
Tahita.
Juttule sille.
Halaa.*

*Piirrä tassun jälki.
Mikä sen sukupuoli on?
Punnitse se.
Mittaa pituus.
Pubuttele nimeltä.*

Tehkää tämä varovasti jokaiselle näyttelyyn tuodulle eläimelle. Eläinallergiaa poteva kertoo, kuinka allergia ilmenee ihmisellä ja kuinka siltä voi välttyä. Millainen lemmikkieläin sopisi allergiasta kärsivälle?

Lemmikkieläin tulee omistajalleen rakkaaksi. Sen kuoltua omistaja haluaa haudata sen. Suurten asutuskeskusten läheisyyteen on muodostunut pieneläinten hautausmaita, jonne voi viedä lemmikkinsä ruumiin. Ihmisellä on vastuu lemmikkieläimensä hyvinvinnista ja hoidosta. Mieti ennen kuin otat lemmikin itsellesi!

Eläin on syntyessään tavallisesti koiras tai naaras. On sellaisia eläimiä, joiden sukupuoli määräytyy kehityksen aikana. Sellainen on krokotiili. Jos sen muna hautuu 30 asteen lämmössä, poikanen on naaras, jos lämpötila on korkeampi, munasta kehittyy koiras.

■ Eläinnäyttelyyn toteuttamischdotus:

Tutustutaan lemmikkieläinten maailmaan videofilmiin, diakuvien tai kertomusten avulla.

Annetaan oppilaiden kertoa kokemuksia lemmikkieläimistä.

Keskustellaan asiasta yleisesti ja laaditaan käsittekartta avainsanana esim. kissa. Sen ympärille kerätään asioita kissan elämästä ja siihen liittyvistä seikoista.

Etsitään lisää tietoa haastatteluin, lukemalla kirjoista, kuuntelemalla asiantuntijaa. Tehdään muistiinpanoja.

Muodostetaan ryhmiä, jotka tutkivat oppilaiden mukanaan tuomat lemmikkieläimet opettajan sivulla olevan mallin mukaan.

Tehdään omaan vihkoon tai kansioon selvitys tutkimuksesta.

Tehdään seinälehti, johon tutkimuksen tulokset kootaan tai esitellään ne jollakin muulla oppilaille mieleisellä tavalla.

Lopuksi arvioidaan omaa työskentelyä: Kuinka paljon käytin aikaa tutkimukseen? Kuinka onnistuin? Mitä parannuksia ehdotan toteuttamiseen? Mitä vielä haluaisin tietää?

Opettaja kirjoittaa sanallisen arvioinnin oppilaalle, jonka jälkeen vanhemmat arvioivat työn tuloksen.

LEMMIKKIELÄIN

Tunnista eläinlaji: _____ Eläimen nimi: _____

Voiko sitä
silittää?

Pitääkö se
siitä?

Voiko sitä
halata?

Pitääkö se
siitä?

Voiko sitä
taluttaa?

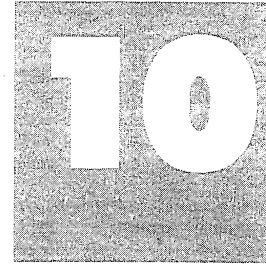
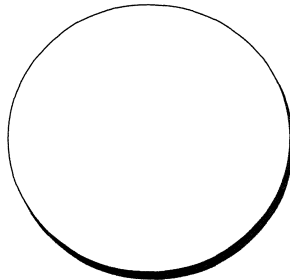
Piirros eläimestä

Mittaa pituus: _____ Tunnista sen sukupuoli: _____

Mittaa korkeus: _____

Punnitse se: _____

Tähän tulee tassun jälki:

MINÄ IHMINEN

■ Tutkitaan omia aisteja. Järjestetään luokassa sokkomaistiaiset. Koetetaan arvata, mikä ruoka-aine tai juoma on kyseessä. Samoin kosketellaan erilaisia pintoja ja koetetaan arvata mikä on kyseessä. Hajuleikki on samanlainen: haistellaan erilaisia hajuja näkemättä mitä haistetaan. Kuunnellaan ääniä olemalla ihan hiljaa luokassa. Millaisia ääniä kuuluu luokan ulkopuolelta samasta rakennuksesta tai kauempaa pihalta?

Haisteltavat ja maisteltavat saavat olla tuttuja kuten teetä, yrttiteetä, vettä, maitoa, piimää, leipää, ruskeaa sokeria tms. Silmät sidottuina tuttujenkin makujen ja hajujen tunnistaminen on joskus vaikeaa. Ennen maistaisia täytyy ottaa selville ruoka-aineallergiat, ettei aiheuteta haittaa oppilaille.

Aistiärsykkeet saavat aikaan erilaisia ilmeitä kasvoillamme. Välitämme näin sanatonta viestiä. Ilmaisemme myös mielialojamme ilmeillämme. Opettaja näyttää kuvia luokalle ja oppilaat selvittävät, mistä heidän mielestään on kyse. Voidaan verrata sokkomaistiaisten ilmeitä kuvien ilmeisiin. Koetetaan piirtää oma senhetkinen mieliala paperille.

■ Piirretään oma käden kuva paperiarkille. Harjoitellaan nyt tietoisesti myönteistä ajattelua. Kukin oppilas kirjoittaa omaan paperiinsa nimensä ja paperit kiertyvät luokassa jokaisella oppilaalla. Jokainen kirjoittaa kuvioon sormien väliin tai päälle jonkin myönteisen ajatuksen tai sanan asianomaisesta käden piirtäjästä.

Tehtävien tarkoituksena on oppia harjaannuttamaan aisteja, oppia ihmistuntemusta, poistaa pelkoja, oppia yhteistyö- ja viestintätaitoja ja syventää itsetuntemusta.

AISTIT KERTOVAT

Ihmisellä on silmät näkemiseen, korvat kuulemiseen, suu maistamiseen, nenä haistamiseen ja iho tuntemiseen.

Minkälaiset hajut ovat hyviä hajuja?

Mikä on tuoksu?

Mikä maistuu hyvälle?

Mikä maistuu pahalle?

Minkälaisia kuvia katselet mielelläsi?

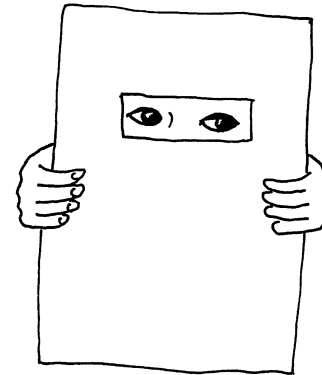
Mitä et halua katsella?

ILMEET VIESTIVÄT

Oletko haistanut hapanta sitruunaa, kaatunut ja lyönyt pääsi, nähnyt aaveen, haistanut vieraan hajun tai kukan tuoksun, syönyt laskiaispullan, jättänyt kielesi pakkasella kiinni kelkan rautaan, tavannut mukavan kaverin tai muuta vastaavaa?

Aistielämykset ja kokemukset synnyttävät ilmeitä ja eleitä. Tämä on sanatonta viestintää eli oheisviestintää. Ilmeemme kertoo muille paljon. Sanaton viestintä näyttää todelliset tunteemme. Sanotaan, että oheisviestintä on sanoja luotettavampaa. Eläimet ja pienet lapset osaavat herkästi lukea viestejä toisten kasvoilta.

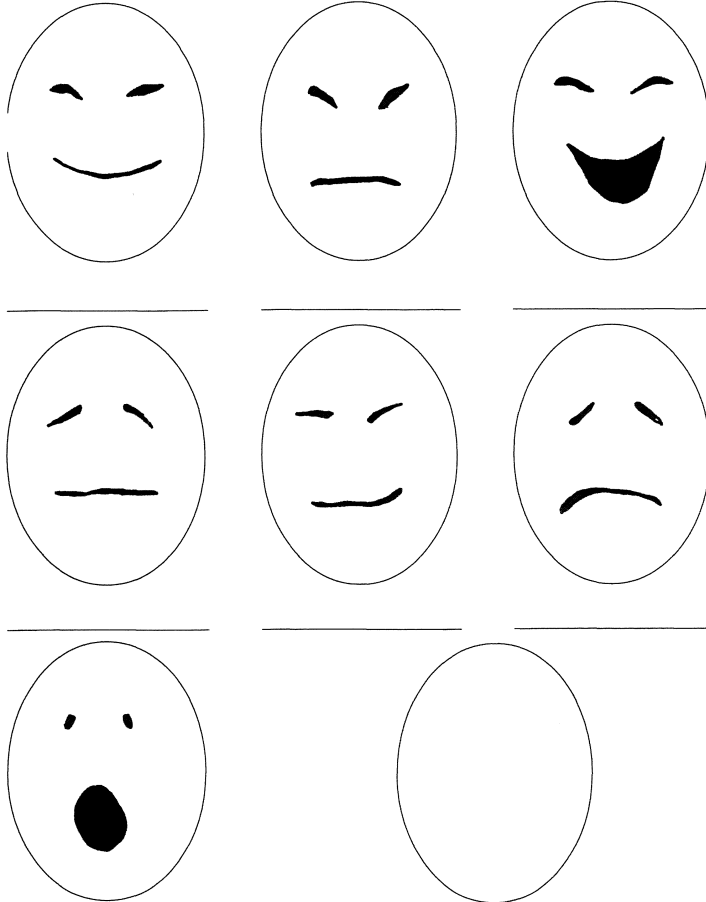

■ Kokeilkaa sanattomien viestien lukemista toistenne kasvoilta. Asetukaa piiriin niin, että näette toinen toistenne kasvot. Otetaan iso valkoinen paperiarkki ja leikataan siihen suorakaiteen muotoinen aukko. Yksi osallistujista toimii avustajana.

Valkoinen paperi asetetaan vuorotellen kunkin osallistujan kasvoille. Ensin siten, että kulmakarvat näkyvät aukosta. Mitä ne kertovat? Miten kulmakarvojen kohottaminen muuttaa ilmettä? Näin jatketaan. Aukon kohdalla ovat sitten silmät, suu, nenä, leuka ja korva. Miltä vaikuttavat silmälasit, piilolinssit tai mustat lasit silmillä näin tarkasteltuna?

■ Kerää kuvia ihmisistä, joilla on ilmeikkäät kulmakarvat, silmät, suu, nenä, kasvot meikkaamattomina tai meikattuina, pelaavat silmälasit tai muuta erikoista. Kootkaa luokassa näistä seinälehti.

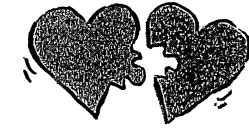
ILMEITÄ

Piirrä tähän oma ilmeesi tällä hetkellä.

- Mitä nämä ilmeet kuvastavat?
- Kirjoita sanat myös englanniksi, ruotsiksi tai muulla opiskellessasi kielellä.

SANATTOMAT VIESTIT

Miltä sinusta tuntuu puhua ihmiselle, johon et saa katsekontaktia kuten puhuttaessa puhelimessa tai muuten?

Miltä tuntuu, kun joku tuijottaa sinua esim. junassa?

Mitä tuijotus viestittää ja miten menettelet tällaisessa tilanteessa?

Mitä pelkkä ääni kertoo?

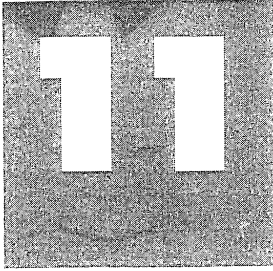
Istut huoneessa, jonne kuulet ääniä, mutta sanoista et saa selvää. Pelkkä äänensävy viestittää jotakin sanomasta. Miten tulkitset tällaista?

Sano sama lause erilaisin äänensävyin ja ilmein. Miten äänensävyin ja ilmeen ristiriitaisuus vaikuttaa viestin uskottavuuteen?

Mitä kuvien esittämät asennot ja vaatetus kertovat sinulle?

- Mitä merkitsee sananlasku "ei ole koiraa karvoihin katsominen"?
- Suunnittele luokan naamiaiset. Mieti mitä haluaisit esittää. Totuuttakaa suunnitelmanne mahdollisuuksien rajoissa. Valmistakaa naamioita kuvaamataidon tunnilla.

MURROSIKÄ

Murrosikä on aikaa lapsuuden ja aikuisuuden välillä. Sinä aikana tapahtuviin muutoksiin on totuttava ja siinä auttaa tieto, jota saa vanhemmilta, koulusta, kirjoista ja lehdistä. Murrosiän muutokset ja niistä saatava tieto liitettyinä biologian koulussa tarjoamiin sisältöihin muodostavat oppilaalle kokonaiskuvan asioista.

■ Aluksi opettaja selvittää, mitä oppilaat ennestään tietävät keskustelemalla asioista tai antamalla oppilaille kirjoitustehtävän.

Jos luokassa on totuttu yhteistoiminnalliseen oppimiseen työskentelyehdotuksena on yhteistoiminnallinen oppiminen. Muussa tapauksessa voidaan toimia vastuutehtävin ja asiantuntijaryhmin tehostetun ryhmätyön turvin.

Oppilaat muodostavat 4-5 oppilaan kotiryhmät. Ryhmille valitaan puheenjohtaja, kirjuri ja muut vastuutehtävät: materiaalin jakaja, ajankäytön seuraaja, työskentelyn seuraaja tai neuvottelija jne. Puheenjohtaja pitää toiminnan käynnissä ja kirjuri kirjaa mitä on tehty. Materiaalin jakaja huolehtii työskentelyvälineistä ja materiaaleista, ajankäytön seuraaja ajankulusta, neuvottelija huolehtii asioiden ymmärtämisestä ja neuvottelee ryhmän hyväksi opettajan kanssa, jos tarvitaan apua. Jos työskentelyä arvioidaan, voidaan valita myös joku havainnoimaan työskentelyn kulkua.

Opettaja selostaa työtavan ja motivoi aiheeseen. Samalla hän yhdistää asian aikaisemmin opittuun. Keskeiset asiat selvitetään yhdessä. Opettaja antaa viitteitä siitä, mistä tietoa voi etsiä. Tässä yhteydessä muistetaan kouluterveydenhoitajan, koulupsykologin ja koululääkärin asiantuntemus. Heitä haastatellaan tai heidät pyydetään asiantuntijoiksi tunnille.

Yhteisen alkuorientaation aikana tehtävät ovat selkiytyneet. Kaikilla kotiryhmillä on sama tehtävä: Murrosiän muutokset. Se jaetaan pienempiin tehtäviin. Jokaisesta kotiryhmästä yksi oppilas lähtee asiantuntijana tutkimaan jotakin osaa asiasta eli muodostetaan asiantuntijaryhmät. Nämä ryhmät suunnittelevat työskentelynsä ja lähtevät ottamaan selvää jostakin murrosiän ongelmasta. Sen jälkeen he palaavat kotiryhmiinsä ja opettavat asian muille niin kuin se on saatu selville. Kirjuri pitää pöytäkirjaa koko ajan. Kun kaikki asiantuntijat ovat tehneet selkoa toiminnastaan, ryhtyy ryhmä kokoamaan kysymyksiä, joita heräsi tutkimuksen aikana ja joista halutaan saada lisätietoa. Lopuksi keskustellaan yhdessä asiasta opettajan johdolla.

Tämä on tapa harjaantua työskentelemään yhdessä ja oppia etsimään tietoa. Tehtävät voidaan muotoilla oppilaalle tarkoitettujen tekstisivujen otsikoiden mukaan tai ohjata heitä muille lähteille. Sellaisia ovat esimerkiksi seuraavat:

Väestöliiton kansio Varmasti rakkauksella (keysy koulun terveydenhoitajalta)

Väestöliiton peli Avoin peli seksuaalikeksyyksistä

Mölnhagenin kansio Tietoa kuukautisista ja murrosiästä (keysy koulun terveydenhoitajalta)

Mölnhagenin julkaisu Tyttöjen kesken

Terveys ry:n peli Hyvän Tiedon Puu

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisema kansio Ihanan tukala seksuaalisuus.

Tämän tehtävän tarkoituksena on antaa oppilaalle tietoa niistä käsitteistä, jotka auttavat häntä puhumaan itsensä tapahtuvista asioista oikeilla termeillä ja selvittämään terveydenhoitajan tai lääkärin vastaanotolla vaihansa-asiallisesti, puhumaan luontevasti sukupuoliasioista ja henkilökohtaisesta hygieniasta.

Kainalot

Kainalot ovat myös hikoilevia paikkoja. Niihin alkaa kasvaa karvaa ja hikoillessa ne tuntuvat märliltä. Länsimaisten naisten tapa on ajaa pois kainalokarvansa, mutta jos ne jätetään ajelematta, on pidettävä erityistä huolta kainaloiden puhtaudesta. Hikoilua voi ehkäistä deodorantilla. Aluksi on hyvä valita mieto, hajusteeton deodorantti.

Ihon alueiden herkkyys

Tuntoherkkyys kehon eri osissa vaihtelee. Huulet ja sukuelimet ympäristöineen ovat hyvin herkkät, samoin käsivarsien ja reisien sisäpinnat. Kyynärpäät, pohkeet ja jalkapohjat ovat vähemmän herkkiä. Ihon eri osat voidaan herkistää harjoituksen avulla. Herkkyys saattaa vaihdella eri ikäkausina.

- Tutki itseäsi kotona kaikessa rauhassa.
- Mitkä alueet sinussa ovat herkkipiä?

MURROSIKÄ

Ääni

Pojilla ääni muuttuu miehen ääneksi äänenmurroksen aikana. Tyttöjenkin ääni muuttuu, mutta vähemmän kuin poikien.

Raajat

Raajat kasvaavat murrosiässä nopeasti. Joskus tuntuu, että pitkät kädet ja jalat ovat tiellä eikä tiedä mihin ne sijoittaisi ja kuinka ne asettaisi. Oma kasvava vartalokin voi aika ajoin tuntua kömpelöltä, mutta vähitellen siihen alkaa tottua, kun aikuisen mitat on saavutettu.

Jalkaterät erittävät runsaasti hikää. Jos jalassa on liikkeeseen sukat, haju on tuntuva. Jalkaterä voi erittää hikää desilitran verran vuorokaudessa. Kämmenet hikoilevat varsinkin silloin, kun jännittää. Niiden hiki ei tunnu ympäristössä niin kuin jalkahiki. Käsien pesukin käy helpommin kuin jalkojen pesu. Jalkahiki ei haittaa, jos jalat pestään joka päivä ja vaihdetaan puhtaat sukat. Ympäristölle ja itselle on mukavampaa, kunhan muistaa sen tehdä.

Rinnat

Näkyvintä kasvua murrosiässä on rintojen kasvu. Tytöillä ne kasvavat enemmän kuin pojilla. Murrosiässä rintoista voi tulla eritettä. Joillakin tytöillä toinen rinta kasvaa nopeammin kuin toinen. Nämä ilmiöt kuuluvat kuitenkin normaaliin kehitykseen eikä niitä kannata säikähtää. Normaalina on sekin, että toinen rinta jää suuremmaksi kuin toinen.

Miehen sukuelimet

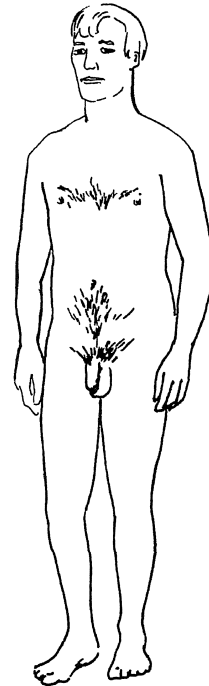
Murrosikä on pojilla tavallisesti 10-16 ikävuoden välillä. Sukuelimet alkavat kasvaa, yleensä ensin kivekset suurentuvat. Ne alkavat tuottaa sukupuolihormoneja. Niistä tärkein on testosteroni. Kiveksistä yleensä toinen on alempana kuin toinen, ne voivat olla myös hieman eri kokoiset. Kivekset pusseineen ovat kehon ulkopuolella, koska kehon sisällä niille on liian lämmintä.

Poikavauva

7-vuotias poika

Aikuisen mies

Süitin eli penis alkaa myös kasvaa. Sen koko voi askarruttaa, mutta siitä ei kannata olla huolissaan. Miehet ovat yksilöllisiä siinäkin suhteessa. Süittimen päätä sanotaan terskaksi. Sen ympärillä on esinahka. Joskus se on tiukka niin, ettei sitä saa liikutteluksi terskan taakse, terskan vakoon saakka. Jos se tuntuu liian ahtaalta, on syytä käydä kouluterveydenhoitajan tai lääkärin juttusilla.

Süittimen ja kivespussin ihossa on usein vaaleita näppyliöitä. Niitä voi olla samalla tavalla terskan reunassa. Ne ovat täysin vaarattomia näppyliöitä, joista ei tarvitse olla huolissaan. Jos kuitenkin olet huolissasi jostain kasvamiseen ja kehittymiseen liittyvistä asioista, kysy kouluterveydenhoitajalta niistä.

Miehen sukupuolielinten toiminta

Murrosiässä poikien kivekset alkavat valmistaa siittiötä, jotka yhdessä rauhaseritteiden kanssa muodostavat siemennesteen. Kivekset ovat kivespussissa, mutta pojan kivekset voivat olla nivuskanavissa. Sieltä se laskeutuvat itseksen kivespussihin ja alkavat murrosiässä tuottaa siittiötä. Vastasyntyneen pojan kivespussit näyttävät suurilta lapsen kokoon nähden. Aikuisen miehen kivekset ovat kahden luumun kokoiset. Kivespussi nousee ylös luonnostaan, kun on kylmä, ja roikkuu alempana, kun on lämmin kuten saunassa.

Siittimen paisuessa ja kovettuessa on kyse erektiosta. Siittimen sisällä oleva paisuvaiskudos on täyttynyt verellä, joka aiheuttaa siittimen jäykistymisen ja kohoamisen. Siemensyöksyllä tarkoitetaan siemennesteen eli sperman purkautumista virtsaputkesta. Siemennestettä tulee ulos muutama millilitra pieninä sykäyksinä. Siittiötä ei voi nähdä paljain silmin. Kivekset alkavat valmistaa siittiötä kun poika on keskimäärin 14-vuotias. Siemensyöksystä käytetään nimeä ejakulaatio.

Siitin kovettuu murrosikäisellä itsehyväilyn vuoksi tai nukkuessa ihan itsestään ja siemennestettä purkautuu ulos. Puhutaan "märistä unista". Se on luonnollinen osa kasvamista ja kehittymistä. Siemenneste on helppo pestä pois yöpuvusta ja lakanoista.

Siitin on myös virtsan erityksen väylä, samoin kuin se on siemennesteen purkautumisen väylä. Virtsa ja siemenneste eivät kuitenkaan pääse samanaikaisesti ulos siitimestä.

Murrosiässä pojalle alkaa kasvaa karvoitusta sukuelinten ympärille ja muualle vartaloon. Sukupuolielinten ympärillä on lukuisia hikirauhasia, joiden toiminta alkaa murrosiässä. Pojan täytyy muistaa alkaa pitää entistä enemmän huolta sukupuolielintensä puhtaudesta. Murrosiässä alkaa parrankasvu. Jokaisella miehellä, ellei halua kasvattaa partaa, tulee olla parranajokone.

■ Siittimellä on suomen kielessä monia kutsumanimiä. Kuinka monta niistä sinä tunnet?

Naisen sukupuolielimet

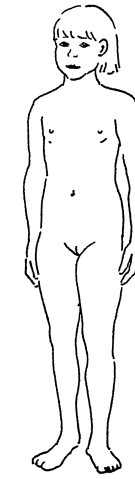
Naisen sukupuolielimet ovat osittain kehon sisällä. Ulkopuolella ovat häpyhuulet, häpykieli eli klitoris, ja emättimen aukko. Sisäpuolella ovat emätin, munasarjat ja kohtu. Naisten sukupuolielimistä puhuttaessa käytetään myös sanoja vulva, jolla tarkoitetaan ulospäin näkyvää eli ulkosyntyttämiä ja vagina, jolla tarkoitetaan kehon sisällä olevaa osaa eli emätintä. Häpyhuulten sisään jää virtsa-aukko.

Häpykieli tuntuu herneen kokoisena emättimen aukon etuosassa häpyhuulten välissä. Naisten alapään "putkisto" on monimutkainen. Emättimen aukon takana on jäteaukko ulosteille eli peräaukko.

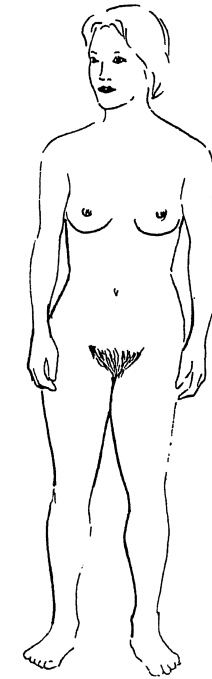
■ Naisen sukupuolielimille on suomen kielessä lukuisia nimityksiä. Kuinka monta olet niistä kuullut?

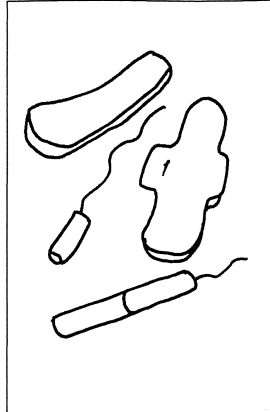
Tyttövauva

7-vuotias tyttö

Aikuinen nainen

Kuukautissuojat

Kuukautissuojia tai terveysiteitä on monenlaisia. Vuodon alkuvaiheessa voi tulla toimeen pienemmällä suojalla, samoin loppupuolella ja lopulta riittää pikkuhousunsuojakin. Terveysiteitä käytetään kehon ulkopuolisesti. Side pitäisi vaihtaa 4-6 tunnin välein tai jokaisen WC:ssä käynnin yhteydessä. Tamponi on kehon sisäisesti käytettävä kuukautissuoja, joka vaihdetaan yhtä usein kuin terveysidekin. Öisin on kuitenkin hyvä käyttää sidettä eikä tamponia. Kuukautiset eivät rajoita naisen elämää millään lailla. Vuodon ollessa runsaimmillaan on kuitenkin hyvä välttää uimista. Kuukautisten aikana on pidettävä huolta henkilökohtaisesta hygieniasta. Ulkosynnyttimet pestään haalealla vedellä ja kuivataan pyyhkeellä.

Kuukautiset

Kuukautiset alkavat yleensä 10-16 iässä, joskus aikaisemminkin. Niiden alkamista siirtää kova fyysinen harjoittelu ja laihduttaminen. Nimensä kuukautiset ovat saaneet siitä, että ne ovat kerran kuukaudessa. Kuukautiskierto tarkoittaa aikaa, joka kuluu kuukautisvuodon alkamispäivästä seuraavan vuodon alkamispäivään. Kun kuukautiset kerran ovat alkaneet, on syytä pitää päiväkirjaa niiden kestosta. Kierron tavallisin pituus on 28 vuorokautta ja kuukautisten kestoaika on yleensä 3-7 päivää.

Alkuvaiheessa kuukautiset voivat olla epäsäännölliset, mutta muuttuvat yleensä säännöllisiksi ajan mittaan.

Kuukautisten aikana voi olla päänsärkyä ja alavatsan kipuja, ärtyisyyttä, itkuherkkyyttä, mielialan vaihteluja ja väsymystä. Kuukautisvuoto on punaista tai ruskehtavaa kuukautispäivien mukaan. Vuodosta puolet tai vähän enemmän on verta, loput on kohdun erittämää limaa, kohdusta poistuvia limakalvon jäänteitä sekä emättimen valkovuotoa. Vuodon määrä on yksilöllinen ollen keskimäärin 40 ml yhden jakson aikana. Vuodon määrä vaihtelee 20 ml:sta 200 ml:aan. Vuoto on runsainta tavallisesti aamulla ylösnousta.

Kuukautiset jatkuvat kerran alettuaan n. 50 ikävuoteen saakka. Silloin alkaa naisen elämän toinen suuri muutos murrosiän jälkeen: vaihdevuodet. Jokainen tyttö on mahdollinen äiti murrosiän ja vaihdevuosien välillä. Äidiksi tuleminen mahdollistuu kun munasarjat tuottavat munasoluja. Niitä ei paljaalla silmällä näe. Munasolu on väriltään hyttelömäinen hiukkanen. Sen on oltava nesteessä, ettei se kuivu ja kuole. Munasolu on siittiösolua suurempi.

Vielä murrosiästä

Murrosikä kestää kahdesta vuodesta useaan vuoteen.

Tytöillä se alkaa aikaisemmin kuin pojilla. Se on kasvun ja muuttumisen aikaa, kehitystä lapsesta aikuiseksi. Vartalot muuttuu, pituutta tulee lisää, painoa tulee lisää ja mieliala vaihtelee. Se on myös itsenäistymisen aikaa. Lapsi alkaa ottaa vastuuta omista tekemisistään, hoitaa omia asioitaan itse. Vastuu omasta kehosta alkaa. On opittava tekemään omia ratkaisuja. Tämä on naiseksi ja miehiksi kehittymisen aikaa.

Ei ole ihme, että tämän myllerryksen aikana mielialat vaihtelevat herkästi itkusta iloon. Se on voimakkaiden tunteiden aikaa. Sukupuolihormonien lisääntyminen on yksi monista tekijöistä tässä. Vaikka keho on muuttunut aikuiseen suuntaan, voi tuntua siltä, ettei vielä olekaan valmis aikuisuuteen. Toisinaan on halu olla kuin lapsi, toisinaan tuntuu ettei kohdella aikuisena. Muutos lapsesta aikuiseksi ei suju kivutta ihmisellä. Vanhat ystävyssuhteet muuttuvat tai lujittuvat. Jotkut kulkevat tyttöystävän tai poikaystävän kanssa ja se saattaa olla toisille otollinen kiusoitteleen aihe. Loukkaannutaan, suututaan, sovitetaan, lepytään. Ajan myötä totutaan ja muututaan ja tunne-elämä tasaantuu.

HYVÄ TIETÄÄ

Masturbointi

Masturboinnista käytetään myös ilmaisia itse-tyytytys tai itsehyväily. Se on sukupuolielinten hyväilyä omilla käsillä. Se ei vahingoita ihmisen mieltä tai kehoa, vaan palvelee nuorella valmistautumista varsinaiseen sukupuolielämään. Monet nuoret ja aikuiset tekevät sitä.

Heteroseksuaali

Kiinnostus ja vietti kohdistuu vastakkaiseen sukupuoleen.

Homoseksuaali

Kiinnostus ja vietti kohdistuu samaan sukupuoleen. Ihmiset ihastuvat ja rakastuvat erilaisiin kohteisiin. Kun mies rakastuu toiseen mieheen, puhutaan homosta, kun nainen rakastuu toiseen naiseen puhutaan lesbosta. Tämä ei ole kiellettyä tai rikollista, mutta on vielä monia, jotka eivät tätä hyväksy. Homoseksuaalisuus on eräs seksuaalisuuden muoto. Homot ja lesbot eivät erotu muista ihmisistä. Oman sukupuolensa edustajaan rakastunut voi olla naisellinen tai miehekäs.

Biseksuaali

Kiinnostus ja vietti kohdistuu sekä samaan että vastakkaiseen sukupuoleen.

Transseksuaalisuus

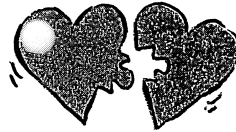
Ihminen tuntee kuuluvansa toiseen sukupuoleen, esim. mies tuntee itsensä enemmän naiseksi kuin mieheksi.

Transvetismi

Halua pukeutua vastakkaisen sukupuolen vaatteisiin.

Ahdistelijat ja paljastelijat

Ahdistelijoita ja sukupuolielintensä paljastelijoita liikkuu joskus paikoissa, joissa on paljon nuoria kuten koulujen läheisyydessä. Tällaisen tavatessaan on syytä poistua nopeasti paikalta ja kertoa havainnoistaan aikuiselle heti. Ahdistelijoiden houkutuksiin ei pidä suostua eikä paljastelijoita tarvitse katsella.

Ehkäisy

Ehkäisyydellä tarkoitetaan munasolun ja siittiösolun yhtymisen ehkäisemistä. Jos munasolu ja siittiösolu yhdistyvät, alkaa uuden yksilön kasvu eli raskaus. Silloin kun sitä ei haluta, mutta halutaan olla yhdynnässä, käytetään ehkäisyä. Tavallinen ja helposti saatavilla oleva ehkäisyväline on kondomi. Se on kuminen pussi, joka asetetaan siittimen päälle ennen yhdyntää. Se estää siittiöiden pääsyn emättimeen yhdynnän aikana.

Abortti

Silloin kun nainen on tullut raskaaksi eikä hän halua saada lasta, hänelle voidaan tehdä abortti eli raskauden keskeytys. Abortti tehdään sairaalassa. Abortti ei ole ehkäisykeino, se voi olla tytölle tai naiselle surullinen ja raskas kokemus.

Raiskaus

Raiskaus tarkoittaa sukupuoliyhdyntää väkivalloin. Toinen osapuoli ei ole halukas. Kenenkään ei tule suostua yhdyntään vastoin omaa tahtoa. Jos tällaista tapahtuu, asiasta pitää heti kertoa vanhemmille tai poliisille. Raiskaus on rikos.

LASTENKIRJOJA

joska soveltuvat ala-asteen oppilaalle

Kirjaluetelo vaikuttaa puutteelliselta, sillä perhekasvatuskirjoja ei ole monia. Niitä on tosiaankin muihin kirjoihin verrattuna vähän, mutta toivon tämän vaatimattoman luettelon silti auttavan luokan kirjastoa täydentävää opettajaa. Kirjoista ei löytynyt ilmestymisvuotta, mutta näitä voi tiedustella kirjakaupasta tai kirjastosta ilman sitäkin.

*Kuka teki minut? Kokemus kasvun ja syntymän ihmeestä.
Tekijät Malcolm ja Mary Doney.*

Kun meille tulee vauva. Kirjalito.

Kun äiti muni. Tekijä Babette Coll. Kustannus Mäkelä Oy.

*Meidän seksikirja.
Tekijät Jörg Müller ja Dagmar Geisler. WSOY.*

Mistä minut on tehty? Otava.

Mistä vauvat tulevat? Kirjalito.

*Nyt puhutaan seksistä.
Tekijät Robie H. Harris. Kustannus Mäkelä Oy.*

Solut ja me. Tekijä Fran Balkwill. Kustannus Mäkelä Oy.

KIRJALLISUUSLUETTELO

opettajalle joka innostuu etsimään tietoa laajemmin

- Asen, Eija. 1995. Hyvässä ja pahassa. Jyväskylä: Gummerus.
- Comfort, Alex (toim.). 1975. The Joy of Sex. Lontoo: Quartet Books Limited.
- Egeland, Inger & Skarstein, Jan (toim.). 1994. Felleskap og samliv. En lærarveidledning I samlivsundervisning. Oslo: Tanum-Norli.
- Joensuu, Jyrki. 1995. Keskustelen seksistä lapsen kanssa. Mannerheimin Lastensuojeluliitto.
- Koppinen, Marja-Leena & Pollari, Jorma. 1993. Yhteistoiminnallinen oppiminen. Tie tuloksiin. Juva: WSOY.
- Laukkala, Leena, Mäki, Heli & Sovio, Paula. 1994. Kokonainen ilo. Jyväskylä: Gummerus.
- Määttä, Kaarina. 1994. Mitä rakkaus on? Lapin yliopisto: Kasvatustieteen julkaisu B20.
- Määttä, Kaarina. 1995. Rakkausskeemaa muokkaavat rakkauskäsitykset korkeakouluopiskelijoilla. Lapin yliopisto: Kasvatustieteen julkaisu B21.
- Nykänen, Maija. 1996. Näkemyksiä ala-asteen seksuaaliopetuksesta. Jyväskylän yliopisto: Terveystieteen laitoksen julkaisusarja 4/1996.
- Palo, Jorma. 1996. Sängyssä vai kylppärissä. Juva: WSOY.
- Ronkainen, Suvi, Pohjolainen, Pertti & Ruth, Jan-Erik. 1994. Erotiikka ja elämäntilanne. Juva: WSOY.
- Roth, Katarina & Svensson, Lasse. 1995. Nya pedagoger som vågar. Metoder I samlevnadsundervisning. Falköping: PedEtik.
- Roth, Katarina & Svensson, Lasse. 1994. Kärlek på Gymnasiet. Gränstryck: PedEtik.
- Roth, Katarina & Svensson, Lasse. 1994. Kärlek på Gymnasiet. Lärarhandledning. PedEtik.
- Went, Dilys. 1985. Sex Education. Some Guidelines for Teachers. Lontoo: Bell & Hyman.

PALAUTELOMAKE

TUTKIN JA POHDIN • Perhekasvatusta ala-asteelle

Palautteen antaja

Päivämäärä

Koulun osoite

Mitä mieltä olet tästä materiaalista yleensä?

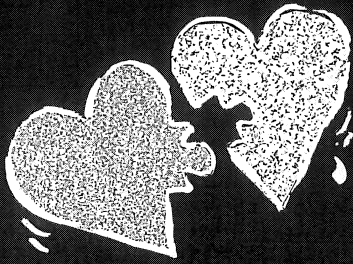
Mitkä tehtävistä sopivat mielestäsi parhaiten oppilaillesi?

Mitkä tehtävät ovat mielestäsi vaikeasti kuvattut?

Mitkä tehtävät eivät sovellu oppilaillesi?

Mitä muuta haluaisit kertoa materiaalista?

Palauta lomake osoitteeseen Liisa Kettunen, PL 35, 40351 Jyväskylä

TUTKIN JA POHDIN **Perhekasvatusta ala-asteelle**

Kirja on tarkoitettu peruskoulun ala-asteen opettajalle perhekasvatuksen aihealueen opetukseen. Kirjassa on myös oppilaan tehtäviä, joista opettaja valitsee luokalleen sopivimmat. Opettajan materiaalissa ja oppilaan tehtävissä käsitellään minuutta, ihmisen kehittymistä ja kasvua, ystävyyttä, aistien välityksellä hahmottuvaa ympäristöä, perhettä ja aikuisuutta. Tämän lisäksi materiaali sisältää laajan murrosikää käsittelevän oppilaille kopioitavan osan.

Kirjan lopussa on palautelomake, jonka toivomme opettajien palauttavan tekijälle kirjan edelleen kehittelyä varten.

Kirja on syntynyt Stakesin Perhesuunnittelu 2000 -hankkeen puitteissa ja on ensimmäinen oppimateriaali alallaan peruskoulun ala-asteen oppilaita ajatellen.

Lehtori Liisa Kettunen on tehnyt myös peruskoulun yläasteen sukupuolikasvatusta varten opettajan oppaan oppimistehtävineen.

Terveysry

Tilausosoite:
Puutarhakatu 11
40100 Jyväskylä
Puh. (014) 271 011
Fax (014) 271 830
Internet: www.terveysry.fi

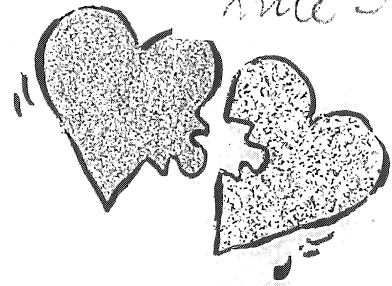
Keskustoimisto:
Fredrikinkatu 55 A 5
00100 Helsinki
Puh. (09) 685 0330
Fax (09) 685 4223

ISBN 952-5193-02-0

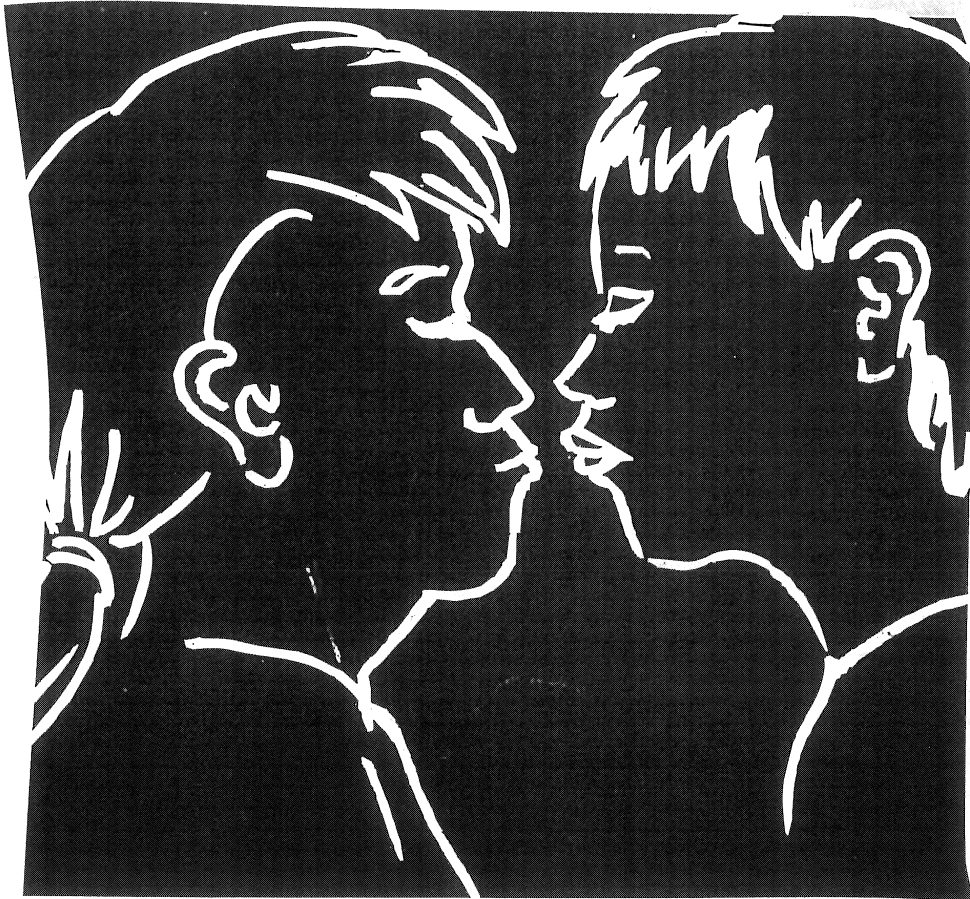
Liisa Kettunen

Liite 3

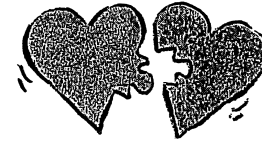
TUTKIN

JA POHDIN

Sukupuolikasvatusta yläasteelle

TUTKIN JA POHDIN

sukupuolikasvatusta yläasteelle

Opettajan opas ja tehtäviä oppilaalle

Liisa Kettunen

Terveys ry toimii vapaachtoisena kansalaisjärjestönä terveyden edistämiseksi. Järjestö julkaisee terveyskasvatus- ja opetusmateriaalia, jonka tavoitteena on kehittää terveyden edistämisen sisältöjä ja menetelmiä.

Materiaalia voi tilata:
Terveys ry
Puutarhakatu 11
40100 Jyväskylä
Puh. (014) 271 011
Fax (014) 271 830
Internet: www.terveysry.fi

Kustantaja
Terveys ry

ISBN 952-5193-03-9

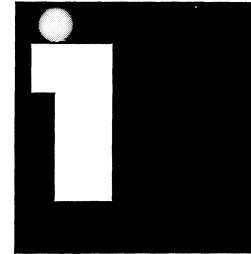
Painopaikka
Kannet: Kirjapaino Oma
Sisus: Kopi-Jyvä
Jyväskylä 1997

Graafinen suunnittelu
Pirjo Leirimaa

TUTKIN JA POHDIN

- sukupuoli- ja seksikasvatusta yläasteelle

1. OPETTAJALLE	5
2. KÄSITTEIDEN SELKEYTTÄMINEN	7
3. TAVOITTEIDEN LAATIMINEN	8
4. MILLAINEN MINÄ OLEN	9
5. ALASTON IHMINEN TAITEESSA	11
6. KÄSITTEIDEN SELVENTÄMINEN	12
7. ONGELMANRATKAISU	14
8. MIELIPIDETAULU	16
9. MIKÄ ON TÄRKEÄTÄ MINUN ELÄMÄSSÄNI	17
10. MITÄ SANA RAKKAUS TUO MIELEEN	18
11. HAVAINTOJEN TEKEMINEN	21
12. MITÄ NE PUHUU MEISTÄ	22
13. MINUN MIELESTÄNI	23
14. ETSITÄÄN LISÄÄ TIETOA SEKSISTÄ	25
15. VÄITTELY	27
16. HILJAINEN KESKUSTELU	28
17. VAPAA KIRJOITTAMINEN	29
18. YHTEISTOIMINNALLINEN OPPIMINEN	30
19. KOULUN MONITOIMIPÄIVÄ	32
ITSEARVIOINTILOMAKE	34
KIRJALLISUUTTA	35
PALAUTELOMAKE	36

OPETTAJALLE

Tämä materiaali perhekasvatuksen aihealueen opettamisen avuksi on syntynyt Stakesin Perhesuunnittelu 2000 -hankkeen pohjalta. Hanke on toteutettu Keski-Suomen läänin alueella vuosina 1994-1996. Hankkeen tavoitteena on ollut seksuaaliterveyden edistäminen nuorten keskuudessa.

Opettajan sivut ja oppilaalle tarkoitettu materiaali ovat aiheittain peräkkäin. Oppilaalle monistettavaksi tarkoitettu sivu on merkitty palapelisydämin sivun ylälaitaan.

Materiaali on suurimmaksi osaksi tarkoitettu opettajan käyttöön. Joitakin tehtäviä on oppilaille monistettaviksi, mutta opettaja valitsee ja karsii, täydentää kuvia ja tekstiä, lisää ja soveltaa. Tarkoituksena on auttaa oppilasta ajettelemaan asioita, käyttämään oikeita käsitteitä sukupuoliasioista puhuttaessa, käyttäytymään luontevasti keskusteluissa näistä asioista ja tekemään selkoa omista asioistaan lääkärin tai terveydenhoitajan vastaanotolla.

Sukupuolisuus on osa ihmisen elämää. Sitä koskevat ratkaisut on yksilön opittava tekemään itse ja vastaamaan itsestään. Tämä materiaali on tehty perhekasvatuksen sukupuoliasioiden käsittelyn helpottamiseksi yläasteella. Yläasteen oppilaan kirja on tekeillä. Tämän oppimateriaalin kieliasun on tarkastanut fil.lis. yliopiston lehtori Marja-Leena Koppinen.

Materiaali on tehty kokeiltavaksi. Sitä on tarkoitus kehittää edelleen. Sen vuoksi materiaalin lopussa on palautelomake, jonka toivotaan tuovan viestiä opettajilta tekijälle. Vastajien kesken arvotaan yllätyspalkintoja. Vastauksia odotetaan vuoden 1998 aikana.

Jyväskylässä lokakuussa 1997

Liisa Kettunen

2

KÄSITTEIDEN SELKEYTTÄMINEN

Aloita itsestäsi. Mieti ensin mikä omasta mielestäsi on tärkeää sukupuolikasvatuksessa yläasteen oppilaalle. Hahmottele sen jälkeen itsellesi tavoitteet sukupuoliasioiden opettamiseksi omille oppilaillesi. Seuraavien käsitteiden pohtiminen auttaa tavoitteiden suunnittelua:

Millaisia sanoja olet käyttänyt seuraavista asioista puheessasi

	<i>Nuorten kanssa</i>	<i>Ikäistesi kanssa</i>
Naisen sukupuolielimet	_____	_____
Miehen sukupuolielimet	_____	_____
Klitoris	_____	_____
Yhdyntä	_____	_____
Suuseksi	_____	_____
Anaaliseksi	_____	_____
Homoseksuaalinen nainen	_____	_____
Homoseksuaalinen mies	_____	_____
Masturbaatio	_____	_____
Lähentely	_____	_____

3

TAVOITTEIDEN LAATIMINEN

Nämä apukysymykset auttavat myös tavoitteiden selventämisessä:

Keskeisiä asioita niille nuorille, joiden kanssa työskentelen, ovat seuraavat :

- Se, että he tuntevat olonsa hyväksi sellaisina kuin ovat.
 - Se, että he oppivat osoittamaan omat tunteensa.
 - Se, että he tietävät oman kehonsa toiminnot.
 - Se, että he tietävät vastakkaisen sukupuolen kehon toiminnot.
 - Se, että he tietävät ehkäisystä.
 - Se, että he tietävät ystävyyyden ja rakkauden merkityksen.
 - Se, etteivät he provosoi seksuaalisella käytöksellään.
 - Se, että he oppivat tekemään valintoja.
 - Se, että he oppivat keskustelemaan seksistä ja seksuaalisuudesta.
- Osoita numeroilla tärkeysjärjestyksesi.

Mitä muuta haluat lisätä tähän?

Tavoitteeni sukupuolikasvatuksen opettamiselle ovat seuraavat:

4

MILLAINEN MINÄ OLEN?

Seuraavan sivun tehtävä ohjaa itsetuntemukseen. Murrosikäisen arvio voi olla hyvin negatiivinen. Yritetään löytää omasta itsestä ne positiiviset puolet.

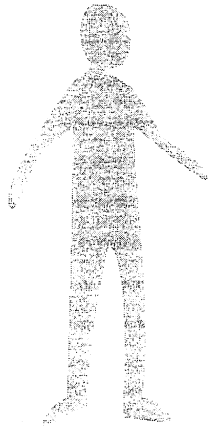

MILLAINEN MINÄ OLEN?

Etsi lehdestä kaksi kuvaa ihmisistä, joita muistutat ja kaksi kuvaa sellaisista, joita et mielestäsi muistuta. Kirjoita kuvien viereen tai alapuolelle myönteisiä ja kielteisiä reaktioitasi. Keskustelkaa ryhmissä näistä tuntemuksista. Piirrä kuva itsestäsi paperille tai vihkoosi. Kuvaile itseäsi. Tässä joitakin apusanoja:

MINÄ OLEN

onnellinen
älykäs
hidas
kaunis
hävytön
kärsimätön
rakastettava
kypsä
kömpelö
lempeä
huolimaton
hajamielinen
rauhallinen
puheliias
hömppä

MINULLA ON

kaunis vartalo
läskiset sääret
rasvaiset hiukset
suuret ruskeat/siniset silmät
pieni mutrusuu
liian pienet korvat
pahkanenä
pitkät, kapeat sormet
vahvat nyrkit
muhkeat lihakset
kasvot kesakoita kirjavana
hyvinmuodostuneet varpaat
hörökorvat
joutsenkaula
hyvä ryhti

- Alleviivaa myönteiset puolet.
- Kuinka monta niitä on?
- Keskustelkaa tuloksista. Miksi usein löytyvät vain ne huonot puolet? Miten ihminen osaisi olla onnellinen sellaisena kuin on?
- Laadi kirjoitelma aiheesta "Kuka minä olen" ikään kuin kirjoittaisit jollekin tuntemattomalle itsestäsi esittelykirjeen.

ALASTON IHMINEN TAITEESSA

Ihmisvartalon kauneus on aina viehättänyt taiteilijoita.

- Anna oppilaiden etsiä kirjoista ja katsella tällaisia taidekuvia ja kirjoittaa mitä he ajattelevat nähdessään kuvat. Antakaa kirjoitelmien kiertää ja kommentoikaa sitä, mitä muut ovat kirjoittaneet. Lisätkää niihin lyijykynällä kirjoittama omia ajatuksianne. On erilaisia tapoja nähdä alastomuus. Keskustelkaa siitä.
- Käykää mahdollisuuksien mukaan taidenäyttelyssä tai valokuvanäyttelyssä. Keskustelkaa näkemästäne.

KÄSITTEIDEN SELVENTÄMINEN

Oppilaille eivät aina kaikki sukupuolisuuteen liittyvät käsitteet ole selvää. He käyttävät niitä vaikka eivät tiedä niiden merkitystä. Keskustelu tulee asialliseksi, kun tietää sanojen sisällön. Asianomaisen on itsensä helpompi olla mukana hämmentymättä keskusteluissa ja hän osaa ilmaista vaivansa lääkärin tai terveydenhoitajan vastaanotolla selkeästi, kun hän tietää sanojen merkityksen. Seuraavassa muutamia:

Seksuaalisuudessa kohtaavat ihmisen fysiologiset, psykologiset ja sosiaaliset rajapinnat. Se on yhtä paljon sanoja, mielikuvitusta, rituaaleja ja fantasiaa kuin fyysisistä toimintaa. Se tapa, jolla seksuaalisuutta ajatellaan, vaikuttaa tapaan, jolla eletään. Seksuaalisuus ei ole pelkästään älyllinen tai emotionaalinen asia, se on hyvin kehollinen asia. Sukupuolielämä on inhimillistä vain silloin, kun se on jotakin enemmän kuin pelkkää seksuaalisuutta - rakkautta.

Seksuaaliprofiili muotoutuu fantasian avulla. Se tarkoittaa sitä, mitä asianomainen arvostaa seksuaalisesti.

Seksuaalinen itsetunto: tiedän miten toimin seksuaalisesti.

Seksuaalinen terveys: kyky kohdata oma seksuaalisuutensa vapautuneesti ja vastuuntuntoisesti. Se tarkoittaa myös lisääntymisterveyttä.

Seksuaalinen riippuvuus on kyseessä, kun seksuaalisuudesta alkaa tulla arkielämää hallitseva tekijä, joka vie keskittymiskyvyn muista tekemisistä.

Parisuhde on kahden ihmisen välinen jatkuva suhde, joka suo ja jonka tulisi suoda molemmille seksuaalinen tyydytys. Parisuhdetta kuvaavat sanat sitoutuminen ja yhteinen arki.

Masturbointi tarkoittaa itsetyydytystä, sukupuolielinten itsehyväilyä.

Erektio tarkoittaa siittimen jäykistymistä.

Ejakulaatio tarkoittaa siemensyöksyä.

Eroinen ja **sensuelli** tarkoittavat melkein samaa: aistillista, aisti-iloista.

Homoseksuaalisuus on eroottisten ja seksuaalisten tunteiden kohdistumista samaa sukupuolta oleviin ihmisiin.

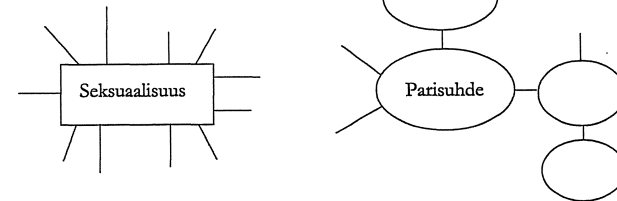
Lesbous, homous, heterous tarkoittavat ihmisen sisäistä seksuaali-identiteettiä.

Transseksuaalinen ihminen tuntee kuuluvansa toiseen sukupuoleen kuin on.

Transvestiitti haluaa pukeutua vastakkaisen sukupuolen vaatteisiin ja tekeekin niin.

■ Näitä termejä löytyy lisää ja lukuisasti. Ottakaa jokin keskeiseksi avainsanaksi, jonka ympärille kehitätte käsittekartan, etsitte yhteenkuuluvat ilmaukset ja niiden väliset suhteet.

Malli työn edistämiseksi:

■ Käsittekartta on hyvä keskustelun alustukseksi ja ainekirjoituksen motiivinniksi.

■ Oppilaille tässä yhteydessä annettavia kirjoitelman aiheita:

- *Millainen on nainen?*

- *Millainen on mies?*

- *Ihannemies*

- *Ihannainen*

- *Sannakulttuurin merkitys suomalaisessa sukupuolikasvatuksessa*

- *Sellaisen seksuaalikumppanin haluaisin...*

- *Arjen erotiikkaa*

- *Suomalaisen kirjallisuuden rakastavaisia/rakkaussubteita*

- *Seksuaalisuus suomalaisessa elokuvassa*

- *Miten ympäristöni ihmiset suhtautuvat sukupuolisuuteen/sukupuoliasioihin?*

ONGELMAN- RATKAISU

Sadut alkavat usein "Olipa kerran..." ja päättyvät "...he elivät onnellisina elämänsä loppuun saakka. Sen pituinen se". Ne antavat lukijalleen elämyksiä ja samastumiskohteita. Myös fiktiot muovaavat mielikuvia. Ne auttavat ongelmien ratkaisemisessa ja kehittävät ajattelukykyä. Seuraaviin todellisiin tarinoihin osallistuminen kirjoittamalla jatkon niihin voi auttaa oppilaita pohtimaan asioita pintaa syvemmältä omalla kohdallaan:

Olipa kerran Mika ja Mari. He pitivät kovasti toisistaan. Mika oli jo senikäinen, että hän oli kesätöissä. Eräänä aamuna, kun hän oli lähtenyt työhön kello 7:ksi, jäi Mari nukkumaan Mikan sänkyyn ja heräsi vasta puolen päivän aikaan. Ihmetellen hän katseli ympärilleen Mikan kotona, mutta kun oli hiljaisinta, hän lähti rauhallisesti mielin tutkimusretkelle. Keittiössä hän laittoi kahvin valumaan ja otti aamulehden luettavakseen.

Mikan isä tuli käymään kotona ruokatunnin aikaan. Ulko-oven lasi-ikkunan läpi hän näki vieraan tytön istuvan keittiön pöydän ääressä sanomalehti avoina ja juovan kahvia hänen mielimukistaan samalla kun istui hänen vakituksella paikallaan pöydän ääressä. Yllättyneenä hän tuli sisään, jolloin tyttö nosti päätään ja sanoi kuin tutulle ihmiselle: "Huomenta."

■ KIRJOITA JATKO TÄLLE TARINALLE. Keksi tarinalle otsikko.

Toinen tarina:

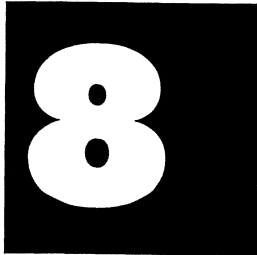
Merja (19 v) oli käynyt terveyskeskuksessa pahoinvointisuutensa vuoksi. Hän ja Janne (16 v) olivat seurustelleet muutaman kuukauden ajan. Kummallakaan ei ollut työpaikkaa, Janne oli vielä koulussa ja Merja toivoi pääsevänsä opiskelemaan, mutta kutsua ei vielä ollut tullut mihinkään koulutuspaikkaan. Raskaudesta näyttää positiivista. Merjan oli todettu olevan raskaana. Merja ja Janne ovat molemmat terveitä nuoria ihmisiä.

■ MITÄ KUVITTELET TÄMÄN JÄLKEEN TAPAHTUVAN?
Kirjoita kertomukselle loppu. Keksi tarinalle otsikko.

■ Kolmas tarina löytyy kirjallisuudesta. Anna-Leena Härkösen Häräntappoase (Otava 1984) tarjoaa tähän aineista. Allun ja Kertun kohtaaminen vanhempien poissaollessa sisältää monenlaista mietittävää. Tämän tarinan tutkimista auttavat seuraavat apukysymykset:

Mitä ajatuksia kuvatut käyttäytymistavat herättivät sinussa?
Aseta itsesi johonkin kertomuksen rooleista.
Miten itse olisit käyttäytynyt, jos olisit ollut ko. ihminen?
Minkä olisit tehnyt toisin vai olisitko ollut kuin Allu ja Kerttu?
Miten arvelet omien vanhempien menetelleen?
Lue katkelma mielessäsi vain yksi henkilö. Selitä henkilön käyttäytyminen.
Mikä on tämän käyttäytymisen syy?
Kuka on oikeassa ja kuka väärässä vai voiko sitä sanoa ollenkaan?
Mitä neuvoisit Allua tekemään?
Mitä neuvoisit Kerttua tekemään?
Mitä neuvoja antaisit vanhemmille?
Pitäisikö Allun vanhempien saada tietoa tästä tapahtumasta?
Miten sinä olisit jatkanut tästä?

■ Mahdollisuuksien mukaan näytelkää osa tästä tarinasta.

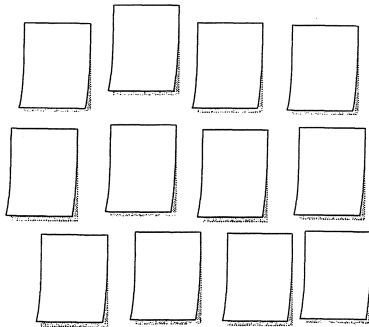

MIELIPIDETAULU

Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja seksuaalinen ahdistelu koskettavat asiaa varmasti jokaista. Katkelma teoksesta Synti ja häpeä tai muu teksti asiasta voi olla oppilaiden herättäjänä kerätessä mielipiteitä asiasta. Tämän menetelmän avulla voi jokainen osallistua ja osoittaa asenteitaan, se antaa mahdollisuuden ryhmitellä asioita ja sopii alustukseksi keskustelulle. Kaikkia kuunnellaan mielipidelappujen välityksellä ja näin kaikki voivat osallistua.

■ Menetellään antamalla oppilaille tarralappuja ja tussikyniä. Lapuille tulee heidän mielipiteensä tiivistettynä. Laput kiinnitetään seinään tai taululle, ne ryhmitellään, keskustellaan asioista, analysoidaan ja pohditaan mitä minä voisin asialle tehdä.

Tehtävä voi olla joillekin liian raju, se vaatii aikaa silloin kun oppilaat alkavat pohtia sitä syvällisesti. Vaikea se on niille, jotka mahdollisesti ovat itse joutuneet inestien kohteeksi.

Menetelmää voi käyttää tietysti myös muihin aiheisiin, kuten esim. seksuaalinen häirintä ja ahdistelu. Pohditaan mitä se on ja mitä siitä ajatellaan sekä mitä voitaisiin tehdä. Pedofilia käsite sopii ottaa esille tässä yhteydessä. Mainittu teos on Herbjörk Wassmo: Synti ja häpeä. Tammi 1985.

MIKÄ ON TÄRKEÄTÄ MINUN ELÄMÄSSÄNI

Mikä on tärkeää juuri tälle ikäkaudelle? Mitkä tavarat, palvelut ja henkiset arvot? Pohtiminen toimii arvojen selkeyttäjänä ja pistää ajattelemaan asioita. Oppilaat toimivat yksin ja ryhmissä. Asiaan pääsemiseksi oppilaat saavat aikakauslehtiä, joista tutkitaan varsinkin mainokset. Jokainen miettii asioita yksin. Kynä ja paperi ovat myös tarpeen. Asioita puidaan toisten kanssa. Perustellaan valintoja. Menetelmä on lyhyesti seuraava:

■ Oppilas syventyy itseksensä ajattelemaan, mikä on hänelle tällä hetkellä tärkeää.

■ Keskustellaan asiasta toisen kanssa, puidaan, seulotaan, vahvistetaan ja karsitaan omia valintoja.

■ Muodostetaan 3-4 oppilaan ryhmiä ja jatketaan keskustelua siitä, mikä on todella tärkeää elämässä, opettaja täydentää tai syventää keskustelua.

■ Oppilaista joku kirjaa keskustelun kulun, joka sitten esitetään muille. Tämän jälkeen muodostetaan suuryhmiä, jotka voivat olla vaikka kahdeksan oppilaan ryhmiä. Pienryhmätuotoksien pohjalta jatketaan työskentelyä ja keskustellaan siitä, mitä voitaisiin tehdä, että saisimme sellaisen maailman kuin haluamme. Mitä nyt, mitä tulevaisuudessa? Mitä ilman tulee toimeen?

Tärkeitä voivat olla esimerkiksi seuraavat asiat:

<i>koti</i>	<i>lemmikkieläin</i>
<i>stereot</i>	<i>mopo</i>
<i>kaverit</i>	<i>sänky</i>
<i>saippua</i>	<i>rinkka</i>
<i>televisio</i>	<i>teltta</i>
<i>tietokonepelit</i>	<i>parranajokone</i>
<i>tyttö/poikaystävä</i>	<i>hammasharja</i>
<i>rockfestarit</i>	<i>sanomalehti</i>
<i>tytäkka</i>	<i>auto</i>
<i>nuuska</i>	<i>kondomit</i>

10

MITÄ SANAA RAKKAUS TUO MIELEEN

Rakkaus tuonee ensimmäiseksi mieleen kahden ihmisen välisen rakkauden. Mutta se on paljon muutakin. Kuka jaksaa elää ilman rakkautta? Rakkaus antaa turvallisuutta ja turvallisuus kasvattaa luottamista omaan itseensä. Rakkaus on runojen, proosan, tanssin ja monenkaltaisen luomisen lähde. Antaa, saada ja kokea.

Rakkaus ala-asteen oppilaiden mielestä:

Mitä on rakkaus? Elämän hurmaus. Mitä se kertoo? Onnellisuutta. Mitä se tuopi? Tuskaa ja turvaa. Koska se tapahtuu? Silloin kun rakastuu. Mutta, rakkautta ei voi selittää. Et sinä, enkä minä. Ehkä rakastavaiset sen nyt voi selittää.

Teija 4 lk.

Rakkaus on sitä, että isot ihmiset pussaa toisiaan. Se on musta ihan hullua. Musta rakkauden pitää olla oikeata. Ei se mitään rakkautta ole, jos vaan pussataan. Rakkaus on musta sitä, että ne tosiaan pitää toisistaan, eikä vaan pussaa.

Tea 2 lk.

Rakkauteen on jotenkin vaikea päästä, mutta jos on ollut jo rakkauden kanssa tekemisissä, on helpompi alkaa uudestaan.

Juha 2 lk.

- Tässä vaiheessa oppilaat kirjoittavat lyhyesti mitä rakkaus on heidän mielestään.

18

- Oppilaat assosioivat sanoja, jotka liittyvät rakkauteen. Samoin värejä, muotoja, musiikkia jne. Muutamia sanoja vihjeeksi

kaipaus

kaibo

maksullinen rakkaus

ihastuminen

syrtäbyppy

mustasukkaisuus

subde

ikuinen

iloittö

rattopöytä

uskollisuus

uskottomuus

Tällä pyritään löytämään uusia sanoja, yhteenkuuluvuuksia ja kehittämään ajattelua. Opettaja korostaa, ettei mikään assosiaatio ole väärä. Tämä ei myöskään ole kilpailu eikä tässä lasketa pisteitä.

Kaikki nämä sanat voivat olla alkuna keskustelulle.

Lisää aiheita löytyy elokuvista esim.

Alkvaariorakkaus

Järki ja tunteet

Hiljaiset sillat

Kultalampi

Muistot (Memories) tai

Tähtikirkas yö ym.

- Mistä syntyy rakkaus kahden ihmisen välille?

19

RAKKAUS

Rakkaudesta puhutaan erilaisin ilmauksin.

■ Etsi kirjallisuudesta esimerkkejä näistä :

intohimoinen rakkaus

romanttinen rakkaus

aistillinen rakkaus

liballinen rakkaus

kypsän iän rakkaus

nuorunden rakkaus

platoninen rakkaus

kiihkeä rakkaus

kypsä rakkaus

Vihjeitä kirjallisuudesta:

Gabriel Garcia Marquez'in teos Rakkautta koleran aikaan. WSOY 1988.

Veronica Pimenoff: Loistava Helena. Tammi 1984.

Märta Tikkasen runot.

Tommi Tabermannin runot.

Pertti Niemisen runot.

Ovidius, Rakastumisen taito.

Erich Fromm, Rakkaus ja henkinen kypsyys.

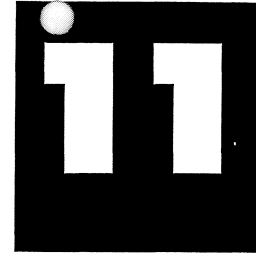
Matti Kuusi, Suomalaiset sananlaskut ja puheenparret.

Suomen kansan sananparsikirja, WSOY.

■ Kuuluuko rakkaus vain nuoruuteen?

(teos Rakkautta koleran aikaan, elokuva Tähtikirkas yö).

■ Pitääkö sanonta "Rakkaus ei ikää katso" paikkansa?

HAVAINTOJEN TEKEMINEN

Tytöt katselevat poikia ja pojat tyttöjä. Ihminen on seksuaalinen olento koko ikänsä. Seksuaalisuutta ei voi eliminoida. Tutkimusten mukaan on havaittu seuraavia seikkoja:

Naiset katsovat miehissä

kasvoja

hartioita

takapuolta

niskaa

vatsaa

penistä.

Miehet katsovat naisissa

sääriä

povea

takapuolta

nenää

silmä

bymyä.

■ Nyt oppilaat saavat kirjoittaa kului itselleen, mitä he ensin katsovat vastakkaisessa sukupuolella. Sitten pohditaan tyttöryhminä ja poikaryhminä asiaa etsien mielipiteistä kolme asiaa, jotka löytyvät useimmista papereista. Keskustellaan mikä on tärkeää. Minkälaiset ominaisuudet vastakkaisen sukupuolen edustajassa ovat tärkeitä?

12

MITÄ NE PUHUU MEISTÄ

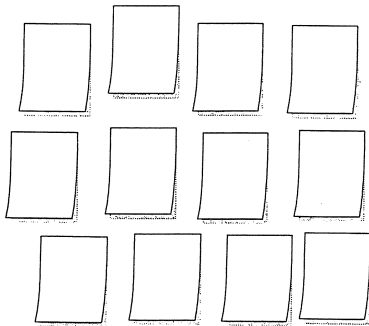
Tästä aiheesta saa hauskan ryhmätyön. Mitä ne oikein puhuu meistä? Tavoitteena on lisätä toisen ymmärtämistä, harjoitella keskustelun taitoja ja tarjota ahaa-elämyksiä.

■ Tätäkin tehtävää varten muodostetaan tyttöryhmiä ja poikaryhmiä, joiden kullekin osanottajalle jaetaan tarralaput. Tytöille samanväriset ja pojille kaikille samanväriset, mutta eriväriset kuin tytöt ovat saaneet. Kyniä tarvitaan.

Ohjeeksi esim. tytöt keskustelevat ryhmissään viisi yleisintä puheenaihetta, joista he keskenään keskustelevat silloin kun he puhuvat pojista. Sitten kukin kirjoittaa lapulle viisi aihetta, joista he luulevat poikien keskustelevan silloin kun nämä keskustelevat tytöistä. Pojat tekevät samoin poikien puheista ja kirjoittavat lapuille, mitä he luulevat tyttöjen puhuvan pojista.

Ensin paljastetaan viisi yleisintä puheenaihetta ja kirjoitetaan ne taululle. Sitten kiinnitetään arvailulaput taululle ja näin paljastuu totuus...

Yhteinen keskustelu on varmaan tarpeen päättämään ryhmätyön.

13

MINUN MIELESTÄNI

Me ihmiset näemme asiat eri tavoin. Meillä on oikeus ilmaista mielipiteemme ja meidän pitäisi oppia elämään ihmisten kanssa, jotka ovat eri mieltä kanssamme. Me otamme kantaa asioihin ja joskus on osattava toimia nopeasti. Tämä harjoitus koskee arvoja ja kehittää ottamaan kantaa arvostuskysymyksiin. Tämä on alku keskusteluille ja koettelee itsekunkin näkemyksiä. Kaikki pääsevät osallistumaan.

■ Osallistujat istuvat piirissä.

Yksi osallistuja tai opettaja lukee seuraavan sivun väitteet.

Kun kuuntelija on samaa mieltä, hän nousee ylös istuimeltaan, jos hän on eri mieltä, hän jää istumaan.

Ellei hän ehdi toimia, hän jää istumaan.

Opettaja voi välillä heittää kysymyksen
- voitko perustella kannanottosi
- kerro lisää tästä

Puhuminen on hopeaa, vaikeneminen on kultaa.
Valehtelevinen on vaarallista.
Totuuden kertojalle tulee turpiin.
Velvollisuus ennen kaikkea.

Vanhat ihmiset nalkuttavat nuorille.
Elämä on sitä mukavampaa mitä vanhemmaksi tulee.
Maailma on nuorten.
Nuoria holhotaan liikaa.

Miehet ja naiset ovat tasa-arvoisia.
Poikalapsi on arvokkaampi kuin tyttö.
Jokainen ihminen on arvokas.
Hyväntekevät ovat arvokkaampia kuin muut.

Kotityöt tekee se, joka ehtii.
Kotityöt voi jättää tekemättä.
Kaikki perheenjäsenet osallistuvat kotitöihin.
Kaikilla tulee olla vapaus mennä ja tulla.

Toisen vahingoittaminen on virhe.
Itseenään pitää helliä.
Varastaminen on helppoa.
Toisten potkiminen helpottaa.

Uskollisuus on avioliiton kulmakivi.
Syrjähyppy ei pahenna asioita.
Lapsi on avioliiton koossapitäjä.
Avioliitto on hyvä, jos nainen on miestä vanhempi.

Abortista päättää nainen.
Abortti on molempien asia.
Abortti on ehkäisykeino.
Abortti pitäisi kieltää.

Seksi ja rakkaus kuuluvat yhteen.
Seksi ilman rakkautta on OK.
Tytöt kaipaavat enemmän hellyyttä kuin pojat.
Seksi kuuluu nuoruuteen.

Ehkäisy on molempien asia.
Ehkäisyn pitää olla tytön vastuulla.
Ehkäisy on pojan asia.
Elämä on jännittävämpää ilman ehkäisyä.

Klamydia voi olla oireeton.
Sukupuolitaudit pystytään hoitamaan lääkkeillä.
Kondomi suojaa sukupuolitaudeilta.
Hoitamaton sukupuolitauti voi johtaa lapsettomuuteen.

Homoseksuaalisuus kuuluu elämään.
Homojen avioliitot ovat sallittuja.
Homous näkyy päällepäin.
Homo voi muuttua heteroksi.

ETSITÄÄN LISÄÄ TIETOA SEKSISTÄ

Yläasteella pidetään yksi kokonainen oppimispäivä, jolloin tutkitaan sukupuoliasioita oppilaiden ideoiden ja kiinnostuksen mukaan. Tämä kehittää vastuuta ja oma-aloitteisuutta samalla kun tieto lisääntyy.

■ Ehdotus toiminnan järjestämiseksi:

Oppilaat järjestäytyvät 2-6 oppilaan ryhmiksi. Jokaiseen ryhmään pitäisi löytäytyä sekä poikia että tyttöjä.

Aloitetaan päivä kokoontumalla kuulemaan asiantuntijan esitystä nuoruusiän sukupuoliasioista.

Sitten ryhmät lähtevät etsimään lisätietoa esim. seuraavista aiheista:

- Suomalainen perhe tänään.
- Mitä gynekologin vastaanotolla tapahtuu?
- Mitkä ovat nuorten yleisimmät sukupuolitaudit ja mitä pitäisi tehdä, jos epäilee saaneensa tartunnan.
- Millaisia kirjoja nuorille löytyy sukupuoliasioista kirjakaupasta/kirjastosta?
- "Tie miehen ja naisen sydämeen", toteutetaan herkullisen ruoan äärellä, nuorten kutsut hellästi.
- Otetaan selvää mistä saa kondomeja, paljonko ne maksavat, pidetään kondomin käytöstä havaintoesitys koko luokalle.
- Tutustutaan paikkakunnalla toimivien alan järjestöjen toimintaan ja otetaan selkoa niiden mahdollisuuksista jakaa tietoa ja materiaalia nuorille.
- Ryhmä tutustuu nuoria varten tehtyyn sukupuoliasioista kertovaan materiaaliin ja arvioi sitä.
- Pelataan erilaisia lautapelejä kuten Avoin peli seksuaalisuudesta, Lapsen- teko-peli ja Hyvän tiedon puu.

Työskentelyn loppuksi kokoonnutaan nauttimaan pystykutsuille yhden ryhmän valmistaman aterian antimia buffet-pöydästä.

Työskentelyn tulokset lienee paras koota seuraavana päivänä ja silloin esittää toisille. Kukin ryhmä valitsee keinon millä työn tulos julkistetaan: näyttely,

valokuvia, havaintoesityksiä, buffet-pöydän antimien reseptejä, kirjaesittely, suullinen esitys, oma lehti jne. Seuraavassa vanhempainillassa esitetään valikoiduin osin työn tuloksia ja kerrotaan vanhemmille, mitä asiasta vielä haluttaisiin tietää.

Nuoria motivoivaan opiskeluun käytetään päivä tai kaksi tai kokonainen viikko. Tehtävät voidaan järjestää niinkin, että jollakin viikolla on yksi päivä, seuraavalla yksi päivä jne. Näin oppilaat ehtivät paneutua asiaan syvällisemmin.

Tiedon etsiminen tapahtuu osin koulun ulkopuolella. Ennen lähtöä näytetään opettajalle suunnitelma siitä, mitä aiotaan tehdä ja minne mennään. Aikataulu laaditaan sellaiseksi, ettei työmäärä paisu liian suureksi. Mukaan otettavien videokameroiden, nauhureiden ja valokuvauskoneiden kunto ja toimintavalmius tarkistetaan ennen lähtöä.

Työskentelyn päätteeksi osallistujat arvioivat oman oppimisensa:

- Mitä opin?
- Mitä jäi oppimatta?
- Miksi?
- Kuinka osallistuin ryhmän työskentelyyn?

VÄITTELY

Väittely perustuu ajatukseen, että useimmissa asioissa ei ole olemassa objektiivista totuutta. Ihmiset ymmärtävät asiat eri tavoin ja kukin voi olla oikeassa.

Keskeisiä asioita ovat seuraavat:

- asia, josta väitellään
- oman mielipiteen perustelu
- argumentaatio eli todistelu
- johtopäätös.

■ Aihe on rajattu, mielipiteen ilmaisu ei. Puheenvuorojen pituus on rajattu, puheenvuoroja ei saa keskeyttää. Näin tuotetaan näkemyksiä, joista jokainen muodostaa oman totuutensa. Samalla opitaan huomaamaan erilaisia arvo maailmoja ja eläytymään toisen asemaan. Rohkaistaan eri näkemysten sietämistä ja kriittistä, itsenäistä arviointia. Oikea väittelijä oppilaasta tulee silloin, kun hän oppii perustelemaan väittämänsä. Väittelijä on totuuden etsijä.

Väittelyyn valitaan:

- puheenjohtaja
- kaksi sihteerä, joista toinen pitää pöytäkirjaa

Väittelyyn osallistuva joukko on osittain perehtynyt asiaan, jonka vuoksi puheenvuoroja käytetään vilkkaasti. Puheenjohtaja kokoaa asiat lopuksi ja sihteerillä on pöytäkirja.

Aiheiksi väittelyyn otetaan esimerkiksi seuraavat:

1. Pillerit ovat riittävä ehkäisykeino
2. Nainen on yhä alistettu osapuoli suhteessa.
3. Abortista päättää yksin nainen.
4. Homoavioliitot tulee sallia.
5. Mies on perheen elättäjä.
6. Ilotalot tulisi sallia.

16

HILJAINEN KESKUSTELU

■ Hiljaista keskustelua käytetään ongelmanratkaisussa. Työskentely tapahtuu aluksi hiljaisesti. Oppilaille annetaan tarralappu ja kynä. Lapulle kirjoitetaan idea ongelman ratkaisemiseksi. Laput kiinnitetään isolle pöydälle tai seinään. Edelleen hiljaisesti työskennellen vain ilmein ja elein yritetään yhdessä löytää parhaat ratkaisut. Laput järjestetään siten, että parhain ratkaisuehdotus tulee ylimmäksi ja muut sen jälkeen. Sen jälkeen keskustellaan asiasta.

Tämä menetelmä tuo vaihtelua ja auttaa oppilaita keskittymään. Jokainen voi osallistua vähäsanaisesti tai runsassanaisesti, lapun koko rajaa mielipiteen. Loppukeskustelussa voi tuoda esille sen, mitä jäi sanomatta.

Aiheita on lukuisia. Oppilaille luetaan esim. nuorten kysymyspalstalta jokin sopiva kirjoitus, johon he etsivät ratkaisua, tai katkelma kirjallisuudesta tai he tekevät itse kysymyksiä nimettöminä kysymyslaatikkoon. Sieltä opettaja poimii sopivat ja näihin etsitään vastauksia yhdessä.

Kysymys: Olin luokkaretkellä naapurimaassa. Laivalla oli otettu vähän viiniä - tosin taisin olla aika iloisella tuulella - ja sitten se tapahtui. Näin maailman söpöimmän pojan ja heti loksahdi. Vietimme loppun yöstä hänen hytissään. Nyt raskaustesti osoittaa positiivista. Mitä teen? En halua menettää häntä!

17

VAPAA KIRJOITTAMINEN

■ Kirjoittaminen auttaa monta kertaa selkiyttämään ajatuksia ja purkamaan paineita. Pöytälaatikkoon kirjoittaminen ja päiväkirjan kirjoittaminen ovat tästä esimerkkeinä. Koulussa kirjoituksia työstetään jälkepäin ja näin ajatuksille tulee paulautetta ja vahvistusta ja uusia näkökantoja, jotka voivat auttaa eteenpäin asianomaista kirjoittajaa.

Aiheita:

Ei se minulle kuulu - vai kuulunko?

Kuuntele minua!

Mikä meni pieleen?

Sympaattinen sankari

Tällainen olen - tällainen haluaisin olla

Milloin ihminen on aikuinen?

Avoliitto on vanhanikäinen

Kuinka löydän sen oikean?

Mitä on ihastuminen ja rakastuminen?

Pitäisikö avioliitossa sallia vapaat suhteet?

Mitä on romantiinen rakkaus?

Jos valitsisin selibaatin...

Mitä kertoisin seksistä omille lapsilleni?

Mitä kertoisin seksistä omille vanhemmilleni?

Kuinka lopetan seurustelusubteen?

Pitäisikö avioliiton ulkopuoliset suhteet sallia?

18

YHTEIS- TOIMINNALLINEN OPPIMINEN

Yhteistoiminnallinen oppiminen on työskentelymuoto, joka kehittää yhteistyökykyä ja motivoi oppilaita asioiden syvälliseen tutkimiseen. Työskentelyn aikana opettajan rooli on sivustaseuraajan ja tukijan.

■ Opettaja jakaa oppilaat 3-4 oppilaan ryhmiin tai ryhmien jäsenet kootaan arpomalla. Kaikkien kanssa yritetään tulla toimeen neuvotellen ja kuunnellen toista. Jos asiat eivät suju, pidetään yhteinen arvioiva keskustelu siitä, missä mennään ja mitä pitäisi parantaa. Perusryhmiä kutsutaan kotiryhmiksi ja niissä on ohjaaja, kirjuri, tarkkailija, selostaja ja muitakin vastuutehtäviä, jos ryhmä on suuri.

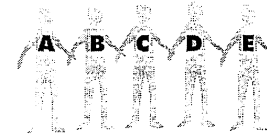
Ehdotuksia ryhmien tehtävien aiheiksi:

1. Avioliitto vai ei?
 - avioliiton solmimisikä
 - yhdessä elämisen muodot
 - parisuhde
 - puolisoiden juridiset oikeudet avoliitossa
 - avioero ja avoero
2. Perhesuunnittelu
 - mikä on sopivin ikä lasten hankkimiselle?
 - mikä on Suomessa vanhempien ikä ensimmäisen lapsen syntyessä?
 - miksi joskus ei lapsen saaminen onnistu?
 - lapsettomuuden hoito
3. Yhteiskunnan tuki perheen perustajalle ja lapsiperheille
4. Nuoren parin ensiasunto
5. Parisuhteen ylläpitäminen
6. Mitä erilaiset seksuaalisuuteen kuuluvat asiat oikein merkitsevät
 - oppilaat kokoavat asioita, joista haluaisivat lisää tietoa

Oppilaat itse kotiryhmissään voivat vielä muotoilla kysymyksiä ja keksiä lisää tutkittavia asioita ja täsmentää niitä. Kun asiasisältö on tarkentunut ja alkuorientaatio on selvä, kokoonnutaan asiantuntijaryhmiin, jotka lähtevät etsimään tietoa kerrottavaksi kotiryhmälle. Kun asiantuntijat ovat selvittäneet tehtävän, palaavat he kotiryhmiin ja tehdään selkoa omalle ryhmälle löydöksistä. Kotiryhmän kirjuri tekee muistinpäntöjä ja lopuksi selostaja kertoo tuloksen koko luokalle.

Oppilaat arvioivat oman työskentelynsä, kirjuri kirjaa sen ja jokainen ryhmän jäsen vahvistaa sen nimikirjoituksellaan.

Kotiryhmä 1

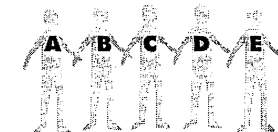
Kotiryhmä 2

Kotiryhmä 3

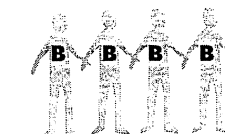
Kotiryhmä 4

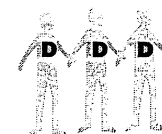
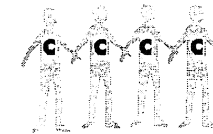
Asiantuntijaryhmä A

Asiantuntijaryhmä B

Asiantuntijaryhmä C Asiantuntijaryhmä D Asiantuntijaryhmä E

KOULUN MONITOIMIPÄIVÄ

■ Monitoimipäivänä oppilaat työskentelevät ryhmissä ja yksilöllisesti omien harrastustensa ja tarpeittensa mukaan. Oppilailla on tässäkin vastuu omasta oppimisestaan ja tuotoksistaan. He voivat valita tehtävänsä eri työpisteistä. Koulupäivä jaetaan pitempiin ja lyhyempiin tuokioihin. Luokkahuoneessa voi olla samanaikaisesti käynnissä useampia eri toimintoja, työskentelypisteitä on ympäri koulua. Oppiaineiden osa-alueita voidaan näin yhdistellä ja luoda suurempia kokonaisuuksia opittavaksi.

Monitoimipäivä onnistuu, kun

- oppilas laatii itselleen tarjonnasta opinto-ohjelman
- luokkahuone/huoneet on järjestetty työpajoiksi tarvittavin apuvälinein.

Työjärjestysehdoitus:

Työskentelytuokio	8.30 - 10.00
Välitunti	10.00 - 10.15
Työskentelytuokio	10.15 - 11.00
Ruokailu	11.00 - 11.30

Työskentelytuokio	11.30 - 13.00
Välitunti	13.00 - 13.15
Työskentelytuokio	13.15 - 14.00

Pitkät työskentelytuokiot suovat opettajille ja oppilaille kiireettömän työtahdin. Samanaikaisesti on käynnissä useita toimintoja. Oppilaan opinto-ohjelmassa voi olla myös hiljaisempia hetkiä työtehtävien loppuun saattamista varten. Päivän päätyttyä palataan vielä luokkaan ja seuraavina päivinä käsitellään opittuja asioita.

Työskentelypisteitä sukupuolikasvatuksen monitoimipäivänä:

TUPAKANPOLTON vaikutus sukupuolitoimintoihin.

ALKOHOLI ja sukupuolielämä

MISTÄ saa tietoa sukupuoliasioista?

Havaintoesitys KONDOMIN käytöstä

Mitä sitten, jos kondomi menee RIKKII

EHKÄISYKEINOT, myös jälkiehkäisy

LAPSETTOMUUS

HUUMEET ja seksi

SUKUPUOLITAUDIT ja niiden leviäminen

MITÄ on seksuaalisuus?

Seksuaalinen ERLAISUUS

Työpisteitä oppilaat suunnittelevat itse ennen monitoimipäivää.

Työpisteisiin hankitaan opettajien ja kouluterveydenhoitajan yhteistyössä kirjallista materiaalia, äänitteitä, videoita tai diakovia. Jossakin työpisteessä voi olla asiantuntijan esitys määräajoin, esim. kondomin käytöstä.

ITSEARVIOINTILOMAKE

Vabvat ja beikot puoleni sukupuoli-kasvatuksessa

<i>Tiedän</i>	<i>paljon</i>	<i>en osaa sanoa</i>	<i>vähän</i>
erilaisista perheistä	☐	☐	☐
ihmissuhteiden hoitamisesta	☐	☐	☐
ongelmanratkaisukeinoista	☐	☐	☐
mistä saa lisätietoa	☐	☐	☐
perheen raha-asioista	☐	☐	☐
lasten hoidosta	☐	☐	☐
perhelainsäädännöstä	☐	☐	☐
klamydiasta	☐	☐	☐
kondomista	☐	☐	☐
<i>Osaan</i>	<i>hyvin</i>	<i>vähän</i>	<i>en ollenkaan</i>
keskustella	☐	☐	☐
selviytyä vaikeuksista	☐	☐	☐
hoitaa raha-asioitani	☐	☐	☐
hoitaa ehkäisyn	☐	☐	☐
hakea apua sukupuoliasioissa	☐	☐	☐
käyttäytyä perhejuhlissa	☐	☐	☐
<i>Asenteeni</i>	<i>hyvä</i>	<i>huono</i>	<i>ei ole</i>
vastakkaiseen sukupuoleen	☐	☐	☐
omaan sukupuoleeni	☐	☐	☐
vanhempiin ihmisiin	☐	☐	☐
terveysneuvontaan	☐	☐	☐
sukupuolivalistukseen	☐	☐	☐

KIRJALLISUUSLUETTELO

opettajalle joka innostuu esimään tietoa laajemmin

- Asen, Eija. 1995. Hyvässä ja pahassa. Jyväskylä: Gummerus.
- Comfort, Alex (toim.). 1975. The Joy of Sex. Lontoo: Quartet Books Limited.
- Egeland, Inger & Skarstein, Jan (toim.). 1994. Felleskap og samliv. En lærarveidledning i samlivsundervisning. Oslo: Tanum-Norli.
- Joensuu, Jyrki. 1995. Keskustelen seksistä lapsen kanssa. Mannerheimin Lastensuojeluliitto.
- Koppinen, Marja-Leena & Pollari, Jorma. 1993. Yhteistoiminnallinen oppiminen. Tie tuloksiin. Juva: WSOY.
- Laukkala, Leena, Mäki, Heli & Sovio, Paula. 1994. Kokonainen ilo. Jyväskylä: Gummerus.
- Määttä, Kaarina. 1994. Mitä rakkaus on? Lapin yliopisto: Kasvatustieteen julkaisu B20.
- Määttä, Kaarina. 1995. Rakkausskeemaa muokkaavat rakkauskäsitykset korkeakouluopiskelijoilla. Lapin yliopisto: Kasvatustieteen julkaisu B21.
- Nykänen, Maija. 1996. Näkemyksiä ala-asteen seksuaaliopetuksesta. Jyväskylän yliopisto: Terveystieteen laitoksen julkaisusarja 4/1996.
- Palo, Jorma. 1996. Sängyssä vai kylppärissä. Juva: WSOY.
- Ronkainen, Suvi, Pohjolainen, Pertti & Ruth, Jan-Erik. 1994. Erotiikka ja elämäntilanne. Juva: WSOY.
- Roth, Katarina & Svensson, Lasse. 1995. Nya pedagoger som vägar. Metoder i samlevnadsundervisning. Falköping: PedEtik.
- Roth, Katarina & Svensson, Lasse. 1994. Kärlek på Gymnasiet. Gränstryck: PedEtik.
- Roth, Katarina & Svensson, Lasse. 1994. Kärlek på Gymnasiet. Lärarhandledning. PedEtik.
- Went, Dilys. 1985. Sex Education. Some Guidelines for Teachers. Lontoo: Bell & Hyman.

PALAUTELOMAKE

TUTKIN JA POHDIN • Sukupuolikasvatusta ylä-asteelle

Palautteen antaja

Päivämäärä

Koulun osoite

Mitä mieltä olet tästä materiaalista yleensä?

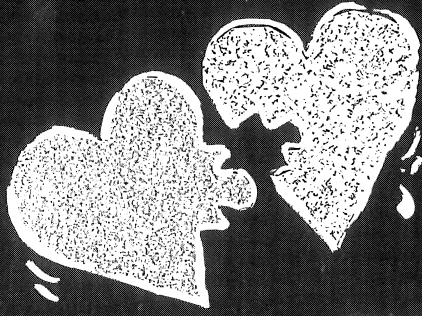
Mitkä tehtävistä sopivat mielestäsi parhaiten oppilaillesi?

Mitkä tehtävät ovat mielestäsi vaikeasti kuvattut?

Mitkä tehtävät eivät sovellu oppilaillesi?

Mitä muuta haluaisit kertoa materiaalista?

Palauta lomake osoitteeseen Liisa Kettunen, PL 35, 40351 Jyväskylä

TUTKIN JA POHDIN

Sukupuolikasvatusta yläasteelle

Oppimateriaali on tarkoitettu peruskoulun yläasteen sukupuolikasvatuksen opetusta varten. Kaksi ensimmäistä tehtävää on tarkoitettu opettajalle itselleen, muut tehtävät ovat oppilaille. Näistä opettaja voi valita koulun ja luokan työskentelyyn sopivimmat. Opettajan materiaalissa ja oppilaan tehtävissä käsitellään seksuaalisuuden moniulotteisuutta ja sen erilaisia ilmenemismuotoja ja esitellään erilaisia menetelmiä koulun sukupuolikasvatukseen. Materiaalin lopussa on palautelomake tekijälle julkaisun edelleen kehittelyä varten.

Julkaisu on syntynyt Stakesin Perhesuunnittelu 2000 -hankkeen puitteissa ja on lajissaan ensimmäinen peruskoulun yläastetta varten tehty opas.

Lehtori Liisa Kettunen on tehnyt peruskoulun ala-astetta varten perhekasvatusmateriaalin, joka on julkaistu samalla nimellä Tutkin ja pohdin.

Julkaisu on käyttökelpoinen nuorisotyössä muutenkin ja miksei myös rippikoulussa.

ISBN 952-5193-03-9

Tilausosoite:
Püutarhakatu 11
40100 Jyväskylä
Puh. (014) 271 011
Fax (014) 271 830
Internet: www.terveysry.fi

Keskustoimisto:
Fredrikinkatu 55 A 5
00100 Helsinki
Puh. (09) 685 0330
Fax (09) 685 4223

Liisa Kettunen

Kuulin

vai

liite 4

Ei

WSOY

Murrosikäisestä aikuiseksi

Liisa Kettunen

kyllä
vai

Murrosikäisestä
aikuiseksi ei

Werner Söderström Osakeyhtiö
Helsinki

YHTEYSTIEDOT
Tilaukset
WSOY/Tilauskonttori, Porvoo
Puh. (019) 576 261
Faksi (019) 576 2339

Tiedustelut
WSOY/Oppimateriaalit, Helsinki
Puh. 0203-91000
Faksi (09) 6168 3622

www.wsoy.fi/koulu

1. painos

Toimitus: Marja Lavi
Ulkoasu ja taitto: Maija Toropainen
Valokuvat: WSOYn kuva-arkisto

© Liisa Kettunen ja Werner Söderström Osakeyhtiö 2000

Tämän teoksen osittainenkin kopiointi on tekijänoikeuslain (404/61, siihen myöhemmin tehtyine muutoksineen) mukaisesti kielletty ilman nimenomaista lupaa.

Lupia teosten osittaiseen valokopiointiin myöntää tekijöiden ja kustantajien valtuuttamana KOPIOSTO ry. Muuhun käyttöön luvat on kysyttävä suoraan kunkin teoksen oikeudenhaltijoilta.

ISBN 951-0-25874-1

WS Bookwell Oy
Porvoo 2001

SISÄLLYS

Opettajalle/Oppilaalle 5

Testaa tietosi 6

Murrosikä 9

Fyysiset muutokset 10

Psyykkiset muutokset 12

Miehen sukupuolielimet 12

Naisen sukupuolielimet 14

Kuukautiset 15

Sukupuolituntomerkit 18

Olenko OK? 19

Tunteet 21

Tunteiden merkitys 21

Tunneälykkyyden ja

tunteiden hallitseminen 22

Tunneviestintä 23

Äänensävy 26

Kiusaaminen 27

Masennus 28

Ihmissuhteet 29

Ystävyys 30

Ihastuminen 32

Rakastuminen 32

Rakkaus 34

Miten löydän "sen oikean"? 35

Parisuhteen alku 37

Testi: Onko hän

"se oikea"? 39

Suhteen ylläpitäminen 41

Jämäkkyys 43

Miten opin olemaan jämäkkä 44

Opi tuntemaan itsesi 45

Miten ilmaisen itseäni 46

Miten osaan sanoa ei 47

Seksuaalisuus 49

Mitä seksuaalisuus on? 49

Seksuaalinen terveys 52

Seksuaalioikeudet 52

Erogeeniset alueet 53

Halu 54

Seksifantasiat 55

Pornolla on monia muotoja 56

Suudelma 56

Masturbointi 57

Ekakerta 58

Immenkalvo 59

Yhdyntä ja orgasmi 60

Mies ja testosteroni 61

Nainen ja hormonit 62

Seksisuhde 62

Seksi ja mainokset 64

Nimittely 65

Sukupuolinen häirintä 66

Seksuaalinen hyväksikäyttö 67

Prostituutio 69

Raiskaus 70

Gynekologinen tutkimus 72

Raskauden ehkäisy 73

Turvaseksi 75

Sukupuolitaudit 76

Raskaus teini-iässä 81

Raskauden keskeytys 82
Keskenmeno 84
Hedelmättömyys 85
Adoptio 86
Ympärileikkaus 86
Monenlaista
seksuaalisuutta 88
Arvojen selkeyttäminen 90

Perhe 91

Elämän kulku 91
Suomalainen perhe 92
Avioliitto eri kulttuurissa
kasvaneen kanssa 93
Onnellisen suhteen
eväät 94

Kumppani on samaa
sukupuolta 95
Lapsi perheessä 96
Arvojen puntarointia 98
Elämäntavoitteet 100
Muutoksia 101
Elämän rakennus-
palikat 103

Testaa tietosi nyt 104
Hyvä tietää 106
Materiaalia koulun suku-
puoliopetukseen 107
Kirjallisuutta 108

Oppilaalle

Toivon, että kirjan tehtäviä pohtiessasi ja ratkaisuja etsiessäsi koet oman seksuaalisuutesi löytämisen iloa ja saat vastauksia sinua askarruttaneisiin kysymyksiin. Aikuisenkin on joskus vaikea vastata sinulle, mutta älä lannistu. Jatka etsimistä. Tämän kirjan sisältämiä tehtäviä pohtiessasi ja sen kirjallisuusviitteiden avulla saatat tavoittaa juuri sen mitä etsit. Jokainen rakentaa itse oman seksuaalisuutensa.

Opettajalle

Tämä kirja on syntynyt Stakesin Perhesuunnittelu 2000 -hankkeen yhteydessä Keski-Suomessa. Kirja on tarkoitettu 13-18-vuotiaille nuorille käytettäväksi keskustelun ja pohdinnan herättäjänä ohjatuissa olosuhteissa.

Tämä kirja ei ole oppikirja sanan varsinaisessa merkityksessä, vaan sen tehtävät on tarkoitettu integroitavaksi eri oppiaineisiin. Sitä voidaan käyttää oppimateriaalina perhe- ja terveyskasvatuksen valinnaiskursseilla. Sisältö on painottunut sukupuolikysymyksiin.

Tehtävät ja niiden sisällöt on eri tavoin koostettu. Tarkoitus ei ole tehdä kaikkia, vaan poimia kullekin ryhmälle sopivat tehtävät. Niistä jotkut ovat helppoja, jotkut vaikeita kuten yleensäkin oppimateriaaleissa.

Tämä oppimateriaali on koottu konstruktivistinen oppimiskäytäntö mielessä. Oppijan on itse löydettävä ratkaisut keskustelun toisten samanikäisten kanssa, lukien, havainnoiden ja kulkien maailmalla mieli avoinna.

Tämä materiaali on ollut kokeiltavana ja kommentoitavana neljällä peruskoulun yläasteen opettajalla. Heidän lisäksi sen on lukenut kymmenen eri alojen asiantuntijaa korjauksia tehden. Kiitokset heille kaikille.

Jyväskylässä tammikuussa 2001

Liisa Kettunen

Testaa tietosi

Tämän testin tarkoituksena on virittää sinut kirjassa esiin tuleviin aiheisiin. Vastaukset löytyvät kirjan lopusta.

	Kyllä	Ei
Tiedän jo kaiken tarpeellisen sukupuoliasioista		
Seurusteluun kuuluu sukupuolinen kanssakäyminen		
Hyvä seksuaalisyhteys on mahdollista vain, jos luottaa toiseen ihmiseen		
Yli 50-vuotiaat eivät enää kaipaa seksuaalista kanssakäymistä		
Siittiösolu on yksi ruumiin pienimmistä soluista		
Siittiösolu on väriltään musta		
Munasolu on yksi ruumiin suurimmista soluista		
Munasolu on väriltään vaaleanpunainen		
Munasoluja syntyy kuukaudessa vain yksi		
Siittiösoluja syntyy kuukaudessa miljoonia		
Vasen kives roikkuu kivespussissa alempana kuin oikea		
Naisen rinnat ovat joskus erikokoiset		
Kuukautisveren määrä on yksi litra		
Kuukautisten aikana voi tehdä kaikkea mitä muulloinkin		
Kuukautiset voivat loppua laihdutuskuurin aikana		
Kuukautiset loppuvat vasta vaihdevuosien jälkeen		
Miehen siittiötuotanto ei lopu miehen elinaikana		
Masturbointi ei ole vahingollista		

	Kyllä	Ei
Masturbointi kuuluu vain poikien elämään		
Monet harjoittavat masturbointia jossakin elämänsä vaiheessa		
Kaverini tietävät seksistä enemmän kuin minä		
Kaverini ovat kokeneempia seksuaaliasioissa kuin minä		
Pojat ovat seksuaalisesti aktiivisempia kuin tytöt		
Ehkäisytabletit eivät suojaa seksuaalitaudeilta		
Tuplaehkäisy suojaa sekä seksuaalitaudeilta että raskaudelta		
Tiedän mitä orgasmi tarkoittaa		
Vain nainen voi saada orgasmin		
Seksuaalisyhteyden voi aloittaa silloin kun haluaa		
Homoseksuaalisuus on tauti		
Ihmiset ovat selvästi homoja tai heteroja		
Homous näkyy päällepäin		
Raskauden ehkäisystä on vaikea puhua kaverin kanssa		
Tiedän mitä on jälkiehkäisy		
Seksuaaliasioista voi puhua terveydenhoitajalle		
Terveydenhoitaja tai lääkäri eivät saa kertoa asioistani vanhemmilleni		
Eka kerralla ei voi tulla raskaaksi		
Alkoholi ja raskaus eivät sovi yhteen		
Tupakanpolto häiritsee seksuaalielämää		
Tiedän mitä pitää tehdä, jos joutuu seksuaalisen väkivallan kohteeksi		

Fyysiset muutokset

KAIKILLA

- Kainalokarvat ja karvoitus sukupuoli-elinten ympärille
- Ihon muutokset, näppyvät
- Hikoilu lisääntyy
- Kasvu nopeutuu
- Lihakset kehittyvät
- Ääni tulee matalammaksi (äänenmurros)
- Hiukset rasvoittuvat nopeammin

TYTÖILLÄ

- kuukautiset alkavat
- rinnat kasvavat ja nännit suurenevat
- lantio levenee
- kohtu ja vagina laajenevat
- joillakin rinnoista erittyä maitomaista nestettä

POJILLA

- kivekset kasvavat ja laskeutuvat alemmas
- sperman tuotanto alkaa
- siitin suurenee
- ilmaantuu "märkiä unia"
- erektiot alkavat
- joillakin rinnoista erittyä maitomaista nestettä
- parrankasvu alkaa

MIETÄ, MITÄ?

Kuinka iso on penis kun se on tarpeeksi iso? Näin kesällä näyttelyssä piirroskuvia homomiehistä, joilla se oli kauhean sio. Mun omani on paljon pienempi. Miten sen saisi kasvamaan, onko jotakin voidetta vai voisko ottaa silikonia sinne?

Nimim. Pieni

Ääni

Pojilla ääni muuttuu miehen ääneksi äänenmurroksen aikana. Tyttöjenkin ääni muuttuu, mutta vähemmän kuin poikien.

Kainalot

Kainaloihin alkaa kasvaa karvaa, ja hikoillessa ne tuntuvat märiltä. Länsimaisten naisten tapaan ajaa pois kainalokarvansa, mutta jos ne jätetään ajelematta, on pidettävä erityistä huolta kainaloiden pesusta. Hikoilua voi ehkäistä deodorantilla.

Raajat

Raajat kasvavat murrosiässä nopeasti. Joskus tuntuu, että pitkät kädet ja jalat ovat tiellä, ja on vaikea keksiä, miten ja mihin ne sijoittaisi. Oma kasvava vartalokin voi aika ajoin tuntua kömpelöltä, mutta vähitellen siihen alkaa tottua.

Jalkapohjat erittävät runsaasti hikeä, jopa desilitran verran vuorokaudessa. Jos jalassa on likaiset sukat, haju on tuntuva. Jalkahiki ei haittaa, jos jalat pestään joka päivä ja vaihdetaan puhtaat sukat. Näin on ympäristölle ja itsellekin mukavampaa. Kämmenet hikoilevat varsinkin silloin, kun jännittää, mutta sitä ei ympäristö niinkään huomaa. Käsien pesukin käy helpommin kuin jalkojen pesu.

Rinnat

Näkyvintä kasvua murrosiässä on rintojen kasvu. Joillakin tytöillä toinen rinta kasvaa nopeammin kuin toinen, ja joskus rinnoista voi tulla eritettä. Nämä ilmiöt kuuluvat kuitenkin normaaliin kehitykseen eikä niitä kannata säikähtää. Normaalia on sekin, että toinen rinta jää suuremmaksi kuin toinen.

Ihon tuntoherkkyys

Tuntoherkkyys kehon eri osissa vaihtelee. Huulet ja sukuelimet ympäristöineen ovat hyvin herkät, samoin käsivarsien ja reisien sisäpinnat. Kyynärpäät, pohkeet ja jalkapohjat ovat sen sijaan vähemmän herkkiä. Ihon eri osat voidaan herkistää harjoituksen avulla. Herkkyys saattaa myös vaihdella eri ikäkausina.

Tehtävä

Tutki itseäsi kotona kaikessa rauhassa. Mitkä alueet sinussa ovat herkimpiä?

Psyykkiset muutokset

Murrosikä on voimakkaiden tunteiden aikaa: mielialat vaihtelevat herkästi itkusta iloon. Muutos lapsesta aikuiseksi ei suju kivuitta. Vaikka keho on muuttunut aikuiseen suuntaan, ei mieli ole vielä täysin valmis aikuisuuteen. Toisinaan on halu olla kuin lapsi, toisinaan harmittaa, ettei kohdella aikuisena. Vanhat ystävyys-suhteet muuttuvat tai lujittuvat. Jotkut alkavat kulkea tyttö- tai poikaystävänsä kanssa, mikä saattaa olla otollinen kiusoittelun aihe. Vähän väliä loukkaannutaan, suututaan, sovitaan ja lepytään, mutta ajan myötä tunne-elämä tasaantuu.

Tietoisuus itsestä kasvaa
Tulee seksuaalisia tunteita
Mieliala vaihtelee
Punastuu helposti
Alkaa olla seksifantasioita
Mitä muut minusta ajattelevat -pohdintoja
Ikätovereiden suhteet erilaistuvat
Muodostuu erilaisia kaveri- ja harrastusporukoita
Masturbointi alkaa

Kaikista kasvamiseen ja kehittymiseen liittyvistä huolista voit kysyä kouluterveydenhoitajalta.

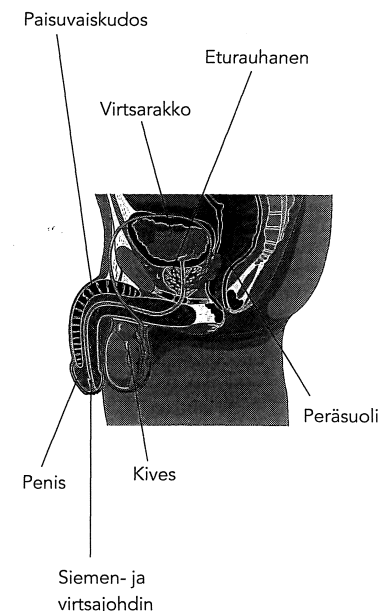
Miehen sukupuolielimet

Poikien murrosikä on tavallisesti 10-16 ikävuoden välillä. Kun sukupuolielimet alkavat kasvaa, yleensä ensin kivekset suurentuvat. Ne alkavat tuottaa sukupuolihormoneja, joista tärkein on *testosteroni*.

Vastasyntyneen pojan kivespussit näyttävät suurilta lapsen kokoon nähden. Pojilla kivekset voivat olla aluksi nivuskanavissa, josta ne laskeutuvat itsekseen kivespussisiin ja alkavat tuottaa siittiöitä noin 14 vuoden iässä. Aikuisen miehen kivekset ovat kahden luumun kokoiset. Kiveksistä yleensä toinen on alempana kuin toinen, ja ne voivat myös olla hieman erikokoiset. Kivesten keskipituus on 3,5 cm, keskipaino 25-50 g ja lämpötila 35,8 °C. Kivekset puseineen ovat kehon ulkopuolella, koska kehon sisällä on liian lämmintä siittiöiden tuottamiseksi. Kivespussi nousee ylös luonnostaan, kun on kylmä, ja roikkuu alempana, kun on lämmin kuten saunassa.

Myös siitin eli penis alkaa kasvaa. Sen "oikea" koko voi askarruttaa, mutta on turhaa olla huolissaan, miehet ovat yksilöllisiä. Velttona penis on noin 10 cm:n pituinen ja jäykistyneenä noin 16 cm. Siittimen päätä sanotaan terskaksi. Sen ympärillä on esinahka, joka on joskus niin tiukka, ettei sitä saa vedetyksi terskan taakse sen vakoon saakka. Jos esinahka tuntuu kovin ahtaalta, on syytä käydä kouluterveydenhoitajan tai lääkärin juttusilla.

Siittimen ja kivespussin ihossa ja joskus myös terskan reunassa on vaaleita näppyliöitä. Ne ovat yleisiä ja täysin vaarattomia.

Sukupuolielinten toiminta

Murrosiässä poikien kivekset alkavat valmistaa siittiöitä, jotka yhdessä rauhaseritteiden kanssa muodostavat siemennesteen eli *sperman*.

Kun siittimen sisällä oleva paisuvaiskudos täyttyy verellä, se aiheuttaa siittimen jäykistymisen ja kohoamisen; on tapahtunut *erektio*. Siittimen on kovetuttava, jotta se pystyy tunkeutumaan emättimeen. Siemensyöksyllä eli *ejakulaatiolla* tarkoitetaan siemennesteen purkautumista virtsaputkesta. Siemennestettä tulee ulos muutama millilitra pieninä sykäyksinä. Siittiöitä ei voi nähdä paljain silmin.

Siitin kovettuu seksifantasioissa, masturboidessa tai murrosikäisellä ihan itsestään nukkuessa, jolloin siemennestettä purkautuu ulos. Tällöin puhutaan "märistä unista", jotka ovat luonnollinen osa kasvamista ja kehittymistä. Siemenneste lähtee hyvin peussa pois vaatteista.

Siemenneste purkautuu siittimessä kulkevan virtsaputken kautta. Samaa tietä kulkeutuu myös virtsa, mutta se ja siemenneste eivät koskaan pääse samanaikaisesti ulos.

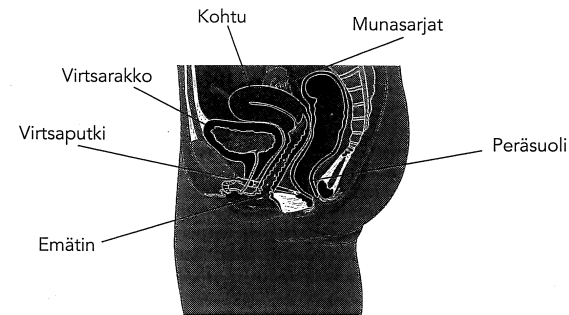
Sukupuolielinten ympärillä on lukuisia hikirauhasia, joiden toiminta alkaa murrosiässä. Nyt täytyykin pitää entistä enemmän huolta puhtaudesta. Siitin on pestävä lämpimällä vedellä myös esinahan alta, jonne kertyy helposti talimaista eritettä.

Tehtävä

Siittimellä on suomen kielessä monia kutsumanimiä. Mitä niistä sinä tunnet?

Naisen sukupuolielimet

Naisen sukupuolielimet ovat osittain kehon sisällä. Ulkopuoolella ovat nk. ulkosynnyttimet eli ulommat ja sisemmät häpyhuulet,

häpykieli eli *klitoris* ja emättimen aukko. Sisäpuolella ovat emätin, munasarjat ja kohtu. Latinankielisellä nimityksellä *vulva* tarkoitetaan ulospäin näkyvää eli ulkosynnyttimiä ja *vaginalla* kehon sisällä olevaa osaa eli emätintä. Häpyhuulten väliin jää myös virtsa-aukko.

Klitoris tuntuu herneen kokoisena nystynä sisempien häpyhuulten välissä. Emättimen aukon takana on aukko ulosteille eli peräaukko.

Tehtävä

Naisen sukupuolielimille on suomen kielessä lukuisia nimityksiä. Kuinka monta olet niistä kuullut?

Kuukautiset (menstruaatio, mensikset)

Kuukautiset alkavat yleensä 10-16 vuoden iässä, mutta kova fyysinen harjoittelu tai laihduttaminen voivat siirtää niiden alkamista. Nimensä kuukautiset ovat saaneet siitä, että ne toistuvat kerran kuukaudessa.

Kun tyttö kypsyy naiseksi, hänen munasarjansa alkavat tuottaa munasoluja. Munasolu on siittiötä suurempi, mutta kuitenkin silmille näkymätön hyttelömäinen hiukkanen, jossa on puolet

ihmisolennon rakennusaineista, *geneistä*. Munasolun kypsymisaikaan noin 28 päivän välein alkaa kohdun limakalvo paksuuntua. Se valmistuu ottamaan vastaan hedelmöityneen munasolun, josta kehittyy sikiö. Jos siittiö ei hedelmöitä munasolua, se poistuu emättimen kautta, ja samalla paksuuntunut limakalvo irtaana kohdun seinämästä tarpeettomana. Limakalvon irtoaminen aiheuttaa sitten verenvuodon eli kuukautiset.

Kuukautiskierto tarkoittaa aikaa, joka kuluu kuukautisvuodon alkamispäivästä seuraavan vuodon alkamispäivään. Kun kuukautiset kerran ovat alkaneet, on syytä merkitä kalenteriin niiden alkamispäivä ja kesto. Kierron tavallisin pituus on 28 vuorokautta ja kuukautisten kesto yleensä 3-7 päivää. Alkuvaiheessa kuukautiset voivat olla epäsäännölliset, mutta muuttuvat yleensä ajan mittaan säännöllisiksi.

Kuukautisten aikana voi olla päänsärkyä ja alavatsan kipuja, ärtyisyyttä, itkuherkkyyttä, mielialan vaihteluja ja väsymystä. Kuukautisvuoto on aluksi punaista, mutta muuttuu vähitellen ruskehtavaksi. Vuodosta puolet tai vähän enemmän on verta, loput on kohdun erittämää limaa, kohdusta poistuvia limakalvon jäänteitä sekä emättimen valkovuotoa. Vuodon määrä vaihtelee 20 ml:sta 200 ml:aan ja on keskimäärin 40 ml. Vuoto on runsainta tavallisesti aamulla ylösnoustua.

Kuukautiset jatkuvat kerran alettuaan noin 50 ikävuoteen saakka. Silloin alkaa naisen elämän toinen suuri muutos murrosiän jälkeen, vaihdevuodet. Murrosiän ja vaihdevuosien välillä jokainen tyttö on mahdollinen äiti. Nainen tuottaa noin 35 hedelmällisen vuotensa aikana lähes 500 munasolua, ja ellei hedelmöitymistä tapahdu, on kuukautiskiertoja myös 500.

Tehtäviä

- 1 Laskekaa, kuinka monta raskautta naisella voisi teoriassa olla hedelmällisyysaikana.
- 2 Suomessa on syntynyt tähän asti yli 60 000 lasta vuosittain. Vuonna 2000 syntyvyys oli alle 60 000 lasta. Miettikää, mitä se merkitsee maamme väestönkehitykselle.

Kuukautissuojat

Kuukautissuojia on monenlaisia. Kehon ulkopuoliset, perinteiset terveysiteet ovat Suomessa suosituimpia kuukautissuojia. 69 % naisista käyttää niitä, tamponeja käyttää 19 % ja pikkuhousunsuojia 18 %. Naisella on noin 60 vuotopäivää vuoden aikana. Yksien kuukautisten aikana kuluu keskimäärin 18 sidettä. Jotkut käyttävät kestosuojia, jotka ovat pestäviä siteitä tai luonnonsienestä tehtyjä tamponeja. Kestositeet pestään pesukoneessa, sienitamponi huuhdellaan kahden tunnin välein ja joskus desinfioidaan omenaviinietikassa.

Vuodon alku- ja loppuvaiheessa voi tulla toimeen pienemällä suojalla, ja lopulta riittää pikkuhousunsuojakin. Side pitäisi vaihtaa 4-6 tunnin välein tai jokaisen wc:ssä käynnin yhteydessä. Tamponi on kehon sisäinen, emättimeen työnnettävä tiiviiksi puristettu vanupuikko, joka vaihdetaan yhtä usein kuin terveysidekin. Tamponit työnnetään paikalleen joko sormin tai pahvihylsyllä. Öisin on parasta käyttää terveysidettä.

Kuukautiset eivät rajoita naisen elämää. Vuodon ollessa runsaimmillaan on kuitenkin hankalaa käydä uimahalleissa tai yleisessä saunassa. Kuukautisten aikana on pidettävä erityistä huolta henkilökohtaisesta hygieniasta ja pestävä ulkosynnyttimet aamuin illoin haalealla vedellä.

Tehtäviä

- 1 Onko pojan elämä helpompi kuin tytön, kun ei tarvitse käyttää kuukautissuojia?
- 2 Onko pojilla alavatsakipuja?
- 3 Mitä pojilla on, kun tytöillä on kuukautiset?
- 4 Kuinka mainonta näkee tytön ja kuukautiset?

Minua on alkanut kutittaa kaikista karvoittuneista kohdista. Luin jostakin kirjasta, että ihminen voi saada satiaisia ja ne kutittaa kamalasti. Millä saan kutinan pois? En kehtaa mennä apteekkiin, täällä pian kaikki tietäis mikä mulla on. Voinko käyttää itseeni samaa voidetta, jota meidän kissa sai eläinlääkäriltä, kun se käytettiin kutinan vuoksi siellä?

Nimim. Tuskastunut

Sukupuolituntomerkit

Me olemme siis naisia tai miehiä. Ruotsalaiset tutkijat Aigner ja Centerwall esittävät miehen ja naisen ensisijaiset sukupuolituntomerkit näin:

Nainen

- kuukautiset
- raskaus
- synnytys
- imetys.

Mies

- sperman luovutus hedelmöityksessä.

Toissijaisia sukupuolituntomerkkejä ovat ruumiilliset tunnusmerkit, jotka voimistuvat murrosiän ja kasvun aikana. Näihin kuuluvat jo edellä mainitut pituus, lihasvoima, luuston paino, aineenvaihdunta, karvoitus, ääni ym. Vaikka naisen lihasvoima on miehen voimaa pienempi, nainen on kuitenkin biologisesti miestä sitkeämpi.

Vain pieni joukko ihmisiä ei tunne kuuluvansa kumpaankaan sukupuoleen. Androgyynien ulkoinen olemus on sekä miehinen että naisellinen, ja he herättävät eroottista kiinnostusta molemmissa sukupuolissa. Transseksuaaleilla fyysinen sukupuoli ja sisäiset tuntemukset eivät vastaa toisiaan, ja he usein hakeutuvatkin raskaaseen, vuosikautia kestävään sukupuolenvaihtoon leikkauksineen ja hormonihoidoineen.

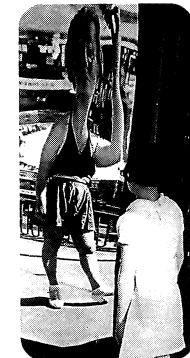
Tehtäviä

- 1 Miettikää, onko muita sukupuolille tyypillisiä tuntomerkkejä.
- 2 Mitä tarkoittaa sukupuolten välinen tasa-arvo?
- 3 Mikä tekee naisesta naisen ja miehestä miehen?

Olenko OK?

Tehtäviä

- 1 Kirjoita, mistä pidät ulkonäössäsi, esim. hiusten väri, hymy, sääret. Näitä asioita ei tarvitse paljastaa muille. Kuinka kauan tällaisen luettelon tekemiseen menee? Etsi sitten kolme asiaa, joista et ulkonäössäsi pidä. Kuinka kauan tällaisen luettelon tekemiseen menee? Miksi jälkimmäisen luettelon tekemiseen menee vähemmän aikaa?
- 2 Muodostetaan tyttöjen ja poikien ryhmät. Molemmat miettivät, millainen heidän ikäistensä pitäisi mainosten, elokuvien, musiikkivideoiden ja muun median välittämän kuvan mukaan olla. Sitten ryhmät kertovat toisilleen, millaisena täydellinen teini-ikäinen näyttäytyy. Keskustelkaa siitä, kuinka realistinen se kuva on ja mikä vaikutus sillä on teini-ikäisiin.
 - Onko havaittavissa joitakin stereotyyppioita eli kaavamaisuuksia?
 - Onko niissä jotakin sellaista, joka on mahdotonta?
 - Onko vain täydellisen vartalon omaavalla elämässä hauskaa?
 - Painostaako tämä malli nuoria ihmisiä

- muuttumaan kaltaiseksi?
- Kuka hyötyy siitä, ettemme ole tyytyväisiä itseemme?
 - Mitä siitä seuraisi, jos me kaikki olisimme tyytyväisiä itseemme?
- 3 Keskustelkaa seuraavista nuorten palstan kysymyksistä. Tehkää niihin omat vastauksenne.
- Olen 15-vuotias poika. Kysyn mitä minun pitäisi tehdä, kun saan erektion tyttöjen tullessa vastaan kaupungilla, varsinkin kun ne katsoo suoraan silmiin. Olenko jotenkin omituinen vai onko tämä normaalia?
 - Olen ostanut kortsuja, mutta miten kuljetan niitä mukanani: lompsassa, taskussa vai penaalissa kynien joukossa? Neuvokaa minua!
 - Olen yläasteella koulua käyvä tyttö. Minua on alkanut kiusata tyttökaverin käytös. Hän tulee lähelle, silittelee minua, painaa päänsä olkapäälleni, haluaa lainata vaatteitani ja on muutenkin ällö. Mitä teen, minua kiusaa tuollainen käytös, en halua kuitenkaan suuttuttaa häntä?
 - Kerro minulle, miksi minuun aina rakastuu ne pojat, joista en välitä, eikä koskaan ne, joita ihailen ja joihin olen itse rakastunut?
- 4 Kirjoittakaa vastaavia nimettömiä kysymyksiä luokan kysymyslaatikkoon. Opettajan johdolla niihin yritetään löytää yhdessä tyydyttävä vastaus.
- 5 Etsikää nuorten lehdistä kysymyspalsta ja vastatkaa kysymyksiin katsomatta vastauksia. Lukekaa sitten, millainen on lehden vastaus.
- 6 Tutkikaa lehtien mainoksista, millainen on mainoksen ihannainen ja ihannemies eli täydellinen nainen tai mies. Etsikää esimerkkejä sellaisista ihmisistä, joita todellisuudessa ei voi olla. Mitä he tekevät? Onko tekeminen sellaista, mitä itsekkin teet vai onko se kaukana arjen todellisuudesta?
- 7 Tehkää oma mainos ihmisistä, jotka muistuttavat teitä itseänne ja tekevät samoja asioita kuin tekin. Miltä nyt näyttää?

✿ *Miltä minusta tuntuu, miltä sinusta tuntuu, miltä meistä tuntuu? Löydä itsesi ja opi havainnoimaan toisten tunteita.*

Tunteet

Tunteiden merkitys

Tunteet ovat monella tavalla ihmiselle välttämättömiä. Ne motivoivat, korostavat asioita, tuovat väriä ja vivahteita elämään. Tunteilla on huomattava osuus ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Vastavuoroiset ihmissuhteet ja sosiaalisissa tilanteissa toimiminen perustuvat pitkälti muiden ihmisten kasvojen ilmeisiin, asentoihin, liikkeisiin ja äänenpainoihin. Tunteiden ilmaisuun ja vastaanottamiseen vaikuttavat mm. persoonallisuustekijät sekä kasvuympäristön ja perheen tapa käsitellä tunteita.

Suosittelavaa luettavaa:
 Jukka Parkkinen: *Kaupungin kaunein Lyyli ja Suvi* Kinos -kirjat
 Anna-Leena Härkönen: *Häräntappoose*
 Timo Parvela: *Poika*
 Merete Mazzarella: *Täti ja krokotiili ja Uskottomuuden houkutus*
 Gabriel García Márquez: *Rakkautta koleraan aikaan*
 Peter Høeg: *Nainen ja apina*
 Veronica Pimenoff: *Loistava Helena*

Mitä pitäisi tehdä, kun meidän rinnakkaisluokalla on yksi tyttö, joka aina, kun joku tyttö on löytänyt kivan pojan ja alkaa jutella sen kanssa ja niillä näyttää olevan mukavaa yhdessä, tulee ja alkaa iskeä poikaa itselleen. Tyttö tekee kaikkensa pilatakseensa toisten suhteen. Onko tämä normaalia, puhdasta kateutta?

Nimim. Keljuttaa

Tunneälykyys ja tunteiden hallitseminen

Tunneälykyys on sosiaalisen älykkyyden muoto, joka omien tunteiden tarkan tunnistamisen ja säätelyn lisäksi sisältää kyvyn tunnistaa ja ymmärtää muiden tunteita sekä käyttää tietoa oman ajattelun ja toiminnan ohjaamiseen.

Ihmiset eroavat siinä, miten hyvin he pystyvät säätämään tunteitaan. Tunteiden säätelyn epäonnistuminen voi johtaa epäsosiaalisuuteen, alkoholismiin, syömishäiriöihin, masennukseen ja itsetuhokäyttäytymiseen. Esimerkiksi uhma on tunteiden säätelyn häiriö ja yleensä ohimenevää. Jos se on jatkuvaa, se näkyy alituisena vihamielisyytenä ja ahdistuksena.

Muutamia tunteiden säätelyn keinoja:

- suunnataan huomio pois ärsykkeestä
- valitaan vähemmän ärsyttävä ympäristö
- kielletään asia
- annetaan asialle eri merkityksiä
- hillitään käytöstä, kehitetään itsehillintää.

Ajattele mukavia asioita!
Ajattele positiivisesti!

Tehtäviä

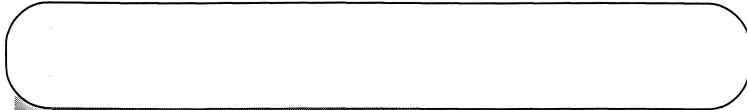
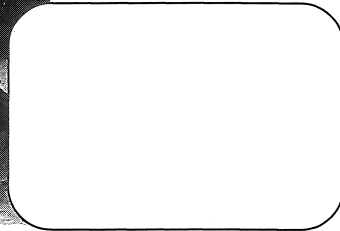
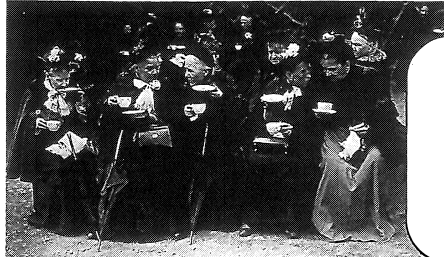
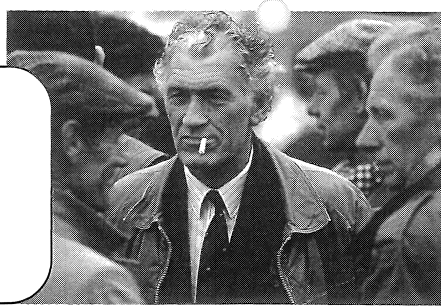
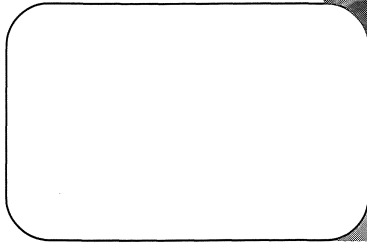
- 1 Jokainen ryhmässä piirtää paperiarkille kämmenensä ääriviivat ja kirjoittaa kuvaan nimensä. Kierrätetään papereita sitten ryhmän jäseneltä toiselle, ja jokainen kirjoittaa kämmenensä kuvaan jonkin positiivisen asian tästä henkilöstä. Tee kotona samanlainen tehtävä kotiväkesi kanssa!
- 2 Miten reagoit, jos
 - huomaat jonkun lukeneen päiväkirjaasi luvatta,
 - huomaat toisten perheenjäsenen kuuntelevan puhelinkeskusteluasi ja huomauttelevan siitä,
 - joku toinen lopettaa aloittamasi lauseen,
 - perheenjäsenet tai ystävät kohtelevat sinua kuin pientä lasta?
- 3 Kun joku sanoo sinulle jotakin mielestäsi ikävää, käykö näin:
 - näen punaista, mustaa, tähtiä
 - annan välittömästi potut pottuina
 - so what, mitä tuolla väliä
 - mitä opin tästä
 - mitä pitäisi tehdä, ettei tämä toistu?Mieti, miksi reagoit niin kuin reagoit.
- 4 Miten voisit paremmin hyväksyä kanssaihmissesi koulussa, kotona tai työpaikalla?

Tunneviestintä

Sanallinen kommunikaatio on hyvää silloin, kun asianomainen uskaltaa paljastaa todellisen minänsä, on avoin ja haluaa ottaa riskiä. Tunneviestintä tarkoittaa kykyä antaa itsestään, halua jakaa ajatuksensa ja tunteensa sekä kykyä ottaa vastaan toisen sanomia ja eläytyä niihin.

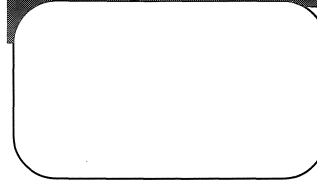
Tehtäviä

- 1 Tarkastele itsekseesi seuraavan sivun kuvia. Minkälaisiksi arvelet kuvissa olevien ryhmien viestinnän? Kuka puhuu ja kenen kanssa?

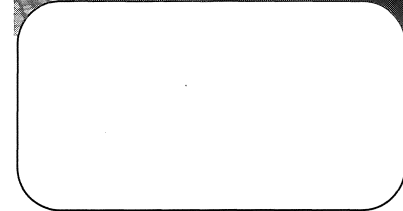
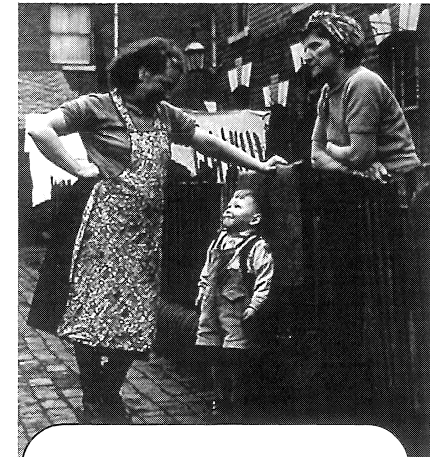

Millaiseksi arvioit näiden ryhmän jäsenten keskinäisen tunneviestinnän? Näyttävätkö tunteet hyviltä vai olisiko niissä korjattavaa? Kirjoita vastauksesi kuvien viereen. Apukysymyksiä kuvien tarkasteluun:

- näyttääkö viestintä avoimelta?
- onko viestintä kaksisuuntaista?
- ovatko kaikki kanavat auki?
- onko joku ulkopuolella, jos on, kuinka luulet hänelle käyvän?
- onko joku hallitseva?
- ketä kuunnellaan, ketä ei?

- 2 Kuivissa on ryhmä ihmisiä vuorovai-
kutuksessa keskenään. Minkälainen
tilanne on mielestäsi kyseessä?
Onko kyse positiivisista vai negatiivi-
sista tunteista? Kenen kannalta
tunteet ovat positiivisia, kenen
negatiivisia? Kuka puhuu kenelle,
onko joku ulkopuolinen ja miksi?
Voivatko kaikki sanoa oman mielipi-
teensä?
- 3 Laadi kuvateksti kumpaankin ku-
vaan.
- 4 Mieti mitä tapahtuu, jos kerrot
kaverille menneesi kihloihin,
saaneesi sakot valotta pyöräilystä,
ajaneesi varastetulla autolla,
voittaneesi yleisökilpailussa
10 000 mk jne.

Äänensävy

Asuessasi yhdessä jonkun kanssa opiskeluaikanesi tai kump-panin löydettyäsi tulee päivittäin eteen sellaisia yhteisiä asioi-ta, jotka pitäisi hoitaa:

- kumpi vie roskat ulos
- kuka huolehtii pyykistä
- kuka tekee ruoan
- kuka siivoaa vessan tai aukaisee viemärin
- kuka päättää raha-asioista ja hoitaa ne
- kuka vaihtaa lampun tai sulakkeen
- kuka on aina oikeassa
- kuka ajaa autoa, jos sellainen on
- kuka tekee päätökset.

Miten äänensävy vaikuttaa keskusteltaessa näistä asioista? Mieti, millä äänensävyllä ilmaiset asiasi. Miten sinua kuunnel-laan, jos äänensävyysi on

- rauhallinen
- vihainen
- ivallinen
- loukkaantunut
- vakava
- iloinen
- suuttunut
- tyyni
- pilkallinen
- leikkisä
- alistunut?

Tehtäviä

- 1 Keskustelkaa ryhmässä siitä, mikä on helpointa jakaa toisen kanssa ja mikä vaikeinta. Mikä on helppo tai vaikea valinta tytölle, mikä pojalle? Vai onko se samanlaista?

- 2 Kirjoita seuraavista aiheista:

- Silloin olin tosi surullinen.
- Pelkäsin kuollakseni, kun...
- Olin niin vihainen, niin vihainen että...
- Täältä siis tuntuu olla rakastunut!

Kiusaaminen

Se, mitä joku pitää hauskana pilailuna, ei ole aina sitä jonkun toisen mielestä. Kiusaamista on esimerkiksi

- potkiminen
- töniminen
- käden vääntö
- huorittelu
- kutittaminen
- tappelu
- pilkkaaminen
- veden roiskuttaminen päälle
- tavaroiden piilottaminen tai rikkominen.

Tehtäviä

- 1 Miltä tuntuu kiusaajasta, miltä kiusatusta?
- 2 Miksi kiusoitellaan, jos jollakin tytöllä on isot rinnat tai jos joku on hidas "Onko ne koko perhe tollasia", jos jollakin on erilaisia vaatteita kuin muilla tai jos joku on muita lihavampi tai laihempi.
- 3 Onko sinua painostettu tekemään jotakin sellaista, mitä et ole halunnut? Oletko onnistunut välttymään sellaiselta, miten?
- 4 Miksi jotkut kiusaavat ja miksi kiusaajaa on vaikea vastustaa? Kuvailkaa tilanteita ja miettikää, miten selvitä niistä.

Huom! Millainen maailma olisi, jos kaikki ihmiset olisivat samanlaisia?

Masennus

Masennus on olotila, josta on selvä tuntemus tai sitten asianomainen ei huomaa sitä lainkaan - se ei tule edes mieleen. Aamulla herätessä vain ei halua nousta ylös, mennä kouluun tai ylipäänsä tehdä mitään tai tuntuu siltä, että mikään ei suju. Ellei tuntemus mene ohi parin viikon aikana, on syytä etsiä ammatti-ihmisen kuten kouluterveydenhoitajan, koulukuraattorin, omalääkärin tai terveyskeskuspsykologin apua. Pitkäaikainen masennus vaatii aina hoitoa, se ei mene itsestään ohi.

Ihmis- suh- teet

☘ Meitä on moneksi. Ja meille kaikille tärkeitä ovat myönteiset ihmissuhteet.

Ihmissuhteet kehittyvät lähiyhteisössä, joista ihmiselle ensimmäinen on tavallisesti perhe. Ne muovautuvat keskusteluissa, sanattomassa viestinnässä, valtasuhteissa, palautteessa perheenjäseneltä toiselle. Positiivinen palaute luo myönteistä suhtautumista ja suvaitsevaisuutta, negatiivinen uhmaa, kostonhalua ja vetäytymistä. Yhteinen arki muokkaa meitä lähimpiemme yhteisössä.

Ystävyys

Henkinen yksinäisyys on kalvavaa ja kurjaa 13-vuotiaalle nuorelle, joka painiskelee kasvavan ruumiinsa kömpelyyden ja heräävien hormoniensa kanssa. Lievitystä tuovat ystävät ja esim. puhelinkontakti jonkun kanssa.

Ystävyys on

- yhdessä viihtymistä
- toisen hyväksymistä
- luottamista
- kunnioitusta
- ymmärtämistä
- auttamista oikealla hetkellä
- "samaa suuntaan katsomista"
- Mitä muuta se on?

Ystävyden loppuminen satuttaa, varsinkin jos siitä ei ole voinut puhua. Asian selvittäminen itselle auttaa, samoin puhuminen jonkun luotettavan henkilön kanssa. Ystäviä tulee ja menee, ihmiset muuttuvat, niin sinä itsekin. Joskus on helppo saada uusia ystäviä, joskus hankalampaa, mutta yksikin hyvä ystävä riittää. "Kiitos että olet olemassa" on kiva viesti hyvälle ystävälle.

Tehtäviä

- 1 Mitä ystävyys sinun mielestäsi on? Miksi ystävät ovat tärkeitä meille kaikille?
- 2 Etsikää kirjallisuudesta, runoista ja proosatekstistä kuvauksia ystävydestä. Lukekaa niitä luokassa toisille.
- 3 Kuka oli paras ystäväsi ala-asteella ja kuka on nyt? Mikä säilyttää ystävyden, mikä särkee sen?
- 4 Mitä tarkoittaa "He erosivat ystävinä" ja miksi ystävyssuhde loppuu? Miten pitää yllä ystävyttä?
- 5 Mitä teet, jos menetät ystävän?

Näin saat ystäviä

Puhu, kysy, kuuntele, ole kiinnostunut toisesta. Kerro jotakin itsestäsi.

Vaiko näin:

- ole reipas ja iloinen
- pidä kivoja vaatteita
- ole sievä
- menesty hyvin koulussa
- tanssi hyvin
- ole toveripiirin johtaja
- ole uhkarohkea ja karski
- ole huomaavainen ja kohtelias.

Mitä arvelet näistä keinoista?

Tehtäviä

- 1 Kirjoita tähän asioita, joita toivot ystäväsi muistavan sinusta muutettuasi toiselle paikkakunnalle.
- 2 Kirjoita mietelauseita ystävydestä.

Huom! Suositeltavaa luettavaa ystävydestä on esim. Katariina Haavion ja Satu Koskimiehen "50-luvun tytöt".

Ihastuminen

Ihastuminen on rakkautta kevyempää. Siihen voi liittyä seksuaalisuutta ilman syvempää tunnesitoutumista. Ihastuminen voi kohdistua kaukaiseen, saavuttamattomaan pohtähteen, johonkin aikuiseen, usein opettajaan, kunnes se löytää kohteensa lähempää omaa ikää.

Tehtävä

Kuvaillaa ystävyyyden, ihastumisen ja pitämisen yhtäläisyyksiä ja eroja. Kirjoittakaa ne näkyville ja ripustakaa seinälle. Jos myöhemmin syntyy lisää hyviä ajatuksia aiheesta, lisää ne muiden mielipiteiden joukkoon.

Kerro minulle, olenko rakastunut vai olenko tulossa hulluksi! Olen tavannut ihanan pojan (sisko sanoo, ettei siinä oo mitään ihmeellistä). Olemme aina koulun jälkeen yhdessä kävelemässä, ja se hulluttelee niin, että saa minut nauramaan kurkku suorana. Tyttökaverit on jääneet (ne kiusottelee minua - ovat varmaan kateellisia), en muista syödä ja elän kuin pilvissä. Mitä tää on?

Nimim. Entinen Tuhkimo

Rakastuminen

Kun ystävyyyteen lisätään intohimo ja huolenpito, on kyse rakkaudesta. Rakkaus on myönteinen elämänvoima, johon sekoittuu hieman myös mustasukkaisuutta, vallanhaltua ja halua rajoittaa toista.

Rakastuneet katsovat toisiaan silmästä silmään ja katsekontakti kestää... Tutkija kuvailee rakastumista: "Vastarakastunut on tunteiltaan ailahteleva, ajoittain hän tuntee leijuvansa seitsemännessä taivaassa, ajoittain alimmassa epätoivossa. Hän vaipuu päiväunelmiin, on levoton ja nukkuu huonosti."

Pienet lapset rakastuvat vanhempiinsa, tytöt isään ja pojat äitiin (nk. oidipaalinen rakkaus). Tämä vaihe on tärkeää harjoitusta ihmisen tunne-elämän kehitykselle. Ennen murrosikää – ja murrosiässäkin – rakastumiset voivat olla kömpelöitä yrityksiä, joita aikuisten kiusoittelu vain pahentaa.

MUINAISEGYPTILÄINEN LEMMENLOITSU

TERVEHDYS SINULLE, RA-HERAKTY, JUMALTEN KUNINGAS!
TERVEHDYS TEILLE, TE PUNAISIN HAPSUIN KORISTELLUT SEITSEMÄN HATHOR-JUMALATARTA! TERVEHDYS TEILLE JUMALILLE, TAIVAAN JA MAAN HERROILLE! TULKOOK XXXX MINUN PERÄSSÄNI KUTEN HÄRKÄ KULKEE RUOHON PERÄSSÄ, PALVELJATAR LASTENSA PERÄSSÄ TAI PAIMEN KARJANSA PERÄSSÄ. ELLET ANNA HÄNEN TULLA PERÄSSÄNI, LAITAN MINÄ TULEEN BUSIRIKSEN KAUPUNGIN JA POLTAN OSIRIKSEN.

Tehtäviä

- 1 Kirjoita, mitä rakastuminen merkitsee sinulle henkilökohtaisesti. Keskustelkaa sitten aiheesta ryhmissä ja lukekaa katkelmia kirjoituksistanne.
- 2 Muistelkaa itseänne koskettaneita elokuvia, kirjoja, lauluja tai taideteoksia rakkaudesta. Mikä niissä vaikutti juuri sinuun? Keskustelkaa tästäkin.
- 3 Millaisena rakkaus näkyy lehti-, tv- ja ulkomainoksissa?
- 4 Mikä ero on rakastumisella ja rakastamisella?
- 5 Kirjoittakaa ja keskustelkaa aiheesta seurustelu. Mitä sillä tarkoitetaan, mitä silloin tehdään yhdessä, kuinka kauan se kestää?

Rakkaus

Tehtävä

Selvittääkää aluksi seuraavat käsitteet keskustellen ja etsien tulkintoja kirjallisuudesta. Millaiset tunteet vallitsevat näissä suhteissa:

- Intohimoinen rakkaus
- Romanttinen rakkaus
- Aviollinen rakkaus
- Platoninen rakkaus
- Kypsä rakkaus
- Toverillinen rakkaus
- Oikea rakkaus
- Rakkauden orja

Rakkaus ei ole sama kuin seksuaalisuus. Seksuaalisuus on fysiologinen perustarve. Rakkaudessa yhdistyvät syvä kiintymys, sitoutumisen ja läheisyyden tunteet. Se on turvallisuuden ja arvostuksen tunnetta, toisesta välittämistä, toisen hyväksymistä sellaisena kuin hän on, sitoutumista, päämäärien ja arvojen jakamista sekä yhteistä arkea.

Romanttisessa rakkaudessa halutaan toista henkilöä. Tosirakkaudessa halutaan toisen henkilön hyvää.

Intohimoinen rakkaus päättyy nopeammin kuin tosirakkaus. Tosi, aito rakkaus saattaa kestää koko elämän.

län myötä rakkaus useimmiten muuttuu intohimosta kumppanuuteen.

Rakkaus on myös rakkautta Jumalaan, vanhempiin, isovanhempiin, kotieläimeen tai johonkin muuhun, mihin ei liity seksuaalisuutta.

Tehtävä

Sanotaan, että rakkaus laajentaa yksilön minää. Keskustelkaa tästä ilmaisusta!

Miten löydän "sen oikean"?

Miksi uuden ihmissuhteen etsiminen alkaa? Sen voi laukaista yksinäisyys, voimakas läheisyyden kaipuu tai hetkellisesti alentunut itsetunto.

Viime vuosisadalla eläneen psykoanalytikko Sigmund Freudin mukaan toisensa löytänyt pari muistuttaa fyysisiltä ja psyykkisiltä ominaisuuksiltaan toistensa vanhempia. Ulkoiset tekijät ovat usein tärkeitä suhteen alussa. Fyysisesti miellyttäviä ihmisiä pidetään lämpimämpinä, kyvykkäämpinä, herkempinä tai ystävällisempinä kuin muita. Näitä ominaisuuksia kutsutaan myös "kauneuden stereotyyppiiksi".

Nuoret ihmiset ovat ilmaisseet joskus kumppanin toivotut piirteet näin:

- luotettava
- tunteiltaan tasapainoinen
- käytökseltään miellyttävä
- sosiaalinen
- koulutettu ja älykäs
- tukee urakehitystäni.

Mulla ei oo koskaan ollu tyttökaveria. Miten tytölle pitäis puhua, että ne antais? Kauniissa ja rohkeissakin Thorne sanoo Brookelle, että mä haluan sua ja sitten se on yhtä menoa. Miten sais kimmakaverin edes kiinni, että vois sanoo sille samalla lailla?

Nimim. Aina ilman

- osallistuu yhteiseen kodinhoitotyöhön (naisten toive)
- kumppanin tarpeet ovat samanlaisia kuin omani
- omaa ominaisuuksia, jotka edistävät jälkeläisten selviytymistä.

Erään kyselyn mukaan **tyttö** saa poikien suosion

	Poikien mielestä	Tyttöjen mielestä
Olemalla reipas ja iloinen	22%	45%
Olemalla sievä	41%	19%
Käyttäytymällä joustavasti ja miellyttävästi	23%	27%

Poika saa tyttöjen suosion

	Poikien mielestä	Tyttöjen mielestä
Olemalla hyvän näköinen	55%	42%
Olemalla kohtelias ja huomaavainen	20%	45%

Tehtäviä

- 1 Etsikää sanomalehtien kontaktipalstoilta ilmoituksia ja tutkikaa niiden sisältöjä. Mitä siellä haetaan ja missä mielessä seuraa etsitään? Millaiseksi kuvittelet ilmoituksen jättäneen henkilön?
- 2 Löytyykö televisio-ohjelmista kumppanin etsimishjelmiä?
- 3 Millaisena rakkauden toive näkyy www-sivuilla?
- 4 Miksi joidenkin on helppo löytää kumppani, joidenkin ei?
- 5 Oletko joskus miettinyt, miksi toivomasi/ihailemasi kaveri ei edes huomaa sinua? Miksi joku tytöistä/pojista on vastakkaisen sukupuolen mielestä "vetävä"?
- 6 Pohtikaa, onko jokaiselle olemassa vain se yksi oikea vai olisiko niitä muitakin.

Parisuhteen alku

Aluksi viehätyks koetaan näköaistin välityksellä ja ulkoiset piirteet koetaan tärkeiksi: "onpa hyvännäköinen". Tämä on virittäytymisvaihe. Hiljalleen yhteenkuuluvuuden tunne kasvaa, välillä on epäröintiä – kyllä vai ei – sitten roolit alkavat selkeytyä ja suhde tasapainottuu. Arvovertailun vaihe on jatkoa tähän. Sitä seuraa roolivaihe, joka kestää kauan.

Tilapäisissä suhteissa ensisijassa on fyysinen viehättävyys. Joskus kumppanin valinnalla voi olla vain tarkoitus herättää huomiota. Silloin puhutaan ihmisen esineellistämisestä.

Kun ihmisiä pyydettiin luettelemaan sen kumppanin ominaisuuksia, jonka kanssa he haluavat elää, listasta tuli tällainen:

Naiset miehistä

Menestys
Johtajuus
Ammattitaito
Taloudellinen menestys
Seurustelutaito
Älykkyys
Toisen huomioon ottaminen
Terve järki
Atleettisuus
Teoreettisuus

Miehet naisista

Ulkoinen kauneus
Eroottisuus
Tunteellisuus
Seurustelutaito
Kodinhoitotaito
Tyylikäs pukeutuminen
Kyky ymmärtää
Taiteesta nauttiminen
Moraalisuus
Luovuus

Tämä kysely on tehty 30 vuotta sitten. Mitä nykyisin arvostetaan? Olisiko luettelo vielä samanlainen?

Tehtäviä

- 1 Jakautukaa tyttö- ja poikaryhmiin. Miettikää ryhminä, mitä toivotte vastakkaiselta sukupuolelta. Tehkää sitten "kolme kärjessä" -lista. Sen jälkeen jokainen miettii, mitkä vaatimuksista hän itse täyttää. Keskustelkaa asiasta. Mikä on tärkeää?
- 2 Mieti mitä tarvitaan suhteen aloittamiseen. Esille voi nousta seuraavanlaisia asioita: mitä minä haluan, mitä minä voin antaa.
- 3 Mikä herättää sinun kiinnostuksesi toisessa ihmisessä? Kirjoita, piirrä ja keskustele.
- 4 Miten kerrot toiselle, että pidät hänestä? Miten menettelet, jos ihastuksesi kohde on vaikeasti saavutettava?

Tietoisku! Kiinnostuksen katsotaan syntyvän samanikäisyydestä, samoista arvoista, asenteista ja samanlaisesta kulttuuritaustasta kuten kieliryhmästä. Ihminen on yleensä 18-22-vuotiaana valmis muuttamaan pois vanhempiensa luota omaan talouteen, huolehtimaan itsestään, päättämään asioistaan, tekemään valintoja ja saamaan omia lapsia.

Testi: Onko hän "se oikea"?

Seuraavan kysymyssarjan tarkoitus on selvittää sinulle parisuhteesi laatua eikä etsiä vain oikeita vastauksia. Jokainen suhde on erilainen, ja siksi ei ole oikeita tai vääriä vastauksia. Ellei sinulla juuri nyt ole meneillään parisuhdetta, kuvittele, millainen se olisi vastatessasi seuraaviin kysymyksiin.

Ei ole totta = A

Pitää joskus paikkansa = B

Pitää paikkansa = C

1. Koulutyö kärsii sen vuoksi, että vietän liian paljon aikaa kumppanini kanssa.
2. Olen edelleen hyvissä väleissä entisten ystäväni kanssa, vaikka löysin uuden kumppanin.
3. Nautin kumppanini seurasta, vaikka kaikki yhteinen aikamme ei olekaan romanttista ja seksuaalisesti latautunutta.
4. Kumppanini näyttää olevan jokseenkin omistushaluinen ja mustasukkainen.
5. Meistä on kiva olla yhdessä ihmisjoukossa.
6. Kumppanini saa minussa aikaan hyvänolon tunteen.
7. Olen tyytymätön, ellei kumppanini ole kanssani.
8. Vietän paljon aikaa odottaen kumppanini soittoa.
9. Voin kertoa kumppanilleni kaikki tuntemukseni ja tunnen tulevani kuulluksi ja olevani arvostettu.
10. Joskus alistun olemaan sellainen persoona, jollainen kumppanini haluaa minun olevan.

11. Olen mustasukkainen ja epäilen kumppaniani.
12. Nautin todella yhteisistä intiimeistä hetkistämme enkä tunne itseäni painostetuksi.
13. Pelkään, että kumppanini kävelee luotani koska tahansa.
14. Meidän suhteemme on tasa-arvoinen. Kumpikaan ei edes yritä olla pomo.
15. Ystäväni ja perheeni pitävät kumppanistani.
16. Kumppanini kohtelee minua huonosti ja on joskus väkivaltainen.
17. Kumppanini nolaa minut.
18. Kumppanillani on sama arvomaailma kuin minullakin.

Tulosten tulkinta

1. A=0 B=2 C=4	10. A=0 B=2 C=4
2. A=4 B=2 C=0	11. A=0 B=2 C=4
3. A=4 B=2 C=0	12. A=4 B=2 C=0
4. A=0 B=2 C=4	13. A=0 B=2 C=4
5. A=4 B=2 C=0	14. A=4 B=2 C=0
6. A=4 B=2 C=0	15. A=4 B=2 C=0
7. A=0 B=2 C=4	16. A=0 B=2 C=4
8. A=0 B=2 C=4	17. A=0 B=2 C=4
9. A=4 B=2 C=0	18. A=4 B=2 C=0

Lähde: MacKay-Cleland 1994.

Pisteet:

60-70 Parisuhteesi on palkitseva ja perustuu molemminpuoliseen välittämiseen ja huolenpitoon. Suhde ei sulje pois muita tärkeitä asioita elämästäsi.

36-58 Suhteellasi on mahdollisuuksia. Sinun täytyy kuitenkin varmistaa, että kumppanisi arvostaa sinua juuri sellaisena kuin olet ja antaa sinulle liikkumatilaa elämässäsi.

34 ja vähemmän. Sinun täytyy vakavasti pohtia suhdettasi. Se ei todellakaan vaikuta sinulle sopivalta. Näin erikoinen ja omistushaluinen suhde ei tavoita kummankaan osapuolen tunnetason tarpeita.

Suhteen ylläpitäminen

Suhde ei jatku ilman, että siitä pidetään huolta. Miten parisuhdetta ylläpidetään? Mieleen voi tulla esim. seuraavanlaisia asioita:

- kokemusten jakaminen
- toisen maailmaan eläytyminen
- tukeminen vaikeuksissa
- yhteinen taloudenhoito
- tulevaisuuden suunnittelu
- yhteisistä sopimuksista kiinnipitäminen
- romantiikka

- ajan ja huomion antaminen toiselle
- asioiden tekeminen yhdessä ja intiimiys
- fyysinen läheisyys ja seksuaalisuus

Tehtäviä

- 1 Keskustelkaa luettelosta parin kanssa tai ryhmissä, joissa on tyttöjä ja poikia.
- 2 Tehkää uusi, konkreettinen ja omannäköisenne lista.

☛ Opi huomaamaan houkuttelut, opi ajattelemaan omilla aivoillasi ja pitämään puolesi.

Jämök- kyys

Tero ja Tarja

Kun koulun syyslukukausi oli alkamassa, koululaiset koontuivat kävelykadulle katselemaan vilinää ja tapaamaan toisiaan kesäloman jälkeen. Tero ja Tarja olivat tunteneet toisensa luokkatovereina jo useiden vuosien ajan, ja nyt oli alkamassa yläasteen toinen vuosi.

- Tuu meille, meillä on porukat vielä mökillä. Saatais olla kahden.
- Mitä me sitten tehtäis?
- Jotain mukavaa.
- En taia tulla.
- Tuu vaan, kato, mulla on näitäkin (näyttää kortsuja).
- No en kyllä tuu.
- Senkin pihtari vai ooksā lesbo?
- Älä viitti.
- Kaikki muutkin tekee sitä.
- Mä en oo kaikki muut, mä oon mä!

Tehtävä

Kerro tarinalle jatko.

Miten opin olemaan jämäkkä

- Pidä itsestäsi ja kohtele itseäsi hyvin.
- Tiedä oikeutesi.
- Opi vastaanottamaan rakentavaa kritiikkiä.
- Ota vastuuta.
- Pyydä mitä haluat. Tuppisuuna ei kannata olla.
- Opi sanomaan EI tuntematta syyllisyyttä.
- Rentoudu. Muista huumori.
- Opi vastaanottamaan kohteliaisuuksia ja lausumaan niitä muille.
- Opi näyttämään suuttumuksesi ja anna muiden suuttua sinulle.
- Ylläpidä ystävyssuhteita.
- Vältä manipulointia.
- Pidä huolta itsestäsi, ulkonäöstäsi ja terveydestäsi.
- Ole onnellinen.

Voit päästä päämäärääsi ottamatta keneltäkään mitään pois. Pyydä mitä tarvitset, muuten elämä on pettymyksiä täynnä. Älä odota prinssiä tai prinsessaa ja puolta valtakuntaa pelastamaan itseäsi. Tee se itse. Et voi pakottaa toista tekemään sitä, mitä sinä haluat. Jämäkkyyttä on se, että otat ohjat omiin käsiisi.

Et ole riippuvainen muista, kun sinulle selviää, miten pääset tavoitteisiisi. Jos olet riippuvainen muista ja yrität miellyttää heitä, saat kyllä joidenkin ihailua, mutta se ei luo tervettä ihmissuhdetta.

Manipuloida = ohjalla taitavasti toisia haluttuun toimintaan näiden huomaamatta, juonitella.

Manipulointia käyttävät ne, jotka eivät ole rehellisiä itseään saati toisia kohtaan. Manipuloiva ihminen on taitava "lukemaan" toisia ja käyttämään heitä hyväkseen.

Opi tuntemaan itsesi

Tuntemalla itsensä saa itseluottamusta, joka auttaa tekemään hyviä valintoja vaikeissa asioissa. Joskus tuntuu siltä, että kaikki muut – media, toverit ja vanhemmat – tietävät, kuinka sinun pitäisi elää elämäsi ja mikä on hyväksi juuri sinulle. Sinun itsesihän se pitäisi tietää. Mieti, mitä haluat elämältä, minkä takana seisos, mitä arvostat. Tässä muutamia esimerkkejä, tee listaan omat lisäykset:

- Raha
- Uskonto
- Poliitiikka
- Puhdas ympäristö
- Maamiinojen kieltäminen
- Aseiden riisunta
- Huumeiden vastustaminen
- Opiskelu
- Seksi
- Ihmissuhteet
- Eläintensuojelu

Mitä pitäis tehdä,
kun kaverit haluis
mut mukaan kaljalle.
Niin ne ainakin sanoo,
vaikka luulen, että
niillä on muutakin,
mut en uskalla mennä.
Mulla ei juurikaan ole
fyrrkkaa ja mitä
mutsikin sanois.
Kaverit kiusaa ja
sanoo, että ketä sä
pelkää. Olenko
nyhjäke vai eri-
lainen nuori?

Nimim. Poikkeava

Tehtäviä

- 1 Tee oman elämäsi pitkäkestoinen suunnitelma, elämän-suunnitelma.
- 2 Tehkää jokainen itsekseen lista viidestä tärkeästä asiasta elämässä tärkein ensimmäisenä. Keskustelkaa näistä pienryhminä. Asioiden tärkeysjärjestys muuttuu iän myötä. Miettikää, millainen listanne olisi 10 vuoden kuluttua, entä 30 vuoden kuluttua?
- 3 Kuvittele olevasi 80-vuotias ja istuvasi rauhallisesti keikutuolissa. Edessäsi on järvimaisema, kauempana näkyy niittyjä ja mäkiä. Anna ajatustesi kulkea menneisyyteen. Mitä tärkeää olet tehnyt? Ihailenko nyt tekemisiäsi? Onko sinulla lapsia ja lastenlapsia? Onko sinulla ollut ystäviä ja hauskaa heidän kanssaan? Oliko sinulla seikkailuja ja rakastettuja? Oliko elämäsi hyvä elämä? Oletko nyt onnellinen? Mitä sinä annoit maailmalle? Kirjoita kuvittelusi paperille. Kirjoita sitten itsellesi elämäsi tavoitteet sellaisiksi, että olisit niihin tyytyväinen vielä 80-vuotiaanakin.
- 4 Tee luettelo asioista, jotka tekevät sinut onnelliseksi. Jaa paperiarkki kahteen osaan. Kirjoita vasemmalle puolelle luettelosi ja oikealle puolelle keinot, miten pääset niihin.

Miten ilmaisen itseäni

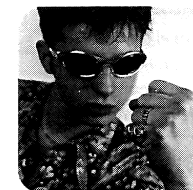
Kolme erilaista käyttäytymismuotoa ovat

- jämää eli asertiivinen,
- vihamielinen eli aggressiivinen ja
- pehmeä.

Jämääkkyden tulee näkyä puheen lisäksi sanattomassa ilmaisussa, jotta olisit uskottava. Jämääkää eli asertiivinen henkilö seisoo suorana ja vakaasti katsoen suoraan silmiin sitä, kenelle puhuu. Puhe on vakuuttavaa, selkeää ja rauhallista sekä kyllin kuuluvaa. Kädestä tervehdittäessä ote on luja.

”Pehmeo” katselee vieressä hiljaa, miettii miten toimisi tai pakenee tilannetta. Kätellessä ote on veltto.

Vihamielinen eli aggressiivinen nojautuu eteenpäin osoittaen sormellaan henkilöä, jolle puhe on suunnattu, hän käyttää kovaa ääntä ja puristaa kätensä välillä nyrkkiin, välillä puistelee päätään. Tervehdittäessä kädenpuistus vaikuttaa murskaavalta.

Tehtävä

Pitäkää tässä ja nyt kutsut. Oppilaat seisovat keskustellen toistensa kanssa kuin kutsuilla ja harjoittelevat jämääkää kontaktia ja keskustelua. Opettaja kulkee tarkkailemassa ja korjaamassa tilanteita ja asentoja. Harjoitus auttaa ymmärtämään, mitä jämääkkydellä tarkoitetaan.

Jollekin oppilaalle annetaan tehtäväksi mennä välillä keskeyttämään toisten keskustelu, jolloin käy ilmi, millä eri tavoilla siihen suhtaudutaan. Jos keskustelijat käyttäytyvät vihamielisesti, he ilmaisevat sen keskeyttäjälle ja pitävät kiinni oikeudestaan jatkaa keskustelua. Jämääkää keskustelija ilmaisee keskeyttäjälle halunsa puhua tämänkin kanssa myöhemmin, kunhan keskustelu on ensin käyty loppuun toisen kanssa. Samalla voi opetella tahdikkuutta huomattaessaan, miltä keskeyttäminen tuntuu.

Miten osaan sanoa ei

Ei ole helppoa sanoa ”ei” varsinkaan, jos pitää toisesta. Tässä muutamia ehdotuksia:

- Sano EI
- Sano miksi sanot ei: ”ei kiitos, olen liikkeellä mopolla/autolla”

Muista! Sinun ei tarvitse sanoa ei, jos sinulta ei ole kysytty. Ein sanominen helpottuu, kun käytät sitä paljon.

- Sano mitä haluat
- Kierrä tilanteet, joissa joutuisit sanomaan ei
- Kierrä ehdotus sanomalla "kerronpa sinulle jotakin"

Tehtäviä

- 1 Istu parin kanssa vastakkain. Kysyt pariltasi jotakin suosionosoitusta tai rahaa lainaksi. Esitä pyyntö eri tavoin kolmen minuutin aikana. Parin tehtävänä on vastata eri tavoin. Tehkää sama uudelleen jälleen kolmen minuutin ajan. Tehkää tästä hauska harjoitus, dramatisoikaa, käyttäkää syyllistäväää tyylia, uhkauksia ja manipulointia. Vaihtakaa rooleja. Keskustelkaa sen jälkeen, kun molemmat ovat olleet molemmissa rooleissa:
 - Miltä tuntui sanoa ei?
 - Mikä oli helppoa, mikä vaikeaa?
 - Tunsitko itsesi uhatuksi?
 - Onko ein sanomisen perusteleminen vaikeaa?
 - Miltä kaveri tuntui?
- 2 Tehkää parin kanssa sama harjoitus käyttäen aikaa 30 sekuntia. Miten tilanne muuttui, tuliko se helpommaksi? Voisiko ihan oikeasti tehdä näin?
- 3 Seiso parin kanssa vastakkain sormet koskettaen toisiaan. Lempeästi vuoronperään työntäen sormista toinen sanoo ei, toinen kyllä. Siis lempeä kamppailu. Minuutin jälkeen vaihdatte rooleja ja toistatte saman. Keskustelkaa sen jälkeen, miltä tuntui. Harjoittele tätä myös toisten kanssa.
- 4 Pelataan manipulointipeliä pareittain. Toinen yrittää saada myytyä toiselle jotakin tai yrittää taivutella toista johonkin. Toinen vastustelee parhaansa mukaan. Molemmat yrittävät keksiä hyviä perusteluja omalta kannaltaan. Vaihdetaan rooleja ja jatketaan peliä. Miettikää esimerkkejä tällaisesta toiminnasta elävässä elämässä.

✿ Haluaisitko enemmän tietoa seksuaalisuudesta? Tiedätkö, mitä eri käsitteet tarkoittavat? Hyväksytkö seksuaalista erilaisuutta? Mitä on seksuaalinen väkivalta ja miten toimit, jos se uhkaa sinua? Miten laki suojaa siltä?

Mitä seksuaalisuus on?

Seksuaalisuus on osa persoonallisuutta eikä erillinen osa käyttäytymistä. Lääkintöhallituksen Erotiikka ja terveys -mietinnössä vuodelta 1989 seksuaalisuutta on "kaikki se mielihyvä, jota ihminen kokee toisaalta oman ruumiinsa eri osien tuntemuksina ja toisaalta läheisyytenä ja lämpönä vuorovaikutuksessa toisiin ihmisiin". Seksuaalisuuden biologinen lähtökohta on tietenkin lisääntymisen varmistaminen.

Seksuaalisuus

Kertokaa minulle, mitä on suuseksi. Mikä on asento 69? Olen lukenut siitä jotakin, mutta missään sitä ei ole selvästi kerrottu. Miksei nuorille ole asento-oppaita, onhan keittokirjojakin?

Nimim. Oppaat esiin

Ihmisen sukupuoliseen kehitykseen vaikuttaa jo hänen vanhempiansa tapa käsitellä vastasyntynyttä sekä tapa, jolla he vastaavat lapsen seksuaalisiksi luettaviin reagoiteihin. Ihmisen kokoruumin on aistiva, ja sen voi herkistää seksuaalisille tuntemuksille. Aivot, ihmisen mieli, on kuitenkin tärkein sukupuolielin.

Tehtävä

Valmistetaan ja esitetään vanhemmille näytelmä tai musikaali seksuaalisuudesta niin kuin oppilaat sen näkevät. Toteutus on suuritoinen, mutta usean opettajan ja oppiaineen yhteistyön arvoinen.

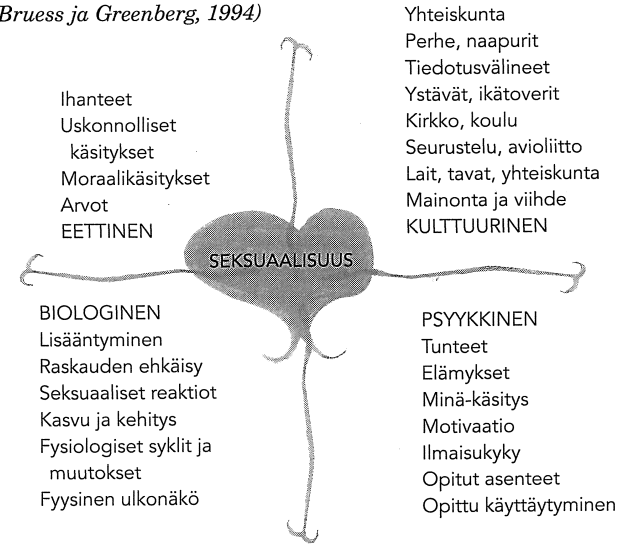
Oppilaat jaetaan ryhmiksi, joille jaetaan tehtävät. Ryhmät kokoavat aiheesta näytelmän, joka kertoo, mitä he tietävät seksuaalisuudesta ja miten he sen tuntevat ja kokevat sekä mitä he haluaisivat tietää aikuisten salatusta maailmasta.

Suunnitellaan esityksen sisältö ja kirjoitetaan käsikirjoitus opettajan toimiessa koordinaattorina. Yksi ryhmä suunnittelee lavasteet, toinen valaistuksen, kolmas tekee kutsukortit vanhemmille jne. Esitys alempiluokkaisille voi olla kenraaliharjoituksena.

Oppilaat joutuvat miettimään, mikä on tärkeää heidän ikäisilleen, on valittava olennainen, etsittävä tietoa siitä, mitä halutaan välittää eteenpäin. Opitaan myös kokonaisuuksien rakentamista osasista. Yleisö voi osallistua esityksen jälkeen keskusteluun aiheesta, ja heitä voi valmistaa siihen tekemällä ennakkoon esittelylehtisen.

Jos esitys voidaan videoida, sitä voi näyttää myöhemminkin ja käyttää keskustelun pohjana. Esityksen jälkeen pidetään yhteinen arviointitilaisuus, joka vielä lisää esityksen antia ja opettaa näkemään, mitä pitäisi tarkentaa, mitä poistaa ja mikä onnistui hyvin.

Seksuaalisuuden neljä ulottuvuutta (Bruess ja Greenberg, 1994)

Suomalaisen tutkijan Osmo Kontulan mukaan seksuaalisuuteen kuuluu: 1) järki, 2) tunne ja 3) biologia.

Tehtäviä

- 1 Ota seksuaalisuus avainsanaksi ja muodosta sen ympärille käsitettä. Huomaat, että siihen kytkeytyy paljon asioita. Keskustelkaa sitten pienryhmissä käsitteiden pohjalta.
- 2 Selvittäkää, mitä on erotiikka!
- 3 Miten seksuaalisuus ja seksi eroavat toisistaan?
- 4 Missä seksuaalisuus sijaitsee ihmisessä?
- 5 Mitä ajattelet pornosta, kuka sitä tarvitsee?

Seksuaalinen terveys

Seksuaalinen terveys tarkoittaa yksilön kykyä nauttia omasta seksuaalisuudestaan ilman, että siitä on henkistä tai fyysistä haittaa tai kärsimystä hänelle itselleen tai muille.

Mielenkiinto sukupuoliasioihin alkaa murrosiän myötä, minkä ei pitäisi olla yllätys kenellekään. Kiinnostusta sukupuoliasioita kohtaan on turha jarrutella, nuoret etsivät kuitenkin jostain tietonsa. Oikea tieto sukupuoliasioista sekä siihen liittyvä neuvonta esim. kouluterveydenhuollon kautta auttavat nuorta terveeseen seksuaalisuuteen.

Jokainen tarvitsee riittävästi asiantuntemusta teemmään oikeita valintoja ja itseään koskevia päätöksiä. Asiantuntemuksen, ajoissa saatu tieto rohkaisee myös sanomaan EI liian varhaisille kokemuksille.

Seksuaalioikeudet

Mä näin uimahallissa aikuisen miehen, joka sanoi, että kato tännepäin. Se oli suihkussa ja veti käteen. Miks mun piti kattella sitä touhua? En tykännyt siitä yhtään. Aikuiset on joskus kummallisia. Jos olisin kertonut niille naissivoojille, ne ois varmaan nauranut mulle. Vai oisko pitänyt kertoa? Ei oo helppoa olla lapsi.

Nimim. Minä olen minä

Seksuaalioikeudet ovat kansainvälisen perhe-suunnittelujärjestön IPPF:n seksuaali- ja lisääntymisterveyden peruskirjaan kirjattuja oikeuksia. Ne ovat yhtäläisiä nuorten kuin aikuistenkin oikeuksia.

- *Oikeus yksityisyyteen* tarkoittaa sitä, että seksuaali- ja lisääntymispalvelut ovat jokaisen yksityisasiat. Niitä koskevat tiedot pysyvät vain terveydenhoitohenkilökunnan käytössä. Nuorella on itsellään oikeus päättää esim. raskauden ehkäisystä.
- *Oikeus tietoon ja koulutukseen* tarkoittaa, että nuorella on oikeus saada tietoa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista. Oikean tiedon avulla on helpompi tehdä itseään koskevia ratkaisuja.
- *Oikeus terveydenhoitoon ja terveyden suojeluun.* Nuorten palvelut pitäisi suunnitella nuorille sopiviksi ja helposti saavutettaviksi.

- *Oikeus tieteellisen kehityksen tuomiin etuihin.* Terveydenhoitohenkilökunnan ja opettajien on annettava nuorille viimeisin tutkimustieto hoito- ja ehkäisymenetelmistä.

Erogeeniset alueet

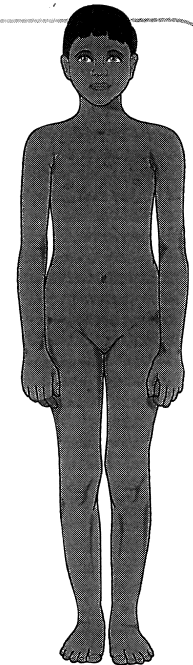
Mikä tahansa kohta ruumiista voidaan herkistää erogeiseksi alueeksi harjoittelun avulla. Eri ihmisillä ja myös eri kulttuureissa herkkyysalueet vaihtelevat, ja ne voivat myös muuttua.

Tehtävä

Merkitse piirroksen ihmisen ruumiin herkätkohdat

Lista näyttäneeltä:

- huulet
- silmäluomet
- niska
- kaula
- vatsan alue
- reiden sisäosa
- selän alaosa
- häpykieli
- peniksen seutu
- väliliha
- peräaukon ympäristö
- korva.

Halu

Kenenkään ei tarvitse aloittaa sukupuolisuhtetta, ellei hän itse halua tai tunne olevansa valmis siihen. Pakotettu seksi on ilotonta seksiä. Jokainen tuntee itse, milloin hän on valmis aloittamaan. Puhutaankin seksuaalisesta kypsyydestä ja parisuhdekypsyydestä. On tunnettava itsensä, aistittava itsensä, ruumiinsa ja reaktionsa, ennen kuin voi solmia syvällisemmän ja mielekkäämmän suhteen toisen kanssa.

Ongelmia voi parille tulla, kun toinen on halukas, toinen ei. Ketään ei saa kuitenkaan pakottaa seksuaaliseen kanssakäymiseen. Jos näin käy, kyseessä on raiskaus. Se on rikos.

Mikä kiihottaa seksuaalisesti?

- katse
- ääni
- liike
- kävelytyyli
- mikä muu?
- alastonkuvat
- pornolehdet
- mainokset
- valokuvat
- musiikki
- kukat
- sanat
- toiminta
- tilanteet
- tuoksu
- ihokontakti
- ajattelu

Huom! Seksuaalinen käyttäytyminen ei ole kuntosalitouhua!

Tehtävä

Mitä merkitsevät käsitteet sensuelli, eroottinen, seksuaalisuus ja seksi? Tee käsitekartta niistä ja niihin liittyvistä asioista.

eroottinen = aistillista puolta korostava, henkinen
sensuelli = aistillinen, aisti-iloinen, melkein sama kuin eroottinen

Seksifantasiat

Murrosiän muutosten myötä seksuaalifantasiat alkavat pyöriä mielessä. Ne ovat osa normaalia kehitystä, vaikka voivat joskus tuntua hätkähdyttäviltä ja herättää epäilyjä epänormaaliudesta.

Olen 13-vuotias tyttö. Meille on tänä syksynä tullut kaksi uutta miesopettajaa. Onko normaalia, että on rakastunut opettajaansa? Kesellä tuntia alan kuvitella, miltä opettaja näyttää ilman vaatteita. Miten pääsisin näistä ajatuksista ja voisin taas keskittyä matematiikan opiskeluun?

Nimim. Järki älä jätä

Tehtäviä

1 Miten usein kuvittelet mielessäsi seuraavia asioita (ympyröi oikea vaihtoehto):

	ei ikinä	joskus	aika ajoin	usein
Rakastelen kukkakedolla	1	2	3	4
Rakastelen kuutamossa hiekkarannalla	1	2	3	4
maininkien hiljaa huokuessa				
Katselen tuntemattomien ihmisten rakastelua	1	2	3	4
Rakastelen toisen pojan/tytön kanssa	1	2	3	4
Olen yhdynnässä oudon muukalaisen kanssa	1	2	3	4
Olen yhdynnässä väkivaltaisen henkilön kanssa	1	2	3	4
Minut on sidottu kiinni sängynpäättyihin	1	2	3	4
Rakastelen keittiön pöydällä	1	2	3	4
Osallistun ryhmäseksiin	1	2	3	4
Minut vietellään	1	2	3	4
Olen yhdynnässä erirotuisen ihmisen kanssa	1	2	3	4
Suutelen intohimoisesti	1	2	3	4
Käytän vastakkaisen sukupuolen vaatteita	1	2	3	4
Olen yhdynnässä paljon vanhemman kumppanin kanssa	1	2	3	4

2 Minkälaisia muita fantasioita olet luonut itse tai löytänyt kirjallisuudesta ja musiikkivideoilta? Keskustelkaa asiasta. Miten näille fantasioille käy ihmisten vanhetessa?

Pornolla on monia muotoja

Pornografia tarkoittaa painetussa muodossa olevia julkaisuja, jotka kuvin tai sanoin näyttävät sellaista, jota pidetään epäsiiveillisenä.

Puhekieleen sana on lyhentynyt pornoksi. Sillä tarkoitetaan epäsiiveillistä ja seksuaalisesti kiihottavaa kuvaa tai tekstiä lehdissä, mainoksissa, elokuvissa ja videoissa. Joskus pornosta on tullut niin arkipäiväistä, ettemme tule sitä edes ajatelleeksi.

Tehtävä

Etsikää päivälehdessä, naistenlehdessä tai nuortenlehdessä sellaisia kuvia, jotka miellätte pornoksi. Löysittekö monta?

Tietoisku! Suomen rikoslaki suojaa lasta pornografialta. Kokonaan levittämiskiellossa on lapsi-, eläin- ja väkivaltapornografia.

Suudelma

Suukko, suudelma, suukottelu, suutelu ovat kaikki mukavia, pehmeitä, mielihyvää tuottavia sanoja. Miksi ihmiset suutelevat? Tekevätkö muut nissäkkäät samoin?

Miten suudellaan? Jonkun mielestä pitää tehdä niin kuin hyvältä tuntuu, toiset antavat ohjeita siihenkin. Suudella ei-vät hampaat kalahda yhteen, vain huulet ja joskus kieli kohtaavat.

Tehtävä

Kuinka iskelmät kuvailevat suutelemisen?
Mitä tarkoittavat seuraavat:
Ensisuudelma
Intohimoinen suudelma/tulusuudelma
Käsisuudelma
Kielisuudelma
Poskisuudelma
Suukottelu

Tietoisku! Kouluterveytustutkimus vuonna 1998 paljastaa, että 8-luokkalaisista tytöistä oli 65 % suudellut suulle ja pojista saman oli kokenut 55 %. 9-luokkalaisilla vastaavat luvut olivat 80 % ja 70 %.

Masturbointi

Masturbointi tarkoittaa sitä, kun omilla käsillä hyväillään omia sukupuolielimiä. Tästä käytetään myös nimityksiä onanointi, itsehyväily, runkkaus tai käteen vetäminen. Vuosikymmeniä sitten tätä kutsuttiin itsesaastutukseksi.

Masturboiden saa orgasmin olematta sukupuoliyhdyntänsä. Se onnistuu, kun tuntee oman ruumiinsa toiminnot ja reaktiot. Masturbointi on hyvä ja luonnollinen ratkaisu silloin, kun sopivaa kumppania ei ole. Nuorelle se on yksi tapa oppia tuntemaan oma ruumiinsa. Kun sen jälkeen voi kertoa kumppanilleen, mikä tuntuu hyvältä, saa paremmin sen, mitä haluaa. Asiat tapahtuvat sinussa, uskalla olla lähellä itseäsi.

Tehtäviä

- 1 Tehkää kysely, jossa nimettömät vastaukset voi pudottaa luokan kysymyslaatikkoon. Kyselyn aiheena on masturbointi: kuinka monta kertaa harrastat sitä viikossa/kuukaudessa. Näin saadaan tulos, johon kukin voi verrata omaa käyttäytymistään.
- 2 Keskusteltavaksi: Onko masturbointi aina ollut hyväksyttyä? Kysykää vanhemmiltanne tai isovanhemmiltanne, kuinka asiaan suhtauduttiin heidän nuoruudessaan. Minkälaiset ihmiset harrastavat masturbointia? Näkyykö se päällepäin?

Kerro mitä tapahtuu ekakerralla, sattuu se ja kuinka paljon verta tulee? Tytöt meidän luokalla iloitsee siitä, että nyt meni neitsyys, ja minä raukka olen kauhusta jäykkänä. Mulla ei oo kundikaveria, mutta voiko sen tehdä porkkanalla?

Nimim. Halu on

Ekakerta

Seksuaalisuus on osa ihmistä. Elimistö virittyy ajoittain seksuaalisesti, se on ruumiin – ja luonnon – viisautta. On hyvä, jos ekakerta on vasta sitten, kun itse tuntee olevansa valmis siihen. Ekakerta on harvoin täysin tyydyttävä, mutta joskushan on aloitettava. Ekakerta tapahtuu eri kulttuureissa eri ikäisenä, ja on myös aikuisia, jotka eivät koskaan ole olleet sukupuoliyhdyntäessä. Sekin on normaalia.

Suomalainen nuori kokee ensimmäisen yhdyntänsä keskimäärin 17-18-vuotiaana. Nämä tiedot on poimittu eri tutkimuksista.

Kouluterveystutkimus Keski-Suomessa vuonna 1998 näyttää yhdyntänsä kokeneiden 8-luokkalaisten tyttöjen määräksi 18 % ja poikien 14 % sekä 9-luokkalaisten tyttöjen 30 % ja poikien 23 %.

Tietoisku! Kouluterveys 1996 -tutkimuksessa kävi ilmi, että peruskoulun 8. luokalla oli ensimmäisen yhdyntänsä kokeneita tyttöjä 13 % ja poikia 12 %. Yhdeksäsluokkalaisten vastaavat luvut olivat 29 % ja 24 %. Näyttää siltä, että tytöt aloittavat seurustelun ja aktiivisen seksuaalinelämän vähän aikaisemmin kuin pojat. Eri tutkimusten tulokset näyttävät, että viimeisten kymmenen vuoden aikana yhdyntöjen aloittamisikä ei ole sanottavasti muuttunut.

Tietoisku! Muista ehkäisy! Raskaaksi voi tulla ekakerrallakin.

Tehtävä

Kirjoittakaa seuraavista aiheista ja lukekaa kirjoitelmat ääneen luokassa. Keskustelkaa tai väitelkää niiden pohjalta:

- Onko neitsyys tärkeä tytölle/pojalle naimisiin mennessä ja miksi?
- Mitä vaadin ystävältä, mitä odotan rakastetulta?
- Milloin ihminen on aikuinen?
- Pitäisikö ennen avioliiton solmimista olla avioliittokoulu?
- Pitääkö avioliiton kestää " ...kunnes kuolema meidät erottaa"?
- Mitä on me-henki avioliitossa tai parisuhteessa?
- Kuinka löydän sen oikean?
- Missä rakkaus asuu?

Aiheita voi pohtia tyttö-poika-pareissa ilman kirjoitelmaakin.

Kuvauksia ekakerrasta voit löytää nuorten kirjoista, esim. Anna-Leena Härkösen kirjasta Häräntappoase.

Immenkalvo

Naisen emättimen aukkoa reunustaa ohut limakalvorengas, nk. immenkalvo. Kalvo rikkoutuu ensimmäisessä yhdyntänsä, ellei se ole jo aikaisemmin revennyt tai venynyt urheillessa tai tamponin käytön yhteydessä. Verenvuoto on vähäistä, mutta joskus kalvon rikkoutuminen voi aiheuttaa kipua. Tältä voi välttyä venyttämällä etukäteen immenkalvoa sormin. Ehjä immenkalvo on todistus tytön neitsyydestä, mikä on ollut ja on joissakin kulttuureissa vieläkin tärkeä asia naimisiin mentäessä.

Yhdyntä ja orgasmi

Seksuaalinen läheisyys sisältää halun olla hellä, halun koskettaa toista, tunteen, että haluaa toista, kiihottumisen ja halun rakastella. Mitä on seksuaalinen kiihottuminen? Se on

- yksityisasia
- luonnollista
- penis kovettuu
- emätin kostuu
- tulee lämmin tunne koko ruumiiseen.

Hyvä sukupuoliyhdyntä edellyttää kärsivällisyyttä, luottamusta, hellyyttä, lämpöä, kunnioitusta ja vastuullisuutta ehkäisyn suhteen. Mitä muuta? Minkälaisia mielipiteitä sinulla on näistä asioista?

Halu yhdyntään vaihtelee iän mukana. Myös stressi, sairaus ja huolet vähentävät halukkuutta, joskus myös raskauden ja sukupuolitautilien pelko. Luotettavan ehkäisyn aikakaudella kaksi viimeksi mainittua eivät tosin ole hallitsevia.

Miehen virittyessä seksuaalisesti siitin jäykistyy ja kohoaa ja siitä erittyy ejakulaationestettä. Naisen emätin kostuu. Yhdyntäessä siitin työntyy emättimeen, jota pitkin siemensyöksyssä purkautuvat siittiöt kulkeutuvat kohtuun. Yhdyntäessä aikana elimistöissä tapahtuvat reaktiot on jaettu neljään eri vaiheeseen: kiihottuminen, tasanne, orgasmi ja laukeaminen. Nuorella miehellä siemennestettä erittyy 3-5 ml, vanhemmalla 2-3 ml. Siemennesteestä siittiöiden osuus on noin 4 %.

Elimistö virittyy aika ajoin seksuaalisesti. Jos olet joskus pohtinut kysymystä "kuinka usein", vastauksen antaa kondomifirma Durexin tutkimus: keskimäärin 93 kertaa vuodessa eli noin joka neljäs vuorokausi. Tutkija Osmo Kontula kertoo myös, että alle nelikymppiset ovat yleensä tyytyväisiä kahteen, kolmeen kertaan viikossa, yli 55-vuotiaiden tyytyväisyyden takaa suunnilleen kerta viikossa. Kysymykseen "kuinka kauan se kestää" on vastaukseksi em. kondomifirman kyselyssä saatu 10-28 minuuttia. Tällaiset luvut saavat ihmisen tuntumaan koneelta. Tärkeintähän on rakastelun laatu.

Sekä mies että nainen voivat kokea orgasmin. Se on hyvin intensiivinen, kokonaisvaltainen, rytmikkäiden lihassupistelijien nostattama mielihyvän tunne, joka kestää muutamia sekunteja. Naisella voi olla klitoris- tai vaginaorgasmi, ensin mainittu useimmiten nuorilla naisilla. Siitä, onko emättimessä erityinen herkkä kohta, nk. G-piste, jonka hankaaminen saa aikaan hyvän orgasmin, ei ole yksimielistä tutkimustietoa. Nainen voi usein yhden orgasmin saatuaan saada heti uuden.

Yhdyntäessä saatu orgasmi on kokemusten mukaan laaja-alaisempi ja tyydyttävämpi kuin masturbaatio-orgasmi, joka on nopea ja voimakas ja jossa tyydytyksen tunne häviää nopeasti.

Lisätietoa: Suvi Ronkainen & al., *Erotiikka ja elämä* -mankulku. Outi Hovatta & al., *Seksuaalisuus*.

Mies ja testosteroni

Pojan kehittymiseen mieheksi vaikuttaa keskeisesti testosteronihormoni. Sukupuolihormonien tuotanto on runsasta ensimmäisten elinkuukausien aikana ja vähenee sitten, kunnes alkaa taas vilkastua vähän ennen murrosikää. Noin 12 vuoden iässä kivekset alkavat kasvaa ja kivespussien väri muuttuu hiljalleen tummemmaksi. Oikea kives kasvaa vasenta suuremmaksi. Samanaikaisesti myös penis kasvaa ja ruumis alkaa karvoittua. Sukupuolikäypyyden poika saavuttaa noin 15-vuotiaana.

Testosteronin taso alkaa monilla miehillä laskea 70 ikävuoden jälkeen, mutta spermaa mies tuottaa kuitenkin jatkuvasti ja voi siis tulla vanhanakin isäksi. Erektio- ja ejakulaatiokyky vähenevät iän myötä, mutta niinhän käy kullo- ja näkö-kyvyillekin. Kun erektio ei onnistu, on kyseessä impotenssi. 50-vuotiaista miehistä noin kolmannes kärsii siitä, alle 30-vuotiaista vain noin 2 %. Elintavat, kuten tupakointi,

liikalihavuus, runsas alkoholinkäyttö ja muutenkin huono fyysinen kunto vaikuttavat erektioon, samoin jotkut lääkkeet. Vain 15 %:ssa on kyse psyykkisistä tekijöistä.

erektio = peniksen jäykistyminen
ejakulaatio = siemensyöksy
refraktaariaika = aika, joka tarvitaan siihen, että uusi erektio on mahdollinen. Nuorilla miehillä se saattaa olla vain 2 minuuttia, vanhemmilla 12 tuntiakin.

Nainen ja hormonit

Tyttöjen sukupuolihormoneja ovat *progesteroni* ja *estrogeeni*, joiden tuotanto lisääntyy vähän ennen murrosikää. Hormonien vaikutuksesta rintarauhaset alkavat kasvaa ja ilmestyy häpykarvoitusta. Estrogeeni vaikuttaa tytön kehittymiseen naiseksi hyvin monimuotoisesti.

Noin 50 vuoden iässä, kun estrogeenituotanto vähenee, alkavat vaihdevuodet eli menopaussi. Silloin kuukautiset loppuvat, ja joskus ilmaantuu muitakin fyysisiä muutoksia.

Minulla on ulkomaalainen poikaystävä, jonka kanssa olen ollut sängyssä muutaman kerran. Kun hän ei saa orgasmia, hän alkaa rikkoa tavaroita. Mitä minun pitäisi tehdä?

Nimim. Pelästynyt

Seksisuhte

Seksisuhte alkaa sanattomien viestien lähettämisestä, seksuaalisesta kiihottumisesta ja herkistymisestä, kosketelusta ja hyväilyistä, kaikenlaisen läheisyyden ilmaisemisesta, joskus vain yhteen ajautumisesta.

Seksuaalisuus on ainutkertainen, ei pelkästään ruumiillinen, vaan myös hyvin älyllinen kokemus. Kyse on ensisijassa nautinnosta. Seksi on yhtä paljon sanoja, mielikuvitusta, rituaaleja ja fantasiaa kuin fyysistä toimintaa. Ihminen on sukupuoliolentona paljaimmillaan: haavoittuva, puolustuskyvytön ja joskus vähän hassukin. Tapa, jolla seksuaalisuutta ajatellaan, vaikuttaa tapaan, jolla se toteutetaan. Sosiaalisen ympäristön asennoituminen seksuaalisuuteen kehitysvuosien aikana vaikuttaa sukupuolielämään myös aikuisuudessa.

Tärkeää on miettiä ja päättää, mitä haluaa sukupuolielämältä ja miten merkittävää se on, millaisin ehdoin ja miten on siihen valmis. Mitä on valmis antamaan ja mitä saa. Onnistuneessa parisuhteessa elävillä on yhteisiä harrastuksia, ajatusten, kokemusten ja elämysten jakamista, ja he tuntevat suhteessaan seksuaalista tyydytystä.

Seksuaalisuus on eri asia kuin suvun jatkaminen. Parhaimmillaan seksi on huumaava nautinto, mutta joskus sen seurauksena syntyy lapsi, vaikka se ei ole ollut tavoitteena.

Seksuaalisuus ja parisuhde eivät kukoista hoitamatta. Niiden pahimpia vihollisia eli hyvän suhteen tarvelijöitä voi tulla seuraavista asioista:

- puhumattomuus, mököttäminen
- ilottomuus
- ympäristön kielteinen suhtautuminen
- alkoholin ylenmääräinen käyttö
- runsas tupakointi
- ikävä ensikokemus seksistä
- seksuaalinen hyväksikäyttö.

Tehtäviä

- 1 Miettikää, kumpi osapuoli seurustelevista ratkaisee sen, milloin suhde muuttuu sukupuolisuhteeksi.
- 2 Mitkä ovat nuorten sukupuolisuhteiden edellytykset?
- 3 Missä iässä sukupuolisuhteet alkavat?
- 4 Mitä tarkoitetaan pettingillä?
- 5 Mitä mieltä olet pettingistä varhaisiin sukupuolisuhteisiin verrattuna?

Tietoisku! Tutkimuksen mukaan ensimmäisen kerran sukupuoliyhdyntässä oltiin vuonna 1997 17,4-vuotiaana, kun vielä edellisellä vuonna se tapahtui 17,6-vuotiaana. Ekakerta ei yleensä merkitse vielä aktiivisen sukupuolielämän alkamista.

petting = kumppanin hyväily vaatteiden päältä ilman yhdyntää
eroitiikka = sukupuolivietin aistillinen ilmeneminen, "väreily" ihmisten välillä
porno = kaupallinen seksi

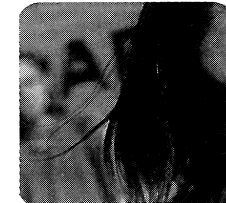
Seksi ja mainokset

Mainoksissa esitetään ihanne-elämää, ja ihmiseen yritetään vaikuttaa nimenomaan näköaistin kautta. Mainoksissa käytetyt kuvat toimivat juuri näin käyttäen usein hyväkseen seksiin liittyviä uskomuksia, myyttejä ja muotoja. Mainos myy mielikuvilla. Et tarvitse kuin rahaa saadaksesi tuotteen ja sen lupaa-man onnen ja kauneuden.

Tehtäviä

- 1 Etsikää mainosten henkilöitä todellisuudesta. Löytyykö heitä?
- 2 Minkälaisia miehille kohdennettuja symboleja mainoksista löytyy?
- 3 Millaisia symboleja käytetään naisille suunnatuissa mainoksissa?
- 4 Mitkä intressit ovat mainonnan käyttämän nuorisokulttuurin ja seksisymbolien takana?
- 5 Oletko itse kokenut mainostettua tuotetta käyttäessäsi samantyyppistä miellyttävää tunnetta kuin se, mitä mainos lupaa?
- 6 On mainoksia, joiden henkilöillä on androgynisiä piirteitä: he eivät ole selvästi miehiä tai naisia. Etsikää mainoksista androgynnejä.
- 7 Oletko koskaan huomannut mainoksissa kerrottavan huonoista puolista tai ikävistä asioista?

Tietoisku! Androgynni on ihminen, jolla on sekä miehen että naisen piirteitä, "kolmas sukupuoli".

Nimittely

Tehtäviä

- 1 Kirjoita paperille niin monta naisten tai miesten nimittelyä kuin tiedät. Luettelosta voi tulla tällainen: • Makuualusta • Huora • Hutsu • Yhteishyvä • Naikkonen • Huono nainen • Jakorasia • Rattotyttö
Ja miehistä • Panomies • Häntäheikki • Casanova • Rattopoika

- 2 Kuinka moni näistä ilmaisuista on positiivinen?
- 3 Kummalle ryhmälle löytyi enemmän positiivisia ilmaisuja ja mistä syystä?
- 4 Miettikää yhdessä, mitä nimitykset oikein tarkoittavat.

Sukupuolinen häirintä

Sukupuolista häirintää on monenlaista. Se määritellään ei-toivotuksi ja yksipuoliseksi joko fyysiseksi tai sanalliseksi käyttäytymiseksi, joka on kohteesta epämiellyttävää ja loukkaavaa. Yleensä tehokas tapa lopettaa häirintä on kertoa häiritsijälle, miltä se tuntuu ja pyytää häntä lopettamaan. Tunnista tilanne ja vältä sitä.

Mitä voisin tehdä, kun pojat kiusaa minua koulussa suurten rintojeni takia? Ne yrittää tulla puristelemaan, työntävät kätensä kaula-aukosta sisään ja nauravat kamalasti. Mitä teen?

Nimim. Koulussa kiusataan

Sukupuolisen häirinnän merkkejä:

- härskit puheet
- rivot eleet
- koskettelu, vaikka toinen ei halua
- seksuaalisesti värityneet kirjeet, joita toinen ei halua
- seksuaalisesti värityneet puhe-
linsoitot ja -viestit, joita toinen ei halua
- pornon esille tuominen
- painostus ja vallankäyttö
- saattaa toinen ahdistuneeksi
- kaksimieliset vitsit

Jos häirintä jatkuu pitkään, se saattaa horjuttaa mielenterveyttä ja tehdä sairaaksi. Se voi vaikeuttaa keskittymistä koulunkäyntiin tai etene-
mistä työssä. Häiritsijä voi yhtä hyvin olla nainen kuin mieskin.

Keinoja lopettaa sukupuolinen häirintä:

- Puhu asiasta jonkun luotettavan ihmisen kanssa.
- Ilmaise ahdistelijalle, ettet pidä hänen käytöksestään.
- Vältä joutumasta kahdenkesken ahdistelijan kanssa.
- Jos ahdistelu kaikesta huolimatta jatkuu, kerro opettajalle, rehtorille tai jollekin aikuiselle.

Huom! Älä pidä itseäsi
syyllisenä asiaan.

Seksuaalinen hyväksikäyttö

Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön määritelmä:

Sukupuolilyhteys 16 vuotta nuoremman lapsen kanssa tai tämänikäiselle koskettelemalla tai muulla tavoin tehty seksuaalinen teko, joka on omiaan vahingoittamaan lapsen kehitystä sekä lapsen saaminen itse ryhtymään mainitunlaiseen tekoon.

Teon ei siis tarvitse aiheuttaa vahinkoa lapsen kehitykselle tai todellista vaaraa sellaisen syntymisestä. Riittää, kun se "on omiaan" aiheuttamaan sen.

Yleinen suojaikäraja on 16 vuotta sekä hetero- että homoseksuaalisille suhteille.

Seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta tarkoittaa, että asianomainen lupaamalla tai antamalla jonkin korvauksen pakottaa nuoren sukupuoliyhteyteen tai muuhun seksuaaliseen tekoon. Seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta on rangaistava teko.

Seksuaalista hyväksikäyttöä, joka tapahtuu perheen sisällä, kutsutaan *insestiksi* tai sukurutsaksi. Hyväksikäyttäjä voi olla isä, isäpuoli, äidin avopuoliso, setä, eno, veli tai kuka tahansa lapsen lähimpiirissä. Insestitapauksissa lapsen suojaikäraja on 18 vuotta.

Seksuaalinen ahdistelu on kyseessä esim. itsensäpaljastajatapauksissa.

Pedofilia tarkoittaa perheen ulkopuolisen henkilön lapsen kohdistamaa seksuaalista hyväksikäyttöä. *Pedofiili* on aikuinen, joka on seksuaalisesti kiinnostunut alle 13-vuotiaista lapsista. Pedofiililla on häiriöitä psykoseksuaalisessa kehityksessä ja suhteessa muihin ihmisiin, usein hän on itse ollut lapsena hyväksikäytetty. Pedofiili osaa käsitellä lasta hienovaraisesti ja voittaa hänen luottamuksensa suostutelllessaan tätä uhriksi. Pedofiili ei parane, mutta hoidon avulla voidaan löytää keinoja hänen tekojensa hillitsemiseksi.

Miestä, joka tarjoaa lapsille makeisia tai muuta hyvää ja tällä tavoin yrittää houkuttaa mukaansa, sanotaan namusedäksi. Sen vuoksi lapsia pitäisi jo kotona ja päiväkodissa opettaa sanomaan jämäkästi ei kaikille houkuttelijoille. Usein he ovat tuntemattomia, mutta voivat yhtä hyvin olla naapurin setiä tai vanhempien tuttujakin.

Tehtävä

Ottakaa yhdessä selvää haastattelemalla kouluterveydenhoitajaa tai -lääkärinä siitä, mitä pitää tehdä, jos joutuu seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi.

Tietoisku! Mannerheimin lastensuojeluliiton lasten ja nuorten puhelin on 0800-120400. Päivystysajat ovat ma-to klo 13-20, pe klo 13-22, la-su klo 17-20. Kysy sieltä neuvoa tarvittaessa. Soitto on maksuton.

Prostituutio

Prostituutiolla tarkoitetaan maksullista seksiä, sen ostamista ja myymistä. Tavallisinta on miehen naiselta ostama seksipalvelu, mutta myös naiset ostavat palveluja miehiltä.

Sosiologiassa katsotaan kahden ihmisen kumppanuuden olevan sosiaalista kumppanuutta, jossa seksuaalisuus on keskiössä ja sitä ympäröivät rakkaus ja erotiikka. Tällaisella kumppanuudella on lujat siteet, ja puhutaan myös pysyvästä parisuhteesta. Jos suhteesta poistetaan rakkaus ja erotiikka, jää jäljelle seksi. Tällainen seksuaalisen halun tyydyttämiseen tähtäävä suhde on persoonaton. Seksuaalisten paineiden purkamisessa kumppani on pelkkä väline, joka on helppo vaihtaa toiseen.

Lapsiprostituutio eli seksipalvelujen ostaminen alle 18-vuotiaalta on kielletty Suomen laissa. Teosta alle 16 vuotta nuoremman lapsen kanssa seuraa vankeutta enintään 4 vuotta. Se, joka lupamalla tai antamalla korvauksen saa 18 vuotta nuoremman henkilön ryhtymään sukupuoliyhteyteen tai muuhun seksuaaliseen tekoon, tuomitaan sakkoon tai vankeuteen. Laki koskee suomalaisia myös ulkomailla.

Tietoisku! Sukupuoliyhteydellä tarkoitetaan sukupuolielimellä tapahtuvaa tai sukupuolielimeen kohdistuvaa seksuaalista tunkeutumista toisen kehoon. Sukupuolinen teko on sellainen teko, jolla tavoitellaan seksuaalista kiihotusta tai tyydytystä ja joka tekijä ja kohteena oleva henkilö sekä tekoolosuhteet huomioon ottaen on seksuaalisesti olennainen.

Tehtävä

- 1 Miettikää, mikä on kyseessä silloin, kun 14-vuotiaalla koululaisella on 30-vuotias kumppani. Tämä asuu koululaisen kanssa, tuo hänet aamulla autolla kouluun ja on vastassa koulun loputtua.
- 2 Miettikää, miten lakia sovelletaan silloin, jos 15-vuotias tyttö ja 17-vuotias poika seurustelevat, asuvat yhdessä ja tulevat yhdessä kouluunkin.

Raiskaus

Kävelet ystävättäresi kanssa pimeällä polulla, joka johtaa valaistulta kadulta toiselle ja lyhentää matkaanne huomattavasti. Yhtäkkiä pimeässä molempia tartutaan kiinni, ja käsi suun edessä estää huutamisen. Ystävättäresi pääsee rimpui- lemaan irti, mutta sinulle kaksi miestä tekee väkivaltaa. Kun miehet päästävät sinut, kohtaat suunniltaan pelosta olevan ystävättäresi kotiovellasi. Sinut on raiskattu. Mitä nyt teh- dään?

Vaihtoehtoja:

- Kerrotaan vanhemmille.
- Ei puhuta kenellekään, meitähän varoitettiin siitä oikopo- lusta.
- Kerrotaan poliisille.
- Kerrotaan opettajalle huomenna.
- Ei kerrota vanhemmille, ne suuttuvat.
- Ei kerrota mitään, tulee lisävaikeuksia.
- Mennään terveyskeskukseen tai lähimpään sairaalaan.
- Mennään suihkuun.

Mikä olisi mielestäsi paras vaihtoehto?

Raiskauskriisikeskus Tukinainen antaa ohjeita seksuaalisen väkivallan uhrille:

- Älä peseydy äläkä vaihda vaatteita.
- Käy heti lääkärin vastaanotolla.
- Tee rikosilmoitus poliisilaitoksella.
- Älä jää yksin, hae apua.

Raiskaus on rikos. Rikoslain 20 luvun 1§:ssä sanotaan näin:

Joka johdattaa toisen sukupuoliyhteyteen käyttämällä henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa tai uhkaamalla käyt- tää sellaista väkivaltaa, on tuomittava raiskauksesta vankeuteen vähintään yhdeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Raiskauksesta tuomitaan myös se, joka saatettuaan toisen tiedottomaksi taikka pelkotilaan tai muuhun sel- laiseen tilaan, jossa hän on kykenemätön puolustamaan itseään, käyttää puolustuskyvyttömyyttä hyväkseen ja on sukupuoliyhteydessä hänen kanssaan.

Rikoslain 20 luvun 10 § määrittelee sukupuoliyhteyden näin:

Sukupuoliyhteydellä tarkoitetaan sukupuolielimellä ta- pautuvaa tai sukupuolielimeen kohdistuvaa seksuaalista tunkeutumista toisen kehoon.

Raiskauksessa on siis kysymys pakottamisesta sukupuoliyhte- yteen väkivallalla tai sillä uhkaamalla. Uhrin ei edellytetä vaa- rantavan itseään raiskauksen torjumiseksi, vaan riittää, että hän selvästi osoittaa vastustavansa sukupuoliyhteyttä.

Raiskaus voi kohdistua niin naiseen kuin mieheenkin, ja raiskaukseen voi syyllistyä niin mies kuin nainenkin. Yleensä raiskauksen kohteena on alle 30-vuotias henkilö.

Raiskaus on törkeä, jos siinä tahallisesti aiheutetaan toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila. Raiskaus on törkeä myös, jos sen tekee usea henkilö tai siinä aiheutetaan erityisen tuntuva henkistä tai ruumiillista kärsimystä tai rikos tehdään erityisen raa'alla, julmalla tai nöyryyttävällä tavalla. Säännöstä voidaan soveltaa myös avioliit- tossa tapahtuvaan raiskaukseen.

tukinainen

Unioni Naisasialiitto Suomessa ry on perustanut raiskauskriisi- keskus Tukinainen vuonna 1993, ja sen toimintaa rahoittaa Raha- automaattiyhdistys.

Raiskauskriisikeskuksen valtakunnallisen kriisipuhelimen numero on 0800-97899, ma-to kello 14-17, pe, la, su, pyhäisin ja niiden aattoina kello 17-24.

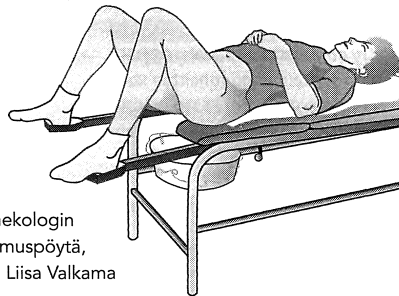
Valtakunnallisen maksuttoman juristipäivystyksen puhelinnumero on 0800-97895, ma-to kello 13-16.

Gynekologinen tutkimus

Naistentautien erikoislääkäri eli gynekologi voi olla nainen tai mies. Gynekologin tutkimuksiin mennään joskus vain tarkistuttamaan, että kaikki on hyvin, joskus käynnin syynä on sopivan ehkäisymenetelmän löytäminen, joskus sukupuolitautien epäily, raskauden toteaminen ja hoito. Näissä tutkimuksissa voi käydä myös terveyskeskuslääkärin luona. Ensimmäinen käynti tehdään usein silloin, kun ehkäisypillereiden käyttö tulee ajankohtaiseksi. Lääkäreillä ja hoitajilla on vaihtoehtoisuus, joten voit kertoa asiiasi pelkäämättä.

Lääkäri aloittaa tutkimuksen kysymyksillä. Sitten asiakasta pyydetään riisumaan housut pois ja asettumaan tutkimuspöydälle koukistaen jalat tukien varaan. Tässä vaiheessa olisi pysyttävä rentoutumaan. Lääkäri tarkastaa ihon ja limakalvojen tilan sekä emättimen ja kohdunsuun instrumentteja apuna käyttäen. Tutkimus ei ole kivulias, varsinkin jos osaa olla rentona. Lääkäri voi tehdä myös sisätutkimuksen eli tunnistella kohdun ja munasarjat työntämällä sormen emättimeen tai peräsuoleen, toisella kädellä hän samanaikaisesti painelee vatsan päältä. Joskus tutkitaan rinnat sormin tunnustelemalla.

Lopuksi lääkäri kertoo tutkimuksen tuloksen. Samalla voi kysyä asioita, jotka ovat askarruttaneet mieltä. Joskus tutkimuksen yhteydessä otetaan irtosolukoe emättimen limakalvosta (papa-koe) ja tehdään sukupuolitautitestejä. Kouluterveydenhoitajalta voi kysyä lisää.

Gynekologin tutkimuspöytä, kuva Liisa Valkama

spekula

kohottaja

Raskauden ehkäisy

Raskauden ehkäisy tai lyhyemmin vain ehkäisy on parin yhteinen asia. Siitä pitäisi sopia jo ennen ensimmäistä yhdyntää.

Kouluterveystutkimus Keski-Suomessa vuodelta 1998 paljastaa, että ilman ehkäisyä on viimeisimmässä yhdynnässä ollut noin 18 % nuorista. Yleisin käytetty ehkäisymenetelmä on ollut kondomi. Ehkäisyä käyttäneistä 60 % eli yli puolet oli käyttänyt kondomia viimeisimmän yhdynnän aikana.

Toinen käytetty ehkäisymenetelmä olivat ehkäisypillerit. Niiden käytön todettiin lisääntyvän 14. ja 15. ikävuoden välillä. Pilleriehkäisyä oli käyttänyt kahdeksaluokkalaisista tytöistä noin kuudesosa ja yhdeksäsluokkalaisista melkein kolmasosa.

Tuplaehkäisyssä käytetään sekä kondomia että ehkäisypilleriä, jolloin jälkimmäinen suojaa raskaudelta, edellinen myös sukupuolitaudeilta. Kaksoisehkäisy on kuitenkin nuorten keskuudessa vielä vähäistä.

Jälkiehkäisy tarkoittaa suojaamattoman yhdynnän jälkeistä ehkäisyä. Se on siis eräänlainen ensiapu. Jälkiehkäisypillerit, "katumuspillerit", ovat reseptivalmisteita eli ne ostetaan apteekista reseptillä, jonka saa vain lääkäriltä. Joskus niitä voi saada ehkäisyneuvolan terveydenhoitajalta. Jälkiehkäisy pitäisi aloittaa niin pian kuin mahdollista, mutta viimeistään 72 tunnin kuluttua suojaamattoman yhdynnän jälkeen. Ensin otetaan kaksi pilleriä ja 12 tunnin kuluttua seuraavat kaksi. Joillekin ne aiheuttavat sivuvaikutuksia kuten oksentelua. Jos joutuu oksentamaan, on hankittava kaksi pilleriä lisää. Pillerit aiheuttavat vuodon, ja jälkitarkastukseen on mentävä kolmen viikon kuluttua.

Viikonvaihte meni yhdessä sumussa. Taisin olla aikalailla kännissä. Haluaisin tietää, olenko vielä neitsyt. Kuka sen tarkistaa, olisiko se kouluterveydenhoitaja, mutta en uskalla mennä sinne kun se on äiskän kaveri ja voisi laverrella sille. Mistä tietää, milloin pitäisi ottaa katumuspilleri? Miksi senkin nimi on katumuspilleri, minä en ainakaan kadu mitään, en kyllä muistakaan mitään ainakaan viikonlopusta kavereitten kanssa.

Nimim. Hauskaa oli

Kouluterveystutkimuksen mukaan noin neljäsosa 9-luokkalaisista tytöistä oli käyttänyt jälkiehkäisyä. Tutkimukseen osallistuneet nuoret tiesivät, mitä jälkiehkäisy on.

Kondomi (korttonki, kortsu, varmuusesine, varmuuskumi)

Kertakäyttöiset kondomit suojaavat raskaudelta ja sukupuolitaudeilta oikein ja huolellisesti käytettynä. Siltikin sataa naista kohden alkaa 5 raskautta vuodessa, ja jos käyttö on huolimaton, luku voi olla jopa 15. Kondomin tarkat käyttöohjeet on painettu pakkaukseen.

Huolellinen kondomin käyttäjä tarkistaa ennen avaamista pakkauksen päiväyksestä, että tuote ei ole vanhentunut. Pakkaus avataan varovaisesti, kondomi rullataan auki ja vedetään sitten varovasti erektiossa olevan siittimen päälle. Kärkeen on muistettava jättää tilaa purkautuvalle siemennesteelle. Yhdyntään jälkeen kondomi rullataan taas varovasti pois, suljetaan solmulla ja heitetään kuivajäteastiaan.

On olemassa myös naisten kondomeja. Niiden käyttö on vähän hankalampaa kuin miesten kondomien, sillä ne työnnetään emättimeen, jonne ne muodostavat pussin.

Ehkäisytabletit

Ehkäisytabletteja voi kysyä kouluterveydenhoitajalta, joka antaa tarkemmat ohjeet niiden hankkimisesta ja käytöstä. Ehkäisytabletit ja tupakka ovat yhdessä riski tyttöjen terveydelle. Kysy siitä terveydenhoitajalta.

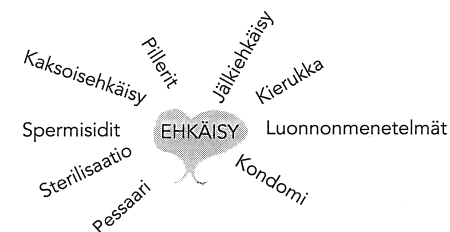
Muut ehkäisymenetelmät

Edellä on mainittu nuorille parhaiten sopivat ehkäisymenetelmät. Jos haluat käyttää jotakin muuta, keskustele siitä asian tuntijan kanssa.

Minulla on mukava tyttöystävä, jonka kanssa aion alkaa seksin. Miten minun pitäisi käyttäytyä kondomia paikoilleen pantaessa: käännänkö hänelle selkäni, nouseeko seisomaan, istunko, olenko pitkälläni vai annanko hänen tehdä sen?

Nimim. Tuppusormi

Erilaisia ehkäisymenetelmiä:

Tehtävä

Ottakaa lähdekirjoista selvää erilaisista raskauden ehkäisykeinoista. Kuinka kauan ehkäisyvälineet on tunnettu? Kuinka ehkäisymenetelmien kehittyminen on muuttanut ihmisten elämää? Keskustelkaa, vertailkaa, arvioikaa!

Lähdekirjoja: Kaisa Elomaa Ehkäisyväestöliitto: Ehkäisy, jälkiehkäisy, Ekaehkäisy

Turvaseksi

Tehtäviä

- 1 Mitä on turvaseksi? Mitä olet kuullut siitä? Mitä ystäväsi ja luokkatoverisi tietävät siitä?
- 2 Kirjoita ajatuksiasi siitä ja mieti sitten, mihin ne perustuvat: tosiasioihin, epätarkkaan tietoon vai tekosyihin. Mitä hyväksyt, mitä et ja miksi?
- 3 Mitä tämän jälkeen itse ajattelet turvaseksistä?

Masturbointi on turvallisin tapa harjoittaa seksiä. Se ei turmele, aiheuta luonteen heikkoutta, niin kuin joskus on luultu tai sairauksia eikä tartuta sukupuolitauteja.

Monet ajattelevat, että sukupuolielämä alkaa vasta avioliiton solmimisen myötä ja seksi on silloin turvaseksiä yhden partnerin kanssa. Heidän näkemyksensä mukaan tällainen avioliitto on pitkäikäinen. Näin ajatellaan esim. uskonnollisista syistä.

Seksi on turvallista pysyvässä parisuhteessa. Se tarkoittaa sitä, että harjoitat seksiä vain kumppanisi kanssa ja samoin hän vain sinun kanssasi. Monet toivovat tällaisen suhteen säilymistä koko eliniän ajan, mutta aina se ei toteudu.

Turvallista seksiä on, kun kuljetat sormiasi hänen hiustensa lävitse, kun syleilet häntä tai hierot, suutelet, hyväilet ja hellit.

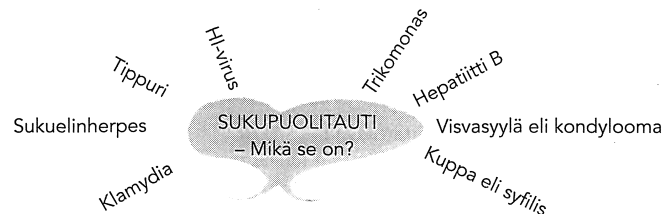
Ollessasi uskollinen yhdelle ei tarvita kondomia, jos tyttö käyttää ehkäisypillereitä.

Mikä on turvatonta seksiä? Sitä on yhdyntä ilman kondomia. Sitä on yhdyntä peräaukkoon ilman kondomia. Sitä on, jos suuseksissä saa toisen verta suuhunsa.

Monet eivät edes tiedä saaneensa tartuntaa, sillä aina ei tule selviä oireita. Jos ei ole varma tästä eikä kumppanistaan, on syytä käyttää kondomia.

Huom! Monet aikovat olla vain yhden kanssa, mutta todellisuudessa harvoin käy näin. Suhde kestää viikon, kuukauden, vuoden tai kauemminkin, sen jälkeen alkaa uusi suhde, ja sen myötä lisääntyy riski saada sukupuolitauti.

Sukupuolitaudit

Sukupuolitauti ei näy ihmisessä päällepäin. Jotkut sukupuolitaudit ovat lähes oireettomia, joten tartunnan saanut ei aina tiedä saaneensa tartuntaa. Jos epäilee sukupuolitautia, tulee kääntyä lääkärin tai terveydenhoitajan puoleen, yksin ei pidä jäädä murehtimaan tilaansa. Taudit ovat kiusallisia, ja hoitamattomina niiden seuraukset voivat olla vaikeita. Joidenkin hoito onnistuu lääkkeillä, joidenkin ei niilläkään, joidenkin hoito on maksuton potilaalle, joidenkin ei.

Tehtäviä

- 1 Miten sukupuolitaudeilta välttyy parhaiten?
- 2 Pitäisikö jokaisen parin ennen sukupuolisuhteen aloittamista käydä lääkärillä tarkastuttamassa, ettei ole sukupuolitaudin kantaja?

Visvasyyli eli kondylooma

Visvasyyli on yleisin sukupuoliteitse tarttuva tauti. Sen itämisäika on kahdesta viikosta kolmeen kuukauden, joskus jopa vuosi. Oireina ovat sukupuolielinten limakalvoille ilmestyvät valkoiset tai vaaleanpunaiset pilkut, jotka saattavat suurentua kukkakaalimaisiksi syyliksi. Niitä voi tulla myös peräaukon ympärille.

Kondylooman hoitoon ei ole lääketä, ja taudilla on taipumus uusiutua. Jotkut kondylooma-viruksen alatyypit ovat osallisena kohdunkaulan syövän synnyssä.

Trikomonas

Useimmiten trikomonasbakteeri tarttuu sukupuoliyhdynnässä, mutta sen voi saada myös yleisistä saunoista ja uimahalleista. Oireina ovat kirvely virtsateissa, haiseva valkovuoto, kutina, häpyhuulten punoitus ja turvotus. Trikomonas paranee muuttaman päivän antibioottilähdolla.

Sukuelinherpes

Herpes on viruksen aiheuttama sukupuolitauti, joka tulehduksen jälkeen asettuu hermojuuriin. Oireet alkavat 2-20 päivän kuluessa tartunnasta. Yleisoireet ovat kuume ja pahoinvointi. Niiden jälkeen sukupuolielimiin ilmestyy nesterakkuiloita, jotka märkivät ja sitten ruvettuvat. Haavat aristavat, kirvelevät ja aiheuttavat joskus koviakin kipuja. Joillakin oireet uusiutuvat kerran kuukaudessa, joillakin usean vuoden välein. Hoidolla ei saada aikaan pysyvää paranemista, mutta viruslääkkeillä voidaan vaikuttaa taudin kulkuun. Yli viidesosa suomalaisista on sairastunut herpekseen tieteen tai tietämättään.

Hepatiitti B

Hepatiitti on koko maailmassa merkittävä tartuntatauti, jonka itämisaika vaihtelee kahdesta viikosta kahteen kuukauteen. Hepatiittivirus tarttuu yhdynnässä tai saastuneen huumeruiskun välityksellä. Tartunta voi tulla myös tatuoinnin tai ihon rei'ittämisen yhteydessä, elleivät työvälineet ole puhtaat.

Kaikki tartunnan saaneet eivät saa oireita, joita ovat oksentelu, ihottuma ja ihon keltaisuus. Tauti paranee itsestään 2-4 viikossa, osa kuitenkin jää taudin kantajaksi ja tartunnan levittäjäksi varsinkin, jos taudin saa lapsena. Taudin kantajista osalle kehittyy vuosien mittaan jonkinasteinen maksakirroosi. Hepatiitti B:tä vastaan voi suojautua rokotuksella.

Kuppa eli syfilis

Tämänkin taudin saa sukupuoliyhdynnässä. Itämisaika on keskimäärin kolme viikkoa, joskus pitempikin. Taudilla on kolme vaihetta. Aluksi sukupuolielimiin ilmestyy kovia, kivuttomia haavoja ja imurauhaset suurenevat. Haavauma paranee itsestään. Toisessa vaiheessa 2-4 kuukauden kuluttua tulee päänsärkyä, kuumetta, kurkkukipua, ihottumaa ja hiusten lähtöä. Hoitamattomana vuosikymmenten kuluessa ilmenee vaurioita keskushermostossa, verenkierroelimissä, iholla ja limakalvoilla. Iholle nousee kyhmyjä. Ajoissa pistoksena annettava penisilliini tehoaa kuppaan.

Kuppa on ollut Suomessa hyvin harvinainen, mutta se on vähitellen alkanut lisääntyä. Tartunnat on usein saatu ulkomailta.

Tippuri

Tippuri on bakteerin aiheuttama. Miehellä oireet ilmaantuvat 2-5 päivän kuluttua tartunnasta, mutta miehistä 10-20 % ja naisista peräti 40 % voi jäädä oireettomiksi. Suuseksissä tippuri voi levitä nieluun angiinan tapaiseksi nielutulehdukseksi.

Oireet ovat kirvelly virtsatessa ja miehillä erite virtsaputkesta, naisilla valkovouto.

Tippuri hoidetaan antibiooteilla, ja lääkityksen jälkeen on tehtävä jälkitarkastus. Myös kumppani on hoidettava. Hoitamattomana tauti voi aiheuttaa lapsettomuuden sekä miehelle että naiselle. Viime vuosina tippuri on vähentynyt.

HI-virus

HI-viruksen alkuperästä on olemassa erilaisia teorioita. Erään käsityksen mukaan virus on lähtenyt leviämään 1950-luvulla muinaisen Belgian Kongon alueelta tartuttuaan simpanssista ihmiseen. Tähän tulokseen on tullut lääkiriryhmä, joka tutki 40 vuotta vanhoja verinäytteitä.

Klamydia

Klamydian aiheuttaa bakteeri, joka saa aikaan tulehduksia sukupuolielimissä. Oireet ovat kutina ja kirvelly virtsatessa sekä valkovouto. Oireet alkavat 1-3 viikon kuluttua tartunnasta, joskus myöhemminkin. Niin mies kuin nainenkin voi sairastaa klamydian tietämättään.

Klamydia tarttuu yhdynnässä, on se sitten suuseksiä, emätin- tai peräaukkoyhdyntää. Hoitona on antibioottikuuri, joka voi kestää kaksikin viikkoa.

Klamydia aiheuttaa naiselle kohdunsuun tulehduksen. Tulehdus voi levitä sieltä ylemmäs kohdun limakalvolle ja mu-natorviin ja kulkeutua peräsuoleen. Miehellä klamydia voi aiheuttaa lisäkestetulehduksen. Klamydian jälkitauteina esiintyy nivel- ja silmätulehduksia. Hoitamaton klamydia voi johtaa hedelmättömyyteen, ja hoidettunakin tauti lisää hedelmättömyysriskiä. Erittäin yleisenä se on yksi tärkeä lapsettomuuden syy.

Olen 16-vuotias poika. Mikä on HIV-testi ja miten se tehdään? Sattuuko se? Näkyykö se ulospäin, jos on saanut taudin? Keneltä sen voi saada?

Nimim. Tällaistako siis on nuoruus?

Mistä tietää olevansa HIV-positiivinen? Asia selviää laboratoriossa tehtävällä verikokeella, joka voidaan tehdä nimettömänä. Jos siitä löytyy HI-viruksen vasta-aineita, on saanut tartunnan. Vasta-aineet ilmaantuvat vereen 2-4 kuukauden kuluttua tartunnasta, jolloin vasta voi varmistua asiasta. Laboratoriotulokset ilmoitetaan vain tutkittavalle itselleen.

HI on pelottava virus siksi, että se aiheuttaa kuolemaan johtavan AIDSin, johon ei ole parantavaa lääkettä. Sairauden pahenemista voidaan kuitenkin hidastaa uusilla yhdistelmä lääkkeillä.

Virus tarttuu sukupuoliyhteydessä tai liikaisten huumeneulojen ja veren välityksellä. Oireet ovat kuumeilu, päänsärky, turvonnut imusolmukkeet, ihottuma ja nivelsärky. Tämän vaiheen jälkeen virus voi olla vuosia elimistössä aiheuttamatta mitään oireita. Kun elimistön puolustuskyky heikentyy, alkaa AIDS-vaihe. Silloin ilmestyy erilaisia tulehduksia ja kasvaimia, ja lopulta sairastunut menehtyy.

Suomessa tiedetään (v. 1996) noin 850 henkilön saaneen HIV-tartunnan, näistä on naisia 154. Suurin osa sairastuneista on tartuntahetkellä ollut alle 39-vuotiaita. Naisten tartunnoista yli 80 % on saatu heteroseksin yhteydessä. Viimeisten 15 vuoden aikana todetuista tartunnoista on 55 % saatu miesten välisessä seksissä ja 45 % miehen ja naisen välisessä seksissä.

Vuoden 2000 loppuun mennessä Suomessa todetuista 1228:sta HIV-tartunnan saaneesta 322 on sairastunut AIDSiin. Vuonna 2000 AIDSiin sairastuneista naisia oli 7, miehiä 9. Vuoden 2000 aikana sairastuneista kuoli 8. HIV-tartunnat ovat lisääntyneet viime aikoina kaikkein nopeimmin suomenalaisia huumausaineita käyttävien keskuudessa. Suomalaisten HIV-tartunnoista on ulkomailta saatu n. 40 %. HI-viruksen tietoinen levittäminen on Suomessa rangaistava teko.

Raskaus teini-iässä

Raskaus teini-iässä on harvoin toivottu. Suomessa synnyttää vuosittain noin 100 16-vuotiasta tai sitä nuorempaa. Jos huomaa olevansa raskaana, on syytä selvittää tilanne itselleen nopeasti.

Vaikka olo on sekava, pelokas tai hävettävä, on pohdittava kumppanin tai jonkun luotettavan aikuisen kanssa vaihtoehtoja:

- Synnytän lapsen ja pidän hänet itse.
- Synnytän ja annan adoptoitavaksi.
- Menen raskauden keskeytykseen.
- Jos synnytän ja pidän lapsen, mitä apua saa yhteiskunnalta, vanhemmilta, lapsen isältä?
- Kuinka synnytys ja lapsi vaikuttavat ihmissuhteisiin, koulunkäyntiin, ammatinvalintaan ja tulevaisuudensuunnitelmiin?
- Kuinka pystyn hoivaamaan ja kasvattamaan lapsen?
- Mikä on taloudellinen tilanteeni?

Elämässään joutuu tekemään valintoja, mikä varsinkin nuorella iällä on vaikeata. Päätösten seurauksia on vaikea arvioida. Jos lopetan koulun, suututan vanhempiani. Mistä saan toimeentuloni jne.

Tehtäviä

Hanna ja Pekka ovat koululaisia ja toistinsa rakastuneita. Vanhemmat hyväksyvät nuorten seurustelun, mutta toivovat kuitenkin lastensa käyvän koulunsa loppuun. Pekalle on kaavailtu diplomaatin uraa, ja Hannasta vanhemmat toivovat yrityksensä jatkaajaa. Nyt Hanna on 18-vuotias ja Pekka 16, koulunkäynti sujuu molemmilta hyvin, vanhemmat antavat molemmille vapautta ja taloudellista tukea toteuttaa haaveita kielikursseista ja lomamatkoista. Molemmat matkustavat myös erikseen omien vanhempiensa kanssa.

Viiimeisen kouluvuoden alkaessa Hanna on alkanut tuntee pahoinvointia aamuisin ja päästäkseen epäilyistä hän on ostanut raskaustestin. Se näyttää positiivista.

- 1 Kirjoita tarinalle jatko.
- 2 Mitä eri vaihtoehtoja asian ratkaisemiseksi on?
 - raskauden varmistaminen ja jos se on tosiasia:
 - abortti
 - lapsen synnyttäminen ja luovuttaminen adoptoitavaksi
 - naimisiin meno ja ryhtyminen vanhemmiksi koulunkäynnin lomassa.

Terveydenhoitohenkilöstön kanssa keskusteleminen selventää usein omia ajatuksia, ja siihen voi luottaa, että terveydenhoitoalan ammattilaiset ovat vaihtoehtojensa. Keskusteluapua saa myös terveyskeskuspsykologilta, sosiaalityöntekijältä ja perhe-neuvolasta. On myös hyvä puhua kumppanin kanssa, onhan kyse yhteisestä asiasta. Omille vanhemmille on tietysti hyvä kertoa asiasta.

Raskauden keskeytys

Raskauden keskeytyksen eli abortin saamiseen on oltava lääkärin lausunto. *Yhden lääkärin päätöksellä* raskauden keskeytys voidaan tehdä, jos raskaus on kestänyt alle 12 raskausviikkoa ja jos

- hakija on raskauden alkaessa alle 17 vuotta tai
- täyttänyt 40 vuotta tai
- synnyttänyt 4 lasta.

Kahden lääkärin päätös tarvitaan raskauden keskeyttämiseen, kun

- raskaus on kestänyt alle 12 raskausviikkoa ja lapsen synnyttäminen ja hoito olisivat hakijan elämänolojen ja muiden olosuhteiden vuoksi hänelle huomattava rasitus
- raskaus on seurausta väkisinmakaamisesta

- vanhempien sairaus rajoittaa heidän kykyään hoitaa lasta
- raskauden jatkuminen tai synnyttäminen sairauden tms. vuoksi aiheuttaisi hakijan hengelle tai terveydelle vaaran.

Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen päätöksellä raskauden voi keskeyttää, kun

- raskaus on kestänyt yli 12 ja alle 20 raskausviikkoa
- lääkärin päätös on ollut kielteinen (valitusasia)
- epäillään, että sikiöllä on sairaus tai ruumiinvika tai tämä on jo todettu
- luotettavalla tutkimuksella on todettu vaikea sikiön sairaus tai ruumiinvika.

Muusta syystä kuin sikiöllä todetun vaikean sairauden tai ruumiinvian perusteella raskautta ei voi Terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen päätöksellä keskeyttää enää 20 raskausviikon jälkeen.

Raskauden keskeytys tehdään sairaalassa polikliinisenä toimenpiteenä nukutuksessa. Se tarkoittaa sitä, että pian kohdun tyhjennyksen jälkeen voi lähteä kotiin. Raskauden keskeytykseen menevällä on hyvä olla joku tukena, samoin kotimatalla: kumppani, ystävätär, äiti.

Ensimmäisen helpotuksentunteen jälkeen voi joillekin tulla epäilyksiä siitä, tuliko tehtyä oikein. Siitä voi seurata masennus, psyykinen haavoittuvuus ja uuden raskauden pelko. Myös kumppanilla voi olla ongelmia. Siksi asia pitääkin selvittää itselleen perusteellisesti.

Tietoisku! Raskaus voi alkaa suojaamattomassa yhdynnässä tai jos ehkäisy pettää, kondomi rikkoutuu tai luisuu pois päältä tai ehkäisytabletti on unohtunut. jälkiehkäisy (katso ehkäisy) on silloin hyvä muistaa, mutta on toimittava, ennen kuin 72 tuntia on kulunut yhdynnästä. Pieni osa raskauksista alkaa ehkäisystä huolimatta, mutta jälkiehkäisy poistaa tämän mahdollisuuden.

Suosittelavaa luettavaa:
Anja Virkkunen, Minun pieni tyttöni

Keskenmeno

Keskenmenoja hoidetaan Suomessa vuosittain lähes yhtä paljon kuin raskauden keskeytyksiä eli noin 10 000. Kaikista raskauksista keskeytyy kuudennen ja kahdennentoista viikon välillä 5-15 % ja kolmannentoista ja neljännentoista raskausviikon aikana 1-2 %. Joskus se tapahtuu niin aikaisessa vaiheessa, että nainen ei edes huomaa sitä.

Keskenmenon voi aavistaa olevan tulossa alavatsakivuista ja vuodoista. Silloin on nopeasti mentävä sairaalaan, mutta joskus sinne ehdittäessä voi sikiö jo olla tullut ulos. Sairaalassa katsotaan, että kohtu on tyhjentynyt eikä tulehdusriskiä ole.

Keskenmenon yleisimmät syyt ovat seuraavat:

- Sikiön kromosomipoikkeavuus on syynä yli puolessa tapauksista.
- Naisen ikä: keskenmenon riski nuorilla alle 35-vuotiailla on 19 %, sitä vanhemmilla 47 %.
- Hormonihäiriöt.
- Virus- ja bakteeritulehdukset.
- Kohdun ja kohdunkaulan poikkeavuudet.

Toivotun raskauden keskenmeno on puolisoiden yhteinen suru, jonka nainen kokee myös ruumiissaan. Surulle pitää antaa tilaa, puhua kumppanin ja läheisten kanssa, soittaa palveluaan puhelimeen, hakea apua seurakunnan piiristä. Joissakin seurakunnissa järjestetään hiljaisia surumessuja keskenmenon, raskauden keskeytyksen, lapsettomuuden tai kätkytkuoleman kokeneille vanhemmille.

Ellei surua voi purkaa, se jää kytemään ja aiheuttaa yllätyksiä myöhemmin purkautuessaan esim. uuden raskauden yhteydessä. Puhutaan kroonisesta surusta, jos se jatkuu vuosikausia. Naamioitu suru ahdistaa ihmistä sisältäpäin, liioiteltu suru taas sulkee pois kaiken muun ihmisen elämästä.

Hedelmättömyys

Hedelmällisyysikäisiksi luetaan tilastoissa 15-49-vuotiaat naiset. Naisen hedelmällisyys huonontuu iän lisääntyessä. Miesten osalta hedelmällisyysikää ei ole määritelty.

Lapsettomuudella tarkoitetaan tilaa, jossa yksilöllä tai parilla ei ole omaa tai yhteisiä lapsia. Jos pari ei ole halunnut hankkia lapsia, puhutaan harkitusta tai vapaaehtoisesta lapsettomuudesta. Jos lapsen hankkiminen ei ole onnistunut yrityksistä huolimatta, puhutaan tahattomasta lapsettomuudesta. Tällaisia pariskuntia arvelaan olevan Suomessa noin 60 000.

Lapsettomuuden syyn tutkiminen voidaan aloittaa, jos raskaus ei ole alkanut 1-2 vuoden kuluttua yrittämisen jälkeen. Ensinnä selvitetään syyt ja sitten määritellään toimenpiteet. Syyt voivat olla esimerkiksi tupakointi, sairastettu sukupuolitauti, naisen ikä tai miehen siittiöiden heikkolaatuisuus tai puute.

Tutkimukset voivat olla laboratorio- ja ultraäänitutkimuksia, vatsaontelon ja kohdun tähyystys, kivesnäytteet ja sperma-analyysi. Hoitomuotoja ovat hormonihoidot, leikkaukset, hedelmöityshoidot ja hoitoavusteinen hedelmöityminen.

Hedelmöityshoitoja ovat keinosiemennys, jossa siittiötä ruiskutetaan kohtuonteloon tai koeputkihedelmöitys, jossa siittiön ja munasolun kohtaaminen järjestetään elimistön ulkopuolella laboratoriossa ja onnistunut alkio siirretään kohtuun. Hedelmöityshoitoja edeltää usein hormonihoidot.

Hoitoavusteinen hedelmöityminen tarkoittaa lääketieteellisen hoidon avulla käynnistynyttä alkion kehitystä. Näitä menetelmiä ovat koeputkihedelmöitys, mikrohedelmöitys, pakastealkion siirto ja munasolun luovutus.

Arvioiden mukaan keinosiemennyshoidossa on ollut vuonna 1996 noin 1400 paria, koeputkihedelmöityksessä noin 2000 paria ja leikkaushoidoissa noin 500 paria. Hormonihoidoissa olevien määrää ei pystytä arvioimaan.

Hoitojen jokin vaihe saattaa olla kivulias ja hoito kokonaisuutena henkisesti raskas. Tilannetta ei yhtään kevennä tuttavien ja sukulaisten utelu lapsen hankkimisesta. Kaikkia lapsettomia pariskuntia ei voida auttaa. Silloin pitää miettiä

muuta keinoja, kuten adoptointia, kasvattilapsen hankkimista ja sijaiskodin antamista väliaikaista huoltoa tarvitsevalle lapselle tai sitten vain hyväksyä oma lapsettomuus.

Tehtävä

Hoivaamisen ja hellyyden tarve on ihmisen perustarpeita. Miten tämän tarpeen voi toteuttaa, ellei ole omia lapsia?

Adoptio

Lapsen voivat adoptoida Suomessa 25 vuotta täyttäneet aviopuolisot tai yksinäinen henkilö, eivät avoliitossa elävät. Adoptiota haluavien tulee olla terveitä, ja heidän taloutensa tulee olla kunnossa. Lapsen ja vanhemman ikäero ei saa olla enempää kuin 40-45 vuotta. Adoptio- eli ottolasta haluavien on ensin otettava yhteyttä kunnan sosiaalilautakuntaan tai luvan saaneeseen ottolapsitoimistoon. Alaikäisen lapsen adoptoimista edeltävä ottolapsineuvonta on lakisääteistä ja asiakkaalle maksutonta.

Suomessa adoptoidaan vuodessa noin 150 lasta, joista ulkomailta noin 100 lasta. Suomessa syntyy vähän adoptoitaviksi luovutettuja lapsia, vuosittain 40-50.

Ympärileikkaus

Lasten ympärileikkaus eli sukupuolielinten eriasteinen leikkely kuuluu joissakin kulttuureissa aikuistumisrituaaleihin eikä sillä ole lääketieteellistä perustetta. Vanha heimotraditio on voimassa joissakin Afrikan ja Aasian maissa. Suomessa ei tehdä tyttöjen ympärileikkauksia, täällä se on rikos.

Pojille tehtävässä ympärileikkauksessa poistetaan siittimen esinahka. Juutalaisessa uskonossa poikavauvojen ympäri-

leikkaus vastaa luterilaisten kastetta; sen kautta poika otetaan seurakunnan jäseneksi, ja perhe ja suku juhlivat kuten me lastemme ristiäisiä. Poikien ympärileikkauksia tehdään Suomessa myös, jos siihen on olemassa lääketieteellinen peruste, ts. kun esinahka on ahdas, ja sen alle tulee tulehduksia. Leikkaus tehdään hygieenisissä tiloissa sairaalassa. Sama toimenpide uskonnollisten rituaalien osana voi tapahtua muualla kuin sairaalassa.

Naisen tai tyttöjen ympärileikkaus on englanninkielisenä ilmauksena "female circumcision" tai "female genital mutilation", jotka suomennettuina tarkoittavat "naisen sukupuolielinten silpomista". Lääketieteellisesti tyttöjen ympärileikkaukset jaetaan neljään asteeseen, joista lievimmässä klitoriksesta pistetään neulalla pari veripisaraa ja raskaimmassa poistetaan sekä klitoris että isot ja pienet häpyhuulet. Vanhimmat maininnat tästä faraoonisesta ympärileikkauksesta ovat muinaisesta Egyptistä. Sillä vahvistettiin jumalille uhrattavien neitsyiden koskemattomuus. Ympärileikkauksella pyritään tukahduttamaan naisen seksuaalisia haluja. Vielä tämän vuosisadan alussa on Suomessakin tehty ympärileikkauksia naisille poistamalla klitoris masturbaation ja "heikkohermoisuuden" ehkäisemiseksi.

Yleensä ympärileikkaus tehdään lapsen ollessa 4-14-vuotias. Tyttöjä on valmisteltu tähän jo pienestä lähtien. Ympärileikkaus merkitsee yhteisön hyväksymistä ja aviokelpoisuutta, ja on siksi helpompi kestää. Tapahtumaan liittyy palkitsemista: vaatteita, koruja ja erikoisruokia. Ympärileikkaus on kivulias ja vaatii ainakin kahden viikon toipumisajan. Joskus siitä voi seurata tulehduksia ja pahimmassa tapauksessa kuolema.

Mun kaverit teettää lävistyksiä ja tatuointeja vaikka mihin. Yks kundi on teettänyt tatuoinnin pippeliinsä (ei oo kyllä mulle näyttäny) ja yks tyttö sanoi hankkineensa renkaan klitorikseen. Voiko tätä olla totta! Onko tätä terveellistä? Eikö rengastuksista ole haittaa voikkatunnililla?

Nimim. Kauhistunut

Tehtävä

Keskustelkaa aiheesta opettajan tai asiantuntijan johdolla.

Lisää aiheesta: Mulki Mölsä, Tyttöjen ympärileikkauksen hoito ja ehkäisy Suomessa 36/1994 Stakes, sarja Aiheita.

Meillä oli kesällä kesävieraita. Niillä oli mun ikäisiä tyttöjä. Meillä oli keskenämme hurjan hauskaa kokeillessamme kaikenlaista. Harjoiteltiin pussaamista ja muutakin. Nyt koulussa opettaja kertoi terveystiedossa erilaisesta sukupuolisesta käyttäytymisestä. Olenko minä nyt lesbo? Mistä tietää, onko lesbo vai ei?

Nimim. Minäkö?

Monenlaista seksuaalisuutta

Heteroseksuaalinen pari tarkoittaa naisen ja miehen muodostamaa paria. Tätä "normaalista" seksuaalisuuden muotoa edustaa suurin osa ihmisistä. Noin 5 % ihmisistä on homoseksuaaleja eli he eivät rakastetun samasta sukupuolesta. Homoseksuaalisia naisia sanotaan *lesboiksi*. *Biseksuaali* ihminen tuntee vetoa sekä oman että vastakkaisen sukupuolen edustajaan. *Selibaatissa* eläjä tarkoittaa ihmistä, jolla ei ole lainkaan seksuaalista kanssakäymistä. *Transseksuaali* tuntee olevansa väärän sukupuolen ruumiissa, ja monet ovat raskaiden hormoni- ja leikkaushoitojen avulla saavuttaneet tasapainon sisäisen ja ulkoisen sukupuoli-identiteettinsä kanssa.

Seksuaalisuudeltaan poikkeavat henkilöt saavat seksuaalisen mielihyvän muulla tavoin kuin sukupuoliyhdyntänsä tai masturboiden. Puhutaan myös perversioista tai seksuaalisista kohdehäiriöistä. *Perversiot* ovat mielen tuotteita, joiden tehtävä on muodostaa todellisuus yksilölle hallittavaksi. Tällaisia ovat esimerkiksi

- fetisismi eli rajattuun kohteeseen, esim. johonkin vaatekappaleeseen tai ruumiinosaan kohdistuva seksuaalisuus
- transvestismi eli tarve pukeutua vastakkaisen sukupuolen vaatteisiin
- voyerismi eli seksuaalinen tirkistely
- ekshibitionismi eli itsensä paljastaminen
- alistus- ja valtasuhteeseen perustuva sadismi ja masokismi
- lapsiin kohdistuva pedofilia
- eläimiin kohdistuva zoofilia.

Tehtäviä

- 1 Millaisia kuvauksia löydät kirjallisuudesta seksuaalisista poikkeavuuksista? Millaisena kohtaat sen taideteoksissa?
- 2 Mitä aihealuetta kuuluisaksi tullut suomalainen taiteilija Tom of Finland on käyttänyt tuotannossaan?
- 3 Ottakaa selkoa siitä, millaista samaa sukupuolta olevien rakkauselämä on. Tietoa löytyy Lääkintöhallituksen julkaisusta "Homo- ja biseksuaalisuudesta".

Tietoisku! Vuonna 1974 on Suomeen perustettu Seta (Seksuaalinen tasa-arvo-yhdistys) edistämään seksuaalisten vähemmistöjen tasa-arvoa. Sieltä saa asiallista tietoa mm. seksuaalisista poikkeavuuksista.

Huom! Seksiaddikti, seksiriippuvuus. Seksi on tällaiselle henkilölle kuin huumeoppiikki huumeista riippuvaiselle, se on koko ajan mielessä.

Arvojen selkeyttäminen

Eräs tapa arvojen selkeyttämiseen on pohtia yhdessä asioita ja yrittää löytää niihin hyviä ratkaisuja. Tässä on muutamia sanoja. Miettikää ensin niiden sisältö ja selvittäkää sitten oma kantanne niihin.

Yksiavioisuus _____

Moniavioisuus _____

Esiaviolliset suhteet _____

Petting _____

Masturbointi _____

Neitsyys _____

Suuseksi _____

Tuplaehkäisy _____

Jos tulen raskaaksi, minä... _____

Homot _____

Lesbot _____

Selibaatti _____

Jälkiehkäisy _____

Rakastelu on... _____

☛ Kuka on se oikea?
Millainen on tämän päivän perhe?
Miten onnistun joskus luomaan
tasapainoisen perhe-elämän?

Per- he

Elämän kulku

Lapsia syntyy Suomessa vuosittain noin 60 000, vuonna 2 000 vain 56 908 lasta. Näistä poikia on noin 1 000 enemmän kuin tyttöjä. Vastasyntyneen elinajan odote oli vuonna 2 000 poikalapsella 73,8 vuotta ja tyttölapsella 81 vuotta.

Lapsi viettää vanhempiansa tai vanhempansa kanssa noin 20 vuotta ja lähtee sitten opiskelemaan, varusmiespalvelukseen tai ansiotyöhön ja perustaa oman kodin tai perheen. Pojat asuvat kotona pitempään kuin tytöt.

Ihminen on lisääntymiskykyä 17-18-vuotiaana, vaikka biologisesti se on mahdollista aikaisemminkin. Joidenkin lähteiden mukaan vasta 25-vuotiaan ruumis on täysin kehittynyt synnyttämään terveen lapsen. Nykyään puolet ensisynnyttäjäistä on Suomessa täyttänyt 27 vuotta. Viime vuosina ensisynnyttäjien ikä oli 27,6 vuotta ja kaikkien synnyttäjien keski-ikä 29,7 vuotta. Yhdellä äidillä on keskimäärin 2 lasta.

Väestöpoistuma eli kuolleiden määrä on nykyisin Suomessa noin 50 000 henkilöä vuodessa.

Suomalainen perhe

Vuonna 1996 Perheneuvosto antoi suomalaisen perheen määritelmän:

Perhe on yhdessä asuvien ihmisten ryhmä, jonka tavallisesti muodostavat kaksi keskenään avio- tai avioliitossa olevaa ihmistä ja heidän lapsensa tai yksinhuoltaja lapsineen tai lapseton pariskunta.

Vuonna 1999 perheen koko oli keskimäärin 2,9 eli 3 henkilöä ja perheitä oli 1 397 660. Perheiden osuus koko väestöstä oli 80 %, ja tällöin ei yksin asuvia tai samaa sukupuolta olevia pariskuntia ole laskettu perheeksi. Lapsiperheitä kaikista perheistä oli 45 %. Lapsiperheiksi lasketaan sellainen perhe, jossa asuu ainakin yksi alle 18-vuotias lapsi vanhempiensa kanssa.

Vuonna 1999 avopariperheitä oli kaikista lapsiperheistä 7 %. Yksinhuoltajaperheiden osuus lapsiperheistä oli 14 %. Enemmistö yksinhuoltajista on naisia.

Perheen määrittäminen selkeästi ja lyhyesti on nykyisellään vaikeaa. Tutkija Veera Reuna on vuonna 1997 kysynyt ihmisiltä, mikä heidän mielestään on perhe:

- Ydinperhe on kotona asuvat lapset ja vanhemmat.

Olin katsomassa naapurin vastasyntyntä vauvaa. Se oli ihana. Haluaisin samanlaisen sitten joskus. Sattuuko synnytyks? Minusta tuntuu, että se on kauheaa. Minulla on se käsitys, että naiset huutaa kauheasti kun ne synnyttää.

Nimim. Kerro mulle

- Ydinperheen jatkeeseen kuuluvat kotoa pois muuttaneet lapset, sisarukset ja isovanhemmat sekä lemmikkieläimet.
- Väljästi perheeseen lasketaan mukaan ne, joilla on sukulaisuussuhde tavalla tai toisella avioliiton kautta eli tähän kuuluvat silloin tädit, sedät ja enot.

Tehtäviä

- 1 Pohtikaa, mikä on perheen merkitys yksilölle, yhteiskunnalle tai kasvavalle lapselle.
- 2 Miksi lemmikkieläin lasketaan perheenjäseneksi? Keksi perustelut.

Avioliitto eri kulttuurissa kasvaneen kanssa

Suomalaiset nuoret matkustelevat paljon; jo koululaisena voi päästä vaihto-oppilaaksi ja opiskelijana vaihto-opiskelijaksi. Mahdollisuuksia kohdata ihmisiä oman maan rajojen ulkopuolella on lukuisia. Ihastutaan, rakastutaan, joskus tulee ero, mutta yhä useampi suomalainen löytää itselleen puolison ulkomailta.

Parisuhde ja avioliitto on myös sitoutumista, ja se asettaa erilaisia velvollisuuksia puolin ja toisin. Kannattaa pohtia, mitä merkitsee sitoutuminen ihmiseen, jonka tavat ja kulttuuri poikkeavat omista, jonka uskonto on toinen ja suvun ja perheen sisäiset suhteet sekä lastenkasvatusperiaatteet ovat toiset kuin Suomessa. Rakastunut ei tule ajatelleeksi näitä oman rakkautensa täyttämänä, ei ole valmistunut kohtaamaan vastoinkäymisiä suhteessaan eikä usko niitä koskaan tulevaan. Rakkauten turvin on helppo uskoa selviytyvänsä mistä vain.

Tehtäviä

- 1 Miettikää yhdessä ja erikseen tällaiseen liittoon kuuluvia asioita, miten se onnistuu ja miten se voi epäonnistua.
- 2 Etsikää sanoma- ja aikakauslehdistä kertomuksia tällaisista suhteista ja ihmisten elämästä erilaisissa olosuhteissa.
- 3 Katsokaa mahdollisuuksien mukaan elokuvat Arvaa kuka tulee päivälliselle sekä Salaisuuksia ja valheita. Keskustelkaa elokuvien pohjalta eri rotujen välisestä rakkaudesta.
 - Kuka elokuvassa Arvaa kuka tulee päivälliselle? hyväksyi asian ensimmäisenä ja kuka vastusti sitä kiihkeimmin? Miten asialle löytyi ratkaisu?
 - Miten elokuvassa Salaisuuksia ja valheita otettiin vastaan äidin nuoruuden salaisuus?

Onnellisen suhteen eväät

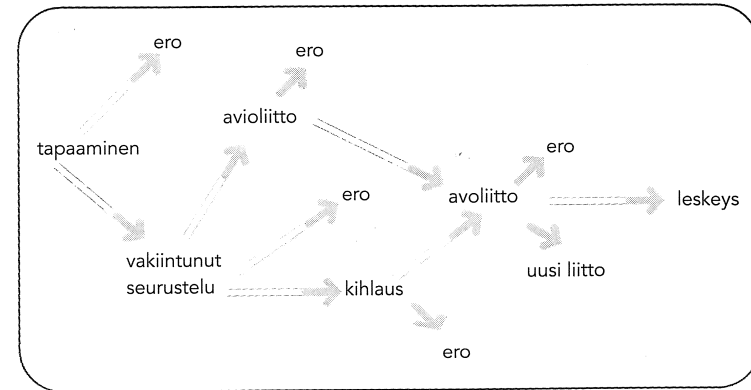
Avio/avoliiton tyytyväisyydelle ja onnelle on hyväksi, että siinä on tilaa muuttua ja kehittyä. Molemmilla on selkeä minäkuva, ja he pystyvät toimimaan itsenäisinä yhdessä. Tasavertainen kumppanuus, toisen kunnioitus ja hyväksyminen sellaisena kuin hän on sekä keskinäinen luottamus takaavat suhteen onnellisuutta. Suhdetta on myös hoidettava, varattava aikaa yhdessäoloon ja keskusteluun.

Tehtäviä

- 1 Etsi aikakauslehdistä, kirjallisuudesta, elokuvista ja tv-sarjoista kertomuksia ja kuvauksia onnellisista perheistä. Minkälaiselta onnellisen perheen elämä vaikuttaa niiden perusteella?
- 2 Onko onnellisella perheellä ristiriitoja tai ongelmia? Miten niitä ratkotaan, jos on?
- 3 Kirjoita aiheista Tätä minä odotan avioliitolta tai Tätä minä odotan elämältä.

Tietoisu! Ennen avioliittoa tunne valmiudesta sitoutua parisuhteeseen on tärkeä. Tästä käytetään myös sanaa parisuhdekykyisyys.

Parisuhteen polkuja

Kumppani on samaa sukupuolta

Tehtävä

Muodostakaa luokassa ryhmiä, miettikää asioita seuraavia apukysymyksiä käyttäen ja lopuksi keskustelkaa yhteisesti asiasta.

- Kootkaa paperille kaikki ilmaisut, joita tiedätte käytettävän pareista, missä kumppanit ovat samaa sukupuolta. Kuinka moni ilmaisusta on positiivinen, kuinka moni negatiivinen?
- Jos sinulla olisi samaa sukupuolta oleva rakastettu, kuinka luulet vanhempiesi suhtautuvan häneen, kun tuot hänet kotiisi?
- Voisitko puhua suhteestasi luokkatovereittesi kanssa tai mennä kumppanisi kanssa yhdessä elokuviin, teatteriin tai konserttiin?

- Voitko kertoa asian lääkärille?
- Mistä saat tietoa turvaseksistä?
- Voiko Suomessa samaa sukupuolta oleva pari mennä keskenään naimisiin?
- Voiko jossakin maassa samaa sukupuolta oleva pari ylipäänsä solmia avioliiton?

Sateenkaariperheet –
Regnbågsfamiljer ry
on keväällä 1997
perustettu Suomen
lesbo-, bi-, trans- ja
homoperheiden
yhdistys

Tietoisku! Vuodesta 1980
alkaen homoseksuaalisuutta
ei ole enää pidetty
sairautena.

Lisätietoa: Jukka Lehtonen
& Jussi Nissinen & Maria
Socada (toim.), Hetero-
olettamuksesta moninai-
suuteen

Lapsi perheessä

Ihmislapsi on sukupuoliolento jo syntyessään. Sukupuolisuus kehittyy siinä, kuinka lasta käsitellään: hoidetaan, hellitään, kylvetetään, taputetaan, silitetään ja kuinka hänelle puhutaan. Varhaisen kiintymyssuhteen laatu vaikuttaa tutkijoiden mukaan lapsen myöhempiin tiedollisiin taitoihin kuten ongelmanratkaisuun ja paineiden sietämiseen.

Tunteiden säätelyn kannalta vauvan ja hänen ensisijaisen hoitajansa välinen vuorovaikutus näyttäisi olevan kaikkein merkittävintä. Pysyvät rutiinit ja herkkä lapsen tarpeisiin

reagoiminen sekä positiivisten tunteiden vahvistaminen auttavat paitsi neurologisten järjestelmien myös turvallisen kiintymyssuhteen kehittymistä.

Lapsen asema perheessä vanhimpänä, keskimmäisenä, nuorimpana tai adoptiolapsena, sijoituskotilapsena tai uusperheen lapsena voi olla merkittävä. Myös syntymäjärjestys voi vaikuttaa lapsen käyttäytymiseen sekä siihen, miten vanhemmat suhtautuvat lapseen.

Kirjassa Lahjakas nainen Outi Raehalme esittää kolme tapaa elää vanhemmuus nykypäivänä:

- Elämä sinkkuna eli yksin, ts. vanhemmuuden hylkääminen.
- Traditionaalinen perhemalli, missä työnjako on sidottu sukupuoleen.
- Symmetrinen vanhemmuuden malli, missä puoliset luovat yhdessä joustavaa mallia. Lapsista pidetään huolta, mutta kuitenkin ei uhrata vanhempien omaa elämää ja identiteettiä. Eletään joustavasti, tehdään kompromisseja tarvittaessa.

Kahden uran perheessä molemmat vanhemmat käyvät työssä ja ovat sitoutuneet siihen. He ovat usein väsyneitä, koska tekevät ansiotyön lisäksi kotityöt. He pyrkivät järjestämään lapsilleen parhaan mahdollisen hoidon. Yllättävä työasia tai lapsen sairastuminen aiheuttaa hetkellisen kaaoksen.

Äiti ja isä on varoittanut minua poikakavereista, vaikka olen jo rippikoulun käynyt. Sanovat, että ehdit sitten kun olet naimisissa. Pitää odottaa sitä oikeaa, ettei saa huonon naisen mainetta. Aina pitää vaan odottaa, milloin se oikein loppuu? Minusta tuntuu, että he asettavat minulle paljon tiukemmat rajat kuin ystäväni vanhemmat ovat asettaneet lapsilleen. Istun joskus itsekseni omissa huoneessani itkien, kun en saa mennä muiden kanssa edes tanssilavalle. Tuntuu kuin vanhempani eivät luottaisi minuun. Mitä tekisin?

Nimim. Onneton

Tehtäviä

- 1 Tehkää luokassa oma tutkimus. Muodostakaa ryhmiä, joihin tulee perheittensä vanhimmat lapset, toiseksi vanhimmat, kolmanneksi vanhimmat ja nuorimmat lapset. Ryhmien tehtävänä on koota kokemuksia siitä, mitä heidän syntymäjärjestyksensä on merkinnyt heille. Käyttäkää tähän 20 minuuttia ja keskustelkaa sitten ryhmien vastauksista.
 - Olisiko helpompi/mukavampi olla järjestyksessä joku muu kuin on ollut?
 - Kuinka lapsen syntymäjärjestys perheessä on vaikuttanut isovanhempien suhtautumiseen lapsenlapsen?
 - Millaista on olla ainoa lapsi?
- 2 Mitkä ovat mielestäsi vanhempien velvollisuudet lastensa suhteen ja mitkä lapsen velvollisuudet vanhempiensa suhteen?
- 3 Pohtikaa kahden ansiotyössä käyvän ihmisen elämää, jos perheessä on kaksi lasta. Kuinka kaikki saadaan sujumaan? Mitkä ovat kahden työssäkäyvän vanhemman perheessä hyvät ja heikot puolet?
- 4 Kirjoittakaa, millaisen perheen itse haluaisitte.

Arvojen puntarointia

Tehtäviä

- 1 Miettikää seuraavia asioita ja keskustelkaa niistä.

Avio-/avomiehen pitää olla rakastaja.

Avio-/avomiehen tulee olla isä.

Avio-/avomiehen pitää olla se, joka tienaa perheen elannon.

Avio-/avovaimon tulee olla rakastajatar.

Avio-/avovaimon tulee olla äiti.

Avio-/avovaimon tulee olla kodin hengetär.

Avio-/avomiehellä pitää olla rakastajattaria.

Avio-/avomiehen tulee olla kuin James Bond.

Avio-/avomiehen tulee olla malli lapsilleen.

Avio-/avoliitossa olevalla ei voi olla homoseksuaalisia suhteita.

Vain heteroseksuaalit voivat kasvattaa lapsia.

Lesbojen ja homojen avioliitot pitäisi sallia.

Näihin ei ole oikeita tai väärä vastauksia, mutta keskustelu auttaa ymmärtämään ja näkemään asioiden eri puolia.

- 2 Merkitse seuraavan sivun taulukkoon arvostukseksi ja uskomukseksi.

- 1 Perheeni on vaikuttanut minuun enemmän kuin mikään muu.
- 2 Perheen äiti saa olla ansiotyössä, jos hän haluaa.
- 3 Äidin pitää itse hoitaa lapsensa.
- 4 Isän tulee auttaa kotitöissä.
- 5 Lapset ovat perheelle kaikki kaikessa.
- 6 Minun velvollisuuteni on tehdä vanhempani onnellisiksi.
- 7 Olen ylpeä vanhemmistani.
- 8 On tärkeää, että vanhempani ovat ylpeitä minusta.
- 9 Lapsettomat pariskunnat ovat onnellisempia kuin ne, joilla on lapsia.
- 10 Se, että ystäväni pitävät minusta, on minulle tärkeämpää kuin se, että vanhempani pitävät minusta.

	Samaa mieltä	Jonkin verran samaa mieltä	En ole varma	Jonkin verran eri mieltä	Eri mieltä
1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					
8					
9					
10					

Miettikää ohjaajan kanssa, miksi tunnette juuri näin. Näihin kysymyksiin ei ole oikeaa tai väärää vastausta, mutta ne auttavat ymmärtämään paremmin erilaisista perheistä tulevia ihmisiä.

Elämäntavoitteet

Mieti, mitä olet tehnyt päivän mittaan. Teitkö sitä, mitä olet halunnutkin vai sotkiko jokin seikka suunnitelmiasi? Mikä jäi vähemmälle ja mitä olisit päivässäsi halunnut muuttaa? Mikä meni hyvin, mikä vähemmän hyvin? Mistä muodostuu ihmisen elämän sisältö ja kuinka paljon siihen voi itse vaikuttaa...

Tehtäviä

- 1 Tee omat tavoitteesi elämällesi. Mieti, mikä vaikuttaa valintoihisi.
- 2 Mikä on välttämätöntä ihmisen elämässä?
- 3 Mikä on tärkeää elämässä
Päivässä • Viikossa • Kuukaudessa • Vuodessa
- 4 Mitä ottaisit mukaan autiolle saarelle? Luettele kolme asiaa. Ja kolme ihmistä.
- 5 Keskustele ryhmän kanssa valinnoistasi.
- 6 Laadi oma tulevaisuudensuunnitelmasi.

Muutoksia

Erilaiset tapahtumat leimaavat ajan kulkua, ja niiden muistelemineen auttaa huomaamaan eri sukupolvien aikana tapahtuneen muutoksen tai muuttumattomuuden.

Tehtäviä

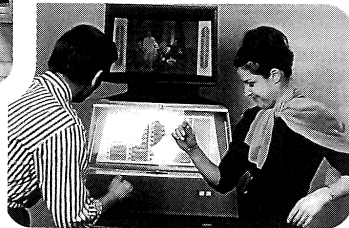
- 1 Keksi vanhempien tai isovanhempien kanssa tällaisia asioita. Se mikä lapselle ja nuorelle on ilman muuta selvää, on ollut usein vanhempien elämässä "iso juttu". Merkitse sarakkeeseen, minä vuonna tapahtumat koettiin.

Meille ostettiin auto
Opin käyttämään tietokonetta
Kotiin ostettiin televisio

minä	äiti ja isä	isoäiti ja isoisa

Olin ensimmäistä kertaa elokuvissa
 Olin ensimmäisen kerran lentokoneessa
 Matkustin junalla ensimmäisen kerran
 Lopetin koulunkäynnin
 Muutin pois kotoa
 Menin ansiotyöhön
 Aloin seurustella
 Sain ajokortin
 Sain oman kännykän

Minä	Äiti ja isä	Isoäiti ja isoisa

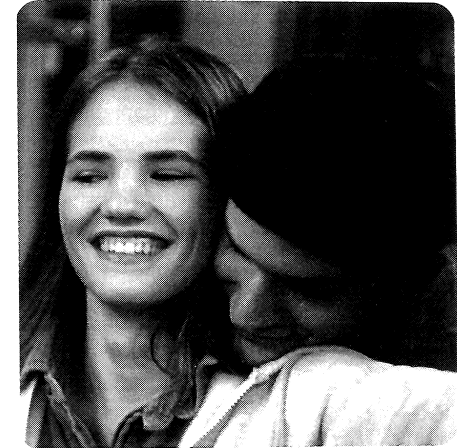
2 Mitä sellaista on omana elinaikanasi tapahtunut, jota vanhempasi tai isovanhempasi eivät osanneet kuvitellakaan?

Elämän rakennuspalikat

Ihmisen elämän sisältöjä on kuvailtu näin:

- Rakkaussuhteet
- Avioliitto ja perhe
- Harrastukset
- Muut roolit
- Työ
- Suhde muihin ihmisiin ja ryhmiin
- Yksinolo
- Yksinäisyys

Nämä asiat ihmiset tavallisesti kohtaavat elämänsä varrella, niiden laajuus ja tärkeys vaihtelevat. Joku tarvitsee enemmän sosiaalisia suhteita kuin toinen. Joku tarvitsee tasapainoiseen elämäntylöön enemmän yksinäisyyttä ja yksinoloa kuin toinen. Voimakkaat muutokset elämäntylössä ja niiden jälkiselvittely vievät noin kaksi vuotta. Se on yksilölle useinkin oman elämänsä väliäilinpäätöksen aikaa.

Testaa tietosi nyt

Tarkastele kirjan alussa olevaa Testaa tietosi -osaa. Mieti nyt, vastai-sitko samalla tavalla siihen kuin aloittaessasi tätä kirjaa. Mitä olet oppinut?

Koeta ensin itsekseksi miettiä vastauksia ja katso vasta sitten alla olevat vastaukset. Jotkut kysymyksistä ovat sellaisia, että niihin ei ole "oikeita" vastauksia. Ne on jokaisen itse ratkaistava omalta kohdaltaan.

- Seurusteluun ei välttämättä kuulu sukupuolinen kanssakäyminen.
- Luottamuksen katsotaan kuuluvan hyvään sukupuolisuhteeseen.
- Yli 50-vuotiaat kaipaavat sukupuolista kanssakäymistä siinä missä nuoremmatkin.
- Siittiösolu on yksi ruumiin pienimmistä soluista eikä suinkaan musta. Se on väritön, mutta kirjojen kuvituksessa se on usein piirretty mustaksi.
- Munasolu on ruumiin suurimpia soluja ja itse asiassa väritön. Munasoluja kypsyy kuukaudessa tavallisimmin yksi.
- Vasen kives roikkuu yleensä alempana kuin oikeanpuoleinen kives.
- Naisen rinnat voivat olla erikokoiset, eikä niiden tarvitse olla isot. Rinnat on tarkoitettu vastasyntyneen ruokintaan. Niissä olevat maitorauhaset turpoavat synnytyksen jälkeen, jolloin pienetkin rinnat suurenevät.
- Kuukautisveren määrä on 30-50 ml. Vuoto tuntuu suuremmalta, sillä samalla poistuu kohdun limakalvon osia ja eritteitä sekä kudosnestettä.
- Kuukautiset eivät rajoita naisen tekemisiä. Uintia on syytä välttää runsaimman vuodon aikana. Kuukautiset voivat loppua laihdutuskuurin aikana. Normaalisti kuukautiset loppuvat vaihdevuosien tultua.
- Miehen siittiötuotanto ei lopu miehen elinaikana.
- Itsehävily – masturbointi, onania – ei ole vahingollista. Sen katsotaan olevan hyvä keino tutustua omaan ruumiiseensa.

- Sitä tekevät kaikki paitsi ankarimman selibaatin valinneet.
- Oletko varma, että kaverisi tietävät seksistä enemmän kuin sinä itse – tai ovat kokeneempia?
 - Pojat ovat seksuaalisesti aktiivisempia kuin tytöt, on yleinen luulo. Tälle väitteelle ei ole selvää näyttöä. Joidenkin lähteen mukaan halu seksuaaliseen kanssakäymiseen on miehellä suurimmillaan 20-vuotiaana, naisella 40-vuotiaana.
 - Ehkäisytabletit eivät suojaa sukupuolitaudeilta. Tuplaehkäisy suojaa sekä raskaudelta että sukupuolitaudeilta. Esim. poika käyttää kondomia ja tyttö e-pillereitä.
 - Orgasmi ei ole sukupuoleen sidottu kokemus.
 - Sukupuolisuhde on syytä aloittaa vasta sitten, kun tuntee olevansa siihen valmis.
 - Homoseksuaalisuus ei ole tauti. Vuodesta 1980 alkaen homoseksuaalisuutta ei enää ole pidetty sairautena.
 - Ihmisen sukupuolinen suuntautuminen ei näy ulospäin. Ihmiset eivät ole aina selvästi homoja tai heteroita, jotkut voivat olla myös biseksuaaleja.
 - Jälkiehkäisyä voi verrata ensiapuun hätätapauksissa. Jälkiehkäisyä pitää aloittaa niin pian kuin mahdollista suojaamattoman yhdynnän jälkeen, mutta viimeistään 72 tunnin kuluttua tapahtumasta. Pillereiden ostamiseen tarvitaan resepti, joten se edellyttää terveyskeskuksessa käyntiä joko lääkärillä tai terveydenhoitajalla. Ensin otetaan kaksi pilleriä ja 12 tunnin kuluttua toiset kaksi pilleriä. Kolmen viikon kuluttua pitää mennä jälkitarkastukseen.
 - Sukupuoliasioista voi puhua terveydenhoitajan vastaanotolla. Hän ja lääkäri ovat vaitiolovelvollisia.
 - Jo ensimmäisessä sukupuoliyhdynnässä voi tulla raskaaksi, ellei käytä ehkäisyä.
 - Alkoholit, tupakanpolto ja raskaus eivät sovi yhteen.
 - Seksuaalisen väkivallan kohteeksi joutuminen, katso sivu 70.

Hyvä tietää

Väestöliitto on keskusjärjestö, joka on perustettu vuonna 1941. Sen erityisosaamista ovat perhe- ja väestöasiat. Väestöliitto antaa mm. Perhe-, perinnöllisyys-, lapsettomuus- ja seksuaaliterveysneuvontaa. Alle 18-vuotiaille tarjoaa palveluja **Avoimet ovet**. Sieltä saa tietoa kehitys-, seurustelu-, seksi- ja ehkäisykysymyksissä. Puhelinnumero on ma-to klo 13-15 09-644 066.

open.house@vaestoliitto.fi

On hyvä tietää myös **Mannerheimin Lastensuojeluliiton** nuoria palveleva maksuton puhelin: 9800-20400.

Seta ry eli seksuaalinen tasavertaisuus on perustettu vuonna 1974. Se on valtakunnallinen kansalaisoikeusjärjestö. Käytännössä Seta toimii mm. lesbojen, homojen, biseksuaalien, transvestiittien ja transseksuaalien ihmisoi-
keusjärjestönä.

Sexpo ry on perustettu vuonna 1969 edistämään suomalaisten seksuaalista hyvinvointia. Se toimii asiantuntija-järjestönä seksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä tuottamalla terapia-, konsultaatio- ja koulutuspalveluita sekä ylläpitämällä kirjastoa ja tuottamalla julkaisuja.

Tukinainen on perustettu vuonna 1993. Se on Raiskauskriisikeskus, jonka toimipiste on Helsingissä. Tukinainen on valtakunnallinen naisiin kohdistuvan väkivallan kriisikeskus. Kaikki työntekijät ovat naisia, joilla on tehtäviensä edellyttämä koulutus. Sen maksuttomia tukimuotoja ovat:

- Valtakunnallinen kriisipuhelin 0800-97 899
- Valtakunnallinen juristipäivystys 0800-97 895

Materiaalia koulun sukupuoliopetukseen

Videoita

Sydämen asia Väestöliitto

Ekakerta Nota Bene Productions

Painotuotteita

Väestöliiton vihkosia:

Raskauden ehkäisy

Sukupuolitaudit

Pojasta mieheksi - tytöstä naiseksi

Eka ehkäisy

Sinulle, joka olet menossa gynekologille

Murrosikä ja siemensyöksyt

Jälkiehkäisy

Kuukautiset

Muita

Ehkäisyvälinesalkku, näytteitä - vuokrattava Väestöliitto

Tulostettava kalvomateriaali www.libresse.fi/opetusmateriaali

Lapsentekopeli Mannerheimin Lastensuojeluliitto

Kirjallisuutta

- Aalberg, V. & Siimes, M.* 1999. Lapsesta aikuiseksi. Nemo.
- Aigner, G. & Centerwall, E.* 1994. Barnens kärleksliv. Stockholm: Liber Utbildning.
- Airaksinen, T.* 1997. Todellisuuden kosketus. Keuruu: Otava.
- Hirsjärvi, S.* (toim.) 1982. Kasvatustieteen käsitteistö. Helsinki: Otava.
- Homo- ja biseksuaalisuudesta. 1985. Lääkintöhallituksen julkaisusarja, Terveyskasvatus. Sarja Tilastot ja selvitykset 8/1985.
- Joy, H. & David, C.* 1994. Insesti. Nuoret seksuaalisen hyväksikäytön uhreina. Helsinki: Painatuskeskus.
- Jussila, R. & Länsimäki, M.* 1994. Se siitä. Suomen kielen seksisanakirja. 1994. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Kettunen, L.* 1997. Tutkin ja pohdin. Perhekasvatusta ala-asteelle. Jyväskylä: Terveys ry.
- Kontula, O.* 1997. Yläasteen sukupuolikasvatus lukuvuonna 1995-1996. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Kontula, O. & Aaltonen, O-M. & Björklund, T. & Lähdesmäki, S. & Miettinen, M.* 1990. Seksistä - kuinka puhua nuorille? Helsinki: Sexpo ry ja Otava.
- Kontula, O. & Haavio-Mannila, E.* 1977. Intohimon hetkiä. Juva: WSOY.
- Kontula, O. & Haavio-Mannila, E.* 1995. Matkalla intohmoon. Juva: WSOY.
- Lehtonen, J. & Nissinen, J. & Socada, M.* 1997. Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen. Helsinki: Edita.
- Liimatainen, A. & Kinnunen, I. & Kettunen, L.* 1997. Yksin ja yhdessä. Porvoo: WSOY.

- Liinama, A. & Rimpelä, M. & Kosunen, E. & Huhtala, H. & Jokela, J. & Siivola, M.* 1996. Haasteita nuorten seksuaalikasvatukseen. Kouluterveystutkimus Keski-Suomen läänin peruskoulujen yläasteilla 1995 ja 1996. Julkaisuja 2/1996. Yleissarja. Jyväskylä: Keski-Suomen lääninhallitus.
- Liinama, A. & Koskinen, M. & Rimpelä, M. & Kosunen, E. & Jokela, J.* 1998. Kouluterveys 1996 ja 1998 Keski-Suomessa. Seksuaaliopetus ja seurustelukokemukset. Jyväskylä: Länsi-Suomen lääninhallitus.
- Mölsä, M.* 1994. Tyttöjen ympärileikkauksen hoito ja ehkäisy Suomessa. 36/1994. Helsinki: Stakes.
- Nurmi, T.* 1998. Uusi suomen kielen sanakirja. Jyväskylä: Gummerus.
- Pylkkänen, K. & al.* 1981. Mitä se on? Nuorten ja aikuisten sukupuolittietous. Jyväskylä: Gummerus.
- Raehalme, O.* 1996. Lahjakas nainen. Hämeenlinna: En Theos.
- Reuna, V.* 1997. Perhebarometri. Väestöliitto: Väestötutkimuslaitos, katsauksia E 3 / 1997.
- Rimpelä, M. & Liinama, A.* 1996. Kouluterveys 1996. Tutkimus Keski-Suomesta. Julkaisuja 1/1996. Jyväskylä: Keski-Suomen lääninhallitus.
- Rimpelä, M. & Liinama, A. & Jokela, J. & Huhtala, H. & Siivola, M.* 1996. Haasteita peruskoulujen seksuaalikasvatukselle. Kouluterveystutkimus Keski-Suomen läänissä. Jyväskylä: Keski-Suomen lääninhallitus.
- Ritamo, M. & Kautto, S.* (toim.) 1997. Näkökulmia hedelmöityshoitoihin. 49/1997. Helsinki: Stakes.
- Suomela, A.* (toim.) 1997. Kriittisiä näkökulmia lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittelyyn. Helsinki: Sexpo/Edita.
- Virkkunen, A.* 1984. Minun pieni tyttöni. Kertomuksia aborttiosastolta. Juva: WSOY.

Kyllä vai ei on tarkoitettu 13-16-vuotiaille nuorille, joita sukupuoli-kysymykset askarruttavat. Kirjassa tarkastellaan varsinaisen seksuaalitiedon lisäksi murrosiän muutoksia, tunteita ja ihmissuhteita, ihasutumista ja rakastumista, mutta myös vastuuta ja vaaroja. Jämäkkyyttä harjoitellaan itsetuntemuksen ja -ilmaisun avulla ja opetellaan sanomaan Ei. Lopuksi käsitellään suomalaista perhettä ja elämänmuotoa.

Kyllä vai ei sisältää testejä, tarinoita ja nuorten kysymyksiä sekä runsaasti tehtäviä pohdittavaksi yksin, pienryhmissä tai yhteisenä keskusteluna. Tietoiskut ja vihjeet kirjoista, joista voi etsiä lisää selkeyttä omille ajatuksille sekä osoitteet, joista nuori saa tukea ja neuvoja ongelmiinsa, täydentävät kirjan antia.

Kirja sopii oppikirjaksi terveystietoon.

Kansi: Maija Toropainen

P 38.11

ISBN 951-0-25874-1

9 789510 258743

Koulutus ja konsultointi

Asiakkaat ovat opettajia, vammaisten kanssa työskenteleviä tai psykiatristen laitosten henkilökuntaa ja terveydenhoidon ammattilaisia. Heille annetaan tietoa ja taitoja sekä asennekasvatusta myönteisellä tavalla sukupuoliasioista, sukupuoli-taudeista ja seksuaalisesta hyväksikäytöstä.

Saimme myös tutustua ehkäisyvälineisiin, joita ei ole myynnissä Suomessa kuten pessaari ja naisten kondomi. Meille esitettiin laukku, jonka esittäjä ottaa mukaansa laitoksesta kouluun valistustyöhön lähtiessään. Säätiön tiloissa on myynnissä heidän omia julkaisujaan sekä ehkäisyvälineitä.

Abortti-kongressissa nähdyt video-ohjelmat

Abortti

Abortti on video raskauden keskeyttämisestä Hollannissa. Se kuvaa nuoren naisen tulon klinikalle, keskustelut hänen kanssaan, itse toimenpiteen ja kotiinlähdön koruttomasti ja objektiivisesti. Paikallispuudutus näytetään kaavion avulla ja sitten potilaalle suoritettuna, instrumentit esitellään ja sitten itse toimenpide puhdistuksesta alkaen. Se mitä poistetaan otetaan talteen, huuhdellaan ja tarkastetaan. Näin varmistetaan, että kaikki on tullut ulos, mitä pitääkin tulla. Potilas näytetään lepohuoneessa ystävättärensä kanssa. Lääkäri käy vielä tarkastamassa, että kaikki on hyvin. Potilas kävelee kotiinsa ystävätär mukana.

Sleep, baby, sleep

Viisi naista kertoo raskautensa alkamisesta, syistä, mitkä johtivat raskauden keskeyttämiseen ja jälkitunnelmista. Tarinat ovat koskettavia ja syvällisiä, elämän pohtimista. Haastattelut ovat katkelmina jäsentyen kussakin tapauksessa ennen, aikana, jälkeen kertomuksiin. Naiset kertovat itse tarinansa. Jokainen tarina on erilainen. Jonkun raskaus on alkanut intohimoisen rakkauden seurauksena, joku on raiskattu, kolmannen on poikaystävä jättänyt kuultuaan raskaudesta jne. Päätös raskauden keskeyttämisestä oli jäänyt joskus naiselle yksin, joskus se oli tehty yhdessä kumppanin kanssa. Kaikissa tapauksissa päätökset olivat hyvin perusteltuja. Tilitykset tuntemuksista jälkeenpäin täydensivät kerronnan hienosti. Kiinnostuneille tiedoksi tekijän nimi ja osoite:

Marlies Klooster
Predikherenkerkhof 18 Bis
3512 TK Utrecht
the Netherlands

Liite 5.

Opintokäynti 27.3.1996
Rutgers Stichting Aletta Jacobshuis Amsterdam

Liisa Kettunen

Säätiöllä on Alankomaissa 7 keskusta. Säätiö on perustettu vuonna 1965. Amsterdamissa olevan keskuksen toiminta-alueita on pohjois-Hollanti.

Toiminta-ajatus: haluamme kaikkien ihmisten kokevan sukupuolielämänsä turvallisella, ihmistä kunnioittavalla ja myönteisellä tavalla.

Tavoitteena on ehkäistä ei-toivottuja raskauksia, hedelmättömyyttä, sukupuolitautilien leviämistä mukaanluettuna aids ja epämiellyttäviä sukupuolielämän kokemuksia.

- Päätehtävät: 1) antaa lääketieteellistä apua
2) psykoseksuaalista apua
3) sukupuolikasvatusta
4) koulutusta sukupuolikasvatusta tekeville
5) konsultointi apua

Sukupuoliasioista puhutaan myönteisesti eikä tuoda esiin pelkäämään pelottavia asioita kuten sukupuolitauteja.

Lääketieteellinen apu:

Asiakkaita on 6000 vuodessa, näistä on 15% nuorempia kuin 18 vuotta, suurin osa on naisia, vain 5% on miehiä. Joskus heillä on lääkärin lähete, mutta useimmiten asiakkaat tulevat omasta aloitteestaan.

Asiakkaat haluavat tietoa jälkiehkäisystä, ehkäisystä, raskautesteistä, sukupuolitaudeista, hedelmättömyydestä, seksuaalisesta väärinkäytöstä ja emätin-vuodoista. Säätiö tarjoaa asiantuntevaa apua 15 min/asiakas. Ajanvaraus toimii puhelimitse tai voi vain poiketa sisään. Asiakkaalle tarjotaan

esitteitä. Asiakkaat maksavat, mutta alle 18 vuotiaat saavat jonkinlaista tukea valtiolta. Asiakkailta on oikeus valittua saamastaan kohtelusta. Lisäksi heillä on tiettyjä ehkäisyneuvonta-kokoontumisia naisille, jotka eivät puhu hollantia, nimenomaan Turkista ja Marokosta tuleville naisille tulkin välityksellä. Näihin tilaisuuksiin osallistuu 1500 naista vuodessa. Tätä työtä varten saadaan valtiolta tukea.

Psykoseksuaalista apua hakeville on 1800 neuvontaistuntoa vuodessa. Apua hakevista on 30% miehiä, 40% naisia ja 30% pariskuntia. Puolet tulee omasta aloitteestaan, puolet lääkärin läheteellä.

Asiat joita käsitellään ovat:

kipu sukupuolisessa kanssakäymisessä, vaginismi, impotenssi, liian aikainen siemensyöksy, orgasmin puuttuminen ja kumppaneiden erilaiset sukupuolitarpeet.

Säätiö tarjoaa asiantuntevaa apua koulutetun henkilökunnan ja käsikirjojen avulla, asiakasta haastatellaan aluksi ja sitten päätetään annetaanko apua asemalla vai lähetetäänkö jonnekin muualle asiantuntijan luo. Käsitely on yksilöllistä, henkilökohtaista tai ryhmässä tapahtuvaa. Suurin osa on lyhytterapiaa, jolloin käyntejä on 10. Asiakkaat maksavat terapiasta tulojensa mukaan, heillä on myös mahdollisuus valittaa saamastaan hoidosta.

Sukupuolikasvatus

Sitä annetaan nuorille aikuisuuden rajamailla oleville henkilöille, vammaisille ja erityisryhmille psykiatrisissa laitoksissa.

Heille annetaan tietoa, taitoja ja asennekasvatusta sukupuolisuudesta myönteisellä tavalla, sukupuolitaudeista ja seksuaalisesta hyväksikäytöstä.

FAMILY IS THE MAIN TOPIC IN SEX EDUCATION

LIISA KETTUNEN, UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ DEPARTMENT OF TEACHER EDUCATION

PRIMARY SCHOOL:
AGES

7-12

WHO IS A RELATIVE TO YOU? _____

WHAT DOES IT MEAN THAT SOMEONE IS TO YOU

AN AUNT _____

AN UNCLE _____

A COUSIN _____

A SECOND COUSIN _____

A SISTER-IN-LOVE _____

A BROTHER-IN-LOVE _____

A BROTHER _____

A STEPBROTHER _____

A SISTER _____

A STEPSISTER _____

A GRANDFATHER _____

A GRANDMOTHER _____

A GRANDPA _____

A GRANNY _____

A SIBLING _____

WHAT IS THE MOST COMMON FAMILY NAME YOU HAVE HEARD _____

WHAT FAMILY NAME WOULD YOU LIKE TO HAVE _____

MYSELF MY BROTHER OR SISTER A FRIEND SOMEONE WHO IS IMPORTANT TO ME

CONTENTS

MYSELF AND OTHERS
A GOOD FRIEND
MY FAMILY
GROWING UP
WHAT KIND A PERSON AM I
FEELING
FIND A GROWN UP PERSON
CHILDREN'S LIFE IN OTHER COUNTRIES
THE WAY OF LIFE OF YESTERDAY
SOWING, GROWING AND HARVESTING
EXAMINING ANIMALS
SENSING/SENSATIONS
CHANGES AT PUBERTY
GOOD TO KNOW
REFERENCE BOOKS
BOOKS FOR CHILDREN

SENSING

WE HAVE EYES TO SEE, EARS TO HEAR, A MOUTH TO TASTE, A NOSE TO SMELL AND SKIN TO FEEL.

WHICH SMELLS DO YOU LIKE? WHAT IS A SCENT?

WHICH SOUNDS DO YOU LIKE? WHICH SOUNDS ARE UNPLEASANT?

WHAT TASTES GOOD? WHAT TASTES BAD?

WHAT IS PLEASANT TO TOUCH? WHAT WOULD YOU NOT LIKE TO TOUCH?

WHICH KIND OF PICTURES DO YOU LIKE TO WATCH? WHAT DO YOU NOT LIKE TO WATCH?

LOWER SECONDARY SCHOOL:
AGES

13-15

CONTENTS

	PAGE
CLARIFYING CONCEPTS	1
SETTING GOALS	2
WHAT KIND OF PERSON AM I	3
NAKED PERSON IN ART	4
CLARIFYING CONCEPTS	5
SOLVING PROBLEMS	7
A NOTICE BOARD FOR OPINIONS	10
WHAT IS REALLY IMPORTANT IN MY LIFE	11
WHAT THE WORD LOVE BRINGS TO MIND	12
SENSING	15
WHAT DO THEY TALK ABOUT US	16
THAT'S MY OPINION	17
PROJECTS	20
DEBATES	22
DISCUSSIONS	23
WRITING	24
WORKING AND LEARNING TOGETHER	25
INTERDISCIPLINARY ACTION DAY	27
SELFASSESSMENT	29
LITERATURE	30

WHAT DO THEY TALK ABOUT US

THIS STATEMENT CAN BE THE STARTING POINT FOR AN AMUSING AND IMPORTANT TEAMWORK. WHAT DO BOYS TALK ABOUT GIRLS? WHAT DO GIRLS TALK ABOUT BOYS?

THE GOAL IS TO INCREASE MUTUAL UNDERSTANDING, PRACTISE DISCUSSION AND PROVIDE OPPORTUNITIES FOR NEW INSIGHTS.

THE PUPILS ARE DIVIDED INTO TWO GROUPS. ALL BOYS IN ONE GROUP AND ALL GIRLS IN THE OTHER.

GIRLS ARE ASKED TO DISCUSS ABOUT WHAT THEY THINK BOYS TALK WHEN THEY TALK ABOUT GIRLS. BOYS ARE ASKED TO DISCUSS ABOUT WHAT THEY THINK GIRLS TALK WHEN THEY TALK ABOUT BOYS. BOTH GROUPS WRITE DOWN FIVE TOPICS THEY THINK ARE MOST COMMON.

THE LISTS OF FIVE TOPICS OF BOTH GROUPS ARE WRITTEN ON THE BLACKBOARD. THE DISCUSSION WHICH FOLLOWS STARTS WITH BOTH GROUPS COMMENTING THE LIST MADE BY THE OTHER GROUP. AFTER THAT THE LISTS COULD BE COMPARED AND THE DISCUSSION CONTINUED ON THE TOPICS ON THE LISTS ETC.

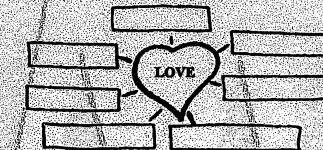
THE PUPILS ARE ASKED TO INVENT WORDS THAT ARE CONNECTED WITH LOVE.

SUCH WORDS MIGHT BE FOR EXAMPLE

LONGING FAITHFULNESS
FANCY ETERNAL JEALOUSY

THE EXERCISE AIMS AT FINDING NEW WORDS, EXPRESSIONS, ASSOCIATIONS AND AT DEVELOPING THINKING. THE TEACHER HAS TO EMPHASIZE THAT NO ASSOCIATIONS ARE WRONG. THIS EXERCISE IS NOT A COMPETITIVE GAME AND NO POINTS ARE COUNTED.

ALL THE WORDS AND EXPRESSIONS CAN ACT AS STARTING POINTS FOR A DISCUSSION. MORE TOPICS FOR DISCUSSIONS CAN BE FOUND FOR INSTANCE FROM MOVIES.

HOW DOES LOVE BETWEEN TWO PEOPLE BEGIN?

WRITING

WRITING MAY OFTEN BE A GOOD WAY TO CLARIFY ONE'S THINKING AND TO RELEASE STRESS. KEEPING A DIARY OR WRITING FOR ONE'S OWN PLEASURE ARE THE HOBBY OF MANY PEOPLE. WRITING CAN BE USED TO PRODUCE TEXTS WHICH WILL SERVE AS MATERIAL FOR FURTHER ELABORATION OF THE TOPIC IN DISCUSSIONS.

USEFUL TOPICS

IT IS NO CONCERN OF MINE... OR IS IT?

LISTEN TO ME!

WHAT WENT WRONG?

A SYMPATHETIC HERO

I AM LIKE THIS... I WOULD LIKE TO BE LIKE THIS

WHEN IS A MAN GROWN UP?

MARRIAGE IS OLD-FASHIONED!

HOW WILL I FIND THE RIGHT ONE FOR ME?

FALLING IN LOVE

WHAT WOULD I TELL ABOUT SEX TO MY OWN CHILDREN?

WHAT WOULD I TELL ABOUT SEX TO MY PARENTS?

HOW WOULD I END A RELATIONSHIP?

Lisä

OPETUSHARJOITTELU 4

JYSKÄN ALA-ASTEELLA 28.10-10.12.1996

LUOKKA: 5B

OPETTAJA: HELI AALTONEN

HARJOITTELIJA: SUSANNA VUORI

OPETUS

VKO 44 "ALOITUSVIIKKO"

Alkulämmittelynä katselimme "Kuka minä olen"-videosta pienen pätkän. Pyrin luomaan kuvan jakson sisältämästä kokonaisuudesta esittelemällä jaksokuvauksen koko luokalle yhteisesti. Jokainen oppilas sai oman kansion, johon oli tarkoitus kerätä jakson aikana tehdyt monisteet, omat kirjoitukset, lehtileikkeet - kaikki mahdollinen tieto.

Aloitusviikon ideana oli hahmotella viidesluokkalaisille ns. pehmeiden arvojen avulla millaisia asioita ihmiseen liittyy. Kun hyväksymme itsemme sellaisina kuin olemme, niin kykenemme hyväksymään kehomme ja siinä tapahtuvat muutokset luonnollisina ilmiöinä. Me myös pohdimme kysymystä "Kuka minä olen?", millaisia ihmisiä me olemme ulkoisesti, mitä yhteistä pojissa ja tytöissä on ja miten erilaisia persoonallisuuksia luokasta löytyy. Näitä kysymyksiä en esittänyt oppilaille tässä muodossa, vaan ajatuksia etsittiin erilaisten tehtävien avulla esim. salainen ystävä, apinakartta, sukupuu, valokuvanäyttely, "kuka minä olen"-tarina.

Luokassa on tapana aloittaa uusi jakso usein "puhtaalta pöydältä". Tavan mukaan oppilaat järjestettiin uuteen istumajärjestykseen LIITE . Jännitteet uusien ryhmäläisten väliltä purimme parilla harjoitteella. Ensimmäisenä pyysimme kutakin ryhmää tulemaan luokan eteen yksitellen. Heidän tehtävänä oli asettua pituusjärjestykseen, jonka jälkeen muut ryhmät piirsivät pylväsdigrammin ja laitoivat nimilaput oikeisiin pylväsiin LIITE . Toisena tehtävänä edessä olevalla ryhmällä oli asettautua silmienväriin mukaan järjestykseen (näin ollen jokaisen ryhmäläisen piti katsoa toinen toistaan silmiin välittämättä oliko kyseessä poika tai tyttö) LIITE . Näin jälkikäteen ajateltuna tehtävä olisi onnistunut vieläkin paremmin, jos jokaisen ryhmän olisi voinut työskennellä yhtäaikaan. Itselleni olin tästä päivästä kirjoittanut päiväkirjaani kissan kokoisin kirjaimin ohjeen- SUSSE MIETI MITEN ANNAT OHJEITA!

Luokan yhteishenkeä parantaaksemme kehittelimme SALAINEN YSTÄVÄ-leikin LIITE . Olimme tehneet postilaatikon, johon jokaisen tehtävänä oli kirjoittaa viestejä kotona salaiselle ystävänsä. Joillekin oppilaille salaisen ystävän salassapitäminen oli ylivoimainen tehtävä. Toisaalta joidenkin oppilaiden kohdalla paljastukset olivat positiivinen kokemus.

LIITE
8 7 1 / 7

Käsittelimme aihetta ihminen myös toisellakin tapaa. Yhtenä ryhmätehtävänä oli miettiä mikä erottaa ihmisen elämästä. Jokaiselle ryhmälle jaettiin A3 kokoinen paperi, jossa oli apukuvia LIITE. Ryhmäläiset tekivät töitä siten, että ns. puolikkailla tunneilla joko tytöt tai pojat kirjoittivat tietoja papereihin. Ryhmäläiset kokosivat kukin yksilönä ja yhteisönä tietoja paperiin. Työskentely onnistui hienosti monella ryhmällä.

Mielenkiintoisen osan viikon tapahtumiin toi sukulaisuus- ja perhekäsitteiden opettaminen. Jokaisen oppilaan kotitehtävänä oli tehdä sukupu LIITE. Kotona tehty sukupu oli pohjana suuremmalle sukupuulle, joka tehtiin koulussa A3 kokoiselle paperille LIITTEET. Jokainen oppilas oli tehnyt kotitehtävänsä ja ottanut selvää vanhemmiltaan sukulaistaan.

Työskentely sujui hyvin luokassa, kiitos hyvien ohjeiden. Työn valmistumisen nopeuserot olivat suuret, koska osalla oppilaita oli pieni suku tai he olivat sormistaan hyvin näppäriä, joten osalle heistä piti keksiä lisätehtävä. Sanoisinko, että ex-tempore kehittelin ornamenttikuvion piirtämisen paperin reunuille. En suosittel tällaisten temppujen tekemistä kovinkaan usein, koska toisinaan idea voi olla hyvä, mutta toteutus mahdoton. Vanhaa sanontaa lainatakseni: "Valmiiksi suunniteltu on jo puoliksi tehty!". Minulla itselläni on henkilökohtaisesti paljon opittavaa tuntien suunnittelun suhteen ja ennenkaikkea niissä suunnitelmissa pysymiseen.

Viikon kohokohta oli valokuvanäyttelyn pystyttäminen. Jokainen oppilas toi itsestään vauvalokuvan, jonka kiinnitimme luokan takaseinälle mustalle paperille LIITE. Jokainen oppilas sai keksiä kuvatekstin omaan kuvaansa. Kuvatekstit jokainen kävi henkilökohtaisesti kirjoittamassa tietokonehuokassa omatoimisesti. Luokan oppilaat ovat aktiivisesti käyttäneet tietokonetta apunaan tehtäviä tehdessään. Suuri kiitos kuuluu Helille, joka on itsekin varsinainen tietokonefrüikki.

Henkilökohtaisemman kontaktin sain oppilaisiin luettuani heidän tarinansa "Kuka minä olen"-tarinan. Heille annettiin tehtäväksi kirjoittaa jollekin tuntemattomalle henkilölle kirje itsestään. Apuvihjeiksi annettiin esim. harrastukseni, lempiruokani, mistä pidän/mitä inhoan. Kirjoitelma sai olla vapaamuotoinen. Luettuani kirjoitelmat päätin vastata heille salanimellä Miranda. Oppilaille kerroin, että henkilö on oikeasti olemassa. Osa oppilaista ei ottanut minua todesta, joten kehittelin niin, että Miranda olikin ok:ssä opiskeleva kääppikseni. Kerroin oppilaille, että hän on tulossa vierailulle jonain päivänä, mutta sitä ennen heidän täytyisi kertoa itsestään enemmän ja ennen kaikkea vastata

kirjeisiin. Minulle itselleni tehtävä oli haaste. Enkä ole tuntenut huonoa omaatuntoa hämättyäni oppilaita. Loppujen lopuksi Miranda, kääppikseni saavuttua luokkaan, muutamaa viikkoa myöhemmin, suosio oli mitä suurin. Tosin kääppikseni joutui muutamaan otteeseen hyvin tukalaan tilanteeseen oppilaiden kysytyä häneltä esim. että miksi sinä kirjoitit minulle näin?. Kääppikseni oli lukenut kylläkin kirjeet läpi, mutta ei ollut perehtynyt niihin syvällisemmin. Pahimmilta mokiita kuitenkin vältyttiin ja kaikille jäi vierailusta hyvä mieli.

Jyväskylässä 26.11.1997

Arvoisa opettaja!

Kiitokset vastauksestasi ja lupautumisestasi tämän oppimateriaalin kehittelyyn.

Olen laatinut tämän materiaalin työhuoneeni yksinäisyydessä luettuani suomalaisia tutkimuksia siitä, mitä peruskoululaisille pitäisi opettaa sukupuoliasioista koulussa. Olen lukenut lukuisia ulkomaisia vastaavia oppimateriaaleja, kuunnellut ja katsellut asioita kahdessa alan kongressissa ja nyt sitten saanut tämän aikaan. Tästä puuttuu osa, johon tulee ehkäisy ja sukupuolitaudit. Ne kirjoittaa toinen henkilö eikä hän ole vielä saanut aikaa siihen.

Mitä minä toivon: Älä masennu paperipinon edessä. Käsittele tehtäviä ja sisällöistä niitä, mitkä katsot omille oppilaillesi parhaiten soveltuvan. Jos et käytä kaikkea luokkatyöskentelyssä, toivon, että jaksaisit itseksesi käydä läpi jokaisen arkin. Kirjoita suoraan arkeille palautteesi. Työ on vielä kehitteillä ja sitten kun toimeksiantaja on hyväksynyt sen julkaistavaksi, lähetän julkaisun sinulle. Äidinkielen virheet ja lyöntivirheet voit jättää silleen, aikanaan äidinkielen tarkastaja korjaa ne.

Jotkut sisällöt ovat toistensa kaltaisia, varsinkin osassa seksuaalisuus. Tarkoitus olisi löytää niistä sopivin. Jotkut sisällöt ovat kovia, mutta kun sellaisiakin tulee elämässä eteen. Sisällöissä ei ole pedofiiliasta mitään. Pidätkö sen esille ottamista tarpeellisenä?

Aikaisemmista materiaaleista ilmenee tutkimusten mukaa, että koulujen sukupuoliopetus on varoittavaa. Onko tämä mielestäsi liian varoittavaa ja synkkää?

Sukupuolienten kuvia en ole paljon ottanut tähän koska mielestäni ne tulevat selville biologian yhteydessä. Vai pitäisikö olla enemmän? Materiaali on kohdistettu nuorelle. Terveys ry on tänä syksynä julkaissut pienen kirjasen yläasteen seksuaalikasvatuksen opetusmenetelmistä nimeltä Tutkin ja pohdin. Tämä ei ole mainos, kerronpahan vain opettajille. Kun olet kokeillut tehtäviä ja käynyt materiaalin läpi, kirjoita minulle palautetta kaikesta mikä tässä yhteydessä tulee mieleesi. Pane kaikki palautekuoreen ja postita. Kerro mikä on hyvää, mikä ei. Alan tehdä tätä uusiksi heti helmikuussa, jos siihen mennessä ehdit kokeilun tehdä. Aikaa aluksi lupasin maaliskuun puoleen väliin ja se onkin takaraja palutukselle. Huom! Esipuhetta en ole vielä materiaaliin koonnut. Kiitos vaivannäöstäsi. Palkitsen vaivasi kirjapaketilla välittömästi saatuaani materiaalin takaisin.

Liisa Kettunen
Liisa Kettunen

Pl 35

40351 Jyväskylä

puh. 601792

fax 601781

Jk. Huomasin, että tehtävien ohjeet ovat suurpiirteisiä. En ole tarkoituk-
sella halunnut tehdä ohjeista luetteloa kohtal tee näin kohta 2 jne.
Pitäisikö ohjeet tehtävien tekemiseen olla tarkemmat?

LIITE 9

sihe

Tasiasiota

sielijitita

Hum.

sihe

Tarina (ongelma)

Pahdittavalen

Winn-Dixie

Kennedy

Wine

Winn-Dixie

Winn-Dixie

Winn-Dixie

Winn-Dixie

Winn-Dixie

Winn-Dixie

Wine

sihe

Tasiasioita

mielipiteita

Hum.

sihe

Tarina (angelina)

Puhdittavaksi

sihe

Kysymys

Vastaus

Kysymys

Vastaus

Kysymys

Vastaus

sihe

Kannanottoja

Ministettävää

Jyväskylä 6.2.2006

Hei!

Olen muutama vuosi sitten kääntynyt puoleesi tutkiessani koulun sukupuoliopetusta ja kehitellessäni oppikirjaa sitä varten. Nyt jatkan tutkimustani ja tekisin jälleen muutamia kysymyksiä.

Kirjani Kyllä vai ei - Murrosikäisestä aikuiseksi tuli painosta vuonna 2001. Pyysin kustantajaa WSOY lähettämään kirjan sen kehittelyyn osallistuneille opettajille. Uusi tutkimukseni koskee tämän kirjan käyttöä kouluopetuksessa. Toivon, että Sinulla olisi aikaa vastata kysymyksiini. Tähän kehittelytyöhön osallistuneita opettajia ei ollut monia, siksi vastauksesi ovat tärkeitä. Toivon, että lähetät vastauksesi oheisessa palautuskuoressa niin pian kuin ehdit, viimeistään maaliskuun 10. päivä. Haastattelisin Sinua mielelläni tämän lisäksi, jos se sopii. Kerro mikä aika haastatteluun sopisi Sinulle ja missä haluaisit tulla haastatelluksi ts. tulen koulullesi tai voisimme tavata täällä Jyväskylässä myöhemmin sovittavana aikana.

Kirjettäsi odotellen

Liisa Kettunen

Kysymykset.

1. Muistatko oppikirjan Kyllä vai ei - Murrosikäisestä aikuiseksi Kirjoittanut Liisa Kettunen. Julkaisija WSOY 2001. Oletko tutustunut sen sisältöön?

2. Kuinka paljon olet opetuksessasi käyttänyt ko. kirjaa?

3. Oletko käyttänyt opetuksessasi jotakin muuta peruskoulun yläasteelle tarkoitettua sukupuoliopetuksen oppikirjaa (niitä on kirjani jälkeen ilmestynyt muutamia muitakin) ?

4. Jos käytössäsi on ollut kirja Kyllä vai ei mikä on yleisarviosi siitä?

5. Riittääkö mielestäsi peruskoulun yläasteen oppilaan sukupuoliopetukseen koulussa se, mitä on biologian oppikirjoissa?

LIIISA

6. Onko Kyllä vai ei-kirjassa tehtäviä tarpeeksi ja millaisia tehtäviä voisi olla enemmän?

7. Mainitse tehtäviä, jotka mielestäsi ovat hyviä?

8. Mitkä tehtävistä ovat sellaisia, jotka eivät kiinnosta oppilasta tai Sinua itseäsi?

9. Onko mielestäsi ajan myötä ilmennyt sellaisia uusia asioita sukupuolioletuksessa, joita kirja ei käsittele?

10. Millaista oheismateriaalia käytät sukupuolioletuksessa: video, koulu-tv, kaunokirjallisuus, runo, kalvosarjaa??

11. Miten mielestäsi opetussuunnitelma suhtautuu sukupuolioletukseen koulussa?

12. Millä mielestäsi sukupuolioletuksen tarvetta voidaan perustella ?

13. Pitäisikö oppikirjassa käsitellä kahdesta eri kulttuurista olevan henkilön avioliittoa tai samaa sukupuolta olevien henkilöiden liittoa?

14. Minkä aineen tai aineiden opettajalle sukupuolioletuksen opetus koulussa mielestäsi kuuluu?

15. Minkälaisia toiveita vanhempien taholta on itsellesi tullut sukupuolioletuksen opettamisesta?

LIITE 12 Koonta kehittämistyöstä

